

ગુજરાત વિદ્યાર્પાઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક: ૬૦૦૯ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ: દૃષ્ટિ સ્તોત્ર સ્તોત્ર

વિષય: ૦૨૨૧૨. ૪૬૭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

૬૮૦૯

॥ श्री कृष्णाय नमः ॥

(श्रीमद् गोस्वामी श्री अनिरुद्धाचार्यजीनी आज्ञाधी)
वर्ष १६. ॥ श्री भक्ति ग्रन्थमाला ॥ ग्रन्थाङ्क १.

॥ श्री कृष्णस्तोत्ररत्नाकर ॥
(अमृतवर्षिणी टीका सहित.)

प्रथमावृत्ति.

प्रत १०००.

अनुवादकः—

श्रीमनलाल हरिशंकर शास्त्री.

(साहित्य लुपत्यु) प्योरसद.

बाधशाह छगनलाल मुफ्याल.

श्री कृष्णाय
५१४३.

भातर.

श्री वल्लभाय
४३६.

प्रकाशकः—

वल्लुभाध छगनलाल हेसाध.

संवत् व्यवस्थापक "श्री भक्ति अथभासा" कार्यालय. छ. स.
१६७३. अंग पोण, भतरी पोण—अमडावाह. १६१६.

मूह्य.

०-१२-० आहकोने वार्षिक कृणे. (नेटनुं पुस्तक तथा पोस्टेज साथे)
०-१२-० छुटक नकसो भाटे. (" " " " वगर)

આ પુસ્તકના સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

આ પુસ્તકના પેજ ૧૫૧ ૧૬૨ સુધી “ ધી નટવર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ ” ખાસાના ચકલા મુ. અમદાવાદમાં ધાંચી ભોગીલાલ નારણદાસે છાપ્યું તથા પેજ ૧૬૩થી ૨૭૨ સુધી “ શ્રી સત્યપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ ” ખાડીઆ, અમદાવાદમાં ગાંધી ડાહ્યાભાઈ શકરાભાઈએ છાપ્યું.

“ શ્રી ભક્તિ ગ્રન્થમાળાના ગ્રાહકોને વિનતી. ”

આ માળાનો આ પ્રથમ અંક તૈયાર થવામાં કેટલાંક અનિવાર્ય કારણોથી જો કે વિલંબ તો થયો છે જ પણ તે ખાતે ગ્રાહક બંધુઓની ક્ષમા યાચીએ છીએ. અને હવે પછી અંક ૨ જો અને ૩ જો મળી એક પુસ્તક “ શ્રીપુરુષોત્તમસહસ્રનામ ” હાલમાં છપાય છે. આ ગ્રન્થ ઉપર પંચમ ગૃહના તિલકાયત “ શ્રીરધુનાથજી મહારાજે ” નામચન્દ્રિકા નામની સંસ્કૃતમાં વિસ્તૃત ટીકા લખી છે તેનું અક્ષરશઃ ભાષાન્તર કરવામાં આબ્યું છે. આ ગ્રન્થ લગભગ ૫૦૦ ઉપરાંત પૃષ્ઠનો થશે તેમજ તેમાં શ્રીમદ્દ્વિભાચાર્યજી તથા ટીકાકાર શ્રીરધુનાથજી મહારાજનો એમ બે ઉત્તમોત્તમ ફોટા પણ આપવામાં આવશે આ પુસ્તક અમારા ગ્રાહક બંધુઓને ચૈત્ર માસમાં આપી શકીશું. જેથી ગ્રાહક બંધુઓ પોતાના મિત્રોને બલામણુ કરી ગ્રાહકના લિસ્ટમાં નામ નોંધાવી આભારી કરશો.

ઉપોદ્ધાત:

एको वशी सर्वगः कृष्ण ईशः एकोऽपि सन् बहुधा यो विभाति

एष वै भगवान् साक्षादाद्योनारायणः पुमान् ॥ भा०

लौकिकप्रभुवत् कृष्णो न द्रष्टव्यः कदाचन ॥

न भक्त्या सदृशः अस्ति शिवः पन्थाः ॥

कृष्णः सेव्यः श्रीरमणः सदा ॥ श्रीमहाप्रभुजी ॥

कृष्णो वै परमं दैवतम् ॥ उ० नि०

શ્રીકૃષ્ણ સ્તોત્રને ઉપોદ્ધાત આલેખ્યા પહેલાં શ્રી-
કૃષ્ણ શબ્દનું દિગ્દર્શન કરવું અનુચિત નહિ ગણાય.

મનુષ્યાવતારમાં આવેલા જીવને જે તરફ ઝુકવાનું મળે

છે. જે પોતાનું કર્તવ્ય સમજી તે કર્તવ્યને

શ્રી કૃષ્ણ અમલમાં મુકી સર્વાત્મભાવ પૂર્વક શ્રીકૃષ્ણ

ચરણ સેવવામાં આવે તો જીવ ઉન્નત દશામાં

ઝુકે છે. દેહ, પ્રાણ, ધન, સ્ત્રી વિગેરેની મમતામાં પડી કે

અસત્સંગથી અન્ય અસત્ માર્ગે ચડવામાં આવે તો અવનતિ

દશામાં ઝુકે છે માટે જીવન કર્તવ્ય માટે શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા

કરે છે કે:—

સર્વદા સર્વભાવેન ભજનીયો વ્રજાધિપઃ ॥ ચ૦ શ્લો-
હમેશાં શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રની સેવા કરવી શ્રીકૃષ્ણજ આ સંસાર-
માંથી તારનાર છે.

શ્રીકૃષ્ણ સ્તોત્રમાં શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરવામાં આવી
છે માટે તેનો પરિચર થાય છે. શ્રીકૃષ્ણ એ પરબ્રહ્મ છે. કર્તુ
અકર્તુ અન્યથા કર્તુ સર્વ સમર્થ છે, આવિભાવ-તિરોભાવ
ધર્મયુક્ત છે, અવિકૃત પરિણામવાળા છે. સર્વ ધર્મ વિશિષ્ટ
છે. અનેક ગુણોથી ભરપૂર હોવાથી અને આનન્દયુક્ત હોવાથી
સગુણ છે. તેજ પ્રાકૃત ગુણ રહિત હોવાથી નિર્ગુણ પણ
છે. આનન્દ માત્ર કરપાદ મુખોદરાદિસાકાર છે. પ્રાકૃત
આકાર રહિત પણ નિરાકાર છે. વિદ્વદ્ધ ધર્માશ્રય છે. જગત
રૂપે થયા છતાં નિર્વિકાર છે. સમવાયિકારણ નિમિત્ત
કારણ તેજ છે. પ્રતિબિંબથી જગત્ નહિ કરતાં કરાણીયાની
માફક પોતેજ જગત્ રૂપ થાય છે. શ્રી અંગમાંથી પુષ્ટિપ્રષ્ટિ
રચનારા તેજ છે. જગત્માં કાંઈને સુખી કાંઈને દુઃખી
કાંઈને નીચો કાંઈને ઉંચો વિગેરે અનેક વિધ રચે છે છતાં
પોતે વૈષમ્ય નૈઘ્ણ્ય દોષ રહિત છે. હંમેશાં ભક્ત ઉપર
અગણિતાનન્દ છે અક્ષર બ્રહ્મ કરતાં અતીત છે.

પ્રીતિ રાખે છે. ભક્ત સહબિરાજે છે. ભક્તની કામના-
ઓ પૂર્ણ કરે છે ભક્તે કરેલી સેવા સ્વીકારે છે. ભક્તને

આનન્દદાન કરે છે. પ્રહ્લાનન્દમાંથી ઉદ્ધાર કરી ભજનાનન્દનું ભક્તને દાન કરે છે. એજ શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રને શ્રુતિઓ. “કર્ણો બ્રહ્મૈવ શાશ્વતઃ”, વિગેરે પરબ્રહ્મ રૂપે પોકારી રહ્યાં છે. શ્રી કૃષ્ણ શબ્દજ પરબ્રહ્મ વાચક છે.

કૃષિર્ભૂવાચકઃ શબ્દઃ ણશ્ચ નિર્વૃત્તિવાચકઃ ॥

કૃષ્ ધાતુ સત્તા વાચક છે અને ણ નિવૃત્તિ વાચક છે. તે બન્ને લેગા થતાં પરબ્રહ્મ વાચક થાય છે. (કૃષ્ણ શબ્દ નિરુપણુ ગ્રન્થમાં સારી રીતે કૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ લખેલ છે તેથી અહિંમાં વિશેષ વિવેચન કરવું ઉચિત નથી.) માટે તેજ સેવ્ય છે.

શ્રી કૃષ્ણુની સેવા કરવાથી મનુષ્ય જીવન સાથક થાય છે.

મયિ એવ મન આધત્સ્વ મયિ બુદ્ધિં નિવેશય ॥ ગીતા ॥

મત્પરમા ભક્તાસ્તેઽતીવ મે પ્રિયાઃ ॥

મામેકં શરણં વ્રજ ॥

મારામાંજ મન રાખ, મારામાં જુદિ પડેવ. મારા શ્રેષ્ઠ ભક્તો મને બહુજ વહાલા છે. મારે શરણે આવ. વિગેરે અનેક આજ્ઞાઓ લગવાને સ્વમુખથી કરી છે. મનુષ્યની જીંદગીના ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ ચારે પુરુષાર્થ સર્વ રીતે શ્રીકૃષ્ણુ સેવનથી સિદ્ધ થાય છે. શ્રી હરિરાય

પ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે—હંમેશાં શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રનું સ્મરણ કરવું. અને જગત્નું વિસ્મરણ કરવું, શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા વાળો દેશ, શ્રીકૃષ્ણ નામ અને તેમના ગુણગાન અને લીલાનું ગાન જેમાં થાય તે મંત્ર. શ્રીકૃષ્ણ સેવન એજ પુરુષાર્થ છે. શ્રી મહાપ્રભુજીએ પણ ઘણે ઠેકાણે આજ્ઞા કરી છે કે—एको देवो देवकीपुत्र एव, શ્રીકૃષ્ણ એજ દેવ છે.

સ્તોત્રની આવશ્યકતા.

બ્રહ્મ સંબંધ લીધા પછી શ્રી મહાપ્રભુજી ભક્તિવર્ધિની નામના ગ્રન્થમાં આજ્ઞા કરે છે કે—જેમ બને તેમ ભક્તિ વધારવાના ઉપાયો કરવા. અને તે ભક્તિ વધારવાના ઉપાયો બે છે. એક તો આત્મનિવેદનનું વારંવાર સ્મરણ કરવું. અને બીજું શ્રવણ—કીર્તન ભગવાનના ગુણગાન સાંભળવા અને તેને સ્તોત્ર કે કીર્તન રૂપે ગાવા. સ્તોત્ર કહો કે કીર્તન કહો તે એકજ છે. ભગવાનના ગુણની સ્તુતિ અને લીલાની સ્તુતિ—કે ગાન કરવામાં આવે તેને સ્તોત્ર કે કીર્તન કહેવામાં આવે છે. સ્તોત્ર—કીર્તનથી ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે, સ્તોત્રથી ભગવાનનામાહાત્મ્ય જ્ઞાનનું ભાન થાય છે, સ્તોત્રથી ભગવાનના અલૌકિક ગુણોનો ભંડાર સમજાય છે. સ્તોત્રથી સ્તુતિ કરતા ભક્તની સાથે જઈ ભગવાન ખીરાજે છે, સ્તોત્રથીજ ભક્ત ભગવાનને વશ કરી શકે છે, સ્તોત્રથીજ ભક્ત આનન્દનો લાભ લઈ શકે છે, એવી સ્તુતિની

બલિહારી છે. શ્રી હરિરાય પ્રભુ પણ આરા કરે છે. સદા તદ્ગુણકીર્તનાત્ હંમેશાં શ્રીકૃષ્ણના ગુણ કીર્તનથીજ પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે. માટે આ સ્તોત્રથી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રની સ્તુતિ કરી ભગવાનના પ્રેમપાત્ર ભગવદ્દીય બનેા.

અસ્તુ.

પુષ્ટિમાર્ગની રીત પ્રમાણે સામગ્રી કરવા શીખવાની
ધૃત્તિ હોય તો જીઓ.

 વ્યંજન પાક પ્રદીપ (બ્રજભાષામાં)
ચાર ભાગમાં

ભાગ ૧ લો—૨લાહાર ૨૦ તરેહની સામગ્રી, ભાગ ૨ જે—
દૂધધરની ૧૩૭ તરેહની સામગ્રી, ભાગ ૩ જે—પુષ્ટિકારક પદાર્થો
૩૬ તરેહના, ભાગ ૪ થો—અનસખડી સામગ્રી ૨૫૪ તરેહની,
ભાગ ૫ મો—સખડી સામગ્રી ૧૬૬ તરેહની વગેરે મળા કુલ ૬૧૩
જાતની સામગ્રી કરવાની સંપૂર્ણ માહિતી સાથેનું આ પુસ્તક દરેક
મંદિરમાં તથા મરજદી વૈષ્ણવોએ અવશ્ય વાંચવા લાયક છે. કીં.

आज्ञापत्रम्

श्रीनन्दनन्दनो विजयतेतमाम्

बर्हिषदग्रामवास्तव्याय साहित्यभूषणोपपदवते
शास्त्रि हरिशङ्करतनुजुषे शास्त्रि चीमनलाल शर्मणे श्री-
भक्तिग्रन्थमालानामकपुस्तकमालां प्रकटयितुं वितीर्यते
संमतिपत्रम्—

आशासे च साम्प्रदायिकग्रन्थावलोकनवन्तो
विद्वांस इमां ग्रन्थमालां निजैः पुष्टिभक्तिलेखैर्भूषयिष्य-
न्ति ॥ ॥ वैष्णवा अपीमां नयनसरणिं प्रापय्य ज्ञातव्यं
पुष्टिमार्गरहस्यं ज्ञास्यन्ति इति अलं पलावितेन ।

विक्रमार्क नयनपिंखेचरविद्युमिते मार्गशीर्षपूर्णि-
मायां कुजे दत्तं संमतिपत्रम्

श्रीमदनिरुद्धलालमहाराजानां सम्मतिरत्र

“આશાપત્ર.”

ખોરસહના રહેનાર શાસ્ત્રી ચીમનલાલ હરિ-
શંકર શર્મા “સાહિત્ય ભૂષણ” ને આ “લક્ષ્મી
અન્થમાલા” નામની પુસ્તકમાલા પ્રકટ કરવાને સં-
મતિપત્ર અપાય છે.

આશા રાખીએ છીએ કે-સામ્પ્રદાયિક અન્થાવલોકન
કરનારા વિદ્વાનો પુષ્ટિમાર્ગીય લેખોથી આ અન્થમાલાને
શોભાવશે. વૈષ્ણવો પણ આ અન્થમાલાને વાંચીને
બળુવા યોગ્ય અતિ ઉપયોગી પુષ્ટિમાર્ગીય રહસ્ય
બળુશે. એટલું કહેવું બસ છે.

૧૯૭૨ ના માગશર } શ્રીમદ્ ગોસ્વામી શ્રી અનિરુદ્ધ
સુદિ ૧૫ મંગળવાર. } લાલજી મહારાજની સંમતિ છે.

પ્રકાશકની પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકના સંબંધમાં જે કંઈ લખવાનું છે તે ઉપોદ્ધાતથી લખાયું છે છતાં તેથી પણ કંઈ વિશેષ લખવા જેવું જણાય છે તે એ છે—

૧ આ પુસ્તકમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાંજ સ્તોત્રો દાખલ કર્યાં છે. તેથી “કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન્ સ્વયમ્” એ વાક્યનું મનન-રહસ્ય દરેક વૈષ્ણવના હૃદયમાંથી જવું જોઈએ નહિ, રમેશ પ્રભુની રસમય લીલાનું અવગાહન-પાન વારંવાર થયા કરે તેવા હેતુથીજ આ પુસ્તકમાં શ્રીકૃષ્ણભગવાનની લીલા એ ને સ્તુતીઓનાં વર્ણનવાળાં સ્તોત્રો દાખલ કર્યાં છે.

૨ આ લક્ષિતગ્રન્થમાળા દ્વારા પ્રાચિન ગ્રન્થોમાંથી શોધ કરી તે ગ્રન્થો ઉપરની હસ્ત લિખિત સંસ્કૃત ટીકાઓ મેળવી, તેનાં ભાષાન્તરો કરાવી, સાંપ્રદાયિક ગ્રન્થો બહાર પડે ને વૈષ્ણવો પુષ્ટિમાર્ગીય જ્ઞાન મેળવે એ કાર્ય ઘણું ઉત્તમ છે એમ જાણી આવા પ્રકારના ગ્રન્થો પ્રકટ કરવા માટે “શ્રીમત્કૃષ્ણાસ્ય સ્વરૂપાખિલભૂમંડલાચાર્યવર્ય, શ્રીમદ્દલ્હાચાર્ય વંશાવતંસ, સકળ અપ્રાકૃત ગુણ ગણનિધિ. નિર્જ જનોદ્ધાર સમર્થ, શ્રીમદ્ ગોસ્વામી શ્રી ૧૦૮ શ્રી અનિરૂધ્ધલાલજી મહારાજે” પોતે આજ્ઞા આપી છે. (ભુઓ

આજ્ઞાપત્ર) કે અવશ્ય આવાં પુસ્તકો પ્રકટ થવાની જરૂર છે. તેઓશ્રી વિદ્યાવિલાસી છે, સંસ્કૃતનો પોતાને સારો શોખ છે, સાંપ્રદાયિક પુસ્તકો છપાવી બહાર પાડવામાં તેઓશ્રીનો ઘણો ઉત્સાહ છે. તેથી આવા પ્રકારનાં પુસ્તકો આ ગ્રન્થમાળા દ્વારા નીકળે તે માટે આ ગ્રન્થમાળાના સંયોજક શાસ્ત્રી ચીમનલાલ હરિશંકર (સાહિત્ય-બૂધ) ને પોતે સારી આજ્ઞાનું આજ્ઞાપત્ર આપ્યું છે તેથી તે બાબતમાં ઉક્ત મહારાજશ્રીએ મોટી કૃપા કરી છે.

૩. આવા પ્રકારનાં પુસ્તકો પ્રકટ કરવાનું ને તેને વૈષ્ણવ વર્ગમાં ફેલાવો કરવાનું કાર્ય માતર નિવાસી મુખ્યાળ ભાઈલાલ છગનલાલ, તથા બોરસદના શાસ્ત્રી ચીમનલાલ હરિશંકર એમણે સંવત ૧૯૭૨ ની સાલમાં “ શ્રી ભક્તિ ગ્રન્થમાળા ” કાર્યાલય એ સંસ્થાદ્વારા ચલાવવાનું શરૂ કર્યા બાદ તે કાર્ય મને સોંપવામાં આવ્યું, તેમજ ઉક્ત મુખ્યાળ તથા શાસ્ત્રીએ પણ કેટલાંક પુસ્તકો લખી આપવાનું વચન આપ્યું છે જેથી તેમના દ્વારા આ પ્રથમ પુસ્તક વૈષ્ણવોની સેવામાં મુકવા ભાગ્યશાળી થયો છું. અને તેમનો આ સ્થળે શુદ્ધ અન્તઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું.

૪ આ પુસ્તકમાં “ શ્રાકૃણ્ણપ્રમામૃત; ધીમઘુરાષ્ટક; પર્યંક વિહારી ” આ ગ્રન્થો ઉપરની સંસ્કૃત ટીકાનાં પ્રાચીન

હસ્તલિખિત પુસ્તકો, અમને ખંભાત નિવાસી શાસ્ત્રી. ભદ્રશંકર જયશંકર તરફથી પ્રાપ્ત થયાં હતાં. આ પ્રાચીન પુસ્તકો ૨૫૦ વર્ષ પૂર્વે લખાયાં હોવાનું જણાય છે. આવા પ્રાચીન ગ્રંથોના સંગ્રહકાર તરીકે તેમને ખરેખર અભીનંદન ઘટે છે. તેમજ તે ગ્રંથો તેમણે અમને આપવા કૃપા કરી છે તેથી તેમનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

૫. આ ગ્રંથમાં જે સ્તોત્રો દાખલ કર્યાં છે તે “ વૃહસ્તોત્રસરિત્સાગર ” માંથી લેવામાં આવ્યાં છે. તેથી તે ગ્રંથના પ્રકટ કર્તા સદ્ગત ગોવર્ધનદાસ લક્ષ્મીદાસ કે જેઓ પ્રાચીનગ્રંથોના પ્રકાશક છે તેમણે સતત મહેનતે શુદ્ધ કરી આ ગ્રંથો છાપેલા છે તેથી તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

૬. આ ગ્રંથમાં જે સ્તોત્રો દાખલ કર્યાં છે. તે ખાસ કરીને જેની ટીકા થઇ નથી તેવાંજ દાખલ કર્યાં છે જેથી આશા છે કે વૈષ્ણવ બંધુઓ તેનો સ્વીકાર કરશેજ.

૭. વૈષ્ણવ વર્ગમાં આવાં પુસ્તકોનો ફેલાવો થાય, અને તે દ્વારા ભકિત માર્ગ સંબંધી વધારે પ્રકાશને ઉમંગ થાય, નિઃસાધનતાની નિઃસાધનતાને સાધન રૂપ બનાવી સ્વરૂપાનંદનું દાન થાય, શ્રીકૃષ્ણ ચરણ સરોજમાં પ્રીતી થાય તેવાહેતુથીજ આ ગ્રંથ પ્રકટ કરવામાં આવે છે. જેને વૈષ્ણવ બંધુઓ વધારી લેશે.

૮. વાચકવૃન્દને વિનંતી છે કે બુદ્ધિપ્રમાદથી, પ્રેસ-દોષથી, હસ્તદોષથી થયેલી અશુદ્ધિ તરફ લક્ષ નહિ આપતાં “ હંસોયથાક્ષીરમિવામ્બુમધ્યાત્ ” એ ન્યાયે આ ગ્રન્થમાંથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ ગ્રહણ કરશો.

૯. આ પુસ્તકમાં આપેલાં સ્તોત્રો તેમજ ઉપોદ્ધાત અને પ્રસ્તાવના વગેરે અથથી ઇતિ સુધી વાંચવાથી કેટલું ઉપયોગી છે. તે વૈષ્ણવ બન્ધુઓની ધ્યાનમાં આવશે અને તેથી જોટલે અંશે તે ઉપયોગ નીવડશે તેટલા અંશે મારો-શ્રમ સફળ થયો છે એમ માનીશ. इत्यलम् सुज्ञेषु किं बहुना.

વ્યવસ્થાપક.

“ભક્તિગ્રન્થમાળા” કાર્યાલય
ચંગપોળ, ખતરીપોળ—અમદાવાદ
માર્ગશીર્ષ શુક્લ એકાદશી
સં. ૧૯૭૩

લી. આપનો કૃપાકાંક્ષી
દાસાનુદાસ વૈષ્ણવ.

લલ્લુભાઈ હગનલાલ દેસાઈ
ના જયશ્રીકૃષ્ણ.

❀❀ કીર્તન રતનાકર. (ચાર ભાગમાં) ❀❀

ભાગ ૧ લો—નિત્યકીર્તન, ભાગ ૨ જો—વર્ષ દિવસના ઉત્સવોનાં કીર્તનો, ભાગ ૩ જો—દીનતા. આશ્રય, મહાત્મ્ય અને વિનતીનાં પદ, ભાગ ૪ થો—ગુજરાતી ભાષાનાં ધોળ મળી ૨૦૦૦ કીર્તનો આર માસના ઉત્સવોની કીર્તન વિધિ તથા શ્રી હરિરાયજી કૃત સેવા વિધિ સાથે કીં. રૂ. ૩-૦-૦ ત્રણ રૂપીઆ.

ग्रन्थानुक्रम.

ग्रन्थाङ्क. पृष्ठाङ्क.
मंगलाचरणम् १

श्रीमद्वल्लभाचार्यकृत ग्रन्थानां प्रथमोल्लासः

१ श्रीकृष्णाष्टकम्	२
तस्य सिंहावलोकनम्	९
२ श्रीनन्दकुमाराष्टकम्	११
तस्य सिंहावलोकनम्	१८
३ श्रीगोपीजनवल्लभाष्टकम्	२२
४ श्री गिरिराजधर्याष्टकम्	२६
तस्य सिंहावलोकनम्	३०
५ श्रीमधुराष्टकम्	३१
तस्य सिंहावलोकनम्	४०
६ श्रीकृष्णप्रेमामृतम्	४१
तस्य सिंहावलोकनम्	१३३

श्रीमद्विठ्ठलेश्वर ग्रथित

ग्रन्थानां द्वितीयोल्लासः

७ श्रीभुजंगप्रयाताष्टकम्	१४२
८ श्रीगोकुलाष्टकम्	१४८

ग्रन्थाङ्क. पृष्ठाङ्क.

९ श्रीपर्यङ्क (पालना) विज्ञप्तिः १५३
१० श्रीद्वितीय पर्यङ्क ,, १८०

श्रीरघुनाथप्रभु ग्रथित ग्रन्थानां तृतीयोल्लासः

११ श्रीगिरिधर्याष्टकम्	१९३
१२ श्रीकृष्णशरणाष्टकम्	१९९
१३ श्रीगोपालस्तवः सिंहावलोकनम्	२०२ २०७
१४ श्रीकृष्णचन्द्राष्टकम्	२०९
१५ श्रीगोकुलेशाष्टकम्	२११
१६ श्रीराधाकृष्णाष्टकम्	२१९

श्रीहरिरायप्रभु ग्रथित

ग्रन्थानां चतुर्थोल्लासः

१७ श्रीजन्मवैफल्यनिरूपणा- ष्टकम्	१८५
१८ श्रीकृष्णशब्दार्थनिरूपणस्य दिग्दर्शनम्	१८९

ग्रन्थाङ्क.	पृष्ठाङ्क.	ग्रन्थाङ्क.	पृष्ठाङ्क.
१९ श्रीनिवनीतप्रियाष्टकम्	२२५	२३ श्रीपञ्चाक्षरमंत्र गर्भ- स्तोत्रम्	२४४
२० श्रीभुजंगप्रयाताष्टकम्	२३०	२४ श्रीस्वप्रभु विज्ञप्तिः	२५१
२१ श्रीकृष्णशरणाष्टकम्	२३५	२५ श्रीगर्वापहाराष्टकम्	२५७
२२ श्रीदैन्याष्टकम्	२४०	सिंहावलोकनम्	२६१

तदन भक्त !

श्री सर्वोत्तमस्तोत्र नामावली.

आ सर्वोत्तमस्तोत्रेणो पाठ अने नामावलीने जप करवानी ध्येयवाण्ये आ पुस्तक मात्र अर्धा आनानी टीकीट भोक्ली भगवदरने भक्त भोक्लवामां आवशे.

वद्वभ पुष्टि प्रकाश. (ब्रजभाषामां पांच भागमां)

भाग १ ले—भंगलायी शयन पर्यंतनी साते धरनी 'सेवा-
विधि, तथा पारमासिक उत्सवने कभ, सामग्री सेवा, शृंगार, वस्त्र
आलुपण, वजरे, भाग २ ले—उत्सव निर्णय, अेकादशी निर्णय,
वजरे, भाग ३ ले—पार मासना उत्सवनी भाव भावना, भाग
४-थे—सेवानां साहित्यनां वस्त्र, आलुपण, उत्सवनी आरति. डोण
अंगला, हीडोणा वजरेनां यित्रो सथोनी संपूर्ण हकीकतत्राणुं आ
पुस्तक दरेक वैष्णवे पोताना धरमां राप्पवा लायक छे, कीमत ३.
३-०-० त्रय ३पीआ-

હમેશાં નિત્ય નિયમના પાઠમાં વાંચવા યોગ્ય પુસ્તકો.

શ્રીમદ્ ભાગવત (મુળ શ્લોક ગુટકો)	૧-૮-૦
શ્રીમદ્ ભાગવદ્ ગીતા (સુબોધીની ટીકા)	૦-૮-૦
બૃહત્ સ્તોત્ર સરિત્સાગર	૩-૦-૦
પુષ્ટિમાર્ગીય સ્તોત્ર રત્નાકર (૮૧ અન્યનો ગુટકો)	૦-૬-૦
નિત્યનિયમના પાઠ તથા ધોળા...	૦-૨-૦
ષોડશ અન્યની ટીકાઓ	...	૦-૪-૦, ૦-૨-૦	
શ્રીમદ્ ભાગવત ગુજરાતી (ટીકાવાળાં)	૫-૦-૦-૩-૦-૦		
શ્રીગુસાંઈજી-કૃત વિજ્ઞપ્તિ	૦-૩-૦
શ્રીકૃષ્ણ સ્તોત્ર રત્નાકર ગુજરાતી ટીકા વાળું	૦-૧૨-૦
શ્રીવલ્લભ ચરિત્ર	૧-૦-૦
કામાખ્ય દોષ વિવરણ	૦-૨-૦
બ્રહ્મ સંબંધ કાવ્યમ.	૦-૬-૦
દિનતા આશ્રયનાં પદ સંગ્રહ	૦-૧૦-૦
શ્રીનાથ દ્વારાનું વર્ણન	૦-૨-૦
વિવિધધોળ તથા પદ સંગ્રહ ભાગ ૧ લો	૦-૮-૦
” ” ” ” ભાગ ૨ જો.	૦-૮-૦

॥ नमोऽस्तु गोपीजमवल्लभाय ॥

॥ श्रीकृष्णस्तोत्र स्तोत्रः ॥

(अमृतवर्षिणीटीकया समेतः)

(रहस्यसंयुतश्च).

॥ मंगलाचरणम् ॥

सङ्गीतं श्रुतिमूर्द्धभिस्तदविदां वागाद्यतीतं विदां
दूरं साधनसम्पदां निरुपधिस्नेहैः सुखापं वृतैः ॥

रासोल्लासवशंवदत्रजवधूवृन्दे वसन्तं सदा

दासकेशहरं मुश परतरं श्रीकृष्णदेवं श्रये ॥ १ ॥

सर्गादौ स्वमतं समस्य विधये यं ब्रह्मवादं जगौ
कौन्तेयोद्धवयोः प्रकाश्य च पुनर्वेदान्तसारं हरिः ॥

तं व्यासाशयगोचरं प्रथयितुं यैर्भाष्यमाभाषितं

तानाचार्यवगन्नमामि करुणान् श्रीवल्लभाख्यान प्रभून् ॥२॥

॥ श्रीकृष्णायनमः ॥

॥ श्रीकृष्णस्तोत्ररत्नाकरः ॥

तत्र प्रथमं.

॥ श्रीमदल्लभाचार्यकृतग्रन्थाः ॥

॥ श्रीकृष्णाष्टकः ॥

લકિતમાર્ગમાં મુખ્ય સિદ્ધાન્ત શરણુ લાવ છે. સાધનમાં, અને કૃણમાં પણ શરણુ છે. માટે શ્રીમહાપ્રભુજી તે શરણુલાવ પોતાના લકતોને પ્રાપ્ત કરવા સાડ્ આ શ્રી કૃષ્ણાષ્ટકનો આરંભ કરેછે. અને દરેક શ્લોકના અંતમાં હે કૃષ્ણ ! મને દાસ્ય આપો, મને સેવા આપો, મને શરણુ આપો. આવી રીતે શરણુ લાવ પ્રકટ કરે છે. હવે પ્રથમ શ્લોકમાં બાળલીલાનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે--

શ્રીગોપગોકુલવિવર્ધન નન્દસૂનો

રાધાપતે વ્રજજનાર્તિ' રાવતાર ॥

મિત્રાત્મજાતટવિહારણ દીનબન્ધો

દામોદરા ચ્યુત વિભો મમ દેહિ દાસ્યમ્ ॥૧॥

અર્થ—શ્રીગોપ અને ગોકુલના આત્મારૂપ હોવાથી ગોપ અને ગોકુળને વધારનારા શ્રીકૃષ્ણ મને સેવા શરણુ આપો. હે નન્દરાયના પુત્ર ! અને હે શ્રીરાધિકાળના સ્વામી ! આપ વિયોગી વ્રજજન ગોપિકાઓ વગેરે તેમની વિયોગ પીડાના હરનારા છે. અને સૂર્યનાં પુત્રી શ્રીયમુનાળના કાંઠા ઉપર વિહાર કરનારા છે. તેમજ આ જગત્માં દુઃખરૂપ સંસારમાંથી તરવાનું કંઈ પણ સાધન નહિ મળવાથી દીન થઈ ગએલા પ્રાણીના આપ બન્ધુ છે. એવા હે દામોદર ! હે અણંડ સ્વરૂપ ! હે અચ્યુત !!! સર્વ ઠેકાણે આપીને રહેલા શ્રીકૃષ્ણ ! મને આપની સેવા આપો. (આપની સેવામાંજ મારું મન રહે એમ કરો.)

બીજા શ્લોકમાં સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે.

શ્રીરાધિકારમણ માધવ ગોકુલેન્દ્ર—

મૂનો યદૂત્તમ રમાર્ચિતપાદપદ્મ ॥

શ્રીશ્રીનિવાસ પુરુષોત્તમ વિશ્વમૂર્તે

ગોવિન્દ યાદવપતે મમ દેહિ દાસ્યમ્ ॥૨॥

અર્થ—હે યાદવોના પતિ શ્રીકૃષ્ણ ! મને આપની સેવા આપો. શ્રીરાધિકાના સ્વામી, હે માધવ ! શ્રીગોકુલના અધિપતિ શ્રીનન્દરાયળના પુત્ર એવા હે શ્રીકૃષ્ણ ! આપ યાદવોમાં ઉત્તમ છે. શ્રીલક્ષ્મીળ આપનાં ચરણુ

ક્રમળને સેવ્યાજ કરે છે. અને આપ શ્રીલક્ષ્મીજીના વાસ રૂપછો. એવા હે પુરુષોત્તમ આપું વિશ્વ એ આપની મૂર્તિ છે. એવા ગોવિન્દ શ્રીકૃષ્ણ ! મને આપનું દાસ્ય (સેવા) આપો. ત્રીજા સ્લોકમાં પ્રભુના ગોવર્ધનધરણુના સ્વરૂપનું વર્ણન કરેછે.

ગોવર્ધનોદ્ધરણ ગોકુલવલ્લભાચ

વંશોદ્ભટાલય હરેડસિલ લોકનાથ ॥

શ્રીવાસુદેવ મધુસૂદન વિશ્વનાથ

વિશ્વેશ ગોકુલપતે મમ દેહિ દાસ્યમ્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—લક્ષ્મીજીને વર્ષાદેના દુઃખમાંથી બચાવવાને માટે ગોવર્ધનપર્વતને ધારણુ કરનારા, અને શરણાગત લક્ષ્મીજીને હે શ્રીકૃષ્ણ ! મને દાસ્ય આપો. શ્રીગોકુલ જેમને બહાલું છે એવા આદ્ય-ઉત્તમ વંશમાં પ્રકટ થયેલા હે હુરિ ! આપ સમગ્ર લોકના નાથ છે. હે વાસુદેવ ! હે મધુ નામના રાક્ષસને મારનારા ! વિશ્વનાથ, વિશ્વના સ્વામી, અને હે ગોકુલના અધિપતિ શ્રી કૃષ્ણ ! મને સેવા આપો.

રાસોત્સવપ્રિય બલ્લાનુજ સત્વરાશે

મક્તાનુકમ્પિતભવાર્તિહરાધિનાથ ॥

વિજ્ઞાનધામ ગુણધામ કિશોરમૂર્તે

સર્વેશ મજ્જલતનો મમ દેહિ દાસ્યમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થ—દર્શનમાત્રમાંજ સર્વ પાપને નાશ કરે એવા મંગલ શ્રીઅંગવાળા, શ્રી કૃષ્ણુ આપનુ દાસ્ય (સેવા) મને આપો. આપ રસરૂપ આનન્દધન હોવાથી આપને રાસોત્સવ બહુ પ્રિય છે હે બળદેવજીના નાનકડા ભાઈ ! આપ સત્વના ભંડારરૂપ હોવાથી શરણાગતલક્તો ઉપર દયા કરનારાછો. અને તેથી આપ તે લક્તોના સંસાર દુઃખને હરનારાછો. માટે હે સ્વામી ! લક્તોને *ભાવાત્મક સ્વરૂપનો અનુભવ મેળવવાના સ્થાન રૂપ આપજાએ. સર્વ અલૌકિક ગુણોના ભંડારરૂપ એવા હે સર્વ ભક્તાગ્નના સ્વામી ! મને દાસ્ય (સેવા) આપો. ॥ ૪ ॥

સદ્ધર્મપાલ ગરુડાસન યાદવેન્દ્ર

બ્રહ્મણ્યદેવ યદુનન્દન ભક્તિદાન

સદ્કર્ષણપ્રિય કૃપાલય દેવવિષ્ણો

સત્યપ્રતિજ્ઞ ભગવન્ મમ દેહિદાસ્યમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થ—સર્વ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ લક્ષિતમાર્ગ છે, તેનું રક્ષણ કરનારા આપ છો, હે ગરુડના આસનવાળા ! યાદવોના

* વિજ્ઞાન એટલે પ્રભુનું ભાવાત્મકસ્વરૂપનો અનુભવ, એ વિજ્ઞાન કહેવાયછે. એ ભાવાત્મક સ્વરૂપનો અનુભવ કરવાથી પરે-પરે પરમભક્તિ પ્રાપ્ત થાયછે. (અમૃતતરંગિણી)

પતિ આપજ મને દાસ્ય આપો. હે પરબ્રહ્મ ! *ભક્તો સાથે ક્રીડા કરનારા. વસુદેવના પુત્ર, આપે જેનો ઉદ્ધાર કરવા ઇચ્છા કરી હોય તેને ભક્તિનું દાન કરનારા છે, હે સંકર્ષણ (બલદેવજી) ને વહાલા ! આપ કૃપાના ભંડાર રૂપ છે, હે પ્રભુ ! આપ દેવ છે, તેથી ભક્તની સાથે ક્રીડા કરોછો, ક્રીડામાં પણ વિજયેચ્છા કરનારા છે, ભક્તની સાથે સર્વ રીતે વર્તો છો, ભક્તને આપનું મહાત્મ્ય પ્રકટ કરો છો, ભક્તની સ્તુતિ કરોછો, ભક્તને મોદ કહેતાં આનન્દનું દાન કરનારા છે, ભક્તને ભક્તિનો મદ આપનારા છે, અને સ્વપ્નમાં આપનાં દર્શન થાય માટે ભક્તને સ્વપ્નદાન આપનારા છે, ભક્તની કાન્તિ કરનારા છે, ભક્ત સાથે ગમન કરનારા છે, માટે દેવ આપજ છે. વળી જગત્માં આપી રહેલા હે સત્યપ્રતિજ્ઞાવાળા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ! આપનું દાસ્ય (સેવા) મને આપો. ॥ ૫ ॥

ગોપીજનપ્રિયતમ ક્રિયયૈકલભ્ય રાધાવરપ્રિયવરેણ્યશરણ્યનાથ ॥
આશ્ચર્યબાલ વરદેશ્વર પૂર્ણકામ વિદ્વત્તમાશ્રય વિભો મમ દેહિ

દાસ્યમ્ ॥ ૬ ॥

* દિવુ ક્રીડયાં ક્રીડા વાયક દેવશબ્દ હોવાથી દેવશબ્દનો અર્થ છે. દિવુક્રીડાવિજિગોષા વ્યવહાર ધુતિ સ્તુતિમોદમદ સ્વપ્નકાન્તિગતિષુ इति ધાતુપાઠઃ દેવ શબ્દના અર્થ શ્લોકાર્થમાં ધટાવ્યા છે તે વાંચી લેવા.

અર્થ—હે શ્રીગોપીજનના વહાલા શ્રીકૃષ્ણ ! આપ ભક્તોને ક્રિયાથી (સેવાથી) પ્રાપ્ત થાઓ છો, માટે મને સેવા આપો. હે શ્રીરાધિકાજીના સ્વામી ! વહાલા સર્વથી પણ શ્રેષ્ઠ અને શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરનારા છો, માયાથી બાલકસ્વરૂપ ધારણ કરેલું હોવાથી આશ્ચર્યકારક બાલસ્વરૂપ વાળા છો, શ્રેષ્ઠ વરદાનને આપનારા, અને પૂર્ણમનોરથવાળા હોવાથીઆપ, કોઈ પણ કામની આપેક્ષા રહિત છો; જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન જેમણે સંપાદન કરેલું છે. અને ભક્તિભાવથી પૂર્ણવિદ્વાનોના આશ્રયરૂપ એવા હે આપકપ્રભુ ! મને આપનું દાસ્ય (સેવા) આપો. ૬

કન્દર્પકોટિમદહારણ તીર્થકીર્ત્તે

વિશ્વૈકવન્ત્ય કરુણાર્ણવ તીર્થપાદ ॥

સર્વજ્ઞ સર્વવરદાશ્રય કલ્પવૃક્ષ

નાગાયણાશ્ચિલગૂરો મમ દેહિ દાસ્યમ્ ॥ ૭ ॥

અર્થ—હે પ્રભુ ! આપ, કરોડો કન્દર્પ (કામ) ના જેવા સ્વરૂપવાલા હોવાથી કામના મદને હરવાવાલા અને પવિત્ર યશવાલા છો. આખા વિશ્વને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય આપ એકજ છો, દયાના સમુદ્રરૂપ છો. પૂજવા લાયક ચરણુકમલવાળા છો, સર્વજ્ઞ છો, સર્વ વરદાન આપવાવાળા આપજ છો, અને આપ કદંપ વૃક્ષની માફક જે શરણે આવે તેને ઉત્તમ ફલ

આપનારા છો, એવા હે નારાયણ સર્વના ગુરૂ શ્રીકૃષ્ણ મને
આપની સેવા આપો. ૭

વૃન્દાવનેશ્વર મુકુન્દ મનોહરવેષ
બંશીવિભૂષિતકરમ્બુજ પદ્મનેત્ર
વિશ્વેશ કેશવ વ્રજોત્સવ ભક્તિવશ્ય
દેવેશ પાણ્ડવપતે મમ દેહિ દાસ્યમ્ ॥ ૮ ॥

અર્થ--શ્રીવૃન્દાવનના અધિપતિ હે શ્રીકૃષ્ણ ! મને
આપનું દાસ્ય આપો, હે મુક્તિને આપનારા ! આપ મનહર
વેષવાલા છો. કેમકે આપનો હસ્તકમળ બંશીથી શોભી
રહ્યો છે. કમળના સરખાં નેત્રવાળા છો. હે કેશવ ! આપ
સર્વ વિશ્વનાનાથ છો. વ્રજના ઉત્સવરૂપ આપજ છો. વળી
ભક્તિથી વશ થાઓ છો. દેવોના અધિપતિ આપ છો, (કેમકે
દેવ શબ્દના સર્વ અર્થ આપનામાંજ ઘટે છે) હે પાણ્ડવોના
પતિ શ્રીકૃષ્ણ ! મને આપનું દાસ્ય (સેવા) આપો. ૮

શ્રીકૃષ્ણસ્તવરત્નમષ્ટકમિદં સર્વાર્થદં શૃણ્વતાં
ભક્તાનાં ચ પ્રિયં હરેશ્ચ નિતરાં યો વૈ પઠેત્પાવનમ્ ॥

તસ્યાસૌ વ્રજરાજમ્બુનુરતુલાં ભક્તિં સ્વપાદામ્બુજે
સત્સેવ્યે પ્રદદાતિ ગોકુલપતિઃ શ્રીરાધિકાવલ્લભઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ--આ શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિવાલું અષ્ટક જે સાંભળ્યો
છે તેને આરે પુરૂષાર્થ સિદ્ધ થાય છે. પવિત્ર કરનારું અને

શ્રીહરિને વહાણું તેમ ભકતોને અત્યંત પ્રિય આ શ્રીકૃષ્ણાષ્ટકનો જે કોઈ પાઠ કરશે તેને શ્રીનંદરાયજીના પુત્ર, ગોકુલના અધિપતિ, શ્રીરાધિકાજીના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ પોતે સાધુપુરૂષોથી સેવાયલા પોતાના ચરણકમળમાં અત્યંતભક્તિ આપે છે. ૯

॥ इति श्रीमद्ब्रह्मभार्यविरचितं श्रीकृष्णाष्टकम् संपूर्णम् ॥

સિંહાવલોકન.

—૦૦*૦૦—

પરમકૃપાલુ શ્રીમદ્બ્રહ્મભાર્યુએ આ શ્રીકૃષ્ણાષ્ટક નામનો લઘુગ્રંથ ભકતોના મહદુપકાર સારૂ રચેલો છે. માટે આ સ્થળે તેનો તાત્પર્યાર્થ બતાવવો યોગ્ય લાગે છે.

ગ્રન્થારંભ—શ્રીમહાપ્રભુજી આ ગ્રન્થ “ શ્રીગોપ ગોકુલવિવર્ધન ? એવા સંબોધનથી શરૂ કરે છે. તેનો ભાવાર્થ બહુ રસિક છે. જેમકે જેવી રીતે શ્રીગોકુલની અંદર સ્વાનન્દનું દાન કરી ગોપ વગેરે ગોકુલવાસી સર્વજનોનો ઉદ્ધાર શ્રીકૃષ્ણે કર્યો હતો. તેવી રીતે લીલાની ઉત્કંઠાવાળા ભકતો આ સ્તોત્રનો પાઠ કરી ભગવાનના આનન્દને મેળવે ” આજ હેતુથી ગોપગોકુલ પદથી ગ્રન્થારંભકર્યો છે.

ગ્રન્થપાઠફલ—આ સ્તોત્રના પાઠથી શ્રીપ્રભુ જરૂર ભક્તિ દાન કરશે. એની ખાત્રી માટે શ્રીમહાપ્રભુજી આ ગ્રન્થના અન્તમાં લખે છે કે—આ શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિવાળા અષ્ટ

કનોજે ભક્ત પાઠ કરશે તેને શ્રીકૃષ્ણ જરૂર અત્યંત ભક્તિ આપશે. સાલોક્ય, સામિપ્ય વગેરે ચારપ્રકારના મોક્ષની અમારે જરૂર નથી. પરંતુ પ્રભુ ફલરૂપભક્તિનું દાન કરે એજ પરમ-પુષ્ટભક્તોની પૂર્ણઅભિલાષા છે.

ગ્રન્થહેતુ—માણસ જ્યારે આપત્તિમાં આવે છે ત્યારે તેને દૂર કરનારની પાસે દીનતાથી વારંવાર કહે છે તેવી રીતે સર્વ જાતની આપત્તિ દૂર કરનાર પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણને હે નંદપુત્ર ! હે રાધાપતિ ! હે દીનબન્ધો ! મને આપનું દાસ્ય (સેવા) આપો. કેમ કે આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાંથી તરવાને આપની સેવાવિના અન્ય કંઈપણ સાધન નથી. માટે હે પ્રભુ! મને સેવા આપો. તમારી સેવામાંજ મારી શુદ્ધિ રહે. આ હેતુ બતાવવા સારૂ “ મને દાસ્ય આપો ” એવું વાક્ય દરેક શ્લોકને અન્તે લખવામાં આવ્યું છે. વળી સેવાની યાચનાની સાથે પ્રભુના દરેક વિદ્યોપણમાં પ્રભુના શુણ્ણગાન ગાયા છે. તેથી પ્રભુ પાસે દીનતાપૂર્વક તેમના શુણ્ણનું ગાન કરી શ્રીપ્રભુ પાસે સેવાની યાચના કરી મારા ભક્તોને પૂર્ણ આનન્દ પ્રાપ્ત થાય તેવા હેતુથી આ સ્તોત્ર રચેલું છે.

ગ્રન્થવિષય—સ્તોત્રનો અર્થ જેમાં સ્તુતિ થાય તે સ્તોત્ર કહેવાય છે. આ સ્તોત્રમાં શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરેલી છે. અને દરેક વાક્યો સંબોધન રૂપે મુકેલાં છે. જેમ કે, “ વ્રજજનાર્તિહરાવતાર ” હે વ્રજજનની વિયોગરૂપી પી-

હાને હરનારા શ્રી કૃષ્ણ ! મને દાસ્ય (સેવા) આપો.

આવી રીતે દરેક વાક્યો સંજોધનમાં મુકવાનું કારણ
પોતાની દીનતા બતાવવાનો હેતુ છે.

આ ગ્રન્થમાં કોઈ ગૂઠ વિશેષણ આવ્યું છે તેનું સરળ
ભાષાન્તર નીચે રહસ્યમાં બતાવવામાં આવ્યું છે.

હવે ટુંકામાં એટલુંજ કહી સિંહાવલોકન સંપૂર્ણ થશે
કે આ સ્તોત્રનો રહસ્યપૂર્વક પાઠ કરતાં પરમભક્ત
પ્રભુની ભક્તિ પ્રાપ્ત કરી પરમાનન્દ મેળવે એજ.

॥ શ્રીનન્દકુમારાષ્ટકમ્ ॥

સુન્દરગોપાલં ઉરવનમાલં નયનવિશાલં દુઃસ્વહરં
વૃન્દાવનચન્દ્રં આનન્દકન્દં પરમાનન્દં ધરણિધરમ્ ॥

વલ્લભઘનશ્યામં પૂર્ણકામં અત્યાધિરામં પ્રીતિકરમ્
મજનન્દકુમારં સર્વસુખસારં તત્ત્વવિચારં બ્રહ્મપરમ્ ૧॥

અર્થ—(હે શુભ ?) તું પરબ્રહ્મ, ઐહિકપારલૌકિક
સર્વ બંધના સુખના સારરૂપ શ્રીનન્દકુમાર, શ્રીકૃષ્ણને ભજ
તે. પ્રભુ સુન્દર ગોવાળના સરખા સ્વભાવવાળા છે, વક્ષઃસ્થ-
ળમાં વનમાલાને ધારણ કરનારા છે. વિશાલ એટલે દીર્ઘનેત્ર-
વાળા છે. ત્રણ પ્રકારના જેમકે આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક,
અને આધિદૈવિક; આ પ્રમાણે ત્રણ બંધના દુઃખને હરનારા

છે. શ્રીવૃન્દાવનમાં સાક્ષાત્ ચન્દ્રરૂપ, અને પરમ આનન્દના ભાંડાર છે, પોતે પૃથ્વીના ધારણ કરનારા છે, પ્રિય અને મન હર મેઘના સરખા સ્યામ છે, તેમને કોઈ જાતના મનોરથની ઈચ્છા નથી, તેથી તે પૂર્ણ કામછે: બહુજ સુંદર છે. તેથી પ્રીતિને ઉત્પન્ન કરનારા અને સર્વ તત્વ વિચારરૂપ એવા શ્રીકૃષ્ણને હે શ્રવ ? તું ભજ ? અર્થાત્ તું તેનીજ સેવા કર ?

સુન્દરવારિજવદનં નિર્જિતમદનં આનન્દસદનં મુકુટધરં

ગુહ્યાકૃતિહારં વિપિનવિહારં પરમોદારં ચીરહરમ્

વલ્લભપટપીતં કૃતઉપવીતં કરનવનીતં વિબુધવરં

મજ નન્દકુમારં સર્વસુખસારં તત્ત્વવિચારં બ્રહ્મપરમ્ ૨

અર્થ—(હે શ્રવ ?) સુન્દર કમળના સરખા નેત્રવાળા, એવા શ્રીનન્દકુમાર શ્રીકૃષ્ણને ભજ ? તે શ્રીપ્રભુ જેમણે કામ જીત્યો છે. એવા અને આનન્દના સ્થાનરૂપ છે. અલૌકિક નિત્યાનન્દ તો તેમની પાસેજ છે. સુન્દર મુકુટને ધારણ કરનારા છે. ગુંબ (ચલોઠી) ના હારને ધારણ કરનારા છે. પોતે પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા સાડે પ્રકટ થયા છે, વનમાં (રાક્ષસોના સંહાર સાડે) કરનારા છે, ભક્તને ભક્તિદાન આપવામાં અત્યંત ઉદાર છે. શ્રીકુમારિકાઓના વ્રતમાં થએલા દોષો નાશ કરવા, અને તે કુમારિકાઓના વ્રતની પૂર્ણતા થવા સાડે વસ્ત્રને હરનારા છે, વહાલાં જેમને ખીળાં વસ્ત્ર છે એવા અને ઉપવીત ધારણ કરનારા છે, સર્વ દેવોમાં

શ્રેષ્ઠ છે, અને તે પરબ્રહ્મ છે, તેથીજ સર્વ તત્વના વિચારરૂપ છે. તેમજ આ લોક અને પરલોકના સર્વ સુખના સારરૂપ શ્રીનન્દરાયના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને હે શુભ ? ભજ, તેમની સેવા કર ?

શોભિતસુખમૂલં યમુનાકૂલં નિરુપમશીલં સુખદવરં
મુખમણ્ડિતરેણું ચારિતધેનું વાદિતવેણું મધુરસુરમ
વલ્લભમાતિવિમલં શુભપદકમલં નલ્લરુચિવિમલાંતિમિરહરં
ભજનન્દકુમારં સર્વસુખસારં તત્ત્વવિચારં બ્રહ્મપરમ ૩૥

અર્થ—હે શુભ ? ભક્તિમાર્ગ પ્રકાશ કરીને સુખનું મૂળ પોતે શોભાવ્યું છે, એવા શ્રીકૃષ્ણને ભજ ? તે પ્રભુ શ્રીયમુનાશુના કાંઠા ઉપર વિહાર કરનારા અને ક્રોધની પણ ઉપમા ન આપીશકાય એવા સ્વભાવવાળા હોવાથી તે ભક્તને ઉત્તમ અને નિત્ય રહેનારું સુખ આપવામાં અગ્રેસર છે. (જ્યારે) ધેનુ (ગાયે) ને ચારવા જાય છે. (ત્યારે) શ્રીમુખ ઉપરજ (ધૂળ) પડવાથી શોભી રહે છે અને મધુરસ્વરવાળી બંશી વગાડે છે, પોતે અત્યન્ત વિમળ, સ્વચ્છ છે, અને તેમનું ચરણકમળ શુભ છે. કેમકે તે ચરણની ભક્તિ કરનાર પરમાનન્દને પામે છે, અને સુંદર નખની કાન્તિથી અંધકારને હરનારા આ લોક અને પરલોકના સર્વ જાતના સુખના સારરૂપ પરબ્રહ્મ હોવાથી તત્વના વિચારરૂપ એવા શ્રીનન્દરાયના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને હે શુભ ! ભજ ?

શિરમુકુટસુદેશં કુક્ષિતકશં નટવરવેશં કામવરં
 માયાકૃતમનુજં હલધરસહજં પ્રતિહતદનુજં ભારહરમ્॥
 વલ્લભવ્રજપાલં સુભગસુચાલં હિતમનુકાલં ભાવવરં
 ભજ નન્દકુમારં સર્વસુખસારં તત્ત્વત્રિચારં બ્રહ્મપરમ્ ૪૥

અર્થ—(હે શુભ ?) મસ્તક ઉપર સુંદર મુકુટ ધારણ કરનારા, અને વાંકા કેશવાળા હોવાથી નટવરના સરખા વેશવાળા પ્રભુ, કે જે મનોરથ પૂર્ણ કરનારા છે તે શ્રીનન્દરાયજીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને ભજ ! તે બળદેવજીના બન્ધુ (સાક્ષાત્ ભગવાન છે) છતાં પૃથ્વી ઉપર રાક્ષસોને મારીને બાર ઉતારવા માટે માયાથી મનુષ્યાકૃતિ ધારણ કરનારા છે; તેમજ સ્મારી ગતિવાળા અને ભક્તોનું વારંવાર હિત કરનારા, મોટા પ્રભાવવાળા તે પરબ્રહ્મ છે, આ લોક અને પરલોક સંબંધી સર્વ સુખના મૂળ કારણ છે. તત્ત્વવિચારરૂપ એવા તે શ્રીકૃષ્ણનું સેવન કર ? તેજ તારે કર્તવ્ય છે.

ઈન્દીવરભાસં પ્રકટસુરાસં કુસુમવિકામં વંશિધરં
 હિતમન્મથમાનં રૂપનિધાનં કૃતકલિગાનં ચિત્તહરમ્॥
 વલ્લભમૃદુહાસં કુઞ્જનિવાસં વિવિધવિલાસં કેલિકરં
 ભજ નન્દકુમારં સર્વસુખસારં તત્ત્વત્રિચારં બ્રહ્મપરમ્ ૫૥

અર્થ—હે શુભ ? તું નન્દરાયના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને ભજ ! તે પ્રભુ કાળા કમળના સરખી કાન્તિવાળા, ભક્તોને પૂર્ણ-

નન્દ આપવા સાડું ઉત્તમોત્તમ રાસને પ્રકટ કરનારા છે, પુ-
 ધ્વના વિકાસના સરખા પ્રકુલ્લિત ભક્તજનોને સંકેતસ્થાન
 સંભળાવવા સાડું બંશીને ધારણ કરે છે. પોતે કોટી કન્દર્પના
 સરખા(રૂપના ભંડાર)હોવાથી કામદેવના અભિમાનને હણનારા
 છે. સુન્દર ગાન કરનારા અને ચિત્તાકર્ષક છે. વહાલુ કોમળ
 હાસ્ય કરવાવાળા, કુંજ (લતામંડપ)ના વાસી. વિવિધ
 પ્રકારના વિલાસી હોવાથી મૃદુહાસ્ય કરનારા એવા આ
 લોક અને પારલૌકિક સંબંધી સર્વ સુખના સારરૂપ પર-
 બ્રહ્મ હોવાથી તત્વના વિચારરૂપ શ્રીનન્દકુમાર શ્રીકૃષ્ણને હે
 જીવ ! તું સેવ ?

અતિપરમપ્રવીણં પાલિતદીનં મક્તાધીનં કર્મકરં

મોહનમતિધીરં કલિબલિવારં હતપરવીરં તરલતરમ્ ।

વહ્નુભવ્રજરમણં વારિજવદનં જલધરશમનં શૈલધરં

મંજ નન્દકુમારં સર્વમુખસારં તત્ત્વવિચારં બ્રહ્મપરમ્ ૬ ॥

અર્થ—(હે જીવ) દૈવી સૃષ્ટીને શરણે લેવામાં અને

આસુરોનો સંહાર કરવામાં પરમપ્રવીણ, દીનતા પ્રાપ્ત કરી
 શરણે આવેલાને પાલન કરનારા, ભક્તોએ પૂર્ણ કરવા ભક્તને
 અધિન રહેનારા, પોતાની ઇચ્છાથી આ સર્વ જગત્ વર્તે છે
 છતાં પોતે કર્મ કરી બતાવવા કુશળ એવા, અને બુદ્ધિને
 મોહ ઉપજાવનારા છે, પણ પોતે ગંભીર રહેલા છે. કલિનાગ
 અને ખલિરાજને વશ કરનારા, રાક્ષસોના પરાક્રમને હણનારા,

અધિક ચંચળ અને ખોતાને વહાલા વ્રજને પૂર્ણાનન્દમાં ર-
માડનારા કમળનાસરખા સુખવાળા (ઇન્દ્રે જ્યારે વરસાદ
વર્ષાવ્યો ત્યારે શ્રીગોવર્ધનપર્વતને હાથથી તોલી વ્રજભક્તોને
તેની નીચે રાખી ઇન્દ્રને થકવી) વરસાદને શાન્ત કરનારા
પોતે શૈલ (ગોવર્ધનપર્વત) ને ધરનારા એવા આ લોક અને
પરલોક સંબંધી સઘળાં સુખના સારરૂપ શ્રીનન્દરાયજીના
પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને ભજ ? તેમનેજ સેવ ? ?

જલધરરુચિકાયં લલિતાત્રિભક્તં बहुकृतिरङ्गं रासिकवरं

गोकुलपरिवारं मदनाकारं कुञ्जविहारं गूढनरम् ।

वल्लभव्रजचन्द्रं सुभगमुच्छन्दं परमानन्दं भ्रान्तिहरं

भज नन्दकुमारं सर्वसुखसारं तत्त्वविचारं ब्रह्मपरमम् ॥

અર્થ—મેઘની કાન્તિ સમાન અંગવાળા, સુંદર ત્રિ-
ભંગ સ્વરૂપ, સુંદર આકૃતિવાળુ જેમનું અંગ છે એવા અ-
થવા ખડુ પ્રકારે મદ્યયુદ્ધ કરનારા, રસ (પરમાન્દ) માં શ્રેષ્ઠ
ગોકુલ જેમનું કુટુંબ છે એવા, કામદેવ સરખા (મોહક)
સ્વરૂપવાળા, લતામંડપમાં ફરનારા, પોતે પરમપ્રહ્મ છતાં ગુપ્ત
રીતે મનુષ્ય દેહ ધરી રહેલા, વહાલા વ્રજમાં અન્દરરૂપ, સુ-
ન્દર ચરિત્રવાળા, પરમ આન્દરરૂપ ભ્રાન્તિને હરણુ કરનારા,
શ્રીનન્દરાયજીના પુત્ર, પરપ્રહ્મ હોવાથી સર્વ તત્ત્વવિચારના
સ્થાનરૂપ આ લોક અને પરલોક સંબંધી સર્વ સુખના ભં-
ડાર એવા શ્રીકૃષ્ણને હે જીવ ! સેવ ?

वेन्दितचरणयुगं पावनकरणं जगदुद्धरणं विमलधरं
 कालियशिरगमनं कृतफणिनमनं घांतेतयमनं मृदुलतरम्
 वल्लभदुःखहरणं निर्मलचरणं अशरणशरणं मुक्तिकरं
 भज नन्दकमारं सर्वसुखसारं तत्त्वविचारं ब्रह्मपरम् ॥८॥

अर्थ—अपिल देवो-भक्तोवडे जेमना अन्ने अरणा-
 रविन्द नमस्कार करायला छे अेवा, पवित्र करनारा, जगत्
 उंपर आसुरोनेो संहार करी जगत्नेो उद्धार करनारा, सुन्दर
 निर्मल ओष्ठवाणा, कलिनागना माथा उपर करनारा, तेथी ते
 कलिनागनी क्शेणुने नमावनारा, यमन नामना राक्षसने उ-
 णुनारा, अधिक कोमण, वडाला भक्तोना दुःभने उरनारा,
 विमल अरणुवाणा, आ जगत्नां दुःभने तरवानुं कांछ पणु
 साधन नहि भणवाथी शरणु वगरना अुवोने शरणुइप, भो-
 क्षने आपनारा, अेवा आ लोक अने परलोक संभंधी सर्व
 सुभना सारइप, परप्रह्मइप होवाथी तत्त्वना विचारइप अेवा
 श्रीनन्दरायअुना पुत्र श्रीकृष्णुने हे अुव ? सेव. ?

। इति श्रीमद्रत्नलभाचार्यविरचितं श्रीनन्दकुमाराष्टकम् ।

સિંહાવલોકન.

સ્તોત્રનો ઉદ્દેશ—શ્રીનન્દકુમારાષ્ટક શ્રીમહાપ્રભુજીએ રચેલું છે. આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી જે અર્થ સિદ્ધ થાય છે. એકતો શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞાનું પાલન થાય છે, અને શ્રીનન્દકુમારપ્રભુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. વ્રજમાં સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ ગોપીજનના પ્રેમથી પ્રકટ થયા હતા. અને તેજ પ્રેમ (સ્નેહપૂર્વકની ભક્તિ) થી તે સાધનહીન ગોપીજનોનો પ્રભુએ ઉદ્ધાર કર્યો આવા નિઃસાધન ભક્તોનો પણ ઉદ્ધાર કરનાર શ્રીકૃષ્ણની તું સેવા કર ? એવી શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞાનું પાલન કરાવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાનો ઉદ્દેશ છે.

ભક્તિ કરવાનીજ આજ્ઞા કેમ કરી !—શાસ્ત્રમાં, કર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિ, આ ત્રણ માર્ગ ઉત્પત્તિ મેળવવા વાસ્તે ખતાવવામાં આવ્યા છે. તેમાં પ્રથમ કર્મ ની વાત કરીએ. કર્તા, દ્રવ્ય, દેશ, કાલ વિગેરેની શુદ્ધતા નહિ મળી શકવાથી કર્મ યોગ્યરૂળ આપી શકતાં નથી. માટે યજ્ઞદિક કર્મોથી પ્રભુને પ્રસન્ન કરવા તે ફેકટ પ્રયાસ કરવારૂપ છે. તેમજ તેનું ફલ શાસ્ત્રમાં અન્તઃકરણ શુદ્ધિ કે સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ લખે છે માટે તે નિરૂપયોગી છે. જ્ઞાનની સ્થિતિનો વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે કે વૈરાગ્ય અને વેદાન્ત ઓષ તેમજ તેના અગ્રાધ નિયમોનું પાલન યથાર્થ આ

કલિકાલમાં ન બની શકવાથી જ્ઞાન કાળા વાસાણની અંદર
હારેલા પાણીની માફક સ્ત્રવી જાય છે.

જ્ઞાનીનામપિ ચેતાંસિ દેવી ભગવતી હિ સા ।

ब्रह्मादाकृप्यमोहाय महामाया प्रयच्छति ॥

જ્ઞાનીનાં અન્તઃકરણ માહામાયાદેવી બલાત્કારે ખેંચીને
મહામોહમાં નાંખે છે, તેથી જ્ઞાનને જાળવી રાખી જ્ઞાની થઈ
તરવું મુશ્કેલ છે છતાં તરે તો, તેનું ફલ અક્ષરપ્રહ્મની પ્રા-
પ્તિથી અધિક નથી. તેથી હવે અલૌકિક લીલાનન્દ પ્રાપ્ત કર-
વાને ભક્તિ અવશેષ રહી. ગીતાજીમાં કહે છે કે:—

“ मन्मना भव मद्रक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ”

હે અર્જુન ! તું મારામાં મન રાખનારો, મારો ભક્ત,
મારી સેવા કરનારો અને મને નમસ્કાર કરનારો થા. શ્રીવિ-
ક્ર્ણેશ્વર “ ભક્તિજીવનમાં ” કહે છે કે—

સર્વ ધર્મ જ્યારે ત્યાગ થઈ ગયા છે, મહાપવિત્ર
તીર્થો પણ દુષ્ટ જનથી ઘેરાઈ ગયાં છે. સન્નજનો અસત્વા-
દમાં મગ્ન છે એવા આ ઘોર કલિયુગમાં તરવાનું સાધન
“ ધીહરિને શરણે જવું ” એજ ઉત્તમ છે. પણ તેનાં
પોતે સાધન બતાવે છે કે. ૧ પ્રહ્મસંબંધ, ૨ અન્યાશ્રય-
ત્યાગ, ૩ વેદ વેદાન્તના અનર્થ કરી પ્રાન્ત થઈ ન જવું.
૪ રાસાવત્કોક સંબંધની ઇચ્છા કરવી, ૫ ચિત્તના કૂરતા

ત્યાગ કરવી, ૬ શ્રીમદ્પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ સમજવું કે જેથી મર્યાદા ભક્તિ પ્રાપ્ત ન થાય, ૭ સત્સંગ કરવો કે જેથી પ્રભુના શુદ્ધ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય, ૮ આમ કરતાં જ્યારે ભક્ત અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ કરી ભક્તિમાંજ તત્પર રહે છે, ત્યારે પ્રભુ કૃપા કરી પોતાનો કરે છે; અને વિવેક પ્રાપ્ત થાય છે. ૯ પછી માનાપમાન, પ્રભુએ કરેલા વિરહની સહનતા વિગેરેનું ધૈર્ય મળે છે, પછી-૧૦ ભક્ત પૂર્ણ રીતે પ્રભુનો આશ્રય સ્વીકારી આલોક અને પરલોકનાં વૈદિક અને લૌકિક સર્વ કાર્ય પ્રભુને સોંપે છે. આ પ્રમાણે વર્તતાં. ૧૧ અહંતા મમતાનો નાશ થતાં, પ્રભુ શ્રીપુરુષોત્તમમાં ભક્તિ થાય છે, જે ભક્તિથી સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમનો લીલાસ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે.

આજ કારણથી સર્વ સુખના સારરૂપ. પરબ્રહ્મ શ્રીનન્દકુમારને હે જીવ ? ભજ. તેમની સેવા કર ? એવો ભક્તિનો ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રીનન્દરાયજીના કુમાર શ્રીકૃષ્ણ એજ પરબ્રહ્મ છે. અતોસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિતઃ પુરુષોત્તમઃ ॥ પોતે ક્ષર અને અક્ષર કરતાં પણ અતીત છે. તેથી લોકમાં અને વેદમાં શ્રીકૃષ્ણને પુરુષોત્તમ કહેવામાં આવે છે. માટે પરબ્રહ્મ રૂપ શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરવી એજ જીવનો ધર્મ છે. તેજ ધર્મ આ સ્તોત્રથી સમજાવવામાં આવ્યો છે.

જીવસ્વરૂપ—સ્તોત્રમાં જીવને ઉદ્દેશીને આજ્ઞા કરવામાં આવી. કેમકે ભગવાનને સર્વ સ્થળે સર્વ પ્રકારે લીલા કરવાની ઇચ્છા થઈ તેથી કેશના અગ્રના સોમા ભાગ જેવડો જીણો જીવ ભગવાનમાંથી પ્રકટ થયો. તે વખતે ભગવાનના શ્રી, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ઐશ્વર્ય, વીર્ય અને યશ એ છઠ્ઠાં તિરોહિત થયા. તેથી જીવને બંધ અને ફેરફાર થયો છે? તે બંધને લીધે જીવને દીનપણું; સર્વ દુઃખપણું, હીનપણું, જન્મ મરણની વિપત્તિ, દેહમાં અહંબુદ્ધિ, અને વિષયમાં આસક્તિ આ પ્રમાણે દુઃખો સ્વાભાવિક ભોગવવાં પડે છે તેનો નાશ કરી અવિદ્યાના બંધનમાંથી મુક્ત થઈ પ્રભુ પ્રાપ્ત કરવા ભક્તિ કરવી એ જીવનો ધર્મ છે. માટે જીવને ઉદ્દેશી સ્તોત્રમાં ઉપદેશ કરે છે કે, “ હે જીવ ! શ્રીકૃષ્ણ સેવન કર ? કેમકે તેજ પ્રભુ સર્વ સુખના સાર રૂપ છે. (ઉપર ગણધામાં આવેલાં સર્વ દુઃખોમાંથી તારીને સર્વ સુખને આપનારા શ્રીકૃષ્ણ છે ” એમ મેં દરેક તત્ત્વોનો વિચાર કરી નક્કી કરેલું છે.

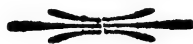
કૃષ્ણ—માટે આ સ્તોત્રનો પાઠ કરી સ્તોત્રની અંદર બતાવેલા ભગવાનના સ્વરૂપને સમજી તેજ પ્રમાણે પ્રભુનું ધ્યાન ધરીને શ્રીનન્દકુમારમય થવું જંથી સાક્ષાત્ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ હે જીવ તારો ઉદ્ધાર કરશે.

અલમ્

॥ अथ श्रीगोपीजनवल्लभाष्टकम् ॥

सरोजनेत्राय कृपायुताय मन्दारमाला परिभूषिताय ॥

चदारहासाय लसन्मुखाय नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥१॥

अर्थ—कमलना सरभा नेत्रवाणा, लक्ष्मिना उपर अत्यन्त कृपावाणा, अने मन्दार (पारिजातक) वृक्षनां पुष्पोनी मालाधी शङ्खगारायला, लक्ष्मिनी साथे उदार (अधिक-उत्तम) हास्य करनारा, सुंदर मुखवाणा श्रीगोपीजननावडाला ? श्रीकृष्णने मारा नमस्कार हो. १

आनन्दनन्दादिकदायकाय वकीवकमाणविनाशकाय ॥

मृगेन्द्रहस्ताग्रजभूषणाय नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥२॥

अर्थ—श्रीनन्दरायण, श्रीदेवकीण, श्रीयशोदाण अने श्रीवसुदेवणने आललीला विगेरे लीलाओधी आनंद पमाडनारा, तेमण पोते लूलार उतारवा प्रकट थयेला होवाधी अकासुरना प्राणुने नाश करनारा अने सिंधुना नष्णना आभू-

ષણુને કંઠમાં ધારણુ કરનારા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણુને માગા-
નમસ્કાર રહો ॥ ૨ ॥

ગોપીલલીલાકૃતકૌતકાય ગોપાલકાજીવનજીવનાય ॥

મક્તૈકગમ્યાય નવપ્રિયાય નમોઽસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ॥૩॥

અર્થ—“ બકાસુર, અઘાસુર, વત્સાસુર વિગેરેને મારીને તથા બ્રહ્માએ વાછરડાં અને ગોપબાલકોને હુરણુ કરેલાં તે સમયે પ્રભુએ તેજ સ્વરૂપનાં વાછરડાં અને ગોપાલ બાલકોરૂપ બની બ્રહ્માને મોહ પમાડયા ” વિગેરે ગોપાલ લીલા કરી આશ્ચર્ય કરનાર, અને ગોપાલ બાળકોને અનેક પ્રકારના રાક્ષસોના ત્રાસથી ઉગારનારા, ગોવાલોના જીવનરૂપ, પરમ શુદ્ધ ભક્તથી પ્રાપ્ત થાય એવા, નૂતન વસ્તુ જેમને પ્રિય છે એવા, અથવા નવનીત (માખણુ) જેમને પ્રીય છે એવા, શ્રીગોપી-જનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણુને મારા નમસ્કાર હો. ॥ ૩ ॥

મન્યાનમાળાશિલમજ્જનાય હૈયજ્ઞવીનાશનરજ્જનાય ॥

ગોસ્વાદુદુગ્ધામૃતપોષિતાય નમોઽસ્તુ ગોપીજન વલ્લભાય ॥૪॥

. અર્થ—(એક વખતે ભગવાનને યશોદાજી સ્તનપાન અધુરું કરાવી પોતાના કામમાં ગુંથાયાં તે અધુરા સ્તનપાનથી શેષવા-ળા થઈ) દહિં વલોવવાનાં સમગ્રવાસણુને ભાંગી નાંખનારા, તેમજ ગોપબાલકોને, વાનરો વિગેરેને, માખણુ આપી દઈ તેને નાશ

કરવામાં પ્રીતિવાળા અને ગાયોના સ્વાદિષ્ટ દુધરૂપી અમૃતથી
પોષાતા, એવા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણને મારા નમસ્કાર હો.

કલિન્દજાકૂલકુતૂહલાય કિશોરરૂપાય મનોહરાય ॥

પિશંગ્ગવસ્ત્રાયનરોત્તમાય નમોઽસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ॥૫॥

અર્થ—શ્રીયમુનાજીના કાંઠાને જોઈનેઆનંદ પામનારા,
પોતે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છતાં કિશોર સ્વરૂપ ધારણ કરનારા,
તેથી મનોહર સુંદર લાગતા પીળાં વસ્ત્ર ધારણવાળા અને
મનુષ્યમાં ઉત્તમ એવા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણને મારા
નમસ્કાર હો ! ॥ ૫ ॥

ધરાધરાભાય ધરાધરાય શૃંગ્ગારહારાવાલિશોભિનાય ॥

સમસ્તગર્ગોક્તિમુલક્ષણાય નમોઽસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ॥૬ ॥

અર્થ—પર્વતના સરખી કાન્તિવાલા, તેમજ આદિ વરાહનો
અવતાર ધારણકરી પૃથ્વીને ધારણ કરનારા, શણગારમાં
ધારણ કરેલી હારની પંકતિથી શોભતા. અને ‘ ગર્ગીચાર્યે
નન્દરાયજી પાસે આવીને તમારો પુત્ર સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમના
સમાનગુણ ’ કર્મ અને સ્વભાવવાળો થશે, આ પ્રમાણે ગર્ગી-
ચાર્યે કહેલી ભવિષ્યવાણિ પ્રમાણે સારા લક્ષણવાળા એવા
શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણને મારા નમસ્કાર હો ? ॥ ૬ ॥

इभेन्द्रकुम्भस्थल खण्डनाय विदेशवृन्दावनमण्डनाय ॥

हंसाय कंसासुरमर्दनाय नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥७॥

અર્થ—મદોન્મત હાથીના પશુ અંડસ્થલને લાગી નાખનારા, ઉત્તમ વૃન્દાવનને શણગારનારા, અથવા ઉત્તમ વૃન્દાવનના ભૂષણરૂપ, પરબ્રહ્મરૂપ અને કંસ વિગેરે રાક્ષસોને મારનારા, એવા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણને મારા નમસ્કાર હો. ૭

શ્રીદેવકીમૂનુવિમોક્ષણાય ક્ષતોદ્ભવાક્રૂરવરપ્રદાય ॥

ગદામિ શક્ત્યાબ્જચતુર્ભુજાય નમોઽસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ॥૮॥

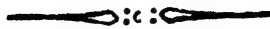
અર્થ—શ્રીદેવકીજીએ જાણ્યું કે—મારા શ્રીકૃષ્ણે તેના ગુરૂને દક્ષણામાં તેમના મરી ગયેલા પુત્રો પાછા આણી આપ્યા, તેથી જરૂર તે કંસે મારી નાખેલા મારા પુત્રો આણી આપશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી જ્યારે દેવકીજીએ માગણી કરી કે હે કૃષ્ણ ! તમે કંસે મારી નાંખેલા મારા છ પુત્રો પાછા આણી આપશો? આ પ્રમાણે માગણી કરવાથી)—દેવકીજીના પુત્રોને છોડાવી લાવનાર, અને વિહારજી, ઉદ્ભવજી, અકૂરજીને વરદાન આપનારા. ગદા, ખડ્ગ, શંખ અને કમળ આ ચાર આયુધ જેમના ચાર હાથમાં છે એવા, શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણને મારા નમસ્કાર હો. ૮

॥ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં શ્રીગોપીજનવલ્લભાષ્ટકં સંપૂર્ણમ્ ॥

॥ કોચિત્ શ્રીહરિદાસવિરચિતમિતિ કથયન્તિ ॥

॥ श्रीगिरिराजधर्यष्टवम्. ॥

परमकृपालु श्रीमद्वल्लभाचार्यं श्रीकृष्णुं शरण्यु सिद्ध
यवा साङ् श्रीकृष्णुनी स्तुति करतां श्रीगिरिराज धार्यष्टकस्तोत्र
क्षेत्रे छे.

भक्ताभिलाषाचरितानुसारी
दुग्धादिचौर्येण यशोविसारी ॥
कुमारतानन्दितघोषनारी

मम प्रभुः श्रीगिरिराजधारी ॥ १ ॥

अर्थ—भारा प्रभु श्रीगिरिराजधारी श्रीकृष्णु छे.
डे ने श्रीकृष्णु लकतनी छ्छा प्रभाणु वर्तनारा छे. माटे
तेभने “भक्तेच्छापूरकः कृष्णः” अणुं शास्त्रमां कडे छे. वणी
पोते आलक्षीलामां दुध वगेरेनी चोरी करी यशने प्रसार
करनारा छे. वणी कुमारवस्थां प्रणखीअने आनन्द पमा-
उनारा अणुं अने गिरिराज श्रीगोवर्धनपर्वतने धारणु कर-
नारा श्रीकृष्णु अणुं भारा प्रभु छे. १

व्रजाङ्गनावृन्दसदाविहारी अङ्गैर्गृहाङ्गारतमोऽपहारी ॥

क्रीडारसावेशतमोऽभिसारी मम प्रभुः श्रीगिरिराजधारी, ॥२॥

અર્થ—તેજ મારા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ છે, કે જે પ્રભુ વ્રજસ્ત્રીઓ (ગોપિકાઓ) ના યૃથમાં હૃદયેશ વિહાર કરનારા છે, અને જે પોતાના અંગોના તેજથી ધરના આંગણના અંધકારને દૂર કરનારા છે; રાસકીડાના રસના આવેશથી અજ્ઞાનને હરનારા છે, એવા શ્રીગિરિરાજધરણુ શ્રીકૃષ્ણ એજ મારા પ્રભુ છે. ૨

વેણુસ્વનાનન્દિતપન્નગારી, રસાતલાનૃત્યપદપ્રચારી ॥

ક્રીદન્વયસ્યાકૃતિદૈત્યમારી મમ પ્રભુઃ શ્રીગિરિરાજધારીઃ॥૩॥

અર્થ—વાંસળીના શબ્દથી નાગના શત્રુ ગરૂડને આનન્દ પમાડનારા શ્રી કૃષ્ણ મારા પ્રભુ છે; વળી જે રસાતલ નામના પાતાળમાં પણ નૃત્યપદ (સ્થાન-પગ) ને ધરનારા છે. જે કે પોતે રમતા બાલકના સરખા સ્વરૂપવાળા છે. છતાં વત્સાસુર દૈત્યને તો સંહાર કરનારા છે એવા, ગિરિરાજ (શ્રીગોવર્ધન) પર્વતને ધારણુ કરનારા શ્રીકૃષ્ણ એજ મારા પ્રભુ છે. ૩

પુલિન્દદારાહિતશમ્બરારી રમાસદોઠારદયાપ્રકારી ॥

ગોવર્ધને કન્દફલોપહારી મમ પ્રભુઃ શ્રીગિરિરાજધારી ॥૪॥

અર્થ—વળી જેઓ બિલ્વસ્ત્રીઓના હિતને માટે શમ્બર નામના દૈત્યને મારનારા છે, શ્રીલક્ષ્મીજી ઉપર પરમકૃપા (દયા) ને કરનારા છે, શ્રીગોવર્ધન પ-

ર્ષતમાં કન્દ અને અનેક જાતનાં ફળોને આરોગનારા છે.
તેજ શ્રીગિરિરાજધરણુ શ્રીકૃષ્ણ. મારા સ્વામી છે. ૪

કલિન્દજાકૂલદુકૂલહારી, કુમારિકાકામકલાવિતારી ॥
વૃન્દાવને ગોધનવૃન્દચારી મમ પ્રભુઃ શ્રીગિરિરાજધારી ॥૫॥

અર્થ—વળી જે શ્રીકૃષ્ણે શ્રીયમુનાજીના કાંઠા ઉપર
જ્યારે કુમારિકાઓ સ્નાન કરવા આવ્યાં, ત્યારે તેમનાં વસ્ત્ર
હરણુ કર્યા હતાં, અને તે દ્વારા તેમના દોષને શાન્ત કરી
તેમના મનોરથને પૂર્ણ કર્યા હતા; અને જે શ્રીકૃષ્ણ વૃન્દા-
વનમાં ગાયોના ટોળામાં ફરનારા છે તેજ શ્રીકૃષ્ણ (ગોવર્ધ-
ધારી) મારા પ્રભુ છે. ૫

ત્રજેન્દ્રસર્વાધિકર્ષકારી મહેન્દ્રગર્વાઽધિકગર્વહારી ॥
વૃન્દાવને કન્દફલોપહારી, મમ પ્રભુઃ શ્રીગિરિરાજધારી ॥૬॥

અર્થ—તેજ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીગિરિરાજધારી મારા પ્રભુ છે જેને
પ્રજના અધિપતિ હોઈ સર્વથી અધિક કલ્યાણને કરનારા
અથવા પ્રજના અધિપતિ નન્દરાયજીનું અધિક કલ્યાણ કરનારા છે
છે, વળી જે પ્રભુએ જ્યારે મન્દ્રે ગર્વ કરી અધિક વર્ષાદ
વર્ષાઓ ત્યારે પોતે ગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કરી તેના
ગર્વને ઉતાર્યો હતો, વળી જેઓ વૃન્દાવનમાં કન્દ અને ફ-
લોને આરોગનારા છે તેજ શ્રીગોવર્ધનધારી શ્રીકૃષ્ણ
મારા પ્રભુ છે. તેજ શ્રી કૃષ્ણ મારા સ્વામી છે. ૬

મનઃકલાનાથતમોવિદારી. બંશીરવાકારિતતત્કુમારિઃ ॥

રાસોત્સવોઽલ્લરસાબ્ધિસારી, મમ પ્રભુઃ શ્રીગિરિરાજધારી ૭૥

અર્થ—વળી જે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર મનમાં રહેલા અજ્ઞાન (રૂપ અંધકારને દૂર કરનારા છે, બંશીના શબ્દથી કુમારિકાએને બોલાવનારા છે, રાસ મહોત્સવમાં જે રસરૂપી સમુદ્ર ઉછળી રહ્યો હતો. તેવા રસ સમુદ્રમાંજ રહેનારા અર્થાત્ અવિચ્છિન્ન રાસના અધિપતિ ગોવર્ધનધારી શ્રી કૃષ્ણ એજ મારા સ્વામી છે.)

મત્તદ્વિપોદ્દામગતાનુકારી લુંઠત્પ્રસૂનાપ્રપદીનહારી ॥

રામોરસસ્પર્શકરપ્રસારી મમ પ્રભુઃ શ્રીગિરિરાજધારી ॥ ૮

અર્થ—વળી જે શ્રીકૃષ્ણ ઉન્નમત્તહાથીના સરખી ઉન્નતચાલથી ચાલનારા છે. તેજ મારા સ્વામી છે, જે પ્રભુની પગની પાની સુધી પુષ્પોના હાર જુકી રહ્યા છે તેજ મારા નાથ છે, જે રમાનાથ લક્ષ્મીના વક્ષઃસ્થળ ઉપર સ્પર્શ કરવા હાથ લાગાવી રહ્યા છે, તેજ શ્રીગોવર્ધનધરણુ મારા પ્રભુ છે ૮

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યવિરચિતં શ્રીગિરિરાજધાર્યષ્ટકં સંપૂર્ણમ્ ॥

સિદ્ધાવલોકન.

—*—

આ સ્તોત્રમાં ત્રણ ફલ સમાયલાં છે. તે ત્રણે ફળનો સમાવેશ મમ પ્રભુઃ શ્રીગિરિરાજધારી, આજ વાક્યોમાં રહેલાં છે “ મારા પ્રભુ શ્રીગિરિરાજધરણુ શ્રીકૃષ્ણુ છે ” જેમાં પહેલું મારા સ્વામી શ્રીગિરિરાજધરણુ છે, અન્ય કોઈ નથી. તેથી પહેલું ફળ અનન્યતા સિદ્ધ થાય છે. બીજું પ્રભુ છે. (સ્વામી છે-નાથ છે) એમ કહેવાથી શરણુ સિદ્ધ થાય છે. કેમકે સ્વામી પાસે સેવક તત્પરાયણુ થઈ રહે છે. તેવી રીતે શરણુ સિદ્ધ થાય છે. ત્રીજું ફલ-ન્યારે ઇન્દ્રના યજ્ઞને અટકાવીને પ્રભુએ શ્રીગોવર્ધનપર્વતની પૂજાને માટે આજ્ઞા કરી. અને તે આજ્ઞા પાળી ગોપજનોએ ગોવર્ધનની પૂજા કરી જેથી ઇન્દ્રે અહંકાર કરી પોતાની પૂજા ન કરવાની શીક્ષા આપવા વ્રજમાં મૂશળધાર વર્ષાદ વર્ષાવ્યો. જેથી વ્રજજનો અત્યન્ત દુઃખી થઈ પ્રભુને શરણુ આવ્યાં, ત્યારે ભક્તવત્સલ પ્રભુ વ્રજજનોના સુખને, તેમ ઇન્દ્રના ગર્વ (અહંકાર) ને દૂર કરવા પોતે શ્રીગોવર્ધનને એક હાથથી ધારણુ કરી સર્વ ગોપજનોને તેની નીચે રહેવા આજ્ઞા કરી. જેથી ઇન્દ્ર વર્ષાદ વર્ષાવતાં થાક્યો પરંતુ વ્રજજનોને જરા પણ દુઃખ થયું નહિ. આ ગોવર્ધનલીલા કરનાર શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપને શ્રીમહાપ્રભુશુ શુદ્ધ પુષ્ટસ્વરૂપ કહે છે.

જે શુદ્ધપુષ્ટસ્વરૂપ મહદ્ભાગ્યથીજ પ્રાપ્ત થાય તેવું છે. તે શ્રીગિરિરાજધારીસ્વરૂપ મારા સ્વામી-નાથ પ્રભુ હો. તેથી રાસ, રસ પ્રાપ્તિ એ ત્રીજું મહત્કર્ણ છે, માટે જરૂર આ સ્તોત્રથી તે ફલ પ્રાપ્ત થાયજ. કેમ કે પ્રભુ મક્તામિ-લાપા ચરિતાન્નુસારી. ભક્તની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તનારા છે. માટેજ આ સ્તોત્રથી જે ભક્તની અભિલાષા શ્રીગોવર્ધનધારીને સ્વામી કરવાથી થાય કે તે ઇચ્છાપુરક શ્રીકૃષ્ણ તેના પ્રભુ થાયજ તેથી આ સ્તોત્રમાં પ્રથમના શ્લોકથી આરંભી છેદ્વા શ્લોક સુધીનું દરેકનું ચોથું પદ “ મારા પ્રભુ શ્રીગિરિરાજ ધારી છે. ” એમ મુકવામાં આવ્યું છે. કેટલાક આ સ્તોત્રને શ્રીહરિરાયજીકૃત કહે છે. પરંતુ મહાપ્રભુજી કૃત છે.

॥ અથ શ્રીમધુરાષ્ટકઃ ॥

અધરં મધુરં વદનં મધુરં
 નયનં મધુરં હસિતં મધુરમ્ ॥
 હૃદયં મધુરં ગમનં મધુરં
 મધુરાધિપતેરસિલં મધુરંમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણનું અધર (આંક) મધુર છે, મુખ મધુર છે, આંખ મધુર છે, હસવું મધુર છે, હૃદય મધુર છે,

ગમન મધુર છે, સર્વ સુંદર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કાંઈ મધુર છે. ૧

યન્નામરૂપમધિકં માધુર્યૈકનિધીકૃતમ્ ॥

તં નત્વા ચ મધુગિરં ગાયामિ મધુરાષ્ટકમ્ ॥

રહસ્ય--શ્રીસ્વરૂપમાંજ એક નિષ્ઠાવાળા અર્થાત્ સ્વરૂપમાંજ તન્મય થએલા ભકતોએ પોતાના અનુભવથી જાણેલું ભગવાનનું સ્વરૂપ છે. તેને વેણુ વગેરે સાહિત્ય અને અધર (આઠ) વગેરે દરેક અંગ સાથે સ્મરણ કરીને વિશેષણ પૂર્વક વારંવાર અનુભવમાં આવવા સાડે “અધરં મધુરં” વગેરે પદ ફરી ફરી મુકવામાં આવ્યું છે, આ ગ્રન્થના દરેક શ્લોકમાં “મધુર” શબ્દ વારંવાર યોજવામાં આવ્યો છે. કેમ કે ભગવાનની સર્વે ઈન્દ્રિયો રસરૂપ છે, આન્નદરૂપ છે; મારે અધર આઠ મધુર છે, તેમ મધુર આઠ વગેરે ભગવાનની સાથે સ્પર્શમાં, પાનમાં, દેશમાં વગેરે ક્રીડામાં મારે ઉપયુક્ત હો? એવી રીતે દરેક મધુર શબ્દના અન્તમાં ધ્યાનમાં રાખવું, મધુર શબ્દની વ્યાખ્યા ટુંકામાં કરીએ તો મધુરપણું જેમાં છે તે મધુર-મધુરપણું એટલે રસિકતા શ્રુતિમાં ભગવાનને **રસોર્વેસ:**” તે પુરુષોત્તમ રસરૂપ છે આનન્દધન છે, તેથીજ તે મધુર છે. તે મધુરસાહિત્યવાળા અને મધુરઅંગવાળા શ્રીકૃષ્ણ મારે ક્રીડામાં સ્વીકાર કરો. હવે શ્લોકના આરંભથી વિચાર કરીએ.

અધર તે મધુર છે. અધર એટલે જેને જોવાથી મનની ધીરતા ન રહે. (લીલા વખતે) તેનું નામ અધર, તે મધુર છે. વદન મધુર છે. જોલવાનો ધર્મ વદનનો છે. અને તે વદનની મધુરતાથી ગોપીજનો પ્રેમવિહ્વલ થયાં હતાં. તેથી તે મધુર છે. હાસ્ય મધુર છે. હાસ્ય એ ભાવને સતેજ કરનારું છે. તે મધુર છે. નયન મધુર છે. સકટાક્ષ પૂર્વક અવલોકનવાળું પ્રભુનું નેત્ર મધુર હોયજ, લક્ષ્મીથી સુન્દર લાગતા વક્ષઃસ્થળમાં રહેલું આલિંગન વગેરે અનેક ભાવથી શોભતું દ્વિદય મધુરતાથી પૂર્ણ છે. ગોચારણ, અને કુંજ (લતા મંડપ) માંથી આવવા જવા સારૂ કરેલું ગમન તે મધુર (મનહર) છે. વળી મધુરાધિપતિ કહેવું યથાર્થ છે. પોતે રસરૂપ આનન્દધન છે. અને રસાત્મક ભગવાનની સર્વ વસ્તુ રસિક છે.—મધુર છે. એમ શાસ્ત્ર કહે છે. અને જે જે વિભૂતિવાળું માલૂમ પડે તે સર્વ રસિક પ્રભુનું છે, આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર વચનાનુસાર રસિક પ્રભુની સર્વ રસમય મધુર વસ્તુઓ રસિકભક્તને મધુર રસમયજ લાગે છે. તે મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કાંઈ મધુર હોયજ, તે સ્વભાવિક છે.

वचनं मधुरं चरितं मधुरं वसनं मधुरं वलितं मधुरम् ॥
चलितं मधुरं भ्रमितं मधुरं मधुराधिपतेरखिलं मधुरम् ॥२॥

અન્વયાર્થ—(શ્રીકૃષ્ણનું) વચન મધુર છે, ચરિત્ર મધુર છે, વસ્ત્ર મધુર છે, ચેષ્ટા મધુર છે, ચાલવું મધુર છે; ભમવાનું જેમનું મધુર છે. મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ મધુર છે. ૨

રહસ્ય—ગાલકીડામાં મધુર અને સ્પષ્ટ માલૂમ ન પડે એવાં વચન ઊલવાથી, અને બાહ્યાવસ્થા પછી બાવેદિપક વચન ઊલવાથી મધુર લાગે છે. ચારવાનું—નવનીત વગેરે ખાવાનું, ચરિત્ર બહુ મધુર છે, ખીણાં વસ્ત્ર અને આચરણમાં દધિહરણુલીલા, વ્રજ સ્ત્રીઓનાં વાછરડાં છોડી મુકવાં; માર્ગ રોકવા, વગેરે ચેષ્ટા જેમની મધુર છે, કોઈ ભકતની વિશેષ અવસ્થા સાંભળી તેને વાસ્તે જે ચાલવામાં આવે તે મધુર છે, ગાયો વગેરેને ચારવા મોકલવા સાડ તેમજ તેને ભેગી કરવા વ્રજમાં જવું પડે તે, અને કોઈ ભકતની વિરહાવસ્થા સાંભળી ત્યાં દોડવું પડે, તેવું જેમનું ભમવું તે મધુર છે. એવા (પહેલા સ્લોકની ટીકામાં કહ્યા મુજબ) સર્વ મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કંઈ મધુર છે.

वेणुर्मधुरो रेणुर्मधुरः पाणिर्मधुरः पादौ मधुरौ ॥

નૃત્યં મધુરં સરુચં મધુરં મંધુરાંધિપતેરચિલં મધુરમ્ ॥ ૨

અન્વયાર્થ—વેણુ મધુર છે, રેણુ મધુર છે, હસ્ત મધુર છે, બન્ને ચરણ પાણુ મધુર છે, નૃત્ય મધુર છે, મૈત્રી મધુર છે, મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રી કૃષ્ણનું સર્વ કંઈ મધુર છે.

રહસ્ય—વજ્રસ્થ લોકોને સંકેતસ્થાને જોલાવવા માટે સ્વહસ્તમાં ધારણ કરી, અધર સુધાર્થી વગાડાતો વેણુ મધુર છે; સાયંકાલ વખતે ગોસમૂહ સાથે ગામમાં પ્રવેશ કરતી વખતે ઉડતો રેણુ, અને કુંજલતામાં કમળના સમૂહનો જે રેણુ (પરાગ) અંગ ઉપર પડતો હોતો તે રેણુ, તેમજ તેમના ચરણ કમલની રજ (રેણુ) પણ મધુર છે. પાણિ એટલે હાથ મધુર છે, અથવા પાણિ એટલે ગુપ્ત કીડા પણ પ્રભુની મધુર છે. પ્રભુના ચરણારવિન્દ લોકોના હૃદય સાથે ચાંપતી વખતે મધુરતા માલૂમ પડે છે. વળી નમસ્કારમાં પણ મધુર છે. વળી રાસ વગેરે વૃન્દાવનમાં, ગોકુળમાં, નવનીત ભક્ષણ વખતે કરેલું નૃત્ય તે જહુજ મધુર છે. સ્વભાવ અને વ્યસન વગેરેમાં એક મળતા આવતાની સાથે કરેલી મિત્રતા પણ મધુર છે. એટલુંજ નહિ પણ મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રી કૃષ્ણનું સર્વ કંઠ મધુર છે.

ગીતં મધુરં પીતં મધુરં શુક્તં મધુરં સુપ્તં મધુરં ॥

રૂપં મધુરં તિલકં મધુરં મધુરાધિપતેરતિલકં મધુરં ॥૪॥

અન્વયાર્થ—ગાવાનું મધુર છે, પીધેલું (પીવાનું) મધુર છે, ખાવાનું મધુર છે, સુવાનું મધુર છે, સ્વરૂપ મધુર છે, તિલક મધુર છે, મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કંઠ વસ્તુ મનહર છે.

રહસ્ય—ભક્તને ગોલાવવા માટે કરેલું વેણુ ગાન મધુર છે, ગોષ્ટમાં ગોપોની સાથે કરેલું પશુપાન પણ મધુર છે, યશોદા, નંદ વગેરે ગોપોએ બનાવેલું ભોજન જે શ્રીકૃષ્ણે આરોગેલું તે મધુર છે, યજ્ઞમાં બ્રાહ્મણ પત્નીઓએ આપેલું પ્રેમ ભોજન તે પણ મધુર છે. કુંજમાં કમળ વગેરેથી શોભાઓ પામેલી સુન્દર શય્યામાં નાયિકા સાથે કંઠાગ્રહ પૂર્વક કરેલું રાચન તે મધુર છે. બ્યારે દર્પણમાં પોતાનું સ્વરૂપ જુએ, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ દર્પણમાં જોવા સાડે નાયિકા ધિમે ધિમે પાછળથી આવી, દર્પણમાં હાસ્ય પૂર્વક આંખ મીલાવે, તે વખતે જે સ્વરૂપનું દર્શન થાય, તે સ્વરૂપ મધુર છે. અથવા જે રાસાધિપતિ સ્વરૂપ છે, તે મધુર છે. “ દર્શનીયતિલકો વનમાલી ” આવી રીતે ગોપીબનોથી ગવાતું કસ્તુરી વગેરેથી કરેલું તિલક તે મધુર છે. એટલુંજ નહિ પણ મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કાંઈ મધુર છે.

કરણં મધુરં તરણં મધુરં હરણં મધુરં રમણં મધુરં ॥

શમિતં મધુરં શમિતં મધુરં મધુસાધિપતેરશિલં મધુરમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થ—જેમનું કાર્ય મધુર છે, તરવું મધુર છે, હરવું મધુર છે, રમવું મધુર છે, જેમનું વાંકા થવું મધુર છે, શાન્ત થવું મધુર છે, મધુર વસ્તુના અધિપતિ એવા શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કાંઈ મનહર છે.

રહસ્ય—કરણ એટલે કાય. અથવા સ્વીકાર જેમનો મધુર છે. તેથી ભગવાન્ શરણાગતવત્સલ કહેવાય છે. બાલ કીડા, રાસરમણ વગેરે રમણ મધુર છે. વ્રજ સ્ત્રીઓની સાથે યમુના સ્નાન વખતે નૌકાથી કરેલું તરવું પણ મધુર છે. વ્રજ કુમારીનાં વસ્ત્ર હરણ, દધિ હરણ વગેરે મધુર છે, રૂકિમણીજી વગેરેના ભાવમાં જ્યારે પ્રેમહઠ આવે ત્યારે પ્રણવી તે હઠ શાન્ત કરવાની ખુબી મધુર છે. તેમ ભક્તના પાપોને શાન્ત કરવાની ક્રિયા પણ મધુર છે, એટલુંજ નહિ પણ મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કાંઈ મધુર છે. ॥

મુક્તા મધુરા માલા મધુરા યમુના મધુરા વીચી મધુરા ॥

સલિલં મધુરં કમલં મધુરં મધુરાધિપતે રસિલં મધુરં ॥૬॥

અન્વયાર્થ—ગુંજ (ચલોઠી) ની માળા મનહર છે, કમળમાલા મધુર છે, ઊંજો મધુર છે, જળ મધુર છે, કમળ મધુર છે, મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કાંઈ મનહર છે.

રહસ્ય—ગુંજ કુળની અને યમુના વિહારમાં બનાવેલી વનમાલા મધુર છે, જલકીડા વખતે ઉપયુક્ત ભાગતાં શ્રીયમુનાજી મધુર છે, પરસ્પર જલ વિહાર વખતે મુન્દર ઊંજો આવતી તે મધુર છે. શ્રીયમુનાજીનું જળ સર્વ રીતે મધુર છે. (જુઓ યમુનાષ્ટક) હસ્તમાં ધારણ કરવામાં, શબ્દમાં, ભૂષણમાં ઉપયોગ લાગતાં કમળ મધુર છે, એટલુંજ

નહિ પણ મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કાંઈ મધુર છે.

ગોપી મધુરા લીલા મધુરા યુક્તં મધુરં મુક્તં મધુરં ॥
દૃષ્ટં મધુરં શિષ્ટં મધુરં મધુરાધિપતેરશ્ચિલં મધુરં ॥ ૭ ॥

(શ્રીકૃષ્ણનાં) ગોપીજનો મધુર છે, તેમની લીલા મધુર છે, સંયોગ મધુર છે, મુકવાનું મધુર છે, તેમનું જોવું મધુર છે, શાસન (આજ્ઞા) મધુર છે, મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ મનહર છે.

રહસ્ય—પુષ્ટિમાર્ગીયના પરમગુરુઓરૂપ, રાસરસમંદિત ગોપીજનો મધુર છે. તેમની રાસલીલા, દધિમંથનલીલા મધુર છે. એકાન્તમાં કરેલી યુક્તિઓ મધુર છે. નીવી કંચુકીની ગ્રન્થી મોચન કરવું, અને ભક્ત સહક્રીડામાં ગાઠ આલિંગન કરી તે ભક્તનો સ્વીકાર કરી ભક્તના તાપને મુક્ત કરવાનું મધુર છે. કટાક્ષપૂર્વક અવલોકન જેમનું મધુર છે, જ્યારે ભગવાન કહે છે કે હું મરજી મુજબ માખણ ખાઈશ, માંદું ધર છે, ત્યારે કોપીને ભગવાનને આલીને કહે કે કાણે માખણ ખાધું ? કોની પાસે ચોરાવ્યું ? જો નહિ જોલે તો મારીશ ? આ પ્રમાણે ભગવાનને ખીક બતાવી કરવામાં આવતી આજ્ઞાઓ પણ મધુર છે. એટલુંજ નહિ પણ મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ કાંઈ મધુર છે.

ગોપા મધુરા ગાવો મધુરા યદ્દિર્મધુરા સ્તદ્દિર્મધુરા ॥

દલિતં મધુરં ફલિતં મધુરં મધુરાધિપતેરવિલં મધુરં ॥ ૮ ॥

અન્વયાથ — (શ્રીકૃષ્ણુના) ગોપો મધુર છે, ગાયો મધુર છે, જેમની લાકડી મધુર છે, જેમની (દૈવી) સૃષ્ટિ મધુર છે, દલિત (મારવું) મધુર છે, ફલરૂપ થએલો (આનન્દ) તે પણ મધુર છે, મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણુનું સર્વ મધુર છે.

રહસ્ય—ગોપજનો સમાનશીલ વ્યસનવાળા હોવાથી મધુર છે, ગાયો હુંદાર શબ્દ કરતી, ભગવાન્ પાસે આવી, સામાસામી મર્દન કરે ત્યારે કરડી આંખથી ભગવાન્ તેમને જોતા, એ ગાયો પણ મધુર છે. પ્રભુની દૈવીસૃષ્ટી તે મધુર છે, દહિ કલશને ભાંગનારી અને ગાયોની ગતિ રોકનારી લાકડી પણ મધુર છે. દૈત્યોને મારવું જેમનું મધુર છે. ભક્તોની અપેક્ષિત વસ્તુઓને એકાન્ત સ્થળમાં આપવું મધુર છે, એટલુંજ નહિ પણ મધુર વસ્તુના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણુનું સર્વ કાંઈ મધુર છે.

॥ઈતિ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યવિરચિતં “શ્રીમધુરાષ્ટકમ્” સંપૂર્ણમ્॥

સિંહાવલોકન.

—*—

આ મધુરાષ્ટક જેટલું સહેલું લાગે છે, તેટલુંજ તેમાં અર્થ ગાંભીર્ય રહેલું છે. (પુષ્ટિમાર્ગીય સ્તોત્રમાં શીરોમણિ કહીએ તોપણ ચાલે) તેનું નામ મધુરાષ્ટક છે. તેમ રૂપમાં અને પાઠમાં પણ મધુર છે.

સ્તોત્રનો ઉપક્રમ—આપણા માર્ગમાં ભગવાનના સ્વરૂપનું અને ગુણનું આ બે પ્રકારનું ગાન કરવામાં આવે છે. ૧ સ્વરૂપ એટલે લીલાયુક્ત. રસ રૂપ, આનન્દધન, સચ્ચિદાનન્દસ્વરૂપ જેને શ્રુતિમાં રસોવૈસઃ વગેરેથી વર્ણવામાં આવે છે, તે ભગવાનનું સ્વરૂપ છે. તે સ્વરૂપનું સ્વરૂપગાન કહેવાય છે. ગુણ જ્યારે ભગવાન સમક્ષ ખીરાજતા ન હોય ત્યારે વિરહ સહન કરવા માટે તે ગુણોનું સ્મરણ કરી, તેનું જે ગાન કરવામાં આવે, તેનું નામ ગુણગાન કહેવાય છે. ગુણની ટુંકમાં વ્યાખ્યા કહીએ તો ભગવાનની મોટાઈ બતાવનારા જે ભગવાનના ધર્મો તે ગુણ. જ્યારે ભગવાનનો અનુભવ પૂર્ણ થાય છે, ત્યારે આ બંને પ્રકારનું ગાન ઉત્તમ થાય છે.

આ પ્રમાણે ગુણ અને સ્વરૂપનો પૂર્ણ અનુભવ કરી બેડેલાં ગ્રાપીજનો, જ્યારે શ્રીકૃષ્ણને અનેક રીતે બોલાવવાં પ્રાપ્તિ ન થઈ અને વિરહનાપ સહન ન થયો ત્યારે પોતાના અનુભવમાં આવેલાં શ્રીઅંબ અને ભગવાનના ગુણોને સંભારી, તેની મધુરતાને સામાસામી માવા લાગ્યાં, અને તે મધુરતાને ગાવાથી વિરહાભિમાં બળતા દેહને ધારણ કરી શક્યાં. તે મધુરતાનું જે ગીત તેજ મધુરાષ્ટક છે.

કોઇ ગોપીજન પ્રભુના ઓષ્ટની મધુરતા કહે છે તો કોઇ ગોપી-
જનને પોતાના સામુ જોવાથી હાગેલી નેત્રની મધુરતાને વર્ણવે
છે. તો કોઇના સામુ જોઇ પ્રભુએ હસવાથી હાસ્યની મધુરતા
તે વર્ણવે છે. મધુર એટલે મનહરપણું રસિકપણું તેજ મધુર છે.
આવા મધુર અંગવાળાશ્રીપ્રભુ મને આપની પૂર્ણ ભક્તિ આપો ! એવી
સ્તોત્રનો પાઠ કરનારે વારંવાર મધુર શબ્દના અંતમાં ભાવના કરવી.

મધુરાષ્ટક કૃષ્ણ—આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી પ્રભુના સ્વરૂપ
ગાનની અને ગુણુ ગાનનો પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ગાનપૂર્વક દહરનેહ
પ્રભુમાં જોડાય છે.

મધુરાષ્ટકનો—પાઠ સેવાના અવસરમાં કરવો એ ઉત્તમ છે,
પરંતુ અનવસરમાં કરવો, એ તેથી પણ વધારે ઉત્તમ છે. કેમકે વિરહ-
વસ્થા સહન કરવા સાહ કરવામાં આવેલું ગાન તે સેવાના અનવસર-
માંજ શ્રેય છે.

જ્યારે જ્યારે આ મધુરાષ્ટકનો પાઠ જે કોઇ ભક્ત કરશે ! તેને
જરૂર ભગવાનના સ્વરૂપની મધુરતા હાગ્યા વિના રહેશેજ નહિ.

॥ શ્રીકૃષ્ણાયનમઃ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણપ્રેમામૃતમ્ ॥

(શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વરવિરચિતત્રિવરેણ સંકલિતમ્)

આ શ્રીકૃષ્ણપ્રેમામૃતમાં ભગવાનનાં નામ, પરમ ભ-
ક્ત રસિકજનના સંતોષ સારૂ શ્રીરાધિકાણ્યે ગાયેલાં છે.
આ ગ્રન્થનો અધિકારી કોણુ છે ? તે આ ગ્રન્થના અન્તમાં

લખેલા સિંહાવત્રોકનમાં જેવાથી માફૂમંપડશે. પરંતુ એટલું તો કહેવું યોગ્ય છે કે.—શ્રીકૃષ્ણ સચ્ચિદાનન્દ, પરબ્રહ્મ, પૂર્ણાનન્દ, પુરુષોત્તમ છે. અને તેમણે કરેલી લીલાઓ સર્વ અલૌકિક પૂર્ણાનન્દ, રસિક, અને લૌકિક વિષય વાસના રહિત છે, આવું જેને યથાર્થજ્ઞાન હૃદયમાં છે, અને જેનામાં ભક્તિરસની ઉર્મીઓ ઉછળે છે. તેને આ ગ્રન્થ રસિક અને પૂર્ણાનન્દ રૂપ થઈ પડશે. અનધિકારીને પ્રત્યુત વિષરૂપ છે.

શ્રીવિકૃલ્લેશ્વરજી આ ગ્રન્થની ટીકા કરતાં પ્રથમ પોતે સ્તુતિ કરે છે.

નમસ્તારુણ્યકૈશોરલાવણ્યનિભૃતાત્મનોઃ ।

પરસ્પરં પ્રણયિનોર્ગોપીમાધવયોર્દશે ॥ ૧ ॥

રાધાગીતાનિ નામાનિ મત્પ્રાણમદનાન્યહં

કથંચિત્કાલગત્યર્થં, વ્યાખ્યાસ્યેત્ર યથામતિ ॥ ૨. ॥

અર્થ—પ્રિયની સાથે સ્નેહ થવાનું મુખ્ય કારણ નેત્ર હોય છે. તેથી શ્રીગોસ્વામી આરંભમાં નેત્રની સ્તુતિ કરે છે.

શ્રીરાધિકાજીનાં નેત્ર તરૂણ અવસ્થાની લાવણ્યતાને ધારણ કરનારાં, અને શ્રીકૃષ્ણનાં નેત્ર કિશોર અવસ્થાની લાવણ્યતાને ધારણ કરનારાં, સામાસામી પ્રણયી (પ્રેમી) શ્રીગોપી જે શ્રીરાધિકાજી, અને માધવ જે શ્રી કૃષ્ણનાં, નેત્ર તેમને નમસ્કાર હો. ૧.

શ્રીરાધિકાલ્પએ ગાએલાં નામ મારા પ્રાણમાં સ્થાન કરી રહેલાં છે. તે નામને પરમરસિક ભક્તના હૃદયમાં સ્થિર કરવા માટે કાલગતિને અનુસરીને, મારી બુદ્ધિ અનુસાર કંઈક વ્યાખ્યાન કરે છું.

અન્થારંભ—ન્યારે શ્રીરાધિકાલ્પને બહુ માન થયું ત્યારે શ્રીમાધવે તે માન બંધ કરવા માટે અનેક પ્રકારના યત્ન કર્યા. પરંતુ રસમાં રસિકજનોને પ્રેમકલહ અને માન એ સ્વાભાવિક તેમ ભૂષણરૂપ હાય છે. તેથી શ્રીરાધિકાલ્પએ પોતાનું માન ના છોડયું, ત્યારે માધવે વિચાર કર્યો કે “આ માન મારા વિરહ શીવાય બંધ થનાર નથી” એમ નક્કી કરી પોતે નિકુંજમાં પધાર્યા. તે પ્રસંગથી થયેલા વિરહ એજ આ પ્રેમામૃતનું મૂળ કારણ છે. તે કારણ બતાવવા માટે ઉપોદ્ધાતરૂપ આ શ્લોક આરંભે છે.

મૂલમ્—**एकदा कृष्णविरहाद् ध्यायन्ती प्रियसङ्गमम् ॥**

मनोवाष्पनिरासाय जल्पन्तीद्ं मुहुर्मुहुः ॥ १ ॥

અર્થ—ન્યારે કૃષ્ણ નિકુંજમાં પધાર્યા ત્યારે શ્રીકૃષ્ણના વિરહથી પ્રિય શ્રીકૃષ્ણના સમાગમનું ધ્યાન કરતાં શ્રીરાધિકાલ્પ મનમાં રહેલા વિરહ શોકના તાપને શાન્ત કરવાને, વારંવાર આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યાં.

રહસ્ય=**एकदा**—ન્યારે શ્રીકૃષ્ણ શ્રીરાધિકાલ્પનું વિરહથી માન ઉતારવાને નિકુંજમાં અન્ય ગોપીજનો સાથે લીલા

કરતા હતા ત્યારે; કૃષ્ણવિરહાત્-વિરહાવસ્થા ખરેખર સ્નેહને દહ કરનાર છે. શ્રીકૃષ્ણ આનન્દધન. પરમાનન્દ, પરબ્રહ્મ છે. તેથી તેમનો વિરહ કરવો યથાર્થ યોગ્ય છે-પ્રભુ ભક્તનો પૂર્ણસ્નેહથી થએલો વિરહતાપ જીએ છે, ત્યારે પ્રકટ થાય છે. આ પ્રમાણે તે વિરહતાપથી થએલા અધિક કલેશને દૂર કરવાને માટે ધ્યાયન્તી પ્રિયસંજ્ઞમઃ-પ્રિય, શ્રીકૃષ્ણના સંગમથીજ મારા તાપકલેશની નિવૃત્તિ થશે. એમ વિચાર કરી, જ્યારે પોતાની પાસે કોઈ પણ સખીજન વિગેરે હાજર ન હતું, ત્યારે એકલાંજ પ્રિયના સમાગમનું ધ્યાન કરતાં મનોવાષ્પાનિરાસાય-મનમાં ભરી આવેલા વિરહતાપના દુમાને બહાર કાઢવા માટે આગળ 'લોકમાં કહેવાશે તે પ્રમાણે જલ્પન્તીદં મુદુર્મુદુઃ-વારંવાર બોલવા લાગ્યાં. કેમ કે વારંવાર બોલવાથી મનનો આળ્પ બહાર નિકળતાં જરા સ્વસ્થતા થઈ હોય એમ લાગે, અને પુનઃ વિરહતાપની પ્રબળતાથી મૂર્છા આવી જાય. તેમાંથી મહાપ્રયત્ને ભગવત્ થતાં પુનઃ પ્રિયસમાગમ માટે ધુન ચાલુ થાય. આવો આશય અતાવવાને મુદુર્મુદુઃ પદ મુકવામાં આવ્યું છે. જેમ રાસ પંચાધ્યાયીમાં ગોપીજનોએ ગોપિકાગીત વારંવાર ગાયું હતું તેમ આ પ્રિયસમાગમના સાધનરૂપ ભગવાનનાં નામ બ્રહ્મ અને મૂર્છાને લીધે વારંવાર બોલવામાં આવ્યાં છે, પૂર્ણ

રસિક અને પ્રણયી હૃદયના ઉદ્ગારરૂપ હોવાથી પ્રિયશ્રીકૃષ્ણના નામનો અરંભ કરેછે.

હવે જે નામ વારંવાર બોલવામાં આવતાં હતાં તે નામ કહે છે.—

કૃષ્ણઃ કૃષ્ણેન્દુરાનન્દો ગોવિન્દો ગોકુલોત્સવઃ ॥

ગોપાલો ગોપગોપીશો વલ્લવેન્દ્રો વ્રજેશ્વરઃ ॥ ૨ ॥

નામાર્થ—૧ કૃષ્ણુ. ૨. કૃષ્ણુચન્દ્ર, ૩ આનન્દ, ૪ ગોવિન્દ, ૫ ગોકુલમાં ઉત્સવરૂપ, ૬ ગોપાલ, ૭ ગોપ અને ગોપિકાઓના નાથ, ૮ કુલવૃક્ષ ગોપોને કુલના દેવતરૂપ, ૯ વ્રજના રાજરૂપ.

રહસ્ય—(આ સર્વનામનું રહસ્ય શ્રીરાધિકાશ્રયે મુખ્યી ઉચ્ચારેલું છે.

(૧.) કૃષ્ણઃ—પરબ્રહ્મ પરમાત્મા, અમારે (ગોપિકાઓને) માટે

વ્રજમાં પ્રકટ થએલા છે, જેમને ઉપનિષદોમાં “કૃષિભૂવાચકઃ

શબ્દઃ” કૃષિ ધાતુ સત્તાવાચક, ણ નિવૃત્તિવાચક, આવી

રીતે કૃષ્ણુ શબ્દનો અર્થ પરબ્રહ્મ, પરમાનન્દ, કહેવામાં

આવે છે. તે કૃષ્ણુ અમારે વાસ્તે પ્રકટ થએલા છે, અને

તે પરમાનન્દરૂપ હોવાથી અમારાં દુઃખ જરૂર ભાંગશે.

(ભગવાનના સ્વરૂપને કહી હવે ધર્મના સ્વરૂપને ક-

હેતાં પોતાને તારાઓરૂપે કહે છે)—

(૨.) કૃષ્ણેન્દુઃ—શ્યામચન્દ્રમાં અલૌકિક, નિષ્કલંક, અને હંમેશાં પૂર્ણ રહેનાર આ ધર્મો છે. શ્રીકૃષ્ણ હંમેશાં અલૌકિક, નિષ્કલંક અને હંમેશાં પૂર્ણ રહેનાર છે. અને તે શ્યામચન્દ્રની તારકાઓરૂપ, ગોપીજનો પણ કૃષ્ણચન્દ્રના સમાન ધર્મવાળાં છે. માટે જરૂર આનન્દ કરશે. કારણકે ચન્દ્ર, તારકાઓને આનન્દ કરે છે.

(૩.) આનન્દઃ—(ધર્મતા સૂચવે છે) અમારે વાસ્તેજ પ્રકટ થએલા શ્રીકૃષ્ણ શ્યામચન્દ્રના ધર્મવાળા હોવાથી જરૂર અમોને આનન્દ પૂર્ણ કરે છે. આનન્દમાત્રકરપાદ મુલોદરાદિઃ આપ સર્વરીતે આનન્દરૂપ છે. ય લબ્ધવાનન્દી ભવતિ આપને મેળવી અમે આનન્દરૂપ થઈએ છીએ માટે આપ આનન્દરૂપજ છે.

(જેવી રીતે આનન્દ પૂર્ણ કરોછો તેવી રીતે હાલમાં પણ અમને આનન્દપૂર્ણ કરો ? કેમકે તમે અમારે માટેજ પ્રકટ થએલાછો એમ સૂચવે છે).

(૪.) ગોવિન્દઃ—અરે કૃષ્ણ ! આપનું ગોવિન્દ નામજ પ્રમાણરૂપ છે કે તમે અમારે માટેજ પ્રકટ થએલાછો, શ્રુતિ વિગેરેઓએ અમારા પતિ તરીકે યોજ્યા છે. માટે, અમને :છોડીને, લક્ષ્મીજીને સેવવું યોગ્ય નથી ! વળી આપ કૃષ્ણચન્દ્ર છે. તેથી જેમ ઇન્દ્રની પૂર્વ દિશામાં ચન્દ્રને ઉદય થવાનો નિયમ છે, તેમ આપ ગોપીજનવક્ત્ર.

'લને ગોકુલમાં (ઉદય) પ્રકટ થવાનો નિયમ છે. માટે પ્રકટ થાઓ ! અને વગી હે કૃષ્ણચન્દ્ર ! ચન્દ્રનું કાર્ય જેમ માર્ગને પ્રકાશ કરવાનું છે, તેમ આપ અલૌકિક કૃષ્ણચન્દ્ર હોવાથી આપનો અલૌકિક પ્રકાશ છે. તે પ્રકાશ તો બ્રહ્માને પણ દુર્લભ છે. પરન્તુ આપે તો તે અલૌકિક પ્રકાશ (ભજન માર્ગ) અમારામાંજ પ્રકટ કર્યો છે, અને ગાયોના તેમ ગોકુલના ઇન્દ્ર (અધિપતિ) આપને યોગ્યા છે તેથી અમેને આનન્દ આપવો જોઈએ !

(હવે અમારાં હુઃખ આપને દર્શાવવા અમે શક્તિમાન નથી. કેમકે)—

(પ.) ગોકુલોત્સવઃ—આપ ગોકુલમાં ઉત્સવરૂપ છો. “ જ્યાં જે વસ્તુ ઉત્સવરૂપ હોય ત્યાં તે વસ્તુ સંબંધી હુઃખ કેવી રીતે દેખાડી શકે ” (આપ સર્વેશ્વર છો પણ અમેતો ગોકુલનાજ ઇશ્વર માનીએ છીએ. વ્યાપિ વૈકુંઠ કરતાં પણ ગોકુલ શ્રેષ્ઠ છે, તેના આપ અધિપતિ છો.

(૬.) ગોપાલઃ—આપ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા છો પણ ગોવાળના રૂપમાં પ્રકટ થયા છો. તેથી પ્રત્યક્ષ જણાય છે કે આપનો પ્રેમ અને આપનો પક્ષપાત અમારામાં છે. ખીજી કોઈ

૧ સ્નેહાન્ કાર્તીકે સ્વીકસેપ્તિ ગોપાલઃ ગોવાળને યોતાના ઠરી સ્વીકરે તે ગોપાલ—

જાગ્યાએ નથી, આપે ગોવાળોને પોતાના કરી સ્વીકારેલા છે. અને—

(૭.) ગોપગોપીશઃ—ગોપ જે મિત્રો અને ગોપિકાઓ, અર્થાત્ ગોપની સ્ત્રીઓના પણ આપ નાથ છે. તેથી કેવલ કુમારિકાઓના સ્વામી નથી, પરંતુ સર્વ ગોપગોપીના નાથ છે. અને—

(૮.) વલ્લવેન્દ્રઃ—કુલવૃદ્ધગોપોના પણ કુલના દેવતારૂપ પૂજ્ય છે. તેથીજ આપને માર્ગમાં વૃદ્ધો પણ ચરણમાં નમસ્કાર કરે છે. અને ટુંકામાં કહીએ તો—

(૯.) વ્રજેશ્વરઃ—વ્રજમાં આવેલા પશુ તૃણ અને સર્વ કંઈ વ્રજની વસ્તુઓના આપ નાથ છે. આપ “ગોપગોપીશ” હોવાથી સર્વના નાથ છે. “વલ્લવેન્દ્ર” હોવાથી પૂજ્ય છે, અને “વ્રજેશ્વર” હોવાથી રાજા છે. તેથી અમારે સર્વ રીતે આપજ સ્વામી છે, તેથી અહો ભાગ્ય છે કે—અમારું ગોકુલ પણ સર્વમાં શિરોમણિરૂપ થયું છે. કેમ કે આવો ત્રણે રીતે એક ઠેકાણે સ્વામીપણાનો યોગ મળી આવવો દુર્લભ છે—તે વ્રજમાં મળ્યો છે. હે પ્રભુ! આપે ગોકુલ આપના પરબ્રહ્મ સ્વરૂપથીજ રચેલું છે, કંઈ સાધરણ ભૂતોથી બનાવેલું નથી, આદિવરાહ પણ કહે છે કે “બ્રહ્માની સૃષ્ટિ (ગોકુલ) તે અલૌકિકુલ છે.”

(આ પ્રમાણે “ગોકુલ માંડે અંગ હોવાથી હું જરૂર મલીશ.” આમ આપ કહેતા હશે તો તે અમને રૂચિકારક નથી લાગતું, કેમકે) —

મૂ૦—પ્રત્યહં નૂતનતરસ્તરુણાનન્દવિગ્રહઃ ॥

આનન્દૈકસુખસ્વામી સંતોષાક્ષયકોશભૂઃ ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ—૧૦ હૃદયેશાં નવાને નવા લગતા, ૧૧ પૂર્ણ આનન્દ એજ જેમનું અંગ છે એવા. ૧૨ પૂર્ણાનન્દરૂપી સુખના એકજ સ્વામી. ૧૩ સંતોષના ન ખુટે એવા ભંડારરૂપ.

રહસ્ય—(પહેલાંના અનુભવની વાત કહે છે.)—

(૧૦) 'પ્રત્યહં નૂતનતરઃ—ન્યારે ન્યારે આપને જોઈએ છીએ ત્યારે જાણે નવા સમાગમ થયો હોય તેમ, અમારી અલિલાષા થાય છે, સંપૂર્ણ રાત્રી સુષી પણ રમણ કરી ન્યારે જવાની ઇચ્છા કરો છો, ત્યારે અમારી અલિલાષા, તેથી પણ વધારે વધી જાય છે. અમે આપના વિરહ થવાના ભયથી સર્વથી અઢીયાતો, અનુભવથીજ માત્રમ પડે એવો કોઈ જાનનો ભાવ અમારામાં પ્રકટ થાય છે. તેથી આપને અમે વારંવાર નવા ને નવા જોઈએ છીએ. આ પ્રમાણે આપના સમાગમમાં પણ આવી રીતે અલિલાષા વધી પડે છે,

૧ પ્રત્યહં (હૃદયેશાં) એમ કહેવાથી પ્રભુ સંપૂર્ણરાત્રી રમણ કરે પણ વિરતિ શ્રમ (થાક) તેને લાગતો નથી.

તો વિરહદશામાં અમારી શી દશા થાય છે, તેનો વિચાર કરી
હે પ્રભો ! પ્રકટ થાઓ.

(૧૧) તરુણાનન્દચિગ્રહઃ—તરુણ (પૂર્ણ) આનન્દ એજ
જેમનું અંગ છે, એવા આપ પૂર્ણ છો. તેથીજ અમા-
રામાં અનુરગ રાખો છો; અને અમારા ઉપયોગ વાસ્તે
આપનું પ્રાકટય થએલું છે. પૂર્ણ છો, કિશોર સ્વ-
રૂપમાં છો, છતાં તરુણીઓ સાથે રમણ કરવા સમર્થ છો.

(ભાગવતમાં કહ્યું છે કે, હે કૃષ્ણ ! લક્ષ્મીએ જરા
અવસર આપ્યો ત્યારે આપના ચરશારવિન્દને અમે સ્પર્શ
કર્યો, ત્યારે આપે અમને અત્યંત આનન્દ આપ્યો હતો, તેથી
ખીજા સમક્ષ હવે અમે ઉભા રહેવા સમર્થ નથી. ભા. સ્કં.
૧૦. અ. ૨૯ શ્લો. ૩૬) પ્રથમ દિવસે થએલા ચરણ સ્પ-
ર્શથી રમણની ઈચ્છા અમારી વધી પડી છે.

(૧૨) આનન્દકૈમુલ્લસ્વામીઃ—આનન્દ એટલે અન્તાકરણ,
દેહ, વિગેરેમાં સર્વ ઠેકાણે વ્યાપી રહેલું સુખ, અથવા
આનન્દરૂપી સુખના સ્વામી છો, તેથી આનન્દના ભોક્તા,
અને દાતા પણ આપ છો. અને આનન્દ (સુખ) સર્વ
અંશમાં વ્યાપી રહ્યો છે. (શ્લક) બ્રહ્મા વિગેરેને ગણિ-
તાનન્દ હોવાથી તે અધિક કલેશવાળા છે. પરંતુ અંગ-
ણિતાનન્દવાળા આપ એકજ છો. અને તે અચ્છિતાન-

નહતું સુખ અમારા સ્વામી હોવાથી અમોને આપશોજ કારણકે—

(૧૩) સંતોષાક્ષયકોશ્ચમૂઃ—સંતોષના ન ખૂટે એવા ભંડારને ઉત્પન્ન કરનારા આપ છે. તેથી આપથીજ અમોને આનન્દ સુખ મળશે તે ઉપયોગી છે.

અક્ષય ભંડારરૂપ હોવાથી ઉત્તરેતર સંતોષ મળશે, અને પહેલાં પણ સંતોષ હતો. કારણકે આપને નિત્યલીલા પ્રિય છે.

મૂઃ—આભિરામિનવાનન્દઃ પરમાનન્દકન્દલઃ ॥

વૃન્દાવનકલાનાથો વ્રજાનન્દનવૈકુન્ઠરઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—૧૪ ગોપાલોને કોઈ દિવસ ન થયો હોય એવા આનન્દના કારણમૂલ ૧૫ ગોપિકાઓને પરમાનન્દના મૂળરૂપ, ૧૬ વૃન્દાવનમાં અન્દરૂપ અથવા વૃન્દાવનરૂપી કલાના નાથ (સ્વામી) ૧૭ વ્રજના ગોપીજનોને કામના નવા અંકુરરૂપ છે.

રહસ્ય—(૧૪)આભિરામિનવાનન્દઃ—(૧૫) પરમાનન્દ કન્દલઃ—નંદરાયણને ત્યાં પુત્ર થયો એ સાંભળતાંજ ગોવાળોને આનન્દ થયો. જ્યથી વૃન્દ ગોવાળો પણ મહાન નૃત્ય કરવા લાગ્યા. કારણ કે તેઓ આનન્દ તેમને કોઈ દિવસ થયો ન હતો, પછી પરમ પુષ્ટ આપ જ્યારે અમારા સ્વામી થયા, ત્યારે અમારું અહોભાગ્ય થયું, અને આનન્દનો પાર તે વખતે ન રહ્યો.

ગોપીજનોને માટે સાક્ષાત્ આનન્દરૂપ આપ પ્રકટ થવાના

હતા, તેથી વાટ જોઈને સર્વે ગોપો ઘેઠા હતા, તેટલામાં જ્યારે પ્રકટ થયા ત્યારે આનન્દ આનન્દ થઈ રહ્યો તેથી ખરેખર આપ આલિરોને નવા આનન્દરૂપ છો. વળી ત્યાંથી વૃન્દાવનમાં આવી અમારા સ્વામી થઈ અમોને અધિક સુખ આપ્યું, તેથી ગોપિકાઓને તો પરમાનન્દનું મૂળ આપજ છો.

(૧૬) 'વૃન્દાવનકલાનાથ:—

૧. વૃન્દાવનના આપ કલાનાથ એટલે ચન્દ્ર છે. ચન્દ્ર જેમ આકાશના એક ભાગમાં રહી ઘણા ભાગને પ્રકાશ આપે છે તેમ આપ વૃન્દાવનના એક ભાગમાં અથવા વૃન્દાવનમાં રહી સમગ્ર જગતને સતેજ કરો છો.

૨. વૃન્દાવનમાં થતું જે નૃત્ય, કોકિલસ્વર, ગીત, વાજ્ર વિગેરે કલાઓ તે આપને ખુશી કરવા વાસ્તેજ છે, તેના આપ નાથ છો. રાજાની માફક તે સર્વ કલાઓને આપ જોનારા છો.

૩. વૃન્દાવનરૂપી કલા તેના નાથ છે, સોળ કલાવાળો ચન્દ્ર હોય, તે સૂર્ય કહેવાય છે. તેમ વૃન્દાવન પણ અનેક કલાથી ભરપૂર છે. તેના નાથ છે.

૪. જ્યારે ભગવાન વૃન્દાવનમાં આવે છે ત્યારે વૃન્દા-

૧ ટીકાકા ના અંશય એવો છે કે “વૃન્દાવન કલાનાથ” આ નામ સોળ નાંખરે છે તે સૂચવે છે કે વૃન્દાવન સોળ કમારૂપ છે. તેના નાથ શ્રીકૃષ્ણ છે.

બન પ્રકાશ પામે છે. અને પૂર્ણ કલાનાથ કહેવાય છે. અર્થાત્ વૃન્દાવનમાં સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમરૂપે પ્રકટ થાયો છે બીજા દેશમાં પૂર્ણ પુરુષોત્તમરૂપે પ્રકટ થતાં નથી.

(અપૂર્ણ કલાવાળો ચન્દ્ર તો ગોપિકાઓના હૃદયમાંજ છે એમ કહે છે.)—

(૧૭). વ્રજાનન્દનવાહુરઃ—વ્રજ સંગ્રામી અનંગ (કામ)

રૂપી કલ્પતરૂ તેના અંકુર છે. પહેલાં કામ અંગ વગરનો હતો, પરંતુ જ્યારે આપ પ્રકટ થયા ત્યારે તે અંગવાળો થયો છે. તેથી આપ કોટી મનમથ, મનમથરૂપ છે. રામાવતારમાં અમને વરદાન આપ્યું હતું કે “ જરૂર હું તમારા મનની ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરીશ” તે વચન બીજરૂપે અમારા હૃદયમાં હતું, તે આજ અંકુરરૂપે હૃદયમાંજ પ્રકટ થયું. તે અંકુરને હૃદયમાં પ્રેમરસથી સ્ત્રીચન કરતાં હૃદયમાંને હૃદયમાંજ ફેલાયું છે. *અને વ્રજમાં રહેલાં ગોપીજનોમાંજ તે ફેલાયું છે. ગોપીજનો ત્રીવાય બીજા કાઈનામાં તેવી રીતે કામનો અંકુર થયો નથી. તો હે પ્રભુ ? ઊંચ કહ્યા મુજબ પરબ્રહ્મજ સાક્ષાત્ કામરૂપે અમારા હૃદયમાં પ્રકટ થયા છે, તેથી તે અલૌકિક કામ

* આવી બાવ ગોપીજનોમાંજ પ્રકટ થયો હતો. સાધારણ વ્રજના બીજા જનોમાં થયો ન હતો. બીજા વ્રજજનોના ભાગ્યનો ઉદય આનુસંગિક છે. તેથી તેમના ભાગ્યનો ઉદય પણ થયો છે.

શ્રીજ આપની સાથે રમણ કરવું છે. લૌકિક કામની અમારે જરા પણ ઈચ્છા નથી. (સંત્યજ્ય સર્વત્રિષયાન્મ તવપાદમૂલં, પ્રાપ્તાઃ૦) માટે આપ પ્રકટ થાઓ. આવો ભાવ, વળી આપનામાં અલિલાષા પૂર્ણકૃપા શીવાય કદાપિ થતો નથી. ૪.

મૂ૦—નયનાનન્દકુસુમો વ્રજભાગ્યફલોદયઃ ॥

પ્રતિક્ષણાતિસુખદો મોહનો મધુરચુતિઃ ॥ ૫ ॥

અથ—૧૮ નેત્રના આનન્દરૂપી પુષ્પવાળા છે. ૧૯ વ્રજના ભાગ્યને ફલરૂપ જેમનો ઉદય છે એવા, ૨૦ વારં-વાર અત્યંત સુખનં આપનારા, ૨૧ વિવિધ પ્રકારે મોહ ઉપજાવે એવા, હૃત્તરો સૂર્યના સરખા તેજવાળા, પણ મધુર કાન્તિવાળા છે.

૨૬૨૪ (૧૮) નયનાનન્દકુસુમઃ—નેત્રના આનન્દરૂપી પુષ્પવાળા છે. અર્થાત્ આપના શીવાય બીજામાં નયનાનન્દ મળતો નથી, સંધ્યા સમયે જ્યારે જાયો ચારીને આવો છે, ત્યારે આપને જોતાં અમારા નેત્રને આનન્દનો પાર રહેતો નથી. (પહેલું કામનુ બીજ કહ્યું, પત્રી અંકુર કહ્યો પત્રી પુષ્પ કહ્યું, હવે ફલ કહે છે.)

(૧૯) વ્રજભાગ્યફલોદયઃ—વ્રજના ભાગ્યને ફલરૂપ જેમનો ઉદય (પ્રાકટય) છે એવા, આપનું પ્રાકટય ગોષીજનોના વિરહને હરવાવાસ્તે થયું છે. તેજ અમારે ફલરૂપ છે

વળી રાત્રીએ આપે કહેલા સકેત સ્થાનમાં આપના ઉપ-
લોગને ઉપયોગ લાગે એવી વસ્તુઓ લેગી કરી, અમે
આપની રાહ બેતાં બેશી રહેતાં, ત્યારે આપ અચ નક પ્રકટ
થતા તેથી અમારા ભાગ્યને ઉદ્ધવ કરવાજ આપનું પ્રા-
કટ્ય છે, એમ મનીએ છીએ.

(૨૦) પ્રતિષ્ઠનાતિસુખદઃ—વરવાર અત્ય ન સુખને આપ-
નારા છે, સમાગમના સુખ શીવજ્ય બીજા પરિરભજ્ય
(ભેટવું) વિગેરે અનેક સુખોને આપનારા છે. જમ જમ
આપના સમાગમમાં રહીએ છીએ, તેમ તેમ અધિક અ-
ધિક સુખોને અનુભવ થાય છે. તેમજ જ્યારે પૂર્ણ વિર-
હથી અમે આકુલ આકુલ થઈ જઈએ છીએ, અન તે
અવસ્થામાં આપ એકદમ મળે છે, ત્યારે તે વખતે જે
સુખને અનુભવ થાય છે, તે સર્વને માથે ટપી જાય છે.
અને પ્રકટ થયા પછી.—

(૨૧) મોહનઃ—વિવિધ પ્રકારે મોહ ઉપજાવે છે, જેવી રીતે
અમને મોહ થાય તેવી રીતે આપ કરે છે.

(૨૧ પ્રમાણે શ્રાંગધિકાજી “ મોહન ” શબ્દ
બોલવાથી મર્મ સ્થાન સુધી વિરહતાપ પહોંચતાંજ
મૂર્છીત થઈ ગયાં, પછી જ્યારે જાગ્યાં ત્યાર અત્ય-
ન્ત વિરહતાપથી પુનઃ ભગવાનના આગમનની ધુન
ચાલુ કરી.)

(૨૨) * મધુર ઘૃતિ:—આપની કાન્તિ મધુર છે. સર્વ શક્તિ પૂર્ણ, અને કોટી સૂર્ય કરતાં પણ અધિક તેજવાળા છે, પરંતુ સૂર્યના જેવા કડિન તેજવાળા નથી, આપનો મધુર તેજવાળા છે. તેથી અમારે રમણમાં આધ નહિ આવે. હે ભગવાન! શત્રી બીજી જગ્યાએ અન્યજોવીજનો સાથે જાગીને સવારે જ્યારે મારા તરફ આવતા, ત્યારે શુભાનમાં રહેલા મારા મનને એવો મોહ પમાડતા કે મારા શુભાનને ઉતારી નાખતા હતા. તેથી ખરેખર આપ મોહન છે.

મૂ.—સુધાનિર્યાસનિચયઃ સુન્દ : શીતલાકૃતિઃ ॥

નવર્યાવનસંભિન્નઃ ક્ષયામામૃતરસાર્ણવઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—૨૩ અમૃતના સારના સમૂહરૂપ, ૨૪ સુન્દર શી-
તળ આકૃતિવાળા, ૨૫ કુમારવસ્થામાંથી બીકળી નવી યૌવન
અવસ્થામાં આવેલા, કાળા અમૃતરસના સમુદ્રરૂપ ૬.

(૨૩) સુધાનિર્યાસનિચયઃ—અમૃતરૂપી કંપતરૂમાંથી શહેલા
અમૃતના સમૂહરૂપ અથવા તે સુધા એટલે અમૃતના
સારના સમૂહરૂપ છે. જેમ દુધને વલોવવાથી તેના સાર

* મધુર ઘૃતિનો બીજો અર્થ ટીકાકાર લખે છે. સુરત ચિન્હથી
અંકાયલા, વસ્ત્ર ખસી ગયેલા, આલસ્યુકત, હાસ્યવાળા, રાસકીડાના
ઉભમરાથી લાલ નેત્રવાળા, એવા ભગવાનના મુખકમળની કાન્તિ
બહુજ મધુર છે.

મૃત માખણનો સમૂહ નીકળે છે, તેમ આપ અમૃતના સારમૂત છે. માટે અધરામૃત સર્વ અમૃતમાં શ્રેષ્ઠ છે માટેજ મુરલીને “ વેણુ ” કહેવામાં આવે છે. અધરના સંબંધથીજ વેણુ તેથી બ્રહ્માદિ અને કામ જેનાથી આણુ થયાં છે. માટે અધરોપના અમૃતમાં કામરસને આણુ કરવાનું સામર્થ્ય છે. (શ્રીમદ્ ભાગવતના સ્ક. ૧૦ અ. ૩૧ શ્લો. ૧૪ માં કહ્યું છે કે. इतररागविस्मारणं नृणां वितर वीर नस्तेऽधरामृतम्) માણુઓને સર્વ વિપયોમાંથી અર્થાત્ લૌકિક રાગમાંથી વૈરાગ્ય કરાવનારું આપનું અધરામૃત અમોને આપો ?

(૨૪) મુન્દર:—આપ એકલા અધરોપમાં અમૃતરૂપ છો એમ નહિ, પરંતુ સર્વ અંગમાં પણ મુન્દર અમૃતરૂપ છો. તેથી સર્વ અંગમાં રસ શાસ્ત્રમાં કહેલી ચેષ્ટાઓ કરાય છે. પુરૂષોનું સૌન્દર્ય જેમ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી છે. તેમ આપ અમારે માટે પ્રકટ થએલા હોવાથી આપનું સૌન્દર્ય અમારે માટેજ ઉપયોગી છે. મુન્દર (અમૃતરૂપ) હોવાથી આપનામાં આશક્તિ કરી છે. પરંતુ ત્યારે પાછળથી અમોને વિરહ કરો છો ત્યારે અમારે શું કરવું ? વિરહને શાન્ત કરવા સાડ આપની પ્રતિકૃતિ જોઈએ છે ત્યારે.

* वश्च इश्च वयौ, तां अणु यस्मात् इति वेणु.

(૨૫) શીતલા ક્ષાતઃ—શીતલ આકૃતિવાળા લાગે છે. (હુવે કટાક્ષથી કહે છે.

૧. આપની આકૃતિ શીતળ છે. પણ પોતે શીતળ નથી. અમે જાણ્યું કે આકૃતિ શીતળ છે તેથી અન્ય પણ શીતળ હશે. આમ ધારી અશક્તિ બાંધી, પરંતુ આપ તો વિરહ દલેશથી મારો છો. ખરેખર આપ એમજ કરનારા છો પૂતના +શીતળ આકૃતિ જાણી આપની પાસે આવી હતી પરંતુ પાછળથી તેના પ્રાણ લીધા.

૨. સાધારણ લોકો તો “ શીતલાકૃતિ એટલે આપ શૃંગાર-રસવિગેરેથી અજાણ્યા હશે એમ સમજે છે. ” પરંતુ એકાન્તમાં તો અત્યન્ત ચતુર છે.

(૨૬) નવયૌવનસંભિન્નઃ—નવયૌવનથી યુક્ત કુમારાવસ્થા-માંથી નીકળી તુરત યુવાવસ્થામાં પડેલા. તેથી કૃત્ય એટલે દાઢી જરા ઉગેલી હોવાથી સતિ વખતે અત્યન્ત સુખનો અનુભવ આપનારા છે.

(૨૭) કયામામૃતરસાર્ણવઃ—જેવી રીતે દુધ વિગેરેનો સ્વેત રસ હોય છે.

+ અહિંમાં શીતળ આકૃતિનો અર્થ. નરમ આકૃતિવાળા એવા કરવો અર્થાત્ કંઈ પણ પરાક્રમ ન કરે એવા ધારી. (અન્યોક્તિ છે.)

૧. તેવી રીતે શ્યામરૂપી અમૃતરસના સમુદ્રરૂપ આપ છે. (શ્યામસુધારસ અપ્રસિદ્ધ છે તેથી અલૌકિકપણું સુચવી આપો છે.) આપનાં નયન, કુંડલ, મુખ, દંત, હસ્ત, ચર, વિગેરે અલૌકિક શ્યામ અમૃતરસ સમુદ્રની અંદર મત્સ્યમકર, મણિ, કમળરૂપે રહેલાં છે.
૨. શ્યામઅમૃતરસસમુદ્રની અંદર જે મત્સ્ય થાય (અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણમય થઈ જાય) તે પુનઃ પાછો નિજાતો નથી. (અર્થાત્ તેને પુનઃ સંસારમાં જન્મ મરણનું દુઃખ રહેતું નથી.)
૩. શ્યામા એટલે સોળ વર્ષની શ્રીગોપિકાઓનો અધરામૃતના રસનો સમુદ્ર આપનામાંજ છે. (આવી રીતે વર્ણનું વર્ણન કરીને હવે સુન્દરતાનું વર્ણન કરે છે.)

મૂ૦—ઇન્દ્રનીલમણિસ્વચ્છો દાલિતાઙ્ગનચિક્ષણઃ

इन्दीवरमुखस्पर्शो नीरदासिन्धुसुन्दरः ॥ ७ ॥

અર્થ—૨૮ ઇન્દ્રનીલમણિની માફક બહાર અને અંદર સ્વચ્છ. ૨૯ વિરહદશામાં ગોપીજનોના અંજનની ચીકણતાને બુસનારા, ૩૦ કમળના કરતાં પણ વધારે સુખકારક સ્પર્શવાળા. ૩૧ મેઘના સમાન સ્નેહાલ, અને સુન્દર, આપ છે.

રહસ્ય—(૨૮) ઇન્દ્રનીલમણિસ્વચ્છઃ—ઇન્દ્રનીલમણિ જેમ અંદરને બહાર એક રસરૂપ હોય છે. તેમ આપ સર્વાંગે રસ રૂપ છે. વળી મણિની અંદર જેમ આ-

ગળ પાછળની સર્વ વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડવાથી મણિ તે વસ્તુઓ મય લાગે છે. તેમ અમારાથી વિંટાયલા આપ મણિરૂપ હોવાથી અમારું પ્રતિબિંબ આપનામાં પડેલું છે. તેથી આપ યોગીજનમય છે. આપ શ્યામ સુંદર હોવાથી જે આપની પરીક્ષા કરનારા ભક્તો છે, તેજ આપને યોગી જાણી શકે છે.

(૨૯) દલિતાઙ્ગનચિક્ષણઃ—વિરહ દશામાં યોગીજનોના રૂદ્ધથી તેમના “ અંગનની ચિક્ષણતાના ભુરુનારા;

૧. સ્ત્રીઓને નયનનું ભૂષણ જે અંગન, પતિ હોય છે ત્યાં સુધી હોય છે. યોગીજનોના વદ્ધલ પતિ આપ છે. અમારે માટેજ આપનું પ્રાકટ્ય થયેલું છે. અને આપજ નયનાંગન વિરહતાપના આંસુથી ભુરો છે, તે યોગ્ય નથી.

૨. અથવા, નેત્રની નીચે અને ઉપર આમ જે પ્રકારે જેમણે અંગનની ચિક્ષણતા કરી છે. એવા આપ છે. અમે જ્યારે સ્નાન કરાવતાં હતાં ત્યારે અંગની ચિક્ષણતાને લીધે જલનું એક પણ ગીન્દુ અંગ ઉપર રહેતું ન હતું.

× શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ ભગવાને કહ્યું છે કે—**યત્યક્તલોકઘર્માશ્ચ મદર્થે તાન્ વિર્મામિ અહં** ॥ મારે વાસ્તે જેમણે લોકના ધર્મોને ત્યાગ કર્યો, તેમને હું ધારણ કરું છું. તેમને મારો સંપૂર્ણ આશ્રય છે.

(૩૦) **ઈન્દીવગ્સુલ્પસ્પર્શઃ**—કમળ કરતાં પણ વધારે સુખકારક સ્પર્શવાળા છે કેમકે કમળના કરતાં વધારે સુગંધીયુક્ત, રાત્રીએ સુખ આપનારા, અને અલૌકિક છે.

૨. વિરહમાં જ્યારે જ્ઞાન અવસ્થામાં હોઈએ છીએ, ત્યારે કમળનો પણ સ્પર્શ થતાં આપના સુખનું ભાન અમને થાય છે.

૩. ઈન્દીવર (કમળ) ના સરખાં ગોપીજનોના નેત્રને આપનું અંગ સુખરૂપ લાગે છે, કારણ કે આપ સ્નાન કરી ઉઠો છો ત્યારે અમે આપનું અંગ લુછીએ છે તે વખતે સર્વ અંગમાં ફરતાં અમારા નેત્રને, સુખસ્પર્શ એટલે આનન્દનો સ્પર્શ થાય છે.

સ્નાન કર્યા બાદ કટી ઉપર પીતાંબર ધારણ કરી જ્યારે આપના કેશ ઓળીએ છીએ ત્યારે—

(૩૧) **નીરદાસ્નિગ્ધસુન્દરઃ**—મેઘના સમાન પ્રિય અને સુન્દર છે.

૧. મેઘ જેમ અંદર સ્નેહ (જળ) વાળો છે. તેમ આપ પણ સ્નેહ (પ્રેમ) વાળા છો. મેઘ તાપથી તપેલાને જેમ જળ સિંચન કરે છે. તેમ આપ વિરહથી તપેલાને જીવન રૂપ અમૃત દ્રષ્ટિ વર્ષાવ્યા છો. માટે આપ મેઘના સમાન અંદર સુન્દર છો. બહાર જેમ મેઘ વિજળીથી શોભી રહે છે. તેમ આપ પીતાંબરથી શોભી રહો છો. મેઘ ચઢી

આવતામાંજ જેમ તાપ નિવૃત્તિ થાય છે. તેમ આપના આ-
વવા માત્રથીજ અમાના વિરહ તાપની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે.

૨. મેઘથી સ્નેહવાળા થતા જે મયુરો તે આપને મયુર
પિચ્છ ધારણકરેલા જોઈને મેઘની શંકાથી નૃત્ય કરે છે,
શબ્દ કરે છે, અને આપને વિંટાઈ વળી જોડે છે. તેથી
આપ સુંદર લાગો છે.

૩. મેઘના સરખી સ્નિગ્ધ વાણીવાળા અનેક મેઘ
સમાન સુંદર શરીરવાળા આપ છે, (પીતાંબર ધારણ કર્યા
બધી તિલક કરી દાઢીથી આરંભીને ચરણ તલ સુધી સુ-
ગંધી અંગ રાગનું ભગવાનને લેપન કરતાં હતાં. (તે સ-
હારીને કહે છે)—

મૂલ—કર્પૂરાગરુકસ્તુરીકુકુમાક્તાઙ્ગધૂપરઃ॥

સુકુચિતકચગ્રસ્નોલ્લસચ્ચારુશિખણ્ડકઃ ॥૬॥.

અર્થ—૩૨ કર્પૂર, અગરૂ નામનું સુગંધી દ્રવ્ય
કસ્તુરી, કુમકુમ, અજતો તેનાથી જેમનું અંગ ભુખરૂં છે
એવા. ૩૩ વાંકા કેશથી છવાયલા, સુંદર શોભતા મુકુટવાળા.

(૩૨). કર્પૂરાગરુકસ્તુરીકુકુમાક્તાઙ્ગધૂપરઃ—કર્પૂર, અ-
ગરૂ નામનું સુગંધીદ્રવ્ય, કસ્તુરી, કુમકુમ, વિગેરે ઘસવાથી
જેમનું અંગ ધુસર છે એવા, પીળો અંગરાગ અંગે મર્દન કર-
વાથી થએલી પીળાશ સાથે ઈદ્રનીલમણિના સરખી અંગની

કાન્તિ જ્યારે મળે છે. ત્યારે બન્ને એક છતાં રૂપમાં જુદા થયા હોય, એમ આપ અત્યંત સુંદર લાગો છો. કોઈ ગોપિકા કપૂર લગાડે, તો કોઈ અગરને, કોઈ કસ્તુરી, તો કોઈ કુકુંભને, સર્વાંગે યોગતાં, તો કોઈ એકઅંગે યોગતાં હતાં.

(* હવે મુકુટથી આરંભી ચરણ પર્યાન્તનું વર્ણન કરે છે.)

(૩૩) મુકુચિતકદમસ્તોલ્લસચ્ચારીશિખણ્ડકઃ—સુંદર વાંકા કેશના વીંટળાવાથી મનોહર મુકુટ ધારણ કરનારા આપ છો. જે જે આપના વાંકા કેશ છે પરંતુ જે કેશ જ્યાં રાખવાથી સુંદર લાગે ત્યાંજ તે સુંદર વાંકા કેશ રહેલા છે. મુકુટના મૂળમાં વિંટાયલા કેશને અગ્રલાગ સુધી વિંટાઈ વળશે, એવા લયથી જાણે મુકુટમાં રહેલાં મયૂરપીછ ઉંચાં

* * અભાર સુઠી જા. . શ્રીઅંગનું સામકું વર્ણન કર્યું. પરંતુ હવે દરેક અંગનું જુદું જુદું વર્ણન કરે છે. આ વર્ણન ખરી રીતે જ્ઞાનના નિયમ પ્રમાણે ચરણથી આરંભી મુકુટ સુધી વર્ણન કરવું યોગ્ય છે, કેમકે ભગવાન પુરુષોત્તમ છે. તેમ છતાં મુકુટથી આરંભી વર્ણન કરવાનું મુખ્ય કારણ દર્શાવે છે. કે—“ આ વર્ણન વિરહતાપ કાન્ત કરવા માટે ગાવામાં આવ્યું છે. તેથી દાવસના વિરહતાપને દૂર કરવા માટે જ્યારે ભગવાન સાયંકાળે પધારતા, ત્યારે દૂરથી પ્રથમ મુકુટ દર્શન થતાંજ અત્યાનન્દ થઈ રહેતો. માટે આપ તેવી રીતે પધારી તાપનું દરજ્જું કરો ? જે કારણથી મુકુટથી વર્ણન કર્યું છે.

જતાં રહ્યાં હોય એમ જણાય છે. મુકુટની અન્દર શોભાનાં સાધનરૂપ કુસુમ, ગુંબ, મણિ, પદ્મવ, વિગેરે રચેલાં હોવાથી અત્યન્તચારૂ એટલે સુન્દર લાગે છે. આપનું રૂપ જેમ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. તેમ આપ પુરુષાર્થદાનમાં પણ શીરોમણિ છે. આપના સ્વરૂપદર્શનથી મહાત્મ્યજ્ઞાન પણ તુરંત થાય છે “ માટેજ આપને જોઈ સર્વેજનો ચક્રુની સાર્થકતા માને છે. ”

૨. પ્રથમ મુકુચિત કેશ છે પછી કચમાં ગુંથાએલાં પુષ્પ છે, પછી ઉદ્ધસી રહેલાં અર્થાત્ અચ્ચક્રી રહેલા ગુંબ-મણિ છે, આ ત્રણનાથી શોભી રહેલા મયૂર પિચ્છના મુકુટવાળા આપ છે.

(મુકુટનું વર્ણન કરી હવે કેશની પાકનમાં રહેલા કર્ણના ઉપરના ભાગને ભૂષણથી વર્ણવે છે.)

મૂ०—મત્તાલિચિન્નપત્પારિજાનપુષ્પાવતંમકઃ ॥

આનનેન્દુજિતાનન્તપૂર્ણશારદચન્દ્રમાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—૩૪ઉન્મત્તભમરાથીશોભતા પારિજાતક પુષ્પના કર્ણભૂષણવાળા, ૩૫ મુખચન્દ્રથી અનેક પૂર્ણ શરદ ઋતુનાં ચન્દ્રમાને છતનારા.

રહસ્ય—૩૪ મત્તાલિ०—સુગંધમદથી ઉન્મત્ત થયેલા તેથી અહિંતહિં ભમરા ભમરાઓથી શોભતા પારિજાતકપુષ્પને કર્ણભૂષણમાં ધારણ કરનારા છે, હે પ્રભુ ?

આપ ઉન્મત થએલાને પણ સર્વોત્તમ અને વર્ગી કણામૂષણુ-
રૂપ થએલા પારિબ્ભતક પુષ્પના રસને પાચ્યો છે. તો અમે
આપના રસાસ્વાદથી મદવાળાં થએલાં, પરતુ હાલમાં આપના
વિરહથી ઘેલાં થઈ ફરતાં અને આપનેજ શરણે આવી રહેલાં
છતાં, અમને આપ રસાસ્વાદનું પાન કેમ નથી કરાવતા ?

(ભગવાનના આગમનસમયે મુખદર્શનની શોભા
દ્રષ્ટિગોચર થતી તે મુખશોભાનું વર્ણન કરે છે.)

(૩૫) આનનેન્દુ—મુખચન્દ્રની શોભાથી શરદઋતુના
પૂર્ણચન્દ્ર પણ હલકા થઈ જાય છે. અર્થાત્ અસંખ્ય
શરદઋતુના નિર્મળ પૂર્ણચન્દ્રોનું સૌન્દર્ય લેણુ કરે તો પણ
આપના મુખની શોભાને પહોંચેજ નહિ. દિવસના વિરહતા-
પથી અમારા નયનરૂપી કુમુદ રાત્રીએ આપના મુખચન્દ્રની
શોભા જોઈ ખીલતાં હતાં, મુખરૂપી ચન્દ્રની ઉપર કેશની
અંદર ગુથેલા પુષ્પો તારાઓની શોભાને આપે છે.

આપનો શ્યામ અમૃતરસના સમુદ્રરૂપ છે. તેમાં મુખ એ
ઉગતા ચન્દ્રની શોભાને ધારણુ કરે છે. જેમ ચન્દ્રનો ઉદય થાય
ત્યારે સમુદ્રને ઉદ્ધાસ થાય છે. તેવી રીતે શ્યામા (ગોપી-
જનો) રૂપી સમુદ્રને આપના મુખરૂપી ચન્દ્રની શોભા જોતાં
ઉદ્ધાસ થાય છે.

૨. જ્યારે ગોપીજનો આપને મુકુટ ધારણુ કરાવતાં પરસ્સે-
વાના જાગને બન્ને હાથે સાફ કરવા લાગે, ત્યારે આપના મુખરૂપી

ચન્દ્ર આગળ આવેલાં તેમના સ્તનરૂપી કુમુદો ખરેખરાં ખીલી બન્ય છે.

૩. ચન્દ્રને આપે જીતી લીધો છે. છતાં “ હારેલાનું બધુ લઈ લેવું યોગ્ય નથી ” બાણી તેનામાં કંઈક શોભા રહેવા દીધી છે. હે પ્રભો ! આવી અનેક શોભાવાળા આપના મુખચન્દ્રના દર્શનવડે વિરહતાપથી શુષ્ક થઈ ગએલાં ગોપીજનોના સ્તનકુમુદને અત્યંત આનન્દપૂર્વક ખીલાવો ! એવી અમારી નમ્ર પાર્થના છે.

૪. આનનેન્દ્રજીતા, (મુખચન્દ્રથી વશ થઈ ગએલાં ગોપીજનો) જેવી રીતે સૂર્યના તાપથી થતા દુઃખને રાત્રીએ ચન્દ્ર શાન્ત કરે છે. તેવી રીતે વિરહતાપથી બળતાં આ ગોપીજનોની આગળ, આપ પૂર્ણ શરદ ચન્દ્રમા જેવા પ્રકટ થઈ આલિંગન, ચુંબન વિગેરેથી શીતલ કરો છો, અને હાલમાં પણ કરો !

(હવે સાડા પાંચ શ્લોક સુધી મુખના અવયવોનું વર્ણન કરે છે.)

મૂ૦—શ્રીમલ્લાટપાટીરતિલકાલકરજિતઃ ॥

લીલોન્નતભ્રૂવિલાસો મદાલસવિજ્જોચનઃ ॥૧૦॥

અર્થ—૩૬ શ્રીલલાટમાં કરેલા ચંદનના તિલક અને વાંદા કેશથી શોભતા, ૩૭ વેણુ વગાડવા વિગેરે લીલામાં બ્રુકુટિના વિલાસવાળા, ૩૮ મદથી આલસ્ય યુક્ત નેત્રવાળા છો,

રહસ્ય (૩૬) શ્રીમલ્લાટ૦—શ્રીમાન્ લલાટને શોભાવવાને ચન્દન વિગેરે સાધનની જરૂર નથી, પોતેજ અત્યન્ત સુંદર છે જુકુટીથી આરંભીને કેશપર્યન્ત ઉભુ તિલક પીળા ચન્દનનું કરી, તે તિલક વિચિત્ર રેખાથી કર્ણ સુધી ચિત્રવિચિત્ર પંક્તિથી કરેલું છે. આવી શોભાવાળા મુખને લીધે આપનામાં સર્વ કોઈનો રાગ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે રાગને લીધે આપના મુખરૂપી કમળ ઉપર ઉગેલા તિલકરૂપી પીળા કેશરનો; વાંકા કેશરૂપી ભમરાઓ; હુમેશાં રસાસ્વાદ લીધા કરે છે.—કમળ જેમ સરસવાળા સ્થાનમાં ઉગે છે. તેમ આપનું મુખરૂપી કમળ સરસ (સપ્રેમ) વાળા સ્થાન (હૃદય) માંજ સ્થિર થાય છે.

(૩૭). લીલોન્નતમ્નૂવિલાસઃ— ત્યારે અંશી વગાડે છે ત્યારે, મંદ-મધ્ય-તાર વિગેરે સ્વરને અનુસરીને જુકુટીના વિલાસને કરે છે. અને કોઈ વખત હાસ્યમાં કોઈ વખત-પ્રણયકલહમાં, તે કોઈ વખત અતિશય મહનાવસ્થામાં કંઈક ક્રિયા શીખવવાને પણ આપ જુલુપત કરે છે. રાત્રીએ જાગરણ કરવાથી આપની જુકુટી વિલાસ એટલે આગસવાળી લાગે છે. ત્યારે હું (રાધિકાજી) અનેક ગોપજનો સાથે હોઉં ત્યારે જુકુટીથીજ આપ મને ઇસારો કરી મારા મનનું સમાધાન કરે છે. ત્યારે જુકુટીનો વિલાસ ખડુજ રસિક લાગે છે. (હવે ચક્ષુનું વર્ણન કરે છે).

(૩૮) મદાલસવિલોચન:--અને ગોપીજનોના મુખ-કમલના મધુનું પાન કરવાથી થએલા મદથી આગસ યુક્ત નેત્રવાળા છે, ગોપીજનોના દૂરથી દર્શન માત્રથી ગોપિકાઓની રસકિતાને લીધે આપના નેત્રને મદ ઉત્પન્ન થાય છે, તો આ અધરસુવાપાન કરો છે ત્યારે તો કેટલોક *મદ થતો હશે ?

૨. ગોપીજનોના મદ (માન) ને ન સહન થઈ શકે એવાં આપનાં નેત્ર છે. માનથી અમે એવો વિચાર કરીએ છીએ કે આપ આંવા ત્યારે જરા પણ આપની સાથે બોલવું નહિ. પરંતુ આવતા માત્રમાં આપના નેત્રથી થએલા કટાક્ષથી અમારો ગર્વ માત્ર ખસી જાય છે.

૩. મદાલસા—ગોપીજનોનામાંજ જન્મનાં નેત્ર છે—સકેતસ્થાનમાં ગોપીજનો દૂતિકા વિગેરે મોકલવા છતાં પણ જ્યારે ન આવે ત્યારે (વિરહદશામાં તન્મય થઈ જવાથી) સર્વત્ર ગોપીજનોને જોતા હતા.

આવા સ્નેહાળ આપ હાલમાં અમારા વિરહને કેવી રીતે સહન કરી શકતા હશે! અમે આપના વિરહના દુઃખને કેવી રીતે સહન કરી શકીશું ! માટે પ્રકટ થાઓ ?

* આ વાક્યથી ગોપીજનમાં પ્રીતિ રાખનારા એવું સૂચવે છે—
“જ્યદેવ કહે છે કે—ગોપીજનનો સમાગમ કરી હોડેલી રેણું તે પણ અધિક માવું છું. તેજ મારું જીવન રૂપ છે.”

આ પ્રમાણે ગોપીજનોને ભગવાન કહે છે—કેમકે તેમના કિપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

(આજસથી મીઠાચલાં નેત્ર વિકાસ પામ્યાનું વાર્તા કરે છે)—

પૂ૦—આકર્ણરક્તસૌન્દર્યલહરીદૃષ્ટિમન્થરઃ ॥

ઘૂર્ણાયમાનનયનઃ સાચિક્ષણવિલક્ષણઃ ॥૧૧॥

અર્થ—૩૯ કર્ણ સુધી જરા લાલ થએલાં નેત્રની જે સુન્દરતાની લહરીરૂપી દૃષ્ટિજેમની મંદમંદ કરે છે એવા, ૪૦ અનેક ગોપીજનોના અધરપાનથી ઘેનાતા નેત્રવાળા. ૪૧ જરાવક જેવાથી અનેક સુન્દરતાને લીધે વિલક્ષણ અલૌકિક લક્ષણવાળા લાગતા.

રહસ્ય—(૩૯) આકર્ણ.—કાન સુધી દીર્ઘ અને જરા લાલ

નેત્રના સૌન્દર્યરૂપી સમુદ્રની લહેરોવાળી, આપની રસિક દૃષ્ટિ જ્યાં પડે છે, તે ભાગને શીતલ અને આનન્દવાળો કરે છે. આપની દૃષ્ટિ સ્ત્રીલિંગ હોવાથી સ્ત્રીજાતિ એવાં અમારા ગોપીજનોનાજ સહવાસમાં રહે છે.—અર્થાત આપની દૃષ્ટિ હૃદયેશાં અમારામાંજ રહે છે. અને તે આપની દૃષ્ટિની સૌન્દર્યતાથીજ અમે આપને વશ થઈ જઈએ છીએ. પરંતુ આપા અંગની સૌન્દર્યતા જ્યારે જોવામાં આવે છે ત્યારે તો અમે પ્રેમઘેલાં થઈ જઈએ છીએ.

પ્રથમ સમાગમમાં જ્યારે આપની સૌન્દર્ય જરેલી દૃષ્ટિ અમારા ઉપર પડી. તે દૃષ્ટિની સૌન્દર્યતા જોતાંજ અમારી દૃષ્ટિ

આપનામાં ચોંટી, ત્યારથી અમારા પ્રાણુપતિ આપ છે—(અલૌ-
કિકભાવ સૂચવી આપ્યો.)

૨. આપના આકર્ણ—કર્ણ સુધી આવેલાં ગોપીજનો
તેમાં રક્ત એટલે પ્રીતિવાળી, અને સૌન્દર્ય—લીલા સમયની
લહરીરૂપી ચંચળ દૃષ્ટિ, જ્યારે અધિક પ્રેમભાવ પ્રકટ થતો
ત્યારે મન્થર—આલસ્યયુક્ત થઈ જાય છે.

(આ પ્રમાણે લીલા સમયની દૃષ્ટિનું વર્ણન કરી હવે
લીલોત્તર દૃષ્ટિનું વર્ણન કરે છે.)

(૪૦) ઘૂર્ણાયમાનનયનઃ—૧ અત્યન્ત ગોપીજનોના
અધરોષ્ટનું પાન કરવાથી નેત્ર ઘેનાઈ ગયાં છે—૨ વર્ણી જ્યારે
અમે ગોપીજનો માનમાં હોઈએ તે સમયે પણ આપના નયનથી
અમારાં માન ઉતરી જઈ આપને મળવાને વાસ્તે અમારૂં
મન તસ્પી રહે છે. એવું આપનું સૌન્દર્યનાં લંડારરૂપ નેત્ર છે.

(૪૧) . સાચિક્ષણવિલક્ષણઃ—જરાવક નેત્રથી વિલક્ષણ
એટલે ન વર્ણવી શકાય એવા સૌન્દર્યવાળા, આપના આ નેત્રને
જોઈને બધા સજડ થઈ જાય છે.

૨. સાચિ સવારે જરા જરા ઉઘાડી રાખેલી ચક્ષુમાં
કાજળ, કુંકમ વિગેરે જોવાથી વિલક્ષણ—સૌન્દર્યથી આશ્ચર્ય
યુક્ત આપ લાગે છે.

૩. (સાચિક્ષણ.) અંધકારવાળી રાત્રીના સમયમાં
વિજેપશ્ચિ મૌર.તેના સમાન લક્ષણ એટલે શબ્દ વિગેરે કરનાર—

અર્થાત્ જ્યારે આપ સકેત સ્થાનની અંદર અંધારી રાત્રીએ બેસો છો, અને અમે અંધારાને લીધે સકેતસ્થાનને ન જોઈ શકીએ, ત્યારે ઈસારા રૂપ આપ મયૂર શબ્દને કરતા હતા. તો આવી રીતે આપ આજ હીન સુધી અમારે માટે આયાસ કરતા હતા અને આજે કેમ, મુખદર્શન કરાવતા નથી ?

પૂ०—અપાક્ષેરિતસૌભાગ્યતરલીકૃતલોચનઃ ।

इषन्मुद्रितलोलक्षः सुनासापुटसुन्दरः ॥१२॥

અર્થ—૪૨ કટાક્ષને લીધે કરેલી જે વક્તારૂપી ચેષ્ટા તેની સુન્દરતાથી, સર્વના મનને અચ્ચળ કરે એવા નેત્રવાળા છો. ૪૩ જરા ઉઘાડેલાં ચપળ નેત્રવાળા, ૪૪ સુન્દર નાસિકાથી અત્યન્ત શોભાવાળા છો.

રહસ્ય—અપાક્ષેરિ૦ આપનાં જરા વક્ર નેત્રની ચેષ્ટાની સુન્દરતાથી, અમારા મનની ધીરતા રહેતી નથી, આપની કટાક્ષથી માલૂમ પડતી લીલા ઇચ્છા એજ અમારું સૌભાગ્ય છે. અમોએ કુળધર્મ પણ આપને વાસ્તે છોડી દીધા છે. (સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ) અને આપનેજ શરણે અમે આવેલાં છીએ. અમારું જીવન આપ છે. *અમો

* ભાગવતમાં અન્તર્ગૃહગતાએ એટલે ભગવાનના મુરલીનાદ સ્મયે જેમને પતિઓએ ધરમાં રાણી રાખી, ભગવાનને મળવા સાઈ જવા દેવામાં ન આવી, તેઓ પોતાના પ્રાણ તત્કાળ છોડી ભગવાનને પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેથી કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે આપના શીવામ અમે જરાવાર પણ નહિ રહી શકીએ.

આપના શીવાય જીવી શકીએ એમ નથી, જ્યારે આપ અમારા ઉપર પ્રેમવાળી દૃષ્ટિથી જુઓ છો ત્યારેજ અમારામાં ચેતન આવે છે.

૨. જ્યારે આપ અન્ય ગોપીજનના ઘરથી આવો ત્યારે માનથી રીસાઈ હું એમ કરતી કે-હવે હું જરૂર ભગવાન સાથે જોલનાર નથી, પરંતુ આપના કટાક્ષને જોતાંજ માફ માન ધૈર્ય રહી ન શકતાં, અને આપની સાથે જોડી જવાતું હતું. તેવું આપનું રસિક નેત્ર છે.

૩. અપાંગ—અંગ વગરનો જે અંગ (કામદેવ) તેની ઈંગિત જે કીડા તેજ અમારે સૌભાગ્યરૂપ છે. તેથી અમારી સાવધાનતા આપને વાસ્તે વધી છે.

(૪૩) **इषन्मुद्रितलोलक्षः**—જરાક ઉઘાડેલાં અને ચપળ નેત્રવાળા છે. ૧. ગોપીજનો સાથે યુગ્મ રીતે ફરતાં મદથી જરા ઉઘાડેલાં લીલા-શોભાયુક્ત નેત્રવાળા આપ છે. ૨ વળી જ્યારે ગોપીજનો ઘર આગળ ન આવ્યાં હોય ત્યારે તેમના આવવા સમયે એકાન્તમાં સૂક્ષ્મ વસ્ત્ર ઓઢી, છાનામાના સુઈ જઈ, જરા ઉઘાડેલાં નેત્ર રાખી તેઓ શું કરે છે ? શું બોલે છે ? વિગેરે જાણવાને વાસ્તે ચપળનેત્ર ફેરવતા રહો છો. પછી જ્યારે ગોપીજન સૂતેલાં જાણી પરસ્પર આપની વાર્તાઓ કરે, તેવામાં આપ અકસ્માત ઉઠતા ત્યારે ગોપીજન શરમાઈ અત્યંત હાસ્ય કરતાં હતાં. તેવી રીતે આપ પુનઃ

અંમને દર્શન આપો? ૩. હું એવું ધારૂં છું કે આપ મારું દર્શન હૃદયમાં કરવાને વારંવાર જરા મુકુલિત દષ્ટિ રાખો છો.

(હવે નાસિકાનું વર્ણન કરે છે)

(૪૪) સુનાસાપુટસુન્દર:—સુન્દર નાસિકાથી શોભા-યુક્ત આપ છો, અમૃતરસ મુકવાને વાસ્તે જે પાંદડાનું કંઈ સંપુટરૂપ સાધન કરેલું હોય એમ આપનું નાસિકાપુટ અમૃતમય હોવાથી આપ સુન્દર મોહન છો.

મૂ०—ગण्डप्रान्तोल्लसत्कर्णमकराकृतिकुण्डलः

प्रसन्नानन्दवदनो जगदाह्लादकाननः ॥१३॥

અર્થ—૪૫. ગંડસ્થળના છેડા ઉપર ઝળકી રહેલાં કર્ણમાં ધારણ કરેલાં મકરાકૃતિ કુંડલવાળા, ૪૬. હાસ્યપ્રેમ અને આનન્દયુક્ત શ્રીમુખવાળા, અને ૪૭. આખા જગતને આનન્દ કરે એવું જેમનું મુખ છે એવા છો.

રહસ્ય—(ઉપર કહેવા પ્રમાણે સૌન્દર્યને જોઈને પ્રેમથી સુન્દર ગંડસ્થળ ઉપર ચુંબન કરતાં, તેથી ગંડસ્થળ સાંભરી આવવાથી ગંડસ્થળનું વર્ણન કરે છે.

(૪૫) ગण्डप्रान्त*ગંડસ્થળ ઉપર ઝકઝકી રહેલા મકરની આકૃતિ જેવાં કર્ણમાં ધારેલાં કુંડલવાળા છો. કર્ણને

* ગંડસ્થળ એટલે કાનના છિદ્રથી નેત્રના ખૂણા સુધીનો વચ્ચેનો ભાગ.

કુંડલથી શોભા આપે છે. પરંતુ ગંડસ્થળ તો પોતાની મેળેજ સુંદર છે. જેવી રીતે આપના નેત્રના દર્શનથી અમને પ્રીતિ થાય છે, તેવી રીતે કર્ણને જોતાંજ પ્રીતિ થાય છે. તે કર્ણની પાસે અમારે ચુંબન યોગ્ય ગંડસ્થળ રહેલાં છે. (આવી રીતે ગંડસ્થળ ઉપર ચુંબન કરતાં લગવાનું પ્રસન્ન થતા, તેનાથી રાધિકાજી પણ પ્રસન્ન થતાં તેથી પ્રસન્ન મુખનું વર્ણન કરે છે.)

(૪૬) પ્રસન્નાનન્દવદનઃ—પ્રેમહાસ્યવાળા અને આનન્દરૂપ મુખવાળા આપ છે.

૧. કોઈ વખત અપરાધથી ખેદવાળી થતી, પરંતુ આપના પ્રસન્ન મુખથી મારું મન પણ પ્રસન્ન થઈ જતું, પરંતુ હું ધારું છું કે આપ હાલમાં પણ કોઈ પણ મારા અપરાધથી મને મળતા નથી, મારો અપરાધ ક્ષમા કરો, કેમકે—

૨. પ્રકર્ષણસન્ના—અત્યંત કૃપ થઈ ગયેલાં ગોપીજનોને આપ સદાને માટે આનન્દરૂપ છો માટે આપ મારો અપરાધ ક્ષમા કરી, આપનાં પ્રસન્ન મુખનું દર્શન કરાવો !

૩. પ્રસન્ના—આપને જોઈ પ્રસન્ન થતાં જે ગોપીજનો, તેવડે આપ હું મેશાં આનન્દમુખવાળા રહો છો, તો હાલમાં કેમ દર્શન આપતા નથી ?

૪. જ્યારે હું માનથી રીસાતાં જાણે અપ્રસન્ન હોય એમ થાઉં. ત્યારે મને મનાવા વાસ્તે આપ અધિક પ્રયત્ન

કંરી મને પ્રસન્ન કરતા, અને આપ પણ પ્રસન્નવદનવાળા થતા હતા. તો હાલમાં હું આપને આટલી બધી વિનંતી કરું છું છતાં હે પ્રભુ ! કેમ પ્રકટ થતા નથી ?

(આ પ્રમાણે સ્મરણ કરતાં જ્યારે અધિક વિરહતાપ થયો ત્યારે તાપ મુક્તિ સારું ભગવન્-મુખારવિન્દનું સ્મરણ થતાં વર્ણવે છે.)

(૪૭) જગદાહ્લાદકાનનઃ—સમગ્ર જગતને પણ આનન્દ કરે એવા મુખારવિન્દવાળા આપ છો. ચંદ્ર તો ફક્ત રાત્રીએ કુમુદનેજ ખીલાવે છે. પરંતુ આપનું મુખરૂપી ચન્દ્રતો રાત્રીએ ગોપીજનોના કુમુદરૂપ હૃદયને અને મુખરૂપી કમળને પણ ખીલાવે છે. ત્યારે ચંદ્ર તો વ્યર્થ થયો, તો તેને શું કરવા બનાવ્યો હશે ? (જરા વિચાર કરી) અરે ! સાભર્યું આપનો મુખરૂપી ચન્દ્ર તો અમારા વાસ્તેજ પ્રકટ થયો છે, છતાં આખા જગતને આહ્લાદ (ખુશ) કરે છે.

(હવે પ્રકાશત્વ નિરૂપણ કરે છે.)

મૂ०—સુસ્મેરાધૃતલાવણ્યપ્રકાશીકૃતાદિચ્ચુલ્કઃ ॥

સિન્દૂરારુણસુસ્નિગ્ધમાણિક્યદર્શનચ્છદઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—(૪૮). અત્યન્ત સુંદર એવા (મુખચન્દ્રે) ધારણ કરેલી પ્રકાશવાળી સુંદરતાથી દર્શે દિશાઓને પ્રકાશમાન કરવાવાળા, ૪૯. સિન્દૂરના સરખા લાલ અને સ્નેહવાળા (અકચકીત-પ્રેમવાળા) લાલ માણેકના સરખા ઓષ્ટવાળા છો.

૨૬૨૪—૪૮. સુસ્મેરાઘૃતલાઃ ૦ સુન્દર મુખચન્દ્રના પ્રકાશથી દશ દિશાઓ પ્રકાશવાળી થઈ ગઈ છે. આપના મુખથી જેવી દશ દીશાઓ પ્રકાશવાળી થાય છે. તેવી ચન્દ્રના તેજથી પ્રકાશવાળી થતી નથી, દિશા૩પી સ્ત્રીઓના મુખને આપે પ્રકાશ કરી છે. તેવી રીતે અમારા મુખને આપ કેમ પ્રકાશ કરતા નથી ? (આ નામ લગવાનના સંગની આશા-૩પી લતાના ટેકા૩પ કદંબઝાડનું અનુકરણ કરે છે) અર્થાત્ જરૂર લગવાન મળશે, એવી આશા સૂચવનાર આ નામ છે.) આપના મુખારવિન્દની શોભાને સોમો લાગ ધારણ કરી કામ, ચન્દ્ર વિગેરે લોકમાં સુન્દરતાનો કાંકો રાખે છે.

૨. **સુસ્મેરા**—એટલે ગોપીજનો આપને વિદ્યાધને એસવાથી જેમની શોભાને ધારણ કરનારા છે. ગોપીજનોએ કરેલા શૃંગારની લાવણ્યતાથી દશ દિશાઓ લાવણ્યતાવાળી થઈ છે.

૩. વળી અમે તો કહીએ છીએ કે **સુસ્મેરા** (ગોપી-જનોને વાસ્તેજ આપે લાવણ્ય ધારણ કર્યું છે.

૪. આપનું **સુસ્મેરા** (સુન્દરહાસ્ય) થી દાંતના બહાર નીકળેલા પ્રકાશથી દશ દીશાઓ પ્રકાશ થઈ રહી છે.

(આ પ્રમાણે દાંતનું વર્ણન કરતાં ઓષ્ટ સાંભરી આવવાથી ઓષ્ટનું વર્ણન કરે છે.)

૪૯. સિન્દુરારુણમુ ૦—આપનો ઓષ્ટ સિન્દૂરના સરખો લાલ છે. અને સુસ્નિગ્ધ જરા ચિકાશવાળો છે, અરે સ્નેહનું

સ્થાન પણ આ ઓષ્ઠ છે. લાલ માણિક્યના સરખો લાલ તેજવાળો છે. જેવી રીતે મણિ સર્વને પ્રિય છે, પરંતુ મણિનો પરિક્ષક મણિને ઓળખી પ્રિય કરે છે. તેમ આપ પણ સર્વને પ્રિય છો. પરંતુ અમે આપની પરીક્ષા કરનારાં છીએ તેથી અમને વિશેષ પ્રિય લાગે છે.

૨. સિન્દૂરના સરખો લાલ આપનો ઓષ્ઠ, તેની અંદર પ્રીતિવાળાં ગોપીજનોમાં દર્શન:(દંતક્ષત)ને કરવાવાળા આપ છો.

(આ પ્રમાણે દંત અને ઓષ્ઠનું વર્ણન કરી હવે વાણીનું વર્ણન કરે છે.)

મૂ૦-પીયૂષાધિકમાધ્વીકસૂક્તિઃ શ્રુતિરસાયનઃ

ત્રિપદ્મલલિતાસ્તિર્યગ્રીવહૃયૈલોક્યમોહનઃ ॥૧૫॥

અર્થ--૫૦. અમૃતથી પણ અધિક મધુરતાવાળી વાણિવાળા હોવાથી જેમની, ૫૧. વાણિ સાંભળતાં કાનને રસાયનરૂપ લાગે છે. ૫૨. ડોક, કટી, અને જમણેા ચરણુ આ ત્રણજ અંગેથી લંગ થવાથી સુંદર લાગતા. ૫૩. વાંકી ડોકવાળા, ૫૪ ત્રણ લોકને મોહ પમાડે એવા છે.

.૨૬૨૫ ૫૦ પીયૂષાધિકમાધ્વીકસૂક્તિઃ-અમૃતથી પણ વધારે મધુર લાગતી આપની વાણિ છે. વિરહતાપથી મૂર્ચ્છા આવતાં જ્યારે અમારા પ્રાણુધારણુ કરવા અમે સમર્થ હોતાં નથી, ત્યારે આપ આવી આશ્વાસન વચનો બોલતા, તે

અમૃત કરતાં પણ અધિક મધુરતાવાળાં લાગતાં હતાં. તો હાલમાં આપ આવીને એવાં વચન કેમ બોલતા નથી ?

૨. ગોપીજનોના નયનને ચુંબન કરવાથી ઓષ્ટ ઉપર લાગેલા કાજળની કાળાશથી જાણે મુખરૂપી કમળમાં ભમરાઓ મધુ સ્વાદ લેવા આવતા હોય ? એમ લાગે છે:—

૫૧. શ્રુતિરસાયનઃ—ત્યારે વિરહતાપની મૂર્છા આવતી ત્યારે આપ અમને સુંદર વચનો બોલી શાન્તિ કરતા હતા, તે વચનો અમારા કાનને, વિરહતાપરૂપી રોગને શાન્ત કરવા જાણે ઔષધરૂપ હોય એવાં મીઠાં લાગતાં હતાં, મુરલીના શબ્દ સાંભળતાં રાસ રમણુ કરવા દોડતાં દોડતાં અમે આવ્યાં, ત્યારે પ્રથમ આપ સ્વાગતં વો મહાભાગાઃ બલે પધારો ! વિગેરે શ્રુતિ રસાયન શબ્દો બોલી, અમોને આનન્દ પમાડતા હતા.—વળી તેજ વચનથી અમોને પાછા મોકલવાને પણ પ્રયત્ન કરી જોયો. પરંતુ આપના લલિત ત્રિલાંગ સ્વરૂપથી મોહિત થએલાં હતાં, જેથી અમારો દૃઢ આગ્રહ જોઈ, અમોને સ્વકીય કરી, અનેક પ્રકારે અઢોઢિક રાસરમણુકરી રસનું દાન આપ્યું હતું. તો હે પ્રભો ! હાલમાં આપ કેમ દર્શન આપતા નથી ?

પર ત્રિમઙ્ગલલિતઃ—ગ્રીવા કટિ અને ચરણ આ ત્રણ અંગમાં વક્રતાથી (ઉભા રહેવાને લીધે) સુંદર લાગતા. વેણુ નાદ કરવાસાડું આપ ત્રણે અંગ વક્ર કરી ગોપીજનોના

હૃદયને આપનામાં ખેંચી લ્યો છે. તેમાં વળી ન્યારે આપની ગ્રીવા (ડોક) વાંકી વળે છે ત્યારે:—

(૫૩) તિર્યક્ગ્રીવઃ—વાંકી ડોકવાળાને જોઈને દેવ સ્ત્રીઓ પણ મોહ પામી જાય છે. (વામબાહુકૃતકપોલઃ) ડાબા હાથ ઉપર ગાલ મુકીને આપ ખંશીનાદ કરો છે ત્યારે:—

(૫૪) ટ્ર્યૈલોક્યમોહનઃ—ત્રણે લોકને મોહ પમાડો છે. આપના ત્રણ અંગમાં ત્રણ લોક રહ્યા છે, અને ત્રણે લોકને મોહ પમાડનારાં આપનાં અંગ છે, તેથી ત્રિભંગ સ્વરૂપવાળા છે. (ત્રિભંગ સ્વરૂપની ભાવના).

૨. (આર્યમાર્ગમાં પૂર્વરૂપ ત્યાગ હોય છે. અર્થાત્ શુદ્ધપુષ્ટ સ્વરૂપમાં કર્મ અદ્વૈતજ્ઞાન મર્યાદા ભક્તિ વિગેરેનો ત્યાગ હોય છે. જેમકે ૧. ત્રી (વેદ) રૂપમાં કર્મ માર્ગનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. તેમાં ફક્ત સ્વર્ગ પ્રાપ્તિરૂપીજ ફળ લાખવાથી અન્યથા ભાવ થએલો છે, જેથી ત્રી (વેદો) એ ખતાવેલો કર્મમાર્ગનું, ત્રીવક્ત્રી ત્રણ ઓકગીઓવાળા કંઠથી તેનું ત્યાગ કરવાનું સૂચવી આપે છે. ૨. “નિર્ગુણ ઉપાસના સમ્પ્રાધિ અને કેવળ શુષ્ક જ્ઞાનથી ભગવાનના પુષ્ટિ સ્વરૂપનો આનન્દ મળતો નથી, તેવું કટી અને નાભીના ભાગમાંથી કરેલો વક્તાને લીધે સૂચવી આપે છે. ૩. મર્યાદા ભક્તિરૂપ દક્ષિણ ચરણકમળ કહેવાય છે. તે વક્ કરવાથી સૂચવી

આપે છે કે—મર્યાદા ભક્તિથી શુદ્ધ પુષ્ટ ભગવાનની લીલાનો રસ પ્રાપ્ત થતો નથી, માટે તેને ત્યાગ કરવાનું સૂચવી આપે છે.

આવી રીતે ત્રિભંગ સ્વરૂપ કેવળ શુદ્ધ પુષ્ટિ સ્વરૂપ હોવાથી શુદ્ધ પુષ્ટિ સ્વરૂપને સૂચવી આપે છે.

પુષ્ટિ સ્વરૂપની કામ માર્ગથી ભક્તિ કરવાથી તુરત પ્રાપ્ત થાય છે. તો તે પ્રમાણે ગોપીજનોએ ભજન કરી, આપનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરેલું છે. તેથી આ સ્વરૂપ અમારે માટેજ પ્રકટ થયેલું છે. એમ અમે માનીએ છીએ. પરંતુ આપનું આ ત્રિભંગસ્વરૂપ તો ત્રણે લોકને પણ મોહ પમાડે એવું છે. જેવી રીતે પતિને ખુશી કરવા સ્ત્રીએ અંગે ચાળેલી સુગન્ધીદાર ડસ્તુરી વિગેરે લેપની સુગન્ધી તેની સાથે ઉભી રહેલી સખીઓ પણ ભોગવે છે. પરંતુ તે સુગન્ધીદાર લેપ તો પતિ વાસ્તેજ કરેલો કહેવાય તેમ આપ ત્રણે લોકને પણ ખેતાના કરી લીલા સ્વાદ આપવા સમર્થ છો. પરંતુ આ સ્વરૂપ તો અમારે વાસ્તેજ પ્રકટ થયું છે.

(હવે ત્રિભંગસ્વરૂપ થવાનું કારણરૂપ વેણુંનું વર્ણન કરે છે.)

મૂ०—કુઙ્ગિતાધરસંસક્તકૂજદ્રેણુવિનોદવાન્

કઙ્કણાઙ્ગદકેયૂરમુદ્રિકાવિલસદ્ભુજઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ. પપ. જરા વાંકા વાળેલા ઓષ્ઠથી (પવન) સારી રીતે પુરાવાથી શબ્દ કરતાં વેણુમાં ઉંચા નીચા સ્વરને

વંગાડનારા. ૫૬. કંકણ ઉપર કડાં, તેના ઉપર બાબુખંધ પછી આંગળીઓએ વીટીઓ ધારણ કરવાથી શોભીતા હાથવાળા,

૨૬૨૫. (૫૫) કુક્ષિતાધરમં—હાથમાં ધારણ કરેલી વાંકા અધરોષ્ઠથી પવન પૂરતાં શબ્દ કરતી, બંસીમાં આપ એવા સ્વર કરે. છે કે-કોઈ ગોપીજનોને બોલાવે છે, કોઈને મોહુ પમાડો છે, કોઈને જડ બનાવી દો છે, કોઈ મૂર્છાવાળી ગોપીજનને ચૈતન્ય આપે છે. વિગેરે વિનોદવાળા આપ છે. (લાગવતમાં-નિશમ્ય ગીતં તદનન્નવર્ધનમ્) આપનું કામને વધારનારૂં ગીત સાંભળીને ગોપીજનો મોહિત થતાં તેમને ચાલવાને માર્ગ પણ માલૂમ ન પડયો. જેમ કેકિલાના શબ્દથી રસ ભગ્નત થાય છે, તેમ આપના અમૃતરસથી ભરેલા વેણુશબ્દથી અમોને મોહુ પમાડવું, એ તો આપને વિનોદમાત્ર અર્થાત્ રમતમાત્ર છે.

• (આ પ્રમાણે વેણુનું વર્ણન કરી હવે તેના આધારસ્વર હસ્તનું વર્ણન કરે છે.)

• (૫૬) કક્ષુનાન્નદકેયૂર—કંકણ ઉપર કડાં પહેરેલાં અને કડાં ઉપર બાબુખંધ, આ ત્રણ તો:મણિખંધ (કાંડા) ઉપર હતું અને આંગળીઓએ વીટીઓ ધારણ કરેલી, તેથી આપના બંને હસ્ત અધિક શોભે છે.

૨. જ્યારે આપ મને વેણુ શબ્દ કરી બોલાવતા હતા, ત્યારે હું આપની પાસે એકાન્તમાં આવી અનેક પ્રકારે

વિનોદ કરતાં આપના હાથનાં કંઠાં વિંટીઓ વિગેરે મારાં હાથમાં ધારણ કરતા, અને મારાં વિંટીઓ વિગેરે સર્વ આપ ધારણ કરતા ત્યારે આપના હાથ અત્યંત શોભતા હતા.

(હવે ક્રમથી વર્ણન વ્યાજ્ઞતાં કૌસ્તુભનું વર્ણન કરે છે.

મૂ०—સ્વર્ણમૂત્રસુવિન્યસ્તકૌસ્તુમામુક્તકંધરઃ ॥

મુક્તાહારલસદૃક્ષઃસ્ફુરચ્છ્રીવત્પલાઞ્છનઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—૫૭ સોનાના સૂત્રથી સારી રીતે પરોવેલા કૌસ્તુભમણિથી વ્યાપ્ત કંઠવાળા, ૫૮ મોતીના હારથી અત્યંત શોભતા વક્ષઃસ્થળમાં શ્રીવત્સ નામના ચિન્હવાળા આપ છે.

રહસ્ય—(૫૭) સ્વર્ણમૂત્રવિ०—હે પ્રભો ! સોનાના સૂત્ર-થી બંધેલા કૌસ્તુભમણિથી આપનો કંઠ બહુ શોભી રહેવા છે.

૨. પ્રથમ સુવર્ણસૂત્રથી કૌસ્તુભમણિને કંઠમાં ધારણ કરેલો, પરંતુ રતિ સમયે કૌસ્તુભમણિનો અન્તરાય આવે, તેથી આપ (મુક્તકંધરઃ) કંઠમાંથી તેનો ત્યાગ કરતા હતા.

(૫૮) મુક્તાહારલઃ—મોતીના હારથી અત્યંત શોભતા વક્ષઃસ્થળમાં શ્રીવત્સ નામનું ચિન્હ પ્રકાશી રહ્યું છે.

૨. મોતીના હારથી શોભતા વક્ષઃસ્થળમાં પ્રકાશી રહેલી શોભાવાળા. વક્ષઃસ્થળમાં લક્ષ્મીજીની માફક આપ પણ ગોપીજનોના નખક્ષત તથા કુંકુમ, કાજળથી આપ સ્નાન (ચિન્હવાળા) છે.

૩. (શ્રીવત્-સલાહ્ચનઃ શ્રીરાધા મનમાં વિચાર કરે છે.) લક્ષ્મીજીના સમાન આપ લાંછનવાળા છે. (આ શબ્દ ઉપર તર્ક કરે છે) અરેઅર ! કોઈ ગોપીજન સાથે ભગવાન તો નહિ હોય ? કેમકે જો ગોપીજન સાથે હોય તો મને આટલું બધું વિરહ દુઃખ ન પડવા દે, ગોપીજનોની મારા ઉપર તેમ ભગવાન ઉપર નિષ્કપટ પ્રીતિ છે, તેથી મારા દુઃખને જોઈ જરૂર તે અહિંઆં ભગવાનને લાવી આપે, તેમજ જો ભગવાન અહિંઆં કોઈ ગોપીજન સાથે હોય તો પણ તે મારા દુઃખને સાંભળતાંજ જરૂર અહિંઆં આવી ચઢે. તેમાંનું કાંઈ પણ નથી ! તેથી શું લક્ષ્મીજી ખાસે ગયા હશે ? અરે પ્રભો ! પધારો ?

મૂ૦—આપીનહૃદયો નીપમાલ્યવાન બન્ધુરોદરઃ

• સંવીતપીતવસનો સ્સનાવિલસત્કટિઃ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—૫૯. ચોતરફ સ્થૂલ હૃદયવાળા, ૬૦ કદંબની માલાને ધારણ કરનારા. ૬૧ વચમાં ઉંચું અને આંગુળાંગુળ જરા નીચા ઉદરવાળા, ૬૨ પીળાં વચને ધારણ કરનારા, ૬૩ કટિ સૂત્ર (કંદોરા) થી શોભતી કટીવાળા—

૨૬૨૪—(૫૯) આપીનહૃદયઃ—હે પ્રભો ! આરે તરફ સ્થૂલ હૃદયવાળા છે. આપનો વક્ષઃસ્થળનો ભાગ ઉંચો હોવાથી બહુ સ્પર્શક લાગે છે.

(૨) (આમમન્તાત્ પીતાઃ) ગોપીજનોને ચારે તરફ પીન (સ્થૂલ) ગોપીજનોના સ્તન, તે પ્રેમાલિંગન વખતે આપના હૃદયમાં ચક્રકાય છે. તેથી આપીન હૃદયવાળા છે.

(૬૦) નીળપાલ્યવન—તાપથી દુઃખી થએલાને સારી રીતે રક્ષણ કરનારા, કદંબની માલાને ધારણ કરવાવાળા આપ છે. કામ રક્ષકથી ઉત્પન્ન થએલા (કદંબ પુષ્પ) ને કામથી રક્ષણ કરવા સારું હૃદયમાં ધારણ કર્યું છે, તેથી કામ આપને દાસ થઈ રહ્યો છે, એમ લાગે છે.

(૬૧) બન્ધુરોદરઃ—વચમાં જરા ઉંચું અને ખાળુએ તેમ હેઠળના ભાગમાં નીચા ઉદર (પેટ) વાળા આપ છે.

૨. બન્ધુ—હરિનામની સાથે સરખામણી કરતો (બન્ધુ) એટલે સિંહ, તેમને (રાતિ) પોતાને કબજે કરનારા અર્થાત્ તેના ઉદર કરતાં પણ મુંઠર ઉદરવાળા છે.

(હવે કટી વચ્ચેનું વર્ણન કરે છે.)

(૬૨) સંવીતપીતલસનઃ—પીળાં વચ્ચે ધારણ કરનારા, એવા હે પ્રભુ ? અમારા તાપને આપ ક્યારે દૂર કરશો ? (આ પ્રમાણેઉત્કંઠા કરી ભગવાનના પીળા વચ્ચેને ઉદેશીને દષ્ટિ નાંખી બેસી રહ્યાં છે.)

૨. જ્યારે હું વિરહથી આકુળ વ્યાકુળ થતી ત્યારે અકસ્માત્ પ્રકટ થઈ ભેટવા આવતાં હું માનથી ભેટવા ન દેતાં દૂર ખસી જતી હતી, છતાં આપ પુનઃ ભેટવા આવતા ત્યારે હૃદય આગળ આવેલા

મોરા હસ્ત કંકણમાં આપનું પીતલવસ્ત્ર (સંવીત) વીંટાઇ વળતુ હતું, હે પ્રભો ! તેવી રીતે આપ કેમ હાલમાં પ્રકટ થતા નથી ?

૩. રાત્રીએ જાગરણ કરી સવારે ઉઠતાં પ્રિયપ્રિયાનું વસ્ત્ર આપ પહેરતા; અને આપનું પીળું વસ્ત્ર પ્રિયા (હું) પહેરતી, તે આપને નથી સાંભરતું ?

(૬૩) રમનાવિભવત્કટિઃ—મહામણિ, હીરાથી જડેલું વચમાં સોનાના સૂત્રથી ઘોર જેવડાં મોતીથી ગુંથેલું અને છેડાના ભાગમાં ધુરધુર એવા જ્ય શબ્દને કરતી ધુધરીઓવાળું, સોનાનું કટીસૂત્ર પહેરવાથી આપની કટી શોભી રહી છે.

મૂ૦—અન્તરીયઘટ્ટીવન્ધમપદાન્દોલિતાશ્ચલઃ ॥

અર્થ—અન્તરીયઘટ્ટીવન્ધમપદાન્દોલિતાશ્ચલઃ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—૬૪ કટીએ ધારણ કરેલા પીતાંબરને મુકેલી ધુધરીઓની જાલરના બંધનો (છેડો) જેમના પગમાં લોટે છે એવા. બન્ને ચરણકમલમાં મધુર શબ્દ કરતા નૃપુર (અંજરવાળા) આપ છે,

રહસ્ય—(૬૪) અન્તરીયઘટ્ટીવન્ધમ૦—કટીએ પહેરેલા *પીતાંબરના છેડાના ભાગમાં મુકેલી ગુગરીઓની જાલરના બંધ-

* અંતરીયોપસંવ્યોનપારધાનોન્યત્રોશુકઃ—આ પ્રભાણે કાશમાં શબ્દનો અર્થ—કેડ ઉપર રહેલું પીતાંબર કરે છે.

નથી ચરણારવિન્દ સુધી કુકી રહેલા વસ્ત્રવાળા, આપ જ્યારે નૃત્ય કરો છો, ત્યારે આપનું ગુગરીઓવાળું કટીવસ્ત્ર દોલાયમાન થાય છે,

૨. જ્યારે ગોપીજનો એકાંતમાં બેસી, સામા સામી શૃંગારની વાતો કરતાં હતાં, ત્યારે આપ *નિવીવસ્ત્રને ધારણ કરી, અમારા જેવો વેષ સજી, વસ્ત્રવડે મુખને ઢાંકી રાખી, છાનામાના આપે સમજવેલી કેટલીક સખીઓ મધ્યે ધીમે ધીમે આવીને દરેક ગોપીજનોની વાર્તા સાંભળતા હતા. અને જ્યારે આપને ધારણ કરેલા અંચલથી અમે ઓળખી જતાં હતાં, ત્યારે સર્વેને અત્યંત કૌતુક પ્રાપ્ત થતું હતું. તો હે પ્રભો ! હાલમાં આપ કેમ પ્રગટ થતા નથી ?

૩. રાત્રીએ વિહારથી થએલા જગરણના આળસથી, અને કુસુમસરના સમર (કામદેવના યુદ્ધ) માં જીતવાથી થએલા થાકથી, નેત્ર ઘેસઈ ગએલાં હોવાથી, પુરતું માલૂમ ન પડવાથી, જેમ તેમ ઉતાવળમાં ગોપી વસ્ત્રને ધારણ કરીને આવવતાં આપનું અંચળ પગ સુધી લોટતું હતું. તેવા રસિક છતાં આપ મને કેમ દર્શન આપતા નથી ?

૪ અન્તરીયવટીબન્ધ:—જે ગોપીજન અન્તર ઘટી (માનવાળી હોવાથી) તેનો સ્વીકાર ન કરતાં તે અત્યંત આગ્રહ કરવાથી આપ તેનો સ્વીકાર કરતા હતા તેવી રીતે હે પ્રભો ! મારો આટલો આગ્રહ છતાં, કેમ પ્રગટ થતા નથી ?

૧ પ્રપદાન્દોલિતાશ્ચલઃ—જ્યારે આપ મારી પાસે એકાન્તમાં આવતા ત્યારે આપના ચરણારવિન્દને કુંકુમ, સુગન્ધિદ્રવ્ય, અને સુગંધિ જળથી ઘોઘ મારા અંચલથી ચરણકમળને લુછતી હતી ત્યારે માફ “ અંચલ આપના ચરણ આગળ લોટતું હતું, તે અંચલ હાલ આપના વિરહનાં આંસુ લુછે છે તે આપને યોગ્ય છે ?

(કવે પીતાંબરના પ્રસંગથી ચરણનું સ્મરણ થઈ આવવાથી ચરણનું વર્ણન કરે છે).

(૬૫) અરવિન્દપદદ્વં—કમલરૂપી ચરણયુગલમાં મધુર શબ્દ કરતા નૃપુરવાળા આપ છો—આપનું ચરણરૂપી કમલ-અમારા વિરહરૂપી તપન (સૂર્યથી પ્રકટ થાય છે. તો હે પ્રભો ? મારા વિરહ તાપથી આપના ચરણ કમલને પ્રગટ કરવું યોગ્ય છે. જેમ કમળ રસવાળા સ્થાનમાં પ્રકટ થાય છે. તેમ આપનું ચરણકમળ રસ (પ્રેમ) વાળા અમારા હૃદયસ્થાનમાં પ્રકટ કરવું જોઈએ.

૨ (જ્ઞાનીઓને પ્રાપ્ત થતા આનન્દ કરતાં ભગવદ્ભજનનાનન્દ વિશેષ છે એવું આ પદથી સુચવી આપે છે.)—

૩. કમળ જ્યારે ખીલે છે. ત્યારેજ મકરંદની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે કમળને જ્યારે સૂર્યતાપનું દર્શન થાય છે, ત્યારે તે ખીલે છે. અને *સરસ સ્થાનમાં તે થાય છે. આ-

પતું આ ચરણકમળ-વિરહતાપતું દર્શન કરવાથી અમારા સ્વરસ (પ્રીતિ) વાળા સ્થાનમાંજ ઉગે છે. અને ખીલી રહે છે. ત્યારે અમને *જ્ઞાનીઓના આનન્દ કરતાં પણ વિશેષ આનન્દ પ્રાપ્ત થાય છે. કેમકે અમોને તાપ (વિરહ) થાય છે, ત્યારે તેની શાન્તિ સારું કમળ (ચરણ)નો ઉપયોગ લેવા પડે છે. પરંતુ જ્ઞાનીઓને વિરહતાપ થતો નથી, અને તે આપના ચરણકમળની ખોળ કરતા નથી, તેથી તેમને પૂર્ણાનન્દનો લાભ મળતો નથી. માટે હે પૂર્ણાનન્દ ! પ્રભો ? પૂર્ણાનન્દનું દાન કરો ?

(અહિંઆં ગોપીજનનું હૃદય એ રસવાણું સરોવર છે, તેમાં ભગવાનનું ચરણ તે કમલ, ગોપિકાઓના સ્તન ઉપર ચોપડેલાં કુંકુમ વિગેરે તે કમળનો પરાગ બાણવો.)

૪. અરવિન્દનું પદ (સ્થાન) જે યમુનાજીના કાંઠા, તેમાં (દ્રંદ્ર) ભગવાન અને ગોપીજનો તેમના મધુર શબ્દ દર્શતા અંબરવાળા છે.

(કોઈ વખત વિરહદશામાં તપેલા હૃદયવાળાં શ્રીરાધરાજીએ એકાન્તમાં ખેડેલા ભગવાનના ચરણતલને તાપથી વિકલ ગામરાં થઈ જવાથી જોઈ ન શક્યાં, નથી આખા ચરણનેજ

* કેમકે જ્ઞાનીઓને વિરહદશા કામ વખત થતી નથી અને તેમનો અક્ષર બ્રહ્મમાં લય એજ એમને મોક્ષ થાય છે. તેથી પ્રભુનો આનન્દ તેમને મળતો નથી.

હૃદયમાં સ્થાપ્યો, તેનાથી વિરહુની શાંતિ થઈ અને ફરીથી ચરણને હાથમાં ઝાલી જોવા લાગ્યાં ત્યારે પ્રથમ ચરણતલને જોયું પછી નખને જોયા, ત્યારે ચરણતલથી વિરહુતાપની શાન્તિ થયેલી હોવાથી, નખનું વિસ્મરણ થઈ ચરણતલનું જ ધ્યાન તેમને રહ્યું. તેથી હાલમાં પણ ચરણકમળનું વર્ણન ફરીથી કરે છે.)

મૂ०—વન્ધૂકારુણમાધુર્યસુકુમારપદામ્બુજઃ ॥

નચ્ચન્દ્રાજિતારોષદર્પગેન્દુમણિપ્રભઃ ॥૨૦॥

અર્થ—૬૬ બન્ધુકપુષ્પના કરતાં પણ વધારે લાલ, સુકોમળ ચરણકમળવાળા, ૬૭ નખ રૂપી ચન્દ્રથી દર્પણમાં પડેલા પ્રતિબિંબવાળા સમગ્ર ચન્દ્રકાન્ત મણિઓની કાન્તિને જીતી લેનારા આપ છે.

રહસ્ય—(૬૬) વન્ધૂકારુણમાન્ડરાતા બન્ધુક પુષ્પ કરતાં પણ લાલ, મધુર, અને કોમળ ચરણરવિન્દવાળા છે.

૨. બન્ધુક પુષ્પના સરખા લાલ (કુંકુમ) થી સુંદર લાગતા, ગોપીજનના કોમલ કમલાના કરનો સ્પર્શ થતાં પણ ગ્લાનિ પામતા, આપના બન્ને ચરણો તેમના હૃદયની શાન્તિ થવા સારું સ્થાપો છે. જે ચરણને જોવાથી (સુષ્ટુ કુત્સિતો મારઃ યસ્માત્) સુંદર પણ દુઃખ દેનારો કામદેવ ઉત્પન્ન થાય છે. આપ અમારે વાસ્તે કોઈ દિવસ કલેશને ગણતા નથી, જેથી આપ અમારા તપેલા અને કઠણ હૃદયમાં

પણ સુકોમળ ચરણ સ્થાપા છે. તેવી રીતે હાલમાં કેમ સ્થાપન નથી કરતા ?

(નખ સાંભરી આવવાથી નખનું વર્ણન કરે છે.)

(૬૭) નચ્ચન્દ્રજિન્—નખરૂપી ચન્દ્રવડે દર્પણમાં પડેલા પ્રતિબિંબવાળા. સમગ્ર ચન્દ્રકાન્તની કાન્તિને તુચ્છ કરનારા, બધા ચન્દ્રકાન્ત મણિઓએ વિચાર કર્યો કે—(અમે એકલા ભગવન્નખચન્દ્રની સમાન આવતા નથી) ત્યારે તેમણે પોતાનાં સહસ્ર પ્રતિબિંબ કર્યાં, તોપણ ભગવાનના નખચન્દ્રની સમાન નિર્મળતા, ચકચકતા, તાપ હરણ કરવાની ક્રિયા, મંડલાકારપણું વિગેરે કંઈપણ સમાન ન થયું.

૨. નખચન્દ્રથી (જીતા) વશ કરેલી હું (રાધા) છું. આપના વિરહમાં મારાં દર્પણ પણ શેષભૂત થઇ ગયાં છે. આપ જ્યારે પ્રકટ થાઓ છો ત્યારે મારાં દર્પણ વિગેરેની કાન્તિ શોભી રહે છે—૨૦. (ચરણનું વર્ણન શરૂ રાખે છે.)

મૂ૧—ધ્વજાવજ્રાઙ્કુશામ્બોજરાજચ્ચરણપલ્લવઃ ॥

ત્રૈલોક્યાદ્ભુતસૌન્દર્યપરિપાકમનોહરઃ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—૬૮ ધ્વજ, વજ્ર, અંકુશ અને કમળથી શોભતા ચરણ પદ્મવવાળા, ૬૯. ત્રણે લોકમાં પણ અદ્ભુત અલૌકિકવાળા છે તેથી, સૌન્દર્ય વિરહતાપથી સુઠાવા છતાં પણ ખનોહર લાગે છે.

રહસ્ય (૬૮) ધ્વજવજ્રાહુઠ્ઠ—“ આપના ચરણના આશ્રયે આવી રહેનારને લૌકિક કે વૈદિકનો ભય નથી, એવું સૂચવતો દેવજ આપના ચરણકમળમાં છે. વિરહદશામાં હૃદયરોધરૂપી મહાન્ પર્વતને ફાડનાર વજ્ર આપના ચરણમાં છે. પ્રજનાનાથ એવા આપનાથી મળતા રસાનન્દથી મદોન્મત્ત ગોપીજનતા મનરૂપી હાથીને વશ રાખનારો અંકુશ આપના ચરણ કમળમાં છે. વિરહતાપથી પ્રાણ જતા રહેતા અટકાવાને, શાંતિ સારૂં આપના ચરણમાં કમળ પણ છે. ઉપર દશવિલાં ચિન્હોથી આપનું ચરણ કમળ શોભી રહ્યું છે. માટે આપ તે સર્વ ચિન્હોને કૃતાર્થ કરવાને પણ પ્રકટ થાઓ.

પદ્મવ જેમ વસંત ઋતુમાં પ્રકટ થાય છે. નૂતન કામોદિપક છે, અતિ કોમળ છે, અને સ્પર્શ કરવાથી તાપને હરનારો છે. તેવી રીતે આપનો પાદરૂપી પદ્મવ પણ ગોપીના હૃદયમાં પ્રકટ થનારૂં કામોદિપક, રસપોષક, અતિ કોમળ, અને સ્પર્શ કરવાથી તાપને શાન્ત કરવાવાળું છે.

વિરહ શાન્તિને માટે અમે પદ્મવોને હૃદય ઉપર મુકીને સુતાં, ત્યારે આપ અચાનક આવી પહોંચતાં, વિરહદશાને અધિક ભેતાં, પદ્મવવાળા અમારા હૃદય ઉપર ચરણ પદ્મવને મુકતા હતા, તેવી રીતે હાલમાં આવીને આપ કેમ ચરણ પદ્મવ મુકતા નથી ?

(આ પ્રમાણે આખા અંગનું વર્ણન કરવા છતાં પણ તાપ દૂર ન થતાં અત્યંત વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. ત્યારે વિચાર કરવા લાગ્યાં કે:—“ જે એક વખત સમાગમ કર્યાથી આટલું વિરહ દુઃખ થાય છે તો શા વાસ્તે તેમને ઝોળવા બોધ્યો ” આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા છતાં પણ તે રસિક પ્રભુની મધુરતા હૃદયમાંથી ન ખસવાથી પુનઃ આખા અંગનું વર્ણન કરી દે છે.)

(૬૬) ત્રૈલોક્યાદ્દુતસૌં ત્રણે લોકમાં અદ્ભુત સૌન્દર્ય-વાળી ગોપીજનોને કૃણ સમયે આપ મનોહર પ્રકટ થનારા છો. આપ તો હૃદયમાં સુખ આપનારા છો. પરંતુ આપનો વિરહ અમને અધિક દુઃખરૂપ થાય છે. વિરહમાં કે સમાગમમાં, સુખમાં કે દુઃખમાં, રાત્રીએ કે દિવસે, કોઈ પણ વખતે અમારું મન આપનામાંથી ખસતુ નથી, આપનું માધુર્ય, આપના ગુણો, અમોને સાંભરી આવે છે.

૨. સવારથી આરંભી સાંજ સુગ્રીમાં પુષ્પ શય્યા અંને માલા રચતાં, અભ્યંગ સ્નાન કરતાં, અનેક પ્રકારે નીવી ધારણ કરતાં, કેશ ઝોળતાં, સુગંધ દ્રવ્યનો લેપ કરતાં, તિલક અને અંજન રચતાં, આ પ્રમાણે સર્વ અંગે સુન્દરતા થઈ રહેતાં આપ સંધ્યાકાળે આવીને અમારા મનને બલાતકારે આપના તરફ ખેંચી દ્યો છો, અમારા મનને બહુ વારીએ છીએ, રીસથી આપને અર્પણ નથી કરતાં, છતાં પણ બલાતકારે આપ અમારા મનને હરી દ્યો છો.

(આ પ્રમાણે સંધ્યાકાળનું વર્ણન કરી કૃમે એકાન્તમાં મળેલા, તે વખતના સ્વરૂપને વર્ણવે છે.)

મૂ०—સાક્ષાત્કેલિકલામૂર્તિઃ પરિહાસરસાર્ણવઃ ॥

યમુનોપવનશ્રેણીવિહારી વ્રજનાગરઃ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—૭૦ ચોસઠકલામાં કેલિકલાની તો આપ સાક્ષાત્ મૂર્તિ છે—૭૧ નર્મ (હાસ્ય) વચન બોલવામાં ચતુર હોવાથી હાસ્યરસના સમુદ્ર છે, ૭૨ યમુનાજીના કાંઠા ઉપર આવેલા બાગની પંકિતમાં વિહાર કરનારા છે, ૭૩ વ્રજમાં આપ ચતુર છે.

૨૬૨૫—(૭૦) સાક્ષાત્કેલિક૦—ચોસઠકલામાં સાક્ષાત્ કામકેલિરૂપી કલાની તો મૂર્તિ છે, જેવી રીતે દુર્ગાદેવીના સમાન અંગવાળી સુવર્ણની મૂર્તિમાં પણ દુર્ગાદેવીની મૂર્તિપણ્ય પ્રસિદ્ધ છે. તેવી રીતે કેલિકલાની મૂર્તિ આપને અમે કહેતાં નથી, આપનો જેમ સોનાની મૂર્તિ શિવાય જે સાક્ષાત્ દુર્ગાદેવી હોય છે તેવી રીતે આપ સાક્ષાત્ કેલિકલાનો રૂપ છે. અને તે સાક્ષાત્ દુર્ગાદેવી સાથે જેમ દેવ લોકોનો વ્યવહાર છે તેમ આપનો વ્યવહાર અમારી સાથેજ છે—આપ કેલિકલાની મૂર્તિરૂપ હોવાથી આપનું દરેક અંગ ભેતાં કામ ઉદ્દિપક થાય છે—આપ રસિક શિરોમણિ છે.

(આ પ્રમાણે રાતસમયે દર્શન થયેલા પ્રભુનું વર્ણન કરી રસાન્તરનું વર્ણન કરે છે.)

(૭૧) પરિહાંમાર્ગવઃ—હાસ્ય આવે એવાં વચનને ઓલનાસ છે. જેની અંદર થતો જે રસ તેના સમુદ્રરૂપ છે. કેમકે આપ જ્યારે મર્મવચન ઓલો છો ત્યારે આપના ઓલેલા વચનનો વિચાર કરતાં, તે વચનરસમાં મગ્ન થઈ જતાં, તેવામાં ખીજું નર્મ (હાસ્ય) વચન તેનાથી પણ અધિક રસ-બાળુ ઓલતા, ત્યારે પ્રથમ ઓલેલાના રસનો પાર ન આવ્યો હોય ત્યાર પહેલાં ખીજા હાસ્યવચનના રસમાં અમે મગ્ન થઈ જતાં, આ પ્રમાણે વારંવાર નર્મ (પરિહાસ) વચનના સમુદ્રરૂપ આપ છે. આપના કેવલવચનથી આનન્દ થાય છે એમ નહિ, પરંતુ આપની ખુકટી, કટાક્ષ વિગેરેથી પણ રસોત્પત્તિ થાય છે. આપ રસિકશિરોમણી છો*

૨. વળી કોઈ વખત ગોપીજનો હાસ્યરસનો સમુદ્ર રેલાવે, ત્યારે આપ નર્મ (હાસ્ય) વચનથી ગોપીજ-નેને છૂટી શકતા ન હતા. ૩ આપ સાયંકાળે આવવાનું કંઈ જ્યારે આવતા ન હતા. અને સવારે આવતા ત્યારે હું

* રસિક સિદ્ધાન્તમાં કહ્યું છે :-શૃંગારરસ એજ સર્વ રસમાં પ્રધાનરસ છે. બાકીના બધા વિરસ તગેરે રસો ગૌણ છે—જેમ મોટા ચળને સર્વ સાહિત્ય સોનાનાંજ હોય છે બાકીનાં તેણુ ગણાય છે. પરંતુ ધાતુપણું જતું રહેતું નથી તેવી રીતે ભગવાન મુખ્ય નર્મ (શૃંગાર) રસના સમુદ્રરૂપ છે. બાકીના રસ ગૌણ છે. વિરસ રક્ષસ વિગેરેના મારવામાં અને ખીજા રસે તે તે ઉપયોગમાં આપ યોજે છે.

આપની સાથે બોલતી ન હતી, તે વખતે આપ હાસ્ય વચ-
નોથી એવી રીતે બોલતા કે મારું માન જતું રહી હું આ-
પનામાં અનુરકત (પ્રીતિવાળી) થતી હતી. તો હે રસિક
ચન્દ્ર ? આપ કેમ મને હાલમાં પ્રીતિવાળી કરતા નથી ?
(આવી રીતે હાસ્યવચન બોલી, વિશેષ લીલા કરવાને શ્રી
રાધિકાજી સાથે, શ્રીયમુનાજીના કાંઠા ઉપર જતા હતા,
તેથી યમુનાજીના કાંઠાનું સ્મરણ આવતાં તેનું વર્ણન કરે છે) —

૭૨. યમુનોપવનશ્રેણીવિહારી—યમુનાજીના કાંઠા ઉપર
આવેલા બાગની પંકિતઓમાં વિહાર કરનારા છે.

(લીલા બે પ્રકારની છે સ્થળ ઉપર થતી, જળમાં થતી,
તેમાં કેવળ સ્થલ લીલા અત્યાર સુધી વર્ણવી અહિયાં બન્ને
લીલાનું વર્ણન કરે છે) —

૨. બાગની અંદર આપ બેસતાં, સુતાં, ચાલતાં, ઉભા
રહેતાં એમ અનેક પ્રકારે રમત ગમત કરતા. વળી યમુના-
જીના પાસે આવેલું જે વૃન્દાવનમાં ગોપીજનોની (શ્રેણી)
પંકિતઓ સાથે પણ અનેક રીતે વિહાર કરતા હતા.

૩. યમુનાજીના કાંઠા ઉપર આવેલા બાગમાં (વેઃ હારી)
વખતને હરનારા આપ રમે છે. આપની સાથે સમાગમમાં
સંપૂર્ણ રાત્રી ક્ષણાર્ધની માફક જતી રહે છે. પરંતુ આપના
વિયોગનો ક્ષણ નેટલો વખત યુગ સમ થઈ પડે છે. માટે
પ્રકટ થાઓ ?

(શું આ પ્રમાણે સ્વચ્છંદ લીલા કરવાથી વ્રજના લોકો નરોતા બાણતા ?)

(૭૩) વ્રજનાગર:—આખા વ્રજમાં આપ ચતુર છો. કેમકે આપ અનેક પ્રકારે લીલા કરતા પરંતુ તે લીલાના અધિકારી શીવાય કોઈ પણ વ્રજમાં બાણતું ન હતું. (ભાગવતમાં કહ્યું છે કે—“ નામુયન્ સલ્લુ કૃષ્ણાય ” ભગવાનની સ્વચ્છંદ લીલાને બાણીને પણ કોઈ વ્રજજન ઈર્ષ્યા કરતું ન હતું કેમકે શ્રુતિરૂપ ગોપીજનને વાસ્તેજ પ્રભુ પ્રકટ થયા છે.

વ્રજસ્થ ગોપીજનોમાં આપ (નાગર) ચતુર છો. અને બીજી જગ્યાએ તો બાણે આપ કંઈ ના બાણતા હો ? તેવી રીતે વરતો છો.

(ભગવાન મળશે શા વાસ્તે મહુદુઃખ કરો છો કેમકે તે વ્રજનાગર છે. તેથી જરા પણ દૂર નહિ બાણ, એવું વિચારી કહે છે.

મૂં—ગોપા. નાજનાસકાહુ. નારણ્યપુરન્દર:

આખીરનાગરીપાણનાયક: કામશ્ચેત્વર: ॥૨૩॥

અર્થ—૭૪ વૃન્દાવનમાં રહેતાં ગોપીજનમાં આસકત, ૭૫ વૃન્દાવનના ઇન્દ્ર એટલે સ્વામી. ૭૬ ગોપાંગનાઓના પ્રાણના રક્ષણ કરવાવાળા. ૭૭ કામના શેખરરૂપ છો, (એવા હો પ્રભો ! પ્રકટ થાઓ ?)

રહસ્ય—૭૪ ગોવાહ્નનાજનાસક્તઃ—ગોપ મંબંધી

ને સ્ત્રીઓ, ગોપીજનો, તેમાં આસક્ત પ્રીતિવાળા છે. તેથીજ તેમને તજીને અમારી પાસે આવતા નથી. તે ગોવાહ્નનાઓએ (જન) દાસીભાવને પ્રાપ્ત કરેલો છે તેથી તેઓ નિરભિમાની છે. અને હું તો આપની રસિક પ્રીતિથી થએલા મદના માનવાળી છું; માટે મારી પાસે તે જરૂર આવશે, એવી મારી આશા ફાકટ છે. વળી તે ગોપીજનો બહુ છે અને રજની અધિકતાથી *પુંભાવને પામી ગઈ છે, તેથી ભગવાન આવવા વાસ્તે તૈયાર થતા હશે, ત્યારે તે ગોપીજનો આવવા હેતાં નહિ હોય, કેમકે ભગવાન તેમને વશ થઈ ગયા છે—માટે તેમના ઉપરાન્ત થઈ આવી શકતા નથી. તેઓને સાથે લઈ અહિંઆ આવવાને તો મારા માનને લીધે ભય લાગે છે. તેથી આવી શકતા નથી. મારી આશા પરંપરા વધી ગઈ છે. તેથી હે પ્રભો ! આપની આશા મારાથી કદાપિ છટી શકવાની નથીજ.

(આ પ્રમાણે વિરહ વિલાપ કરતાં કોઈ સખી આવીને કહેવા લાગી કે મારે મુરલીધર જરૂર લાવી આપવા. આપ શા માટે વિલાપ કરો છો ? મને તે રસિક ચન્દ્રનું સ્થાન બતાવો—આ પ્રમાણે સ્થાન પુછવાથી સ્થાન બતાવે છે.)—

* વાતસાધન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—જ્યારે સ્ત્રીને અલપ આનન્દરસાવેશ થાય જે ત્યારે પુંભાવ (પુરુષભાવ) ને પામે છે.

(૭૫) વૃન્દારણ્યપુરન્દર:—હે સખી ! તે પ્રભુ વૃન્દાવનના ઇન્દ્ર છે. તેથી કોઈ જગ્યાએ છુપા રહે એમ નથી, તેથી મારા કહેવાની કંઈ અપેક્ષા નથી, તું વૃન્દાવનમાં જઈશ કે તુરત જાણીશજ કે તે પ્રભુ ક્યાં છે ! *વૃન્દાવનના સ્વામી છે તેથી વૃન્દાવનમાંજ હશે. (આ પ્રમાણે સખીને કહી હવે ભગવાનને કહે છે.) આપ સાક્ષાત્ સચ્ચિદાનન્દ આ વ્રજના ઇન્દ્ર છો, તો અમને જરાપણ દુઃખ ન હોવું જોઈએ. કોઈ દિવસ ઇન્દ્ર પોતાના લોકોને દુઃખ આપતોજ નથી, માટે આપે દુઃખ આપવું યોગ્ય નથી.+

(આટલા વિરહદુઃખમાં કેમ પ્રાણ સંઘાઈ રહ્યા છે ? તે શંકાની નિવૃત્તિ કરે છે.)—

*વૃન્દાવનના સ્વામી કહેવાનું કારણ—જેવી રીતે ઇન્દ્ર ત્રણે લોકોના સ્વામી અધિપતિ છે. પણ પોતાના દેવ લોકમાં રહે છે. તેવી રીતે કોટિ અક્ષાંડના અધિપતિ ભગવાન પોતાના અંગથીજ બનાવેલા ગોકુળમાં, અને તેમાં વળી વૃન્દાવનમાંજ ગોપીજનો સાથે કીડા કરે છે, તેથી પોતાના હાથ પગ વિગેરે અંગનો વ્યવહાર પોતાના અંગમાં કરવામાં બાધ નથી. તેવી રીતે અંગરૂપ વૃન્દાવનમાં તે કીડાને બાધ નથી. વિશેષ સિંહાવલોકનમાં જોવું.

+ સ્વર્ગમાં કેવલ પુણ્યોપાર્જિત શરીર હોય છે. તેથી ત્યાં બીજા કુલ દુઃખ નથી. તો સ્વર્ગથી સહસ્ર રીતે ચઢીઆતા અને કોટી ધણી સુકૃતથી પ્રાપ્ત થતા ગોલોક-વૃન્દાવનમાં, તેમાં વળી સર્વમાં સુખ્ય શ્રીરાધિકાજને દુઃખ ક્યાંથી ! આ શંકાનું સમાધાન કરે છે કે—

(૭૬) આપીરનાગરીપણનાયકઃ—જોવાળ હોકેની જે નગરી ગોકુલ છે. તે સંબંધી સ્ત્રીઓ ગોપીજનો તેના આપ પ્રાણનાથ છે. માટે આપની ઈચ્છાથીજ આ પ્રાણ રહ્યા છે. મારી ઈચ્છાથી રહ્યા નથી. સમગ્ર ગોકુલના તો રાજની

આ વૃન્દાવનમાં નરાગાં સ્ત્રીગપાપાનાં, કૃષ્ણે ભક્તિઃ

પ્રજાયતે ॥ “ પાપ વગરના મનુષ્યોનીજ કૃષ્ણમાં ભક્તિ થાય છે ” તેથી પાપ માવનો અભાવ અને અનેક સુકૃતથી પેદા કરેલા દૈવી દેહ શીવાય શ્રીકૃષ્ણમાં ભક્તિનો લાભ થતો નથી, અને ત્યાં વૃન્દાવનમાં કેવલ ભક્તજનોજ રહે છે, તેથી ભક્તજનોને પાપથી કિત્પન થતા દુઃખનો સંભવ નથી, આ પ્રભુ સંબંધી વિરહ દુઃખ એ વિરહ દુઃખ નથી, પરંતુ અનેક પૂર્ણ ભાગ્યથી સંપાદન કરેલી પ્રભુભક્તિથી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને મેળવવા વાસ્તે થતી કિકટ કિકઠા એ વિરહદશારૂપે પ્રકટી રહે છે. વધારે તો શું કહેવું યમેષ વૃણુતે તેન લભ્યઃ પશ્યન્ ભક્ત વિરહદશામાં પ્રાણ પશુ ધારણ કરી શકવા મમર્થ ન હોય એવા વિરહમૂર્છાંગતભક્તનું વર્ણ કરી તેને અનેક રીતે પૂર્ણાનન્દનું ઘન કરે છે.

સારાંશ કે—વિરહદશાથી થતું દુઃખ તે પાપકૃત દુઃખ નથી, પરંતુ જાનીના મોક્ષ કરતા લક્ષ ધણું. મીમાંસકની સ્વર્ગપ્રાપ્તિ કરતાં ક્રોડી ધણા સુખના સારવાળી પ્રભુ સંબંધી વિરહવેદના સામ્રાજ્ય ભોમવી રહી છે—શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહે છે કે—વિરહદશાવાળી મેષીવનના ચરણની રજ મળતી પશુ દુર્લભ છે.

માફક આજ્ઞા કરનારા છે. પરંતુ અમારા પ્રાણુના તો આપ સ્વામી છે. માટેજ આપ અમારા પ્રાણુમાં બેસી અમારા પ્રાણુનું રક્ષણ કરો છે.

આપતો આભિર (ગોપ) જનોની સ્ત્રીઓ જે ચતુર છે તેમના પ્રાણુનું રક્ષણ કરનારા છે. મારા જેવી *મૂઠનું રક્ષણ કરનારા આપ નથી ! માટે મારા પ્રાણુ જવાની તૈયારી છે છતાં હું પ્રભો ! તેજ કારણથી આપ પ્રકટ થતા નથી ? આમ કરતાં મારી અંતિમ દશા થાય તો પણ સાઈ ? કે જેથી દુઃખની નિવૃત્તિ થાય ! અરે ? તેવી દશા પણ આપ કરતા નથી ! અને મળતા પણ નથી !

(૭૭)કામચેત્સરઃ—સર્વલોકમાં શેખરભૂત કામરૂપ છે. સર્વ લોકોને ચક્ષુરાગ કરાવી મરણાન્ત અવસ્થા કરો છે ? આપની કોટીકામ સમાન સુંદર લાવણ્યતાથી માઈ મન આપનામાંજ લેવાઈ ગયું છે ! હવે હું શું કરું !

૨. મારા કામ (મનોરથ)થી આપ શેખર (દ્વર) છે.

૩. આપ કામરૂપી તૃતીય પુરૂષાર્થના અધિષ્ઠાતા છે !

મૂ૦—યમુનાનાવિકો ગોપીપારાવારકૃતોઘ્રમઃ ॥

રાધાવરુન્ધનરતઃ કદમ્બવનમન્દિરઃ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ—૭૮ યમુનાજીમાં નાવ ચલાવનારા, ૭૯ ગોપી જનોને (સામે) કાંઠે લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરવાવાળા, ૮૦ રાધાને

* પોતે ચતુર છતાં વિરહ બ્યાકુળતાથી પોતાને મૂઠ કહે છે.

શોકવામાં પ્રીતિવાળા, ૮૧ કદમ્બના વનરૂપી સ્થાન
(રહેઠાણ) વાળા આપ છે.

રહસ્ય—(હવે જલકીડાનું સ્મરણ થતાં તેનું વર્ણન કરે છે—કોઈ વખતે ગૃહકુલ્યમાં પહોંચી ન શકવાથી; દીવસે ભગવાનની પાસે જઈ શકાતું નહિ, ત્યારે સ્નાન વિગેરેનું ખાનું કાઢીને, પ્રિય-સ્વામી યમુનાજીમાં ગયા છે—એવું સખી દ્વારા સાંભળી, તે ખાનાથી યમુનાજીના કાંઠા ઉપર ગયાં. ત્યાં ખાસ તેમને (રાધિકાજીને) માટેજ નાવિકપણું સ્વીકારી નાવમાં બેસી યમુનાજીમાં વિહાર કરતા હતા. તે સાંભરી આવવાથી અનુભવનું નામ કહે છે.)

(૭૮) યમુનાનાવિકઃ—આપ યમુનાજીમાં નાવ ચલાવનારા છે. કામશેખર હોવાથી મારા વિરહનો અન્ત કદાપિ આવનાર નથી, હું તે દુઃખ સમુદ્રને કેવી રીતે તરીશ ? પ્રભુ! આમ નાવિકરૂપ મલ્યા શિવાય; મારાથી દુઃખરૂપી સમુદ્રને તરી શકવાનું નથી.

(પ્રથમતો પોતાના એકલા સમાગમના સુખનું વર્ણન કર્યું, ત્યારબાદ યમુનાજી ઉપર સમગ્રગોપીજનો આવી પહોંચ્યાં ત્યારે તેમની સાથે લીલા કરી. તે સાંભરી આવવાથી તેનું વર્ણન કરે છે.)

(જે ગોપીજનો યમુનાજીના કાંઠા ઉપર આવ્યાં હતાં, તેમાં કેટલાંક પ્રથમ આવ્યાં હતાં તે ભગવાન અને ગોપી-

જનોના સંબંધથી અબાણ્યાં હતાં તેથી તેઓ ન બાણે એવી રીતે ભગવાન્ અમને મળો. તેવું તેમનું મન બાણીને ભગવાન્)

(૭૬) ગોપીવારાવારકૃતોત્તમઃ—ગોપીજનોને સામે પાર લઈ જવાને ઉદ્ધમ કરનારા છે. ગોપીજનો સાથે યમુનાજીમાં ક્રીડા કરવાને સામે પાર લઈ જવા સાફ જે ખલે બેસવા સમર્થ હતાં તેમને ખલે બેસાડીને, અને જે કોઈ સાધનથી આવી શકે એવાં હતાં તેમને સાધન આપી, સામે પાર લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરનારા આપ છે.

૨. વળી કોઈ ગોપીજનને સંકેત સ્થાન સામે પાર કહ્યું હોય તો; સામે પાર જવાના કષ્ટસાધ્ય જાળમાર્ગને સુસાધ્ય કરતા હતા. એવા હે દયાળુ દેવ? દીન ઉપર કૃપા-કટાક્ષ ક્યારે કરશે !!-૩ ગોપીરૂપી સમુદ્ર તેને વાસ્તે અવ-તરણુ (ઉતારવા) તારવા વિગેરેનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે; વધારે તો શું? પણ વ્રજજનાર્તિહરઃ આખા વ્રજની પી-ડાને હરનારા છે. તો મારી પીડાને કેમ હરણુ કરતા નથી?

(હવે ભગવાન્ પોતાનામાં બહુ આતુર છે, એવું પોતાનું નામ બોલીને બતાવે છે.)

(૮૦) રાધાવરુન્ધનરત્નઃ * શ્રીરાધિકાને(મને) રોકવામાં

* શ્રીરાધિકાજીને પ્રભુની લીલાનુંજ અનુસંધાન મગજમાં હો-વાથી અને પ્રભુનીજ ધુન વિરહમાં હોવાથી પોતાની સાથે લીલા કરવાના પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં નામ બોલી જાય છે નહિ તો " મને રોકનારા " એવું વાક્ય બોલત.

પ્રીતિવાળા. કોઈ વખત આપને મળવા જવા વાસ્તે વિચાર થતાં, આપને વાસ્તે પકવાન, શીખંડ, ઓટેલું દુધ, તાંબુલ, ચન્દન, માલા, વિગેરે સાહિત્ય તૈયાર કરી, છાનુમાનું બધું લઈ, ગોરસ વેચવાના બા'નાથી વનમાં કેટલીક સખીઓ સાથે આપને મળવા માટે જતી, પણ આપ તો અનેક ગોપ બાલકો સાથે હોવાથી તેઓ ન જાણે તે માટે દાન લેવાના બાનાથી અમને બોલાવ્યાં. તેમાં બીજાં કેટલાંક ગોપીજનો પાસે કંઈક જૂજદાન લઈ લગવાને વિદાય કર્યાં, પરંતુ મને તો “આ બહુ માલ લઈ જાય છે તેથી બહુ દાન આપવા લાયક છે, જ્યાં સુધી તે સૌના કરતાં વધારે દાન ન આપે ત્યાં સુધી જવા દેશો નહિ ? ” આ પ્રમાણે આજ્ઞા આપી મને પુછવા લાગ્યા કે—“બતાવ તારી પાસે શું છે ? ” “મારી પાસે છે, તે બતાવવા જેવું નથી.” આવી રીતે હું વિનયથી જવાબ આપતી અને કહેતી કે—“આપના લાયક નથી.” પછી મને સમજાવવાના બાનાથી નિકુંજમાં લઈ જઈ મારી સાથે સર્વ આરોગી વિહાર કરતા, તેવી રીતે હું મેશાં આપ મને રોકવામાં પ્રીતિવાળા છો.

(૮૧) કદમ્બવનમન્દિરઃ—કદમ્બવનરૂપી મન્દિરવાળા, મંદિરમાં જેમ અનેક તોરણ, પદ્મવ, અનેક પ્રકારે ચિત્રેલું, વિગેરે અનેક સંસ્કારવાળુ હોય છે, તેમ અહિંઆં પણ અનેક પ્રકારનાં પુષ્પ, ફલ, માલા, આસન, શબ્દા, દ્વારતોરણ,

ભૂમિકા વિગેરેથી શાણુગારેણું કહમ્ભવનરૂપી મંદિર એજ આપનું રહેઠાણ છે. એવા હે પ્રભો ? પ્રકટ થાઓ, (ત્યારબાદ દ્વિતીથી ત્રીજાં ગોપીજનોએ જાણ્યું કે ભગવાન રાધાના નિકુન્જમાં છે, તેથી કંઈક ખાનું કાઢીને સર્વે ત્યાં આવી ચઢેલાં જેથી તે વાત સાંભરી આવવાથી તેનું વર્ણન કરે છે.)

મૂ૦—વ્રજયોષિત્સદા હૃયો ગોપીલોચનતારકઃ ॥

જીવનાનન્દરમિકઃ પૂર્ણાનન્દકુતૂહલઃ ॥ ૨૫ ॥

અર્થ—૮૨. હૃદયમાં પ્રજ્ઞાસ્ત્રીઓના હૃદયમાં રહી રમણ કરનારા, (ગોપીજનને પ્રિય) ૮૩ સર્વે ગોપીજનોના નેત્રના તારકરૂપ, ૮૪ જીવનરૂપી આનન્દ આપનામાં હોવાથી રસિક છે, ૮૫ પૂર્ણાનન્દ, સચ્ચિદાનન્દ પ્રહ્લા છે, સ્થળ અને જળકીડાથી પૂર્ણ આનન્દ પ્રકટી આશ્ચર્ય કરનારા છે.

રહસ્ય—(૮૨) વ્રજયોષિત્સદાહૃયઃ—સર્વે પ્રજ્ઞાસ્ત્રીઓના હૃદયમાં રહીને હૃદયમાં રમણ કરનારા છે. (અથવા) સર્વે ગોપીજનોને આપ પ્રિય છે. તેથી આપના અતિશય સમાગમથી અમને અણગમે થતો નથી. જેમ જેમ સમાગમ થાય છે તેમ તેમ નૂતન લાગો છે. તેથીજ આપ હૃદયમાં તેમની સાથે રમણ કરો છે. (હવે બાહ્યરમણનું વર્ણન કરે છે.)

(૮૩) ગોપીલો નતારકઃ—સર્વે ગોપીજનોના નેત્રની

ક્રીક્રીરૂપ આપ છે. જેમ સર્વને નેત્રની ક્રીક્રી વધારે પ્રિય હોય છે. તેમ આપ અધિક પ્રિય છો. વળી જેમ આંખની ક્રીક્રી વગર પોતાનું પણ દર્શન પોતાને થતું નથી. તેવી રીતે આપ અમારી ક્રીક્રીરૂપ હોવાથી આપ જ્યારે તિરોધાન થાઓ છો ત્યારે અમે અન્ધ થઈ જઈએ છીએ ! અમોને કંઈ પણ સુઝતું નથી ! અરે ! અમારી સર્વ ઇન્દ્રિયો પણ અન્ધ થઈ જાય છે +

૨. વિરહમાં અમારાં લોચન, આંસુરૂપી સમુદ્રની અંદર ડુબી જાય છે. અને આપ અમારા લોચનના તારક-તારનારા પ્રકટ થાઓ છો, ત્યારે અમારાં લોચનના, આંસુરૂપી સમુદ્રને સુકવી આપ તારો છો, ડુબતા માણસને ક્ષણવાર પણ પકડવાની બેદરકારી કરાય તો તેના પ્રાણ જાય છે. માટે વિરહ તાપથી ઉકળેલા આંશુસમુદ્રમાંથી મને આપ તુરત તારો ? નહિ તો મારા પ્રાણ જશે !

(આટલા વિરહમાં કેમ પ્રાણ રહી શકયા છે ?)

(૮૪). જીવનાનન્દરાસિકા—જીવદ્વાનરૂપી આનન્દ

આપવામાં કુશળ છે.—આપે આપેલો પૂર્વનો આનન્દ અમારા હૃદયમાં હજી સુધી કંઈશ અંશે રહ્યો છે, તેથી અમે જીવીએ છીએ. †

* તિરોધન—સંતાપ જીવું. + વિરહમાં વિકલ થવું જે જીવણ છે. † જેવી રીતે વિરહદશાની આતુસ્તાથી આકુળઆકુળ થએલા જે પ્રિયસમાગમ, તપેલી ભૂમિની અંદર પડતા વર્ષાદની માંડહિત-

૨. જીવન-જલ તેમાં કીડા કરી આનન્દ આપવામાં રસિક છે,

૩. જેમ મત્સ્ય વિગેરે જળવિના એકપણ પણ રહી શકતાં નથી તેવી રીતે આપ આનન્દરૂપી રસના જ્ઞાતા હો-હોવાથી, અમે જાણીએ છીએ કે-આપને અમારા આનન્દ શીવાય અન્યસ્થાને જરા પણ એન નહિ પડતું હોય ? તેથી જરૂર આપ આવશો ? એવી આશાથી અમે જીવીએ છીએ.

(૮૫) પૂર્ણાનન્દકુતૂહલઃ-સ્થળ-જળ લીલા કરવાથી અત્યન્ત આનન્દવાળાં ગોપીજનોમાં આશ્ચર્ય લાગે એવી કીડાને કરનારા છે. જલ-સ્થળ લીલા કરી આપ કુન્દુક લીલામાં અમારા તરફ દડો ફેંકતા, અમે આપના ઉપર દડો ફેંકતાં, તેમાં અમેને અધિક આનન્દ ઉત્પન્ન થતો*

(હવે અપર કીડાનું વર્ણન કરે છે.)

મૂ૦—ગોપિકાકુચકસ્તુરિપાંકજલઃ કોલિલાલસઃ

અલક્ષિતકુટીરસ્યો રાધાસર્વસ્વસંપુટઃ ॥ ૨૬ ॥

કર લાગે છે. તેની રીતે હમેશાં અવિયોગ દશામાં થએલો પ્રિયસમાગમ જેટલો પ્રિય છે તેથી સહસ્ર ધણો વિયોગમાં પ્રિય સમાગમ વહાલો લાગે છે. માટે જ સ્વમાર્ગમાં સમાગમદશા કરતાં વિરહદશા ઉત્તમ માની છે.

* સામાને વીલા પાડવારૂપી અવગાપૂર્વક હાસ્ય લીલા કરવામાં બહુજ આનન્દ રહે છે. દડાની લીલામાં સામાને હાસ્ય પૂર્વક તરછોડવામાં બહુ ખુશી રહે છે. જેથી કુન્દુક કીડામાં આનન્દ વધારે ઉપજે છે.

અર્થ—૮૬ ગોપિકાના સ્તન ઉપર ચોપડેલી કસ્તુરી વિગેરેના લેપથી ચોળાયલા, ૮૭ કામકેલીમાં ઇચ્છાની પૂર્ણતા રહિત, ૮૮ કોઈ પણ ન જાણી શકે એવા લતાપર્ણ વિગેરેથી બનાવેલા લતા મંડપમાં બેસનારા, ૮૯ કૃપણ માણસ પોતાનું ધન જેમ સંપુટમાં મુકી તેનું પ્રાણથી વધારે રક્ષણ કરે છે, તેમ રાધિકાજીએ પોતાનું મન, અંગ, ઇન્દ્રિય-પ્રાણ-સર્વસ્વ પ્રભુરૂપી સંપુટમાં મુક્યા છે એવા.

(૮૬) ગોપિકાકુચકસ્તુરિપદ્મિલઃ--ગોપીજનોના સ્તનના ઉપર વિરહશાન્તિ સાડું ચોપડેલી કસ્તુરીથી આપનું શરીર વ્યાપ્ત થયું છે. એવા શરીરવાળા જ્યારે ગોપીજનોની પરિષદમાં બેસે છે ત્યારે અપરંપાર શોભા થઈ રહે છે. કોઈ વખત રાત્રી અન્યત્ર ગાળી સવારમાં મારી પાસે આવતાં ગોપીજનોનો સમાગમ છુપો રાખવાને અંગે વસ્ત્ર-ઢાંકતા, પરંતુ શરીર કસ્તુરીના કર્દમવાળુ માલૂમ પડવાથી જ ગોપીજન સહ કરેલો સમાગમ સમજાઈ જતો. આવીરીતે અનેક સ્થળે વિહાર કર્યા છતાં—

(૮૭) કેલિલાલસઃ—કામકેલીમાં જરા પણ આપની ઇચ્છા પૂર્ણ થતી નથી. “જે માણસ જે વસ્તુમાં લાલસાવાળો હોય તે વસ્તુને ગમે તેમ કરીને મેળવે છે.” તેવી રીતે આપ અમારામાં લાલસાવાળા છે તેથી જરૂર મળશે, આપની પ્રીતિમાં કોઈ દિવસ રસાભાસ થતો નથી, સંપૂર્ણ રસવાળી

પ્રીતિ હોવાથી કોઈ વખત અમારી સાથે બહુજ ખેલતાં, બ્યારે અમોને ધુમાન થતું ત્યારે આપ બહુજ ચપળવાણિ ચાલી અમોને મનાવતા, અને બહુ પ્રકારે પુનઃ ખેલતા હતા.

૨. બહુ રીતે ખેલવા છતાં પણ પુનઃ આપનું દર્શન કરતાં માત્રમાં કેલિલાલસા થઈ આવતી.

(આવી રીતે ખેલતાં કોઈ જાણુશે ? કોઈ આવશે ? કોઈ કહી દેશે ? ત્યારે શું થશે ? આવી બીક મનમાં થાય તો રસનો છેદ થાય માટે નિઃશંક છે એવું બતાવે છે.)

(૮૮) અલાક્ષિતકુટીરસ્યઃ—કોઈ પણ ન જોઈ શકે એવા લતામંડપમાં આપનું સ્થાન છે, જેથી આપને કોઈ જોશે કે જાણુશે એવી બીક રહેતી નથી, કોઈ ખોળનારા આવે તો પણ જડી ન શકે એવું આપનું નિકુંજ છે.

૨. કોઈ વખત આપ એવી રીતે કહેતા કે—“ત્યારે બાનુ એ લતા મંડપ છે. અને વચ્ચે મારું સ્થાન છે ત્યાં તમારે આવવું, હું જઈ છું”—આ પ્રમાણે સ્થાન બતાવી આપ આગળ જઈને છાનામાના સંતાઈ ખેસતા. અમે ત્યાં આવી આપના સ્થાનને ખોળવા માંડતાં બ્યારે આપનું સ્થાન નજડતું ત્યારે નહિ આપ આવ્યા હો જાણી અમે એકાન્તમાં વાતો કરતાં કે:—“લગવાન મળશે ત્યારે હું આમ કરીશ ! ત્યારે બીજી કહે મને મળશે ત્યારે આવી રીતે વર્તીશ !”—આવી રીતે આપના આવવાની વાટ જોતાં કંઈ કંઈ વાર્તા કરતાં, તે બધું સાંભળી કેટલાક

વખત સુધી આપ સંતાયેલા રહી રમતમાં અસાધારણ સ્તીકાર (ચીસોટી) કરતા. તે સાંભળતાંજ અમે છાનાં રહી ચક્રીત નેત્રથી વિચાર કરતાં કે—“ જરૂર નાથ અહિં આટલામાંજ છે ” આમ ચુબકીથી બોલી આનુબાનુ નેતાં જ આપ એકદમ નિકુંજમાંથી નીકળી અમારા વચમાં આવી ઉભા રહેતા, “હું આમ કરીશ ? ” આવી રીતે જેણીએ જે એકાન્તમાં વિચાર કરેલો તેની સાથે તેવીજ રીતે ખેલ કરવા લાગ્યા, જેથી અમારા આનન્દનો પાર ન રહ્યો. હે કુંજ વાસી ? પ્રથમ અલક્ષિત છતાં પાછળથી જેમ કુટીર (મંડપ) માંથી પ્રકટ થયા, તેવી રીતે આપ કેમ પ્રકટ થઈ આનન્દ આપતા નથી ?

૩. કોઈ વખત હું નિકુંજમાં આપની આગતા સ્વાગતાની સમગ્ર સામગ્રી તૈયાર કરી વાટ જોઈ બેસી રહેતી. મને મળવા આવતાં મંડપ આગળ રસ્તામાં કોઈ ગોપીજન આપને મળતાં તેની સાથે વાત કરતાં આપ વચનો બોલ્યા કે—“તું યમુના તીરે જા ? મારે ત્યાંજ આવવું છે, બીજે કંઈ જવું નથી ” તે વખતે હું ગુપ્ત રીતે પાછળ ઉભી રહેલી તેથી આ વચનો મારા સાંભળવામાં આવતાં—મેં આપને કહ્યું કે—“ આપની આગતાસ્વાગતાની સામગ્રી તૈયાર કરી છે, તો આપે મારા મંડપમાં પધારી આતિથ્ય સ્વીકારવું ચોચ છે ? ” આ મારું બોલવું સાંભળતાંજ આપ લલિત થઈ જતા.

અને મને ખુશી કરવા ચટુવચનોથી ચપળતા ગતાવતા ત્યારે શુમાનથી કહેતી કે—“લલે આપ યમુના તીરે પધારો? મેં તો કૈાતુક સાઈ કહેલું હતું” આવાં વક્રવચન સાંભળી વિવેકથી વિશ્વનાથ વિવિધ વિલાસ કરવા અત્યન્ત ગૂઢ નિકુન્જ ગુહામાં આવતા હતા. તેવી રીતે રાધારાધના પ્રિય પ્રભો! ક્યારે મળશો ?

(તેટલામાં કોઈ સખી આવી કહેવા લાગી કે:—આપની સાથે રમણુ કરેલા, અને અનેક ગોપીજનો સાથે વહાલ ધરાવતા આપના સ્વામી; કોઈક લાંગા વખતે આવશે, ત્યાં સુધી આપ કેવી રીતે ધૈર્ય રાખી શકશો?—આ પ્રમાણે બોલતી સખીને ઉત્તર આપે છે)---

(૮૯) રાધાસર્વસ્વસંપુટ:--રાધાનું (માઈ) તો તે સર્વ સ્વરૂપજ છે. જેવી રીતે કૃપણ “માણસ પોતાનું જે કંઈ સુવર્ણ વિગેરે હોય તે બધું ગુપ્ત કરી, સંપુટમાં મુકી, પ્રાણથી પણ વધારે વહાલ ધરી, હંમેશાં રક્ષણુ કરે છે, અને જરાવાર નજેતાં આકુળ આકુળ થઈ જાય છે, તેવી રીતે માઈ તન, મન, ધન, ઈન્દ્રિય, પ્રાણ, યૌવન, સૌન્દર્ય વિગેરે સર્વસ્વ લગવાનને સોંપી દીધું છે. તેજ સંપુટમાં મુકી દીધું છે. અને તેનું પ્રાણથી પણ વધારે વથણુ કરે છે. માઈ સર્વસ્વ તેમાં છે. તેથી તે જરૂર મને મળશેજ. એવી મારી આશા છે.

મૂ०—વલ્લવીવદનામ્ભોજમધુમત્તપથુવ્રતઃ

નિગૂઢરમવિક્કાપીચિત્તાહ્લાદકકાનનઃ* ॥૨૭

અર્થ—૯૦. ગોપીજનોના મુખકમળનું મધુપાન કર-
કરવાથી ઉન્મત થએલા ભ્રમરરૂપ, ૯૧. અત્યન્ત ગૂઢ રસને
બાળુનારા ૯૨ ગોપીજનના ચિત્તને ખુશ કરવાવાળું જેમનું
વન છે એવા,—

રહસ્ય—(૯૦) વલ્લવીવદ૦—ગોપીજનોના મુખકમલ-
ના અધરામૃત રૂપી મધુપાન કરવાથી ઉન્મત્ત થએલા ભ્ર-
મરરૂપ, આપ અમારી ગોપીપરિષદમાં મધ્યે બેશી, ભ્રમ-
રની માફક અમારી સાથે ગાન કરવા લાગો છો. ભ્રમર જેમ
મધુસ્વાદની લાલાસાથી જરાપણુ કમળને ટોડી જતો નથી,
તેવી રીતે આપ અમારા અધરામૃતનું પાન કરતાં; કોઈ
દિવસ છોડી જતા રહ્યા નથી, તો હાલમાં હેરસિકવર !
રસાસ્વાદ કેમ વિસ્મૃત કરો છો ? આપ ભ્રમરની માફક
એક સ્થળે રસાસ્વાદ લેતા નથી પરંતુ અનેક ગતિવાળા છો,
પરંતુ મારી ઉપર આપનો અગાધ પ્રેમ છે; “ માટે જરૂર
પ્રભુ ? પધારશો ” એવી આશાથી જીવું છું.

* કોઈ ઠેકાણે કલાનિધિઃ પાઠ છે ત્યાં એવા અર્થ કરવો
કે—“ગોપીજનોના ચિત્તને ખુશી કરવામાં ઠલાના બંડારરૂપ અથવા
ગોપીજનોને ખુશ કરવામાં ચંદ્રરૂપ આપ છે.” ટીકાકારે કાનનઃ
પાઠ સ્વીકાર્યો છે.

(૧૧) નિઠરસવિદુઃ—અત્યન્ત ગુમરસને બાણનારા છે, જેમ બ્રમરકમળના નાળાં અને પત્રને છોડી ગુમ મધુરસને ઓળખીને પાન કરેછે તેવી રીતે આપ સર્વ પ્રકારે રસોદિપક કરવાની ક્રિયાને, અને મધુસ્વાદ લેવાની પરનાલિકાને આપ સમજો છે. (ગોકુલમાં પેાતે સ્વતંત્ર હોવાથી ભયરહિત છતાં, ગુમ રમવાનું શું કારણ ?)

૨ ગૂઢ રસના બાણનારા છે, તેથી ગુમ રીતે રમણ કરવામાં અનેક પ્રકારે રસની ઉત્પત્તિ થાય છે, માટે આપ પ્રકટ ફીડા કરતાનથી.

૩ કોઈ ન બાણે તેવી રીતે ગોપીવેશ ધારણ કરી મુખ વચ્ચેથી ઢાંકીને, ગોપીજનોના મધ્યમાં ચુપકીથી ખેશી જતા ત્યારે કેટલાએક ગોપ લોકો “ અહિં ભગવાન છે ? ” તેમ પુછતા આવ્યા, ત્યારે અમોએજ ઉત્તર “ આપ્યો કે અહિં આં અમારા શીવાય પુરૂષ નથી. ત્યાર બાદ આપ ગૂઢવેશ તણ પ્રકટ થતા ત્યારે અમોને અત્યન્ત આશ્ચર્ય લાગતું. તેથી હે પ્રભો ! આપ ગૂઢ, ગોપીવેશથી અનુભવતા રસના જ્ઞાતા છે. છતાં કેમ દર્શન આપતા નથી ?

(૧૨). ગોપીચિત્તાલહાલકકાનનઃ—ગોપીજનના ચિત્તને ખુશ કરનાર આપનું વૃન્દાવન છે. કેમકે તે દરેક વૃક્ષ ઉપર કોમળપત્ર, સુન્દર પુષ્પ, લતાગૂહ, કુંજ, જલ ફીડા માટે જલસ્થાન, અને કમળ વિગેરે સર્વવિહાર સ્થાનવાળુ હોવાથી, ગોપીજનોના હૃદયને આનન્દ પમાડનાર આપનું વન છે.

૨. જ્યારે અમારો અને આપનો પ્રથમ સમાગમ થયો ત્યારે આપને ચિન્તા થઈ કે—“ કયાં રાસરમણ કરીશું ? ” ત્યારે આપે તુરતજ.

વૃન્દાવનં ગોવર્ધનં યમુનાપુલિનાનિ ચ ॥

વીક્ષ્યાસીત્ ઉત્તમા પ્રીતી રામમાધવયોર્નૃપ ॥

શ્રીવૃન્દાવન, શ્રીગોવર્ધન પર્વત, શ્રીયમુનાજીનાં સુંદર તટ વિગેરે વૃન્દાવન શોભા જોઈને, બળરામને અને આપને અત્યંત પ્રીતિ થઈ.

(આ પ્રમાણે વૃન્દાવનમાં પ્રીતિ થવાથી ભગવાને ત્યાં રમણ કર્યું. તે સાંભરી આવવાથી તેનું વર્ણન કરે છે.)

મૂ૦—કાલિન્દીપુલિનાનન્દી ક્રીડાતાણ્ડવયષિ ઠતઃ ॥

આધીરિકાનવાનક્રુરક્રમૂમિસુધાકરઃ ॥ ૨૮ ॥

અર્થ—૯૩. શ્રીયમુનાજીના કાંઠા ઉપર અત્યંત આનંદન કરનારા, ક્રીડારૂપી *તાંડવનૃત્ય કરવામાં ચતુર, ૯૪. ગોપી-જનોના નવા(અલૌકિક) કામને રમવાની ભૂમીના ચન્દ્રરૂપ છે.

૨૯૨૨—૯૩. કાલિન્દીપુલિનાનન્દી—કલિન્દ

રાજની પુત્રી કાલિન્દી, (શ્રીયમુનાજી)ના કાંઠા ઉપર રમવાને બહુજ આનંદવાળા આપ છે. અને શ્રીયમુનાજીના કાંઠા

* નિવમ વમર તાલ, મુર, કે પદ્મિ વમરનું વૃલ તેને તાંડવ

વૃલ ઠહેવામાં આવે છે.

ઉપર રાસ વિગેરે લીલાથી આપ આનન્દી થયા છે. હે યમુના વિહારી ! કાલિન્દી કુલ ઉપર વિહાર કરી ક્યારે વિરહ વેદના શાન્ત કરશે. ?

૯૪. ક્રીડાતાણ્ડવપિન્ડતઃ—ક્રીડારૂપી તાંડવમાં આપ ચતુર છે. ક્રીડામાં કોઈ સાથે ખેલતાં; તેને અધુરી મુકી બીજી કોઈને જઈ ભેટતા, તેમ આલિંગન કરતાં પણ ચુંબન અન્યને કરતા, ત્યાંથી પાસે રહેલી શ્રીગોપિકાને છોડી અન્ય શ્રીગોપિજનને પકડતા. આવા ક્રીડા નૃત્યમાં આપ પશ્ચિડત હોવાથી એવી રીતે વર્તતા કે ઉત્તરેત્તર અધિકાધિક રસાનન્દ વિશેષ વધી જતો.

૯૫. આમીરિકાનવાનજ્ઞ૦—ગોપીજનોના કામને રમવાની ભૂમીના ચન્દ્રરૂપ છે.+

૨. ગોપીજનોની જે નવી અનંગ ભૂમી (સ્તન વિગેરે) તેમાં સુધારસને ઉત્પન્ન કરવાવાળા.

(વિશેષ ક્રીડાનું વર્ણન કરે છે.)

૩. ગોપીજનોની નવી કામ ક્રીડા સારૂ પુષ્પ વિગેરેની શર્યારૂપી રંગભૂમીમાં આપ. દર્શન, સ્પર્શ, આલેષ, વિગેરે રમણુ કરી આપ ચન્દ્રની માફક તેમના તાપને હરનારા છે. આ ક્રીડામાં આપને અમૃતરૂપ હસ્ત લાગતો હતો.

+ નામાંક ૧૭ માં “ વ્રજાન ઘણાં પુરુઃ ” આ વાક્યમાં કામ અંબધી અનેક રીતે વિચારે દર્શાવ્યા છે તેમાં જેમ લેવું.

(હવે તે વખતે બતાવેલી પોતાની ચતુસ્તાનું વર્ણન કરે છે.)—

મૂ૦-વિદગ્ધગોપવાનિતાચિત્તાકૂતવિનોદવાન્ ॥

નાનોપાયનપાણિસ્વગોપનારીગર્ણાઠ્ઠતઃ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—૯૬. અત્યન્ત ચતુર ગોપીજનોના ચિત્તમાં મનોરથવડે પહેલાં વિચાર કરેલા વિનોદને કરનારા, અર્થાત્ ગોપીજનોના મનના અલિલાષો પૂર્ણ કરનારા, ૯૭ અનેક પ્રકારના ઉપહાર (ભેટો) જેમના હાથમાં છે. એવાં ગોપીજનના સમુદયથી વિંટાયલા.

૨૬૨૪(૯૬) વિદગ્ધગોપવ૦—અનેક પ્રકારે ભગવાન્ સ્વાધિન શખવામાં ચતુર ગોપીજનો જે મનમાં વિનોદના મનોરથ કરે, તે મનોરથને આપ બાણી જઈ તેજ પ્રમાણે આપ વર્તો છો. દિવસે ભગવાનની અસમાગમ અવસ્થામાં ગોપીજનો વિચાર કરે કે.—“ રાત્રે ભગવાન્ આવશે ત્યારે; હું અધિક હાસ્ય કરીશ ! આવી રીતે અત્યન્ત ખેલીશ ? પ્રભુની સાથે આવી રીતે વિનોદથી વર્તીશ ? વિગેરે મનોરથો કરી રહે ત્યારે રાત્રીએ ભગવાન્ આવી જેના જેવા વિનોદ-મનોરથ હોય તેના તેવાજ મનોરથને તેમના કહેવાની વાદ ન ભેતાં પાર પાડતા હતા. ભક્તની ધન્યતાને પૂર્ણકરનારા આપ છો. તો હું વિદગ્ધ ! વિરહ દગ્ધનો વિનોદ ક્યારે પૂરો કરશે ?

૨. કોઈ વખત મને (શ્રીરાધિકાજીને) બોલાવીને આપે બીજા કાર્યમાં ચિત્ત પરોબું ત્યારે મને વિચાર થયો કે—“હું આજે ભગવાનને ચુંબન કરી લઈશ ” આ વિચાર બાજુતાં મને અંકમાં ખેસાડી આપે પુછ્યું કે—“ કેમ આજે શા સમાચાર છે ? ” ત્યારે હું જવાબ આપવા બદલે અકસ્માત્ આપને ચુંબન કરી કહેતી કે—“ આજ સમાચાર છે ” ત્યારે વિશેષ વિનોદ થઈ રહેતો. આવી રીતે હું વિનોદ વિલાસી ! માસ મનની વાત બાણી જતા; તો હાલમાં મારી વિનંતી કેમ વિસરી બગ્યો છો ?

(“ આ પ્રમાણે એકાન્તમાં કેટલીક ગોપીજનો સાથે રમતા ભગવાન યમુનાતટ ઉપર છે ” એમ દ્રુતી દ્વારા બાણીને અનેક વસ્તુઓ લઈને ત્યાં તટ ઉપર ગયાં તેનું વર્ણન કરે છે ”)

(૯૭). નાનોપાયનપાઠ—જ્યારે આપ અનેક ગોપીજનો સાથે ખેલતાં થાકી ગયેલા બાણી તુરત અમે અનેક પ્રકારની સામગ્રીઓ લઈ આવતાં. કોઈ સુંદર શિખંડક શિરે ધરેલી ગોપીજન શિખંડ લઈ આવે, તો કોઈ પકહાનને પડ્દાન લાવી આપે, કોઈ વિદરધા પેદુગ્ધ લઈ આવે, તો કોઈ ઉચ્ચુત ચામાં ચતુરા ચન્દન લઈ આવતી, કોઈ યૃતારૂચ્યતીત્રા ત્રમ્બૂલ લઈ આવતી, તો કોઈ પમદનમદમંડિતમંડના

* મુકટ, ૧ કહાન-કૃષ્ણ, ૨ વિલાસી, ૩ સેવામાં, ૪ તરણા-વસ્થાથી અંચળ બનેલી, ૫ કામના મદ્યમાં શયુમાર સજેલી,

૧ મત્ત ભ્રમતભ્રમરકમનીયકમલમાલાને લાવતી, તે કાલ
૨ કુસુમશરશરશ્રમિતા ૩ સુષમા-કુસુમા શેષમાલાને લઈ આ-
વતી. આ પ્રમાણે ગોપીગણ અનેક ૪ ઉપહારની હારો લઈ
હાજર થતાં અને શ્રીયમુનાલ્લની સુન્દર આડીની છાયામાં આ-
પને વિંટાઈવળી બેસતાં.

. અમે આપને માટે લૌકિક વૈદિક સર્વ કર્મનો ત્યાગ
કરી આપનું સેવન કરીએ છીએ. અને આપ લોક વેદાતીત
ઉત્તમ કૃણરૂપ રસાનન્દનું દાન કરો છો, તેવી રીતે હાલમાં
કેમ રસાનન્દનું દાન કરતા નથી ?

(શ્રીયમુનાતટ ઉપર જે કરવામાં આવ્યું તેનું
વાર્ણન કરે છે.)

મ૦-વાઙ્છાકલ્પતરુઃ કામકલારસશિરોમણિઃ ।

કન્દર્પકોટિલાવણ્યઃ કોટીન્દુલલિતઘૃતિઃ ॥ ૩૦ ॥

અથ -૯૮. હૃદયની ધ્વિજાને (પૂર્ણ કરવાથી) કલ્પ-
તરૂ વૃક્ષ છે. ૯૯ કામકલાના રસના અધિપતિ છે. ૧૦૦
કરોડો કામદેવના સરખા તે સુન્દર તેજવાળા છે. ૧૦૧આપની
કાન્તિ, કરોડો ચન્દ્ર કરતાં પણ વધારે સુંદર છે.

૬ ઉન્મત ભ્રમતા ભ્રમરાવાળી સુંદર કમળની માળાને,
૭ કામદેવના આશુથી પીડાતી, ૮ અસન્ત શોભારાણાં અનેક કુલની
માળાને, ૯ ભેટોની પંક્તિઓ.

રહસ્ય (૬૮) વાઠ્ઠાકલ્પતરુઃ—શ્રીયમુનાજનાં, ખી-
લેલાં વિમળ કમળ, કથૂર શબ્દ કરતા મથૂરો, કલ શબ્દ
બોલતા કલહસો, રસવાળાં સરસમાં નલિની તટ ઉપર સુન્દર
કુસુમ, વ્યાપ્ત જોઈને, રમવા માટે સુન્દર સ્થલી છે એમ
લોગતાં, અને અત્યન્ત ગંભીર પવન જોઈને જલકીડાની
હચ્છા થઈ, ત્યારે ભગવાને જલકીડાથીજ શ્રમને દૂર કરવાનો
વિચાર કરી, તેમની તેતે વાન્ધ્યાઓ કલ્પતરુની માફક પૂર્ણ
કરવા ગોપીજનો સાથે જલકીડાઓ કરી, (આ પ્રમાણે
જલકીડાનું વર્ણન કરી ત્યાં આગળ કરેલી ખીજ લીલાનું
વર્ણન કરે છે.)

(૯૯). કામકલારસશિરોમણિઃ—કામકલારૂપી રસના
શિરોમણિ હોવાથી આપના જેવો ખીજ કોઈ પણ રસને
બાધુતું નથી, આપજ રસરૂપ છે, લૌકિક કામરસ મયાદામાં
અતિ તુચ્છ ગણવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આ કામરસ તે
આપ પોતેજ રસરૂપ છે. (રસો વૈ સઃ યં લબ્ધ્વા આનંદી
ભવતિ) જે આપનો રસ પ્રાપ્ત કરવાથી સંપૂર્ણ બ્રહ્માનન્દ
મળે છે. જેના આગળ મોક્ષ તુચ્છ છે. આ પ્રમાણે જલકીડા
કરી, તટ ઉપર આવી, અંગની આર્દતા : (ભીનાશ) મટાડી,
મઝા વિગેરે ધારણ કરીને બધાં સાથે લોજન કર્યું. ત્યાર-
બાદ ગોપીજનોએ કાંચલી વિગેરે પહેરી, અને ગોપીજનોએ
કરેલા આસન ઉપર ખીરાજેલા આપને લલાટમાં તિલક કરી

કપોલતલથી આરંભી લલાટ વિગેરે સ્થળમાં ચંદનની નાગરિક અર્ચાઓ ચીત્રી, માલા વિગેરે પહેરાવી, અમે પણ સામાસામી તિલક, અંજન કરી, પુષ્પમાલા ધારણ કરીને આપની આરે ખાનુએ વિંટાઈ વળી ખેડાં, આ વખતની શોભામાં—

૧૦૦ કોટિકન્દર્પલાવણ્યઃ—અસંખ્ય કામદેવ કરતાં પણ અધિક લાવણ્યતા (શોભા) વાળા દેખાઓ છે. (ચક્રાસ ગોપીપરિષદ્ગૃતોચિત્તસ્રૈલોક્યલક્ષ્મ્યૈકપદંવપુર્દધત્) ગોપીજનની સુન્દર સભામાં ખીરાજેલા એવા આપનું અંગ ત્રણે લોકની લક્ષ્મીના સ્થાનવાળું થઈ શોભવા લાગ્યું. ત્રણે લોકમાં તેના સમાન શોભા થઈ નથી, અને થવાની પણ નથી. આ પ્રમાણે તટમાં આસન ઉપર ખેશી અનેક પ્રકારે અંગસંગ નિવૃત્તિવાળા કરી, વાણિ વિનોદ કરતાં અમને પૂર્વ વિરહતાપવાળી કરતા તેવી રીતે હે પ્રભો ! હાલમાં પણ અંગ સંગ પૂર્વક વિરહતાપની નિવૃત્તિ કરો ? કેમકે આપ—

(૧૦૧) *કોટીન્દુલલિતચુતિઃ—અસંખ્ય ચન્દ્રથી પણ અધિક સુન્દર તેથી નિર્મલ તેજવાળા હોવાથી ખીજી કોઈ કાન્તીથી આપનું તેજ જરાપણ પરાભવ પામતું નથી. અને હુંમેશાં એકરૂપ હોવાથી આપની કાન્તિ જોઈ અમારાં

*કોટિકન્દર્પ અને કન્દર્પકોટિ એવા બે પાઠ છે. ટીકાકારે પ્રથમનો પાઠ સ્વીકારેલો છે.

શુભકમળ બહુજ ખીલી રહે છે. આપના આગળ લૌકિક ચન્દ્ર નિસ્તેજ હોવાથી ખીલકુલ ઉપયુક્ત થતો નથી, આપની કાન્તિના પ્રભાવથીજ અમારા તાપની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે, તો પછી આપના અંગ સંગથી વિશેષ આનન્દ થાય એમાં શું કહેવું ? અને આપની કાન્તિનોજ અમને પરિચય હોવાથી ચન્દ્રાદિકના તેજથી પણ આપ જાણે અમારી પાસેને પાસેજ રહેતા હો એમ માલૂમ પડે છે કારણ કે—

મૂ૦—જગત્રયમનોમોહકરો મન્મથમન્મથઃ ॥

ગોપસીમંતિનીશશ્વદ્ભાવાપેક્ષાપરાયણઃ ॥ ૩૧ ॥

મૂ૦—નવીનમધુરસ્નેહઃ પ્રેયસીપ્રેમસંચયઃ ॥

ગોપીમનોરથાક્રાન્તો નાટ્યલીલાવિશારદઃ ॥૩૨॥

અર્થ—૧૦૨ ત્રણે જગત્માં અમેજ સ્ત્રીઓ છીએ આ પ્રમાણે અમારા મનને વશ કરનારા, અર્થાત્ આપ જ્યેવી રીતે લીલા કરો છો કે અમે આપનામાંજ તત્પર રહીએ. ૧૦૩ વિરહતાપથી બળી ગએલા કામને ઉત્પન્ન કરનારા છો, તેથી મન્મથ મન્મથરૂપ છો. ૧૦૪ ગોપ સ્ત્રીઓ જે

* બંને શ્લોક સાથે મુકવાનું કારણ કે કેટલાક સ્તોત્ર પ્રકટ કર્તાઓએ ૩૨ મો શ્લોક પ્રથમ અને ૩૧ મો શ્લોક પછી છાપેલો છે. પરંતુ ટીકાકારે જગત્રય શ્લોક પ્રથમ સ્ત્રીકારેલો છે. તેથી અ. મો તે પ્રમાણે સ્ત્રીકારીએ છીએ.

આપનામાં નિરંતર રહેલા ભાવની અપેક્ષાવાળાં છે. ૧૦૫ હું મેંશાં નવાને નવા અને મધુર સ્નેહવાળા, ૧૦૬ પ્રિયા ગોપીજનોના સ્નેહના સમૂહરૂપ છે. ૧૦૭ ગોપીજનના મનો-રથથી આપ વિંટાઈ વળ્યા છે. અર્થાત્ હું મેંશા ગોપીજનના મનોરથને સંપાદન કરવામાં આપનું મન રોકાયું છે. ૧૦૮ નાટ્યલીલામાં ચતુર છે.

રહસ્ય—(૧૦૨) જગત્રયમ૦—ત્રણે જગત્માં અમે આપની સાન્નિધ્ય રહેનારી સ્ત્રીઓ, તેજ સ્ત્રીઓ છીએ બીજી નથી. (ભજતે તાદૃશી ક્રીડા યા શ્રુત્વા તત્પરો ભવેત્) એવી રીતે આપ અમારી સાથે ખેલો છે કે જે ક્રીડાને સાંભળીને પણ આપનામાં તન્મય થઈ જાય તો પછી અમે ખેલનારાં આપનામાં પૂર્ણાનન્દમય થઈ જઈએ તેમાં શી નવાઈ ?

સ્ત્રીઓનો તો વશ થવાનો સ્વભાવજ છે તો વશ થયાં તેમાં શી અધિકતા ? આ શંકાનું સમાધાન કરે છે.

(૧૦૩.) મન્મથમન્મથઃ—આપ કોઈને વશ થતા નથી

પરંતુ આપને સર્વ કોઈ વશ થઈ રહે છે. વિરહ દશાનો સ્વભાવજ છે કે—તે શરીરના દરેક અંગને સુકવી દે છે. ચિત્તનું જ્ઞાન રહેતું નથી. આવી રીતે વિરહનો કઠિન પ્રભાવ હોવાથી ક્રમ વિગેરે ભાવો પણ તિરોહિત થઈ ગએલા તેને આપ દર્શન આપતા માત્રમાંજ તે ભાવો પ્રકટ કરી આપો છો. આપજ તે ભાવરૂપે પ્રકટ થઈ અને ભાવસ્વરૂપ હૃદયમાં ખીરાજ-

તાંજ તુરત ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. તેજ આપનું રસિકપણું સુચવી આપે છે,

(૧૦૪.) ગોપ સીમંતિની—ગોપીજનના કામ ભાવને પૂર્ણ કરવામાં આપ તત્પર છે.

૨. ગોપિકાઓની “ હુ મેશાં આપની સાથે રહેવાની ” અપેક્ષાના મૂળ કારણરૂપ આપ છે. આપનામાં એવા રસિક ધર્મે રહેલા છે કે આપને ક્ષણવાર પણ વિલા મુકવા અમે ઇચ્છતાં નથી. કારણ કે—

(૧૦૫.) નવનિમઠ—હુ મેશાં નવોને મધુર સ્નેહ આપનામાં રહેલો છે. નવો અંકુર જેમ વધીને મોટો થાય છે. તેમ આપનો સ્નેહ હુ મેશાં નવો હોવાથી પ્રતિક્ષણે વધતોજ જાય છે. તેમજ તે મધુર હોવાથી તેના વિશેષ પરિચયથી તેના ઉપર ઉપેક્ષા થતીજ નથી.

૨. (જરા પ્રણય ક્રોધ કરી જોલે છે.) અરે પ્રભો ! આપતો નવિન નવિન ગોપીજનોમાં મધુર સ્નેહવાળા છે. તેથી મારી દરકાર કરતા નથી (હુવે પોતાના ધર્મો કહે છે કે),

(૧૦૬.) પ્રેયસીપ્રેમસંચયઃ—આપની પ્રિયાના પ્રેમનો સંચય આપનામાંજ છે. અરે ? પ્રિયાના પ્રેમના પુંજરૂપ છે. કાઈ માણસ પોતાની શુભ વસ્તુઓ ભેગી કરી એક જગ્યાએ શુભ રીતે મુકી દે છે તેવી રીતે અમારો. ધરખાર, દેહ-પુત્ર,

ધન વિગેરેમાં રહેલો સ્નેહ કોઈ ન જાણે તેવી રીતે આપ-
નામાંજ સંતાડીને મુકયો છે. તે વધિ જઈ ઢગલારૂપ થઈ
ગયો છે. ખરેખર ! બધાં ગોપીજનો આપનું પ્રાકટય અ-
હિંઆં થશે જાણી બધાંનો ત્યાગ કરી ગાઠ ભાવથી હૃદય-
માંજ આપના સંબંધી પ્રેમનો સંચય કરી વાટ જોઈ ખેશી
રહ્યાં હતાં. તે આપ હાલમાં પ્રકટ થયા છો. (ચિરાત્ ત્વયિ
ષ્ટતામાશામ્) અમોએ આપનામાં ઘણા વખતથી આશા બાંધી છે.

૨. પ્રેયસીના પ્રેમના સંચયરૂપ છો. કેમ કે-કોઈ વખત
આપ “ અહિંઆં તે (રાધા) મળશે ” આ પ્રમાણે વિચાર
કરીને પુષ્પ, ચંદન, અંજન કંચનઆસન, કસ્તુરી, તામ્બૂલ,
માલા, વિગેરે સાહિત્ય લઈને આપ નિકુંજમાં મારી વાટ જો-
ઈને ખેસતા ત્યારબાદ હું આવું ત્યારે આપ અનેક શ્રૂંગાર
કરીને પ્રેયસી (મારી) સાથે પ્રેમના સંચયરૂપ આપ ખેલતા હતા-
હે પ્રલો ? પુનઃ પ્રેયસીના પ્રેમ મારી સાથે પાત્રો ક્યારે ભજ-
વશેાં. (આન્તર ક્રિયા કહે છે.) ?

(૧૦૭) ગોપીમનોરથાક્રાન્તઃ-ગોપીજનના મનોરથ કર-
વામાં આપ હંમેશાં તત્પર રહો છો. તો હે પ્રલો ? મારો
મનોરથ પૂર્ણ કરવામાં કેમ વિસ્મૃત થયા છો ? (ભક્તાના
ગૃહમાં ખીરાજતા હોય તો કેવી રીતે મળશે ? આ શંકાનું
સમાધાન કરે છે) ગોપીજનોમાંજ આપનું મન છે તેથી
અમારા શીવાય ખીજનો ભાવ આપના હૃદયમાં નહિજ હોય !

કારણ કે આપ અમારે વાસ્તેજ પ્રકટ થયા છે. આપનાં પ્રથમ દર્શન થયાં તે સમયથીજ થયેલા મનોરથથી અમે ધર, યુત્ર વિગેરે વિસ્મૃત થઈ ગયાં છીએ, એક વખત આપે અમારો મનોરથ પૂર્ણ કરવા નૃત્ય કરીને પણ આનન્દ કયો હતો કેમ કે આપતો—

(૧૦૮) નાટ્યલીલાવિશારદઃ—નાટ્ય લીલામાં પણ ચતુર છે. નાટ્ય—(શાસ્ત્રીય શુદ્ધ માર્ગ) અને લીલા—(દેશીય નૃત્ય) બન્નેમાં આપ ચતુર છે. એક વખત આપના આગળ નૃત્ય કરતાં આપ દરેક પદના આલાપના અન્તમાં બહુ સારૂ બહુ સારૂ આ પ્રમાણે બોલી મસ્તક ડોલાવતાં હતાં અને મારા નૃત્યને આપ અનુરાગ ચક્ષુથી જોઈ રહેતા અને નૃત્યના અન્તમાં મને લેટી ચુંબન લેતા, જેથી આપ નૃત્ય લીલાને બાણવામાં રસિક છે.

(આ પ્રમાણે નૃત્યની રસિકતાનું વર્ણન કરી પ્રંભુએ કરેલા નૃત્યની થએલી સરસતાના કારણનું વર્ણન કરે છે.)

મૂ૦—*મત્યક્ક*રમસાવેશઃ પ્રમદાપ્રાણવલ્લભઃ ॥

રાસોહ્લાસમદોન્મતો રાધિકારતિઙ્ગપટઃ ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—૧૦૯ (નૃત્યના દરેક પદના અન્તમાં અભિનય

* ટીકાકારે ૧૦૮ અને ૧૧૦ નામ બેમાં રાખ્યાં છે.

* રમસોહર્ષવેગયોરિતિ વિશ્વકોશઃ રમસ એટલે આનન્દ.

ખંતાવાથી થએલા ઉત્સાહથી)—હરેક અંગમાં આનન્દાવેશ થઈ રહેલા, ૧૧૦, ગોપીજનોને પ્રાણુથી પણ વધારે વહાલા છે. ૧૧૧ રાસના આનન્દથી થએલા મદથી ઉન્મત્ત થએલા ૧૧૨ શ્રીરાધિકાજીની પ્રીતિને ઓડવાને અશક્ત છે.

રહસ્ય (૧૦૯) પ્રત્યક્ષરમસાવેશઃ—નૃત્યમાં હરેક પદના અન્તમાં અભિનય ખતાવવાની ધ્વનિછાથી થતા ઉત્સાહવડે આપના હરેક અંગમાં રતીસાવેશ (આનન્દાવેશ) ઉત્પન્ન થતો જે આનન્દથી આપ તદ્દ્રુપ થઈ જતા અને રસિકતાને પાર ન રહેતો * કોઈ વખત નૃત્યના આનન્દમાં મગ્ન થતાં આપ મારી સાથે નૃત્ય કરતા હતા.

[૧૧૦] પ્રમદામાજવલ્લભઃ—અત્યન્ત મદયુક્ત ગોપીજનોને પ્રાણુથી પણ વહાલા છે. (આપ રસિક છે, રસમદ મત્ત છે તેવી રીતે આપના રસાસ્વાદથી હું પણ (રશ્મમત્ત છું. એવું ખતાવવા પ્રમદા શબ્દ મુકયો છે. બન્ને રસિક હોવાથી સરસતા રસ વધી જતો હતો.

૨. પ્રમદાઓ (ગોપીજનો) આપને પ્રાણુથી પણ વધારે વહાલી છે.

૩. રાસકીડા પહેલાં પોતે અન્તરધ્યાન થઈ અમારી અત્યન્ત વિરહ વેદના જોઈ આપ પ્રકટ થયા હતા. તેથી અ-

* આરંભમાં શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય તૃણ કરતા પછી તેવુંજ દેશી વૃક્ષ કરતા.

મોને ભય લાગે છે કે આપ કષ્ટ વખતે ક્યાં ગુપ્ત થઈ જશો? આવા ભયથી અમારા પ્રાણને વિરહ દશામાં પણ જાળવી રાખીએ છીએ. કારણ કે તે પ્રાણ આપને જોળવા માટે અને જોળી કાઢ્યા પછી પ્રાણની અન્દર ગુપ્ત રાખવાને માટે અમા પ્રમદાઓએ પ્રાણને વક્ષલ વહાલા કર્યા છે.

[૧૧૧] રાસોજ્ઞાસમદોન્મત્તઃ—રાસરૂપી આનન્દના મદથી આપ તેમાં મત્ત થયા છો. રાસમાં રસપૂર્તિ વારંવાર થવાથી + મદ ઝરતા હાથીની માફક આપ આત્મારામ. પૂર્ણપ્રદા અને પૂર્ણકામ છતાં તે ધર્મોનું વિસ્મત થયું હોય એમ મદોન્મત્ત થતા. રાસનો એવો ધર્મજ છે કે ત્યાં આગળ અન્ય વસ્તુનું સ્મરણ નજ રહે.

(૧૧૨) રાધિકારીતલંપટઃ—શ્રીરાધિકાળની (મા-રી) પ્રીતિમાં આપ એવા સંયુક્ત થયા છો કે તેને તજી જવા જરા પણ સમર્થ નથી તો હે રાધા ! આરાધના પ્રિય પ્રભો ! મને તજી ક્યાં ગયા છો ?

૨. “ હું પણ આપની પ્રીતિમાં તક્ષીન થઈ છું. ” એવું સર્વ કોઈ જાણે છે. કોઈ વખત નિકુંજમાં અત્યન્ત શતિ શ્રમિત થઈ આપને આલેખ સહનિદ્રાલુ થઈ ત્યારે કોઈ ગોપિકા પ્રણયી ભરેલા અમૃત સમુદ્રની તરંગ સરખા વર્ણ-

વાળી પંક્તિઓથી ત્યાં સુતેલા બાળી પાછળ ભાગે ઉભી રહી અત્યન્ત રાધા સ્નેહથી થએલા ઉત્સાહને કહેવાની ઇચ્છાવાળી થઇ. પોતે રસિકતા સાડું આ પ્રમાણે બોલી કે—“ જુઓ. રાધિકારતિલંપટઃ અત્રાસ્તિ રાધિકાની રતિમાં તદ્દીન થએલા શ્રીકૃષ્ણ અહિંઆં છે.” અર્ધ જાગતી હું આ વચન સાંભળતાંજ મારી સાવધાનતાને માટે તૈયારી કરવા લાગતી અને મારાં કંકણ ઇંકાર થવાથી આપ પણ જાગી ઉઠતા. ત્યારબાદ આવેલી મારી સખી ગોપિકાને એકાન્તમાં મારી હરેક વાર્તાને વર્ણવીને મહાન્ આનન્દ થઇ રહેતો, તે આનન્દનું પાન ક્યારે કરાવશે? (હવે રમણ સમયનું સ્મરણ કરીને વર્ણન કરે છે)

મૂ. — સ્વેલાલીલાપરિશ્રાન્ત સ્વેદાકુરચિતાનનઃ ॥

ગોપિકાકુલસત્શ્રીમાન્ મલયાનિલસેવિતઃ ॥

અર્થ—૧૧૩ કીડામાં અંધાદિ૩૫ લીલાથી થાકી ગએલા ૧૧૪ સ્વેદના અંકુરોથી જેમનું મુખ વ્યાપ્ત છે એવા ૧૧૫ ગોપિકાના અંકમાં ક્ષણ માત્ર ખેઠેલા-૧૧૬ શ્રીમાન મલયચંદનના સુગંધીદાર વાયુથી સેવાયલા.

રહસ્ય—(૧૧૩) સ્વેલાલીલાપરિશ્રાન્તઃ [૧૧૪] સ્વેદાકુર ચિતાનનઃ ખેલા એટલે કીડા તેમાં લીલા એટલે અંધાદિ૩૫ રમણ, કરવાથી શ્રમિત થએલા આપને પરસેવાના જિન્દુઓવાળું આપનું મુખ થતું હતું.

૨. કોઈ વખતં આપ અને હું એકાન્તમાં બેસી શરત કરતાં કે “ જે આ ખેલમાં જીતે તે હરેક રીતે પોતાને ક્ષવતી ચુંબન વિગેરે લીલા કરે ” આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી પાસાથી ખેલતાં હતાં. ખેલમાં આપ જ્યારે જીતતા ત્યારે આપને ક્ષવતી લીલા કરતા, હું જ્યારે જીતતી હતી ત્યારે મારે ક્ષવતી હું લાલા કરતી, *આ: પ્રમાણે ખેલમાં અને લીલામાં થાકી જતાં આપના મુખ ઉપર પરસેવાના ઝિન્દુઓ આવી જતાં. તે ઝિન્દુઓ જાણે મુક્તાકણ હોય એમ અધિક શોભતાં હતાં. (હવે પ્રીતિવાળા પ્રભુનું વર્ણન કરે છે.)

(૧૧૫) ગોપિકાકુલસવ—શ્રીગોપિકાના અંકમાં આંખ મીચકારા જેટલા ક્ષણમાત્ર બેઠેલા આપ ખેલી રહ્યા પછી ગોપિકાના અંકમાં બેસતા ગોપીજનો આપને ખલે બેસાડી પોતાને ઘેર લઈ જતાં ત્યાં સ્નાનાસન લોજન વિગેરે કરાવતાં (આ પ્રમાણે ખેલતાં શ્રમ શી રીતે જતો હતો તે કહે છે.)

(૧૧૬) શ્રીમાનઃ—શ્રીમલયાચળ ચંદન સંબંધી મુગધીદાર વાયુથી સેવાયલા છે. મન્દમન્દ, શીતળ, સુગન્ધી-

* આવી રીતે ખેલતાં શ્રીરાધિકાજીને પણ શ્રમ થતો, પરંતુ એક એવો નિયમ છે કે—“ રસની અધિકતા થતાં સ્ત્રી પણ પુરુષ બનવને પામી જાય છે ” વળી શ્રીરાધિકાને શ્રમ લાગે પરંતુ બનવનંદ મોહનરૂપ છે, તેથી તેમના હાથનો સ્પર્શ માત્રમાં શ્રમને શાન્ત કરનારા છે.

દાર વાયુથી પરસેવાના ણિન્દુઓ સુકાઈને આપનો શ્રમ શાન્ત થતો હોતો.

(શ્રીમાન્ વાયુ કહેવાનું કારણ કહે છે) લક્ષ્મીજીએ વિચાર કર્યો કે,—“આ અવસર પછી મારો સમય આવશે,” આ વિચારથી તે વૃક્ષમાં લજ્જતથી પોતાના આત્માને સતાડીને ગુપ્ત રીતે ઝાડીમાં બેસી રહ્યાં. ત્યાં પોતાનો ઉપયોગ નથી જાણી પોતે દક્ષિણ દિશામાં જઈ બેઠાં, ત્યારે ત્યાંથી મલયાચળના ચંદનના વાયુ સાથે મિશ્રિત થઈ લગવાનના મુખાસ્વાદની સુગંધી લેવા આવતાં, આવી રીતે લક્ષ્મીજી સાથે મલયાચળનો વાયુ આપની સેવા બજાવી રહ્યો છે.— આપની સેવા લક્ષ્મીજી હુ મેશાં કરેછે, (શ્રયત્ત્વેન્દિરા શશ્વદત્રાહે) ગોપિકાના અંકમાં આપને બેઠેલા બેઠ ગોપીજનવશ થએલા મની લક્ષ્મીજી પોતાની નિરાશા મની, વાયુ સાથે રહી, સેવા કરે છે.

(જ્યારે પ્રભુના મંત્રની એક માલા પુરી કરી અને મેરૂ રૂપ સાત નામનો ઉચ્ચાર કરતાં વિશેષ વિરહાવસ્થાથી અધિકાધિક કલેશ થતાંજ પ્રભુ પ્રકટ થયા, પ્રકટ થતા માત્ર માંજ શ્રીરાધિકાજીના આનન્દનો પાર ન રહ્યો. નિરતિશય આનન્દથી તે પ્રભુની અધિકાધિક શોભા અને સુગન્ધગન્ધવાહુની સુગન્ધ લેતાંજ પોતેજ ફલરૂપ નામ બોલ્યાં કે આપતો શ્રીમાન્ છે. અને મલયાચળના સુગંધીદાર વાયુથી સેવાયલા હ પ્રભો

પધારો. (હવે ફલરૂપ 'લોકનું' નિરૂપણ કરે છે.)

મૂ०—इत्येवं प्राणनाथस्य, प्रेमामृतरसायनम् ॥

यः पठेच्छ्रावयेद्वापि स प्रेमिण प्रविलेद्ध्रुवम् ॥३५॥

અર્થ—આ પ્રમાણે પૂર્વે કહેલાં પ્રાણનાથ, પરમાનન્દ શ્રીકૃષ્ણનાં નામરૂપી પ્રેમામૃત રસાયનનો જે પાઠ કરશે. અને જે સંભળાવશે તે જરૂર શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુના પ્રેમમાં મગ્ન થશે.

રહસ્ય—इत्येवं—ઉપર કહેલાં એકસો સોળ નામ કે પ્રેમામૃતરસાયનમ્—જેમાં પ્રેમરૂપી અમૃતરૂપ રસનું સ્થાન છે પ્રેમરૂપી અમૃતને રસાયનરૂપ ઐષધ છે. અર્થાત્ પ્રેમથી થએલી વિરહાવસ્થાની વ્યથા મટાડવામાં સાધનરૂપ છે. વળી અમૃતરૂપ છે તેથી પીવામાં પણ બહુ સુગમ પડશે. અને તે પ્રાણનાથસ્ય પ્રાણના નાથ શ્રીકૃષ્ણનાં નામરૂપી ઐષધનું પાન કરવાથી અનેક દુઃખો જતાં રહેશે. તેમજ પ્રાણની અંદર ખીરાજેલા રસિક પ્રભુનું પ્રાકટ્ય કરનારાં આ નામ જે કોઈ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય, શૂદ્ર, સ્ત્રી કે પુરૂષ. *પશુ કે પક્ષી, જે કોઈ પાઠ કરશે, તેનું શ્રવણ કરશે, કીર્તન કરશે, મનન કરશે, સંભળાવશે, તેને જરૂર પ્રેમિણ ભગવાનનો પ્રેમ પ્રાપ્ત થશે. ધ્રુવમ્ તે પ્રેમરૂપી અવિનાશી ફલ અલૌકિક છે. સામાન્ય નથી. કે જે પ્રેમથીજ

* મનેજ્ઞ મોક્ષમાં પશુની પ્રભુની સ્તુતિ કરી હતી

સ્નેહોભક્તીરૂપોક્તઃ ॥ સાક્ષાત્ ભક્તિરૂપ હોવાથી તે પ્રેમ-
અશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ બ્રહ્મણા વિપાંશ્વતા. અનેક રસ
રસિક રસદાન ચતુર, કોટી મન્મથ મન્મથરૂપ, પૂર્ણાનન્દ,
પુરુષોત્તમ સાથે અનેક અલૌકિક શૃંગારરસૈક પ્રધાન કામ-
ભોગની પ્રાપ્તિ થાય છે. ભક્તને અધિન થઈ રસિક પ્રભુ
વર્તે છે. આવા ફલને પ્રાપ્ત કરાવનારાં રસિક પ્રભુનાં નામ
જરૂર ગોપીજનોના સમાન ફલને આપે છે. શ્રીગુંસાઈજી શ્રીવિ-
કુલનાથજી વ્યાખ્યાનની સમાપ્તિ કરતાં કહે છે કે.

તદેતમર્વસ્વં નિજહૃદિ નિગૂઢં વ્રજવધૂ ॥

પ્રમાદ શ્રીભાજિ પ્રણયિરમિકાનામાતિમુદે ॥

પ્રયત્નેન સ્વેન પ્રકટિતમજસ્ત્રમપિતરાં ॥

વ્રજસ્ત્રીપૌભાગ્ય ણટિતિ વિદધાતુ મિયતયં ॥ ૧ ॥

इति वृन्दावनाम्भोधिचन्द्रदास्यार्थिना कृतम् ॥

પ્રેમામૃતાંષધસ્યેઃ વિઠુલેનાનુપાનકં ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—આ સર્વ પ્રેમામૃતનું અમારા હૃદયમાં ગૂઢ
રહેલું રહસ્ય તે પરમભક્ત શિરોમણિ શ્રીગોપિકાના પ્રસાદને
ભોગવનારા રસિક ભક્તોના હૃદયને માટે મારા અધિક પ્રય-
ત્નથી પ્રકટ કર્યું. તે રહસ્યાધિપતિ પ્રભુ વ્રજસ્ત્રીના જેવું
સૌભાગ્ય (ફલ) અમને તુરત આપો. ૧

વૃન્દાવનરૂપી સમુદ્રને હૃદય પમાડનાર ચન્દ્ર શ્રીકૃષ્ણની

સેવાની ઇચ્છાવાળા શ્રીવિકૃલ પ્રભુએ પ્રેમામૃતરૂપી ઐષધનું
 રહસ્યરૂપી અનુપાન રસિક પ્રભુની વિરહવેદનાવાળાને માટે
 કર્યું છે. (અનુપાન વગર ઐષધનો ગુણ નથી તેમ રહસ્ય સમ-
 બ્ધ્યા શીવાય પ્રેમામૃતનો ખાઠ કરવો યોગ્ય નથી.)--

इति श्रीमद्भट्टकमभुक्तलिखलितरहस्यनिरूपणानुसारेण ।

हरिशङ्करात्मजांचमनलालशास्त्रिकृत गुर्जरगिरां.

नुवादेन संयोजितं “ श्रीमद्भृष्टभाचार्य

विरचितं श्रीकृष्णप्रेमामृतं ”

संपूर्णम्

વિરહાવલોકન.

—*—

શ્રીકૃષ્ણ પ્રેમામૃત—પરબ્રહ્મ, પૂર્ણાનન્દ, રાસરસેશ, પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ સંબંધી રનેહ-ભક્તિ, અથવા પ્રેમરૂપી અમૃતનો બંડાર જેમાં છે તેનું નામ શ્રીકૃષ્ણ પ્રેમામૃત ગ્રન્થ છે.

ગ્રન્થનો ઉપક્રમ—નિલ લીલામાં વિરહાવસ્થા અને સયોગાવસ્થા એવી બે અવસ્થાઓ છે. નિલ લીલામાં મદતા દૂર કરવાને અથવા તે સંગમાવસ્થામાં પ્રેમોત્કર્ષ કરવાને ભગવાન બકતોમાં વિગ્ધાવસ્થાને પ્રકટ કરે છે. એક સમયે શ્રીરાધિકાજીને માન પ્રાપ્ત થતાં તે માનની દીર્ઘસીમા થવાથી અનેક પ્રકારે શ્રીમાધવે દૂતીદ્વારા મનાવ્યા છતાં પણ માન ન મુક્યું ત્યારે તે પ્રેમના ભૂપયુરૂપ માનને વિરહથી ઉતારવાને શ્રીમુરલીધર નિકુંજમાં પધાર્યા તે સમયે થએલા દીર્ઘ વિરહને જ્ઞાન્ત કરવાને શ્રીરાધિકાજીએ પ્રભુની તે તે લીલાઓનું અનુસંધાન કરી પ્રેમભર હૃદયમાંથી પ્રેમામૃતથી ભરેલાં પ્રભુનાં નામ ગાયાં તેના નામ શ્રીકૃષ્ણ પ્રેમામૃતરૂપે વિલસી રહ્યાં છે.

વિરહાવસ્થા આ ગ્રન્થનું મૂળ કારણ હોવાથી વિરહાવસ્થાનું સ્વરૂપ બતાવતા પહેલાં આ ગ્રન્થના અધિકારીનું સ્વરૂપ દર્શાવવું કવિત છે.

અધિકારી—भवजानगित मा मूढाः प्राकृतिं योनिमाश्रितं ॥

ક્ષર અને અક્ષર બ્રહ્મ કરતાં પણ અતીત પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ જેમ શર્કરાની પુતળીનું કોષ્ટ પણ અંગ શર્કરા શીવાય અન્ય બ્રહ્મતું નથી, તેવી રીતે આનન્દધન પ્રભુનાં હસ્ત પાદાદિ સર્વાંગ આનન્દમય છે. “માનન્દમયોભ્યાસાત્” તેમજ ગોપીજનો વિજેરની સાથે કરેલી લીલા તેમાં પણ લૌકિકતાનો ભાસ નથી, સર્વથા

અલૌકિક લીલાના કર્તા છે. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમની જ્યારે દૈવીજનોત્પત્તિ ઉદ્ધાર કરવાની કે આસુરનો સંહાર કરવાની ઇચ્છા થાય છે. સારે પોતે લીલા વિગ્રહ ધારણ કરી તે તે કાર્યો તેના યોગ્ય ચતુર્વ્યુહ (પ્રધુમ્ન, અનિરુદ્ધ, વાસુદેવ, અને સંકર્ષણ,) દ્વારા કરાવે છે. પરંતુ આ પ્રેમામૃતના નાયક તો ચતુર્વ્યુહ રહિત નિરાકાર (પ્રાકૃત આકાર રહિત) શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુ પોતેજ છે. આવી રીતે પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ જેના ધ્યાનમાં આવ્યું છે. અને તે પરબ્રહ્મકૃત શાસ્ત્રોક્ત લીલાઓની અલૌકિકતા જેના દૈવી હૃદયમાં સંપૂર્ણ રીતે ઠસી છે. તેમજ રસ-શાસ્ત્રોક્ત સર્વ રસમંડન શૃંગારરસના વિપ્રયોગ બેદનું જેને બાન છે, વળી અક્ષરબ્રહ્મ કરતાં ઉત્તમ ગોક્ષોક્તના સ્વરૂપનું જેણે મનન કર્યું છે, બ્રહ્મસૂત્રોક્ત ચતુર્થાધ્યાયાન્તર્ગત લીલામાં જેને દૃઢ શ્રદ્ધા છે. તે આ ગ્રન્થનો ઉત્તમ અધિકારી છે.

જેણે માહાત્મ્યજ્ઞાન કર્યું નથી. પરંતુ સ્વમાર્ગમાં સંપૂર્ણ નિષ્ઠા વાળા, અને શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુની લીલા સ્વાદની લીપ્સાથી લીલાનું શ્રવણ મનન કરનારા મધ્માધિકારી છે.

કેવળ બ્રહ્મ સંબંધકર્યા પછી કંઈ પણ (ભક્તિ વર્દિની વિગેરે ગ્રન્થોમાં ગતાવ્યા મુજબ) ભક્તિ વૃદ્ધિને માટે પ્રયત્ન કર્યો નથી પરંતુ શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ તરફ પ્રેમાગાનો તો પ્રેમામૃતમાં કંઈક પણ અધિકાર રહે છે. પરંતુ જેઓ ગીતા વાક્ય પ્રમાણે અવજા નમ્તિ માં મૂઠાઃ જે મૂર્ખ બોકો પ્રાકૃત અંગવાળા શ્રીકૃષ્ણને માને છે. તે ખરેખર અનધિકારીજ છે.

ગ્રન્થ વિષય—ગ્રન્થનું કારણ વિરહાવસ્થા છે. વિષય વિરહાવસ્થા છે. ફલ પણ વિરહાવસ્થા છે. અને પ્રેમામૃતના પાકથી અમારી

અભિલાષા પણ વિરહાવસ્થા પ્રાપ્ત કરવાની છે. માટે વિરહાવસ્થાનું સ્વરૂપ દર્શનીય છે.

રસ + આઠ પ્રકારના છે. તે સર્વમાં શૃંગારરસ પ્રધાન છે. શૃંગારરસમાં રતિ નામનો સ્થાયિભાવ છે. યોગ્ય નાયક અને યોગ્ય નાયિકાનો સંબંધ તેને રસદર્શક શાસ્ત્રોમાં આલંબન વિભાવ કહે છે. અહિંઆં ભગવાન શ્રીરાધિકાજીના આલંબન વિભાવ છે. બંને એકરૂપ છે. પ્રલ્લગ્ન છે. અભિન્ન છે છતાં લીલામાં ભિન્નરૂપ માલૂમ પડે છે. * ભગવાન રસરૂપ છે. રસોત્તૈસઃ તેથી શૃંગાર રસના સર્વ લક્ષણો ભગવાનમાં છે. એમ નિશ્ચિત છે.

શૃંગારમાં ચુંબન, કટાક્ષ, અને આલિંગન એ અનુભાવ છે. અને વિષયને રમાભાસ કહેવામાં આવે છે.

આવો શૃંગારરસ બે પ્રકારનો છે, ૧ સંયોગાત્મક ૨ વિપ્રયોગાત્મક સમાગમ અવસ્થાને સંયોગાત્મક કહેવાય છે. વિયોગાવસ્થાને વિપ્રયોગાત્મક કહેવાય છે. અર્થાત્ યોગ્યનાયિકા શ્રીરાધિકાજીનો યોગ્ય નાયક શ્રીકૃષ્ણ સાથે અમ્ભાગમાવસ્થામાં વધી ગએલો રતિ સંબંધી રસ તે વિપ્રલંબાવસ્થા છે, આ વિપ્રલંબ એટલે વિયોગ તે ચાર પ્રકારનો છે. ૧ પુર્વરાગ, ૨ માન, ૩ પ્રવાસ, ૪ કર્ણાત્મક આ ચારમાં બીજો પ્રકાર માન એ આ પ્રેમામૃતમાં મુખ્ય છે. આકીના ત્રણે ગોશ્વરીને દેખાઇ આવે છે. શુઓ આરંભમાંજ “હૃતીને અનેક પ્રકારે

+ શૃંગાર, હાસ્ય, કર્ણ-રૂપ, વીર, ભયાનક, બિભત્સ, અબ્હૂત, અને નવમો જ્ઞાન્તરસ પણ કહે છે. આ સર્વમાં સ્તમઃ પ્રકૃતિ પ્રાયોરસઃ ૧ શૃંગાર સ્વચ્ચતે ॥ * (વિહ્નમંડનમાં આ વિષય ચર્ચાવેલ છે)

ભગવાને શ્રીરાધિકાની પાસે મોકલ્યા છતાં માન ન છોડ્યું તારે પોતે નિકુંજમાં પધાર્યા.”

આ પ્રમાણે વિપ્રયોગ અવસ્થાના સ્વરૂપનું વિસ્મરણ ન થવું જોઈએ

શંકા—પ્રભુનો આનન્દમય દેહ છે. તે સચ્ચિદાનન્દમય પ્રભુના શ્રીઅંગમાં માણસના જેવા પંચમહાભૂતમાં રહેનારો કામ માનવો યોગ્ય નથી. જે કામ માનશે તો જરૂર લૌકિક પંચમહાભૂતના દેહવાળા ભગવાન માનવા પડશે. અને તેમને વિરહ થાય છે અને તે નિકુંજમાં અનેક પ્રકારે લીલા કરે છે, એ પૂર્વાનન્દ પ્રભુને મારી દૃષ્ટિથી યોગ્ય લાગતું નથી.

સમાધાન—ખરેખર આ શંકાથી હૃદયોગનું નિવારણ કરવું યોગ્ય છે. જ્યાં સુધી પ્રભુએ અનુગ્રહ કરી પેતાના તરીકે સ્વીકારેલ નથી. ત્યાં સુધી જીવ પ્રભુકૃત લીલાઓને સમજવા; અધિકારી બનતો નથી. માટે પ્રભુ લીલાઓ સમજવાને ખરેખર સાધન પ્રભુને શરણે જવું એ ઉત્તમ છે. તો પણ શંકાનું સમાધાન કરતાં જણવું છું કે, સાંભળ ! અલૌકિક દેહ ધારણ કરનાર જી. રસીક પરમાત્મા સાથે સર્વાન્ કામાન્ અશ્નુતે સર્વ જાતના કામેને ભોગવે છે. એવું શ્રુતિ કહે છે. કામ લૌકિક શરીરનોજ આશ્રય કરી રહે છે એમ નથી. પરંતુ અલૌકિક કામ પ્રભુના શ્રીઅંગમાંથી રસિક ભક્તો ભોગવે છે. પ્રભુમાં પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન પ્રાપ્ત થતાં પ્રભુ મેળવવાને ઉત્કંઠા થઈ જાય છે, તે વિરહામિમાં લૌકિક કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહનો નાશ થઈ જાય છે. નામ્યત્ શ્રુણોતિ કંઈ પણ લૌકિક વસ્તુનું સ્મરણ તેને રહેતું નથી. આવી વિરહાવસ્થામાં અલૌકિક દેહને ધારણ કરનાર ભક્ત પ્રભુની સાથે સર્વ રીતે આનન્દમય રસનું પાન કરે છે. લૌકિક

વાસનાનો સ્પર્શ પણ તે લીલામાં નથી તેનું સ્પષ્ટ દષ્ટાન્ત એકે-વેણુ નાદ થતાંજ ગોપિજનોને પ્રમુદ્ધનની લાલસા થઇ તેનાં જે ગોપી-જનોને પતિઓએ રોકી રાખી તેથી પ્રમુદ્ધનું ધ્યાન કરતાં તેઓએ પ્રાણુ છોડયા, પ્રભુપદને પામ્યાં. પરંતુ અન્ય ગોપીજનોની માફક દર્શન કરી લીલાસ્વાદ લેઇ શક્યાં નહિ કેમકે તેઓએ પ્રભુ તરફ જ્વર યુદ્ધિ રાખેલી તેથી તેઓને લૌકિક કામ આધરૂપ થયો. લૌકિક વાસનાથી કઃપિ પણ પ્રભુને મેળવી શકાય નહિ, બજનાનન્દ કદાપિ મળી શકતો નથી શ્રી, મહાપ્રભુજી કહે છે કે,—

ક્રિયા સર્વોડપિસૈવાત્ર પરં કામો ન વિચિને

તાસાં કામસ્ય સંપૂર્ત્તિ નિષ્કામેનેતિ તાસ્નથા ॥

પ્રભુકૃત લીલામાં ક્રિયા સર્વ તેજ છે. રસ શાસ્ત્રોક્ત છે. પરંતુ લૌકિક કામની તેમાં ગંધપણુ નથી. વ્રજાંગનાઓ અલૌકિક દેહવાળાં છે. તેથી તેમની કામની પૂર્તિ નિષ્કામથી કરેલી છે. સર્વ રસના સ્થાન રૂપ સર્વ રસના બંડારરૂપ, રસિક પ્રભુ સર્વ મક્રિયાઓ કરે છે. સર્વ ક્રિયાના સ્થાનરૂપ તો એકલા પ્રભુજી છે, કામાલ્પ્ય સુલ્લમુત્કુલ્લકુલ્લો-મુલ્લકુલ્લેનચાવરઃ ॥ આધિદૈવિક કામ સંબધી સુખ તો શ્રીકૃષ્ણપ્રભુજી ભોગવે છે. કોટિ બ્રહ્માંડના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ લૌકિક કામનું અનુકરણ કરતાજ નથી. ભક્તની ઇચ્છા પ્રમાણેજ પ્રભુ સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે. ભક્તના-શ્લેષમાં રસાત્મક પ્રભુનું ધ્યાન જેવી રીતે થઇ રહે છે, તેવી રીતે પ્રભુ પ્રકટ થાય છે. સિંધાલુણનો કટકો જેમ મહાર અને સર્વ રીતે ખાસજવાળો છે, તેવી રીતે પ્રભુના હસ્તપાદાદક સર્વ આનન્દમય છે. કોટિમન્મથ મન્મથ સ્વરૂપવાળા છતાં તેનાં કામ નથી. સર્વ શ્રીમગજ કામરૂપ છે, આનન્દરૂપ છે, મનુષ્યમાં દેહલાગ કામાલેષ થાયછે,

મોહિત થાય છે, શરીર ધુળે છે. તેવી રીતે પ્રભુમાં છેજ નહિ, પ્રભુમાં કામાવેશજ નથી. કામ અને શ્રીઅંગમાં બેદજ નથી, સર્વ કામનાથી પ્રભુ પૂર્ણ છે. ગોપીજનો પણ સંત્યજ્ય સર્વવિષયાનૂ તવ પાદમૂલં સર્વ વિષય વાસનાને છોડીને પ્રભુને શરણે આવ્યાં ત્યારેજ તેમને સ્વીકાર કર્યો હતો. માટે ભગવાનમાં કે વ્રજમક્તમાં લૈંગિક કામ છેજ નહિ. પ્રભુમાં પ્રથમ પ્રેમ થાય પછી પ્રભુ કૃપા કરે તો આસક્તિ થાય અને તે આસક્તિથી જગત્તા સર્વ પદાર્થોનાંથી ભાગ ક્ષેપી જાય, વિષય કે કોઈપણ વાસના સંસારમાંથી નિવૃત્ત થાય, ત્યારે સર્વાત્મભાવપૂર્વક પ્રભુમાં વ્યસન થાય છે. આ વ્યસન પછી પ્રેમોત્કૃષ્ટતા થતાં વિરહાશ્રિમાં પ્રારબ્ધ કર્મ બળી જઈ અલૌકિક દેહ ધારણ થાય ત્યારે બ્રહ્મરૂપ થવાય છે. બ્રહ્મરૂપથયા પછી,

“ બ્રહ્મવિદ્ આપ્નોતિ પરં । તદેવાઽભ્યુક્તા । સત્યં જ્ઞાનમનન્તં
 બ્રહ્મ યો વેદ નિહિતં ગુહાર્યાં પરમે બ્યોમન્ સોઽનુતે સર્વાન્ કામાન્
 સહ બ્રહ્મણા વિપશ્ચિતા ” બ્રહ્મને જાણનારાઓ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમને પામે છે સત્ય, જ્ઞાન, અને અનન્તવાણુ બ્રહ્મ છે. જે હૃદયાકાશરૂપ ગુહામાં રહેલુ જાણે છે. તે નાના પ્રકારના ભોગ કરવામાં ચતુર એવા શ્રીકૃષ્ણ સાથે અનેક પ્રકારના કામો ભોગવે છે.” આટલો સ્થિતિને લાયક થાય ત્યારે રાસરસિક ચતુર પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ સાથે કામોને ભોગવાય છે. ગોપીજનો પણ તેવીજ સ્થિતિએ આવેલાં, પ્રભુમાં સર્વાત્મભાવને પામેલાં, લૌકિક સર્વ વિષયને છોડી પ્રભુમાં તક્ષીન થએલાં, વિરહાશ્રિથી પ્રારબ્ધ કર્મ બળી ગએલાં ગોપીજનોનો અધિકાર અને પરબ્રહ્મ સહલીલાની યોગ્યતા થઈ તે જુ બ્રહ્મહૃદમગ્નાઃ બ્રહ્મહૃદમાં તેમને મગ્ન કરી શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુએ જ્યારે ઉદ્ધાર કર્યો ત્યારથી બ્રહ્મરૂપ થએલાં

પરબ્રહ્મને પામી વિપશ્ચિત્ બ્રહ્મની સાથે અનેક ભોગ ભોગવે છે. એમ શ્રુતિ પોકાર કરીને કહે છે.

મુન્દલીનાદ થતાંજ જ્યારે ગોપીજનો પરબ્રહ્મ સહ નૃત્ય કરવાને આવ્યાં, ત્યારે ભગવાને તેઓએ પાછાં જવા કહ્યું અને ઘણાં સમજાવ્યાં : “ ત્યારે વિનંતિ કરતાં કહે છે કે “ અમારે કોઇ વિષય વાસનાની ઇચ્છા નથી. •અમેએ ” “ ગૃહ, પતિ, ઘન. દેહ અને આત્મ: સુક્ષ્મં પશ્ય આપને અર્પણુ કરી દીધેા છે અમારે કોઇના ઉપર વાસના નથી. જે વાસના હત તેા યાની કરતાં પણુ ઉત્તમ સ્થિતિરૂપ આપના ચરણુને કેવી રીતે મેળવી શકત. ”

देवो यथादिपुरुषो भजते मुमुक्षुः

“ અમે મુમુક્ષુ છીએ. સંસારની ઇચ્છાવાળાં નથી. માટે આદિ-પુરુષરૂપ આપે અમારો સ્વીકાર કરી અમને ભજવા જોઇએ. અર્થાત્ અમારો ભાગ:કરવો જોઇએ નહિ. ”

આ પ્રમાણે નિષ્કામ ગોપીજનોની સાથે થએલી નૃત્યલીલા નિષ્કામ છે. તેમને સ્વીકાર કર્યો અને જ્યારે સૌભાગ્ય મદ આવ્યો ત્યારે પ્રભુ તિરોહિત થઈ ગયા. શ્રીરાધિકાજીને સાથે રાખ્યાં. અને તેમની સાથે અનેક રીતે વનગમન કર્યું, નિકુંજલીલા કરી, અને તેમને પણુ માન થતાં ત્યાંથી તિરોહિત થયા. પછી અનેક રીતે તેઓ તલસર્તા પુન: પ્રકટ થઇ રાસરસમંડન પ્રભુએ નૃત્ય કર્યું.

આ રાસમાં જે લોકિક ઠામ હતો. શ્રીમદ્ પ્રભુજી કહે છે કે-

कामेन पुरितः कामः संसारं जनयेत्स्फुटम्

कामाभावेन पूर्णस्तु निष्कामः स्यान्न संशयः ॥

કામથી કામ પુરતાં સંસાર થાય છે. અને નિષ્કામથી નિષ્કામ થાય છે. કામથી કામ પુરતાં સંસારની પુત્ર પૌત્રની પરંપરા જોવામાં આવે છે. પરંતુ પ્રભુ સાથે તો અહતા મમતાના નાશપૂર્વક પ્રભુમય થવાનું મુખ્ય સાધન પ્રભુની રાસલીલાનું વર્ણન છે. તેનું મનન કરવામાં આવે તો ભક્તિં પરાં ભગવતિ પ્રતિલભ્ય કામં હૃદ્દેરોગામાશ્ચ અપહિનોતિ અચિરેણ ધીરઃ વિદ્વાન્ માણુસ શ્રેષ્ઠ ભક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે. અને હૃદયના કામાદિ સર્વ સંસારની વામનાએને ત્યાગ કરી શકે છે. પ્રભુ સ્વરૂપાનન્દનું દાન કરે છે. તેથીજ આ નિષ્કામ લીલા પરબ્રહ્મ સન્નિધિદાનન્દને ભૂષણરૂપ છે.

આવી નિષ્કામ લીલામાં શ્રૃંગાર એ મુખ્ય રસ પ્રભુમાં છે. રહસ્ય જાનન્દી ભવતિ પ્રભુના આનન્દરસની પ્રાપ્તિ કરી ભગવદીયો આનન્દી થાય છે. માટે ભગવાન્ રસરૂપ છે. રસોમાં શ્રૃંગારરસ મુખ્ય છે અને તે શ્રૃંગારરસનો ખીન્ને પ્રકાર વિપ્રયોગ રતિ નામના સ્થાયી ભાવ સાથે શોભી રહેતાં પ્રભુ સાથે અનેકવિધલીલાને યોગ્ય થાય છે. માટે આ વિરહાવસ્થા તે દુઃખમય સ્થિતિ નથી. ક્ષીણ પાપવાળા મનુષ્યોની શ્રીકૃષ્ણમાં ભક્તિ થતાં પરબ્રહ્મ પરમાનન્દ મેળવવાને માટે અજ્ઞાનન્દ કરતાં પણ વધારે સુખના સારરૂપ પ્રભુ સંમંથી વિરહાવસ્થા સર્વ રીતે સર્વ સુખોમાં પૂર્ણ સુખની સીમાને ખતાવી, ધ્વજ શરકાવી રહેલી છે.

ધુરબ્રહ્મનો વિપ્રયોગ એજ સર્વ રીતે રસાસ્વાદનું કારણ છે.

લૌકિકની અંદર કરેલો વિપ્રયોગ લૌકિકવાસના વધારે છે. પરંતુ ભગવાનનો વિપ્રયોગ એજ હૃદ્દેરોગને હણી તારનાર છે શ્રીગુણાકૃષ્ણ કહે છે કે—

રસિકાએવ જાનન્તિ ગોપીશ પ્રેમજં મુખં

અન્યે વિરહજં દુઃખં શ્રુત્વા કાતરતાં ગતાઃ

ગોપીપતિના પ્રેમનું મુખ તો રસિકોજ જાણે છે ખીજાએ
વિરહ દુઃખને સાંભળી શંકિત હૃદયવાળા થઈ કાયર થઈ જાય છે.
માટે પ્રેમામૃતરૂપી રસ અરસિકોને માટે નથી પરંતુ રામરસદરસિક
બકતોના હૃદયમાં મુકવાને પ્રકટ કરેલો છે.

પ્રેમામૃત એટલે શું?—ઉપર જણાવેલી ત્રિપ્રયોગાવસ્થાથી
શ્રીરામરસ શિરોમણિ શ્રીરાધિકાજીએ પ્રેમમય હૃદયવાળા શ્રીકૃષ્ણનાં અમૃ-
તરૂપ નામ જે ગાયેલાં છે. તેજ આ શ્રીકૃષ્ણપ્રેમામૃત છે.

આ અન્ય ઉપર શ્રીગુંસાધજીની ટીકા છે. તે ટીકામાં કોઈ જ-
ગ્યાએ એક નામના જે ત્રણ અર્થ કરેલા છે. તો તેને એક જે એવાં
આંકથી બતાવવામાં આવ્યા છે. અને શ્રીગુંસાધજીની ટીકાનુસારજ
અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે. સદરહુ ટીકા સંવત ૧૮૦૮ માં
લખાયેલી છે.

શ્રીગુંસાધજી આ ટીકારૂપી અનુપાન પ્રેમામૃતરૂપી ઔષધની સાથે
રસિકજનોને પાવાને માટે ટીકાના અન્તમાં બલામણુ કરે છે. કમકે
મરસિકેષુ રસસ્ય નિવેદનં “ અરસિકોને રસનું નિવેદન વિષરૂપ થઈ
પડે છે.” આજ કારણથી ટીકાની અંદર અરસિકને વિષરૂપ ન નિવડે
તેટલા માટે શબ્દોને વાક્ય રચનામાં પેરોવી રસિકને રસસ્વાદ અને
અરસિકને વાર્તાલાપ નિવડશે, પરંતુ વિષરૂપ તો નહિજ નિવડે.

આ પ્રેમામૃતનો પાઠ ખરેખર અમૃતમય કરનાર છે. અમૃતનક
બંડારરૂપ કહીએ તો પણ ચાલે.

અરહુ.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

*॥ अथश्रीमद्विठ्ठलेश्वर ग्रथित ग्रन्थानां ॥

॥ द्वितीयोल्लामः ॥

*॥ अथश्रीभुजंगप्रयाताष्टकम् ॥

श्रीमद्भूपर प्रह्लाद पुरुषोत्तमावतार श्रीविकृष्वेश्वर
भुजंग प्रयात छंदથી ભુજંગ પ્રયાતાષ્ટકનો આરંભ કરે છે.
*શ્રીગુંસાધણ આ ગ્રન્થના આરંભના શ્લોકમાં અમૃતરસથી ભર-
પૂર વેણુનું વર્ણન કરતાં પ્રભુ પ્રાકટ્યની અભિલાષા દર્શાવે છે.

* શ્રીમદ્ વિકૃષ્ણેશ્વરની વાણી ઓળખવાનાં કારણો. ૧. તે પ્રભુની વાણીમાં પદલાલિત્ય અધિક આવે છે. ૨. સમાસનાં જોડકડાં ક્ષીર્ણ આવે છે. ૩. વાક્ય ચાલતા સુધી દર્ધ હોય છે. ૪. પ્રાસલાવવાની અુખીતો શ્રી વિકૃષ્ણ પ્રભુનીજ છે. ૫. અર્થ ગાંભીર્ય અને અલંકાર વાળી ભાષા તે શ્રીગુંસાધણનીજ છે આ સર્વના દાખલા ૩૫ આ ભુજંગપ્રયાતાષ્ટક છે. આ સ્તોત્રને શ્રીમદ્દાપ્રભુ વિરચિતઃકહે છે. પરંતુ આ વાણી શ્રીગુંસાધણની સ્પષ્ટમાલૂમ પડે છે. તેથી શ્રી ગુંસાધણ કૃત છે.
* શ્રીવિકૃષ્ણેશ્વરજી પોતે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પૂણ્યવિતાર છતાં ભક્તના ઉપર ઉપકાર કરવાજ આ સ્તોત્ર આ લખે છે,

‘સુધાધામનૈજાધરાધારવેણું કરાગ્રૈરુદગ્રૈરાતિવ્યગ્રશીલઃ ॥
સદા પૂરયંશ્ચારયન્ગોવરૂથાન્પુરઃ પ્રાદુરાસ્તાં મમાર્ધરિર્વીરઃ ॥

અર્થ—પરમ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ અમૃતના સ્થાનરૂપ પોતાના અધરોષ્ટના આધારે વેણું રાખી, તે વેણું ઉપર અત્યન્ત અંચળ અને ઊંચી અંગુલિઓ વડે વાયુને પુરતા અર્થાત્ અધરોષ્ટથી વાયુપુરી અંગુલીઓથી સ્વર ગતિ કરી બંધી વગાડતા, અને ગાયોના સમૂહને ચારતા, એવા, ગોપાલવીર, શ્રીકૃષ્ણ મારા આગળ પ્રગટ થાઓ ? સારાંશ જે પરમ બ્રહ્મ, રસિક, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, બંધીધર એવા-પુષ્ટ પ્રભુમારા આગળ પ્રકટ થાઓ ? (આવી રીતે વિરહ અને દિનતાથી આર્તિ બતાવવામાં આવે છે.)

નીચેના બીજા અને ત્રીજા શ્લોકનો સંબંધ એક છે. “પ્રગટ થાઓ” એવી અભિલાષા દર્શાવી, હવે પ્રગટ થયા પછી હું પ્રલો ? મને આપની સાથે રસિક રાસ રસ યોગ્ય બનાવી લીલામાં સ્વીકાર કરવા રૂપી મારા ઉપર કૃપા કરો? આવી રીતે લીલાની અભિલાષા દર્શાવતાં શ્રીરાધિકાજી સાથે કરેલી લીલા અને અલૌકિક કામનું વર્ણન કરે છે.

યન્નોદાયશોદ્ધાનદક્ષાંબુજાક્ષ પ્રતીપપમાદ મહાણમર્વીણ ॥
નિજાપાક્ષસક્ષોદ્ભવાનક્ષગોપાક્ષનાપાક્ષનૃત્યાક્ષણામૃતદેહ ॥ ૨ ॥
સદારાધિકારાધિકાસાધકાર્ય પ્રતાપપ્રસાદમમ્નો કૃષ્ણદેવ ॥
અનન્નીકૃતાનક્ષેસઠ્યન્નરક્ષમિ યત્પ્રાપાધન્ને પ્રસન્નદ ॥ ૩ ॥

અર્થ—હેયશોદાને યશદાન આપવામાં કુશળ ? કમળના સરખા નેત્રવાળા ? શત્રુના અધિક મદને નાશ કરવામાં કુશળ છે ! (છતાં) આપના કટાક્ષથી જેમને કામ ઉત્પન્ન થયો છે એવાં ગોપીજનોના કટાક્ષોને નૃત્ય કરવાનું સ્થાન આપને દેહ છે. એવા ॥ ૨ ॥ હૃદયમાં શ્રી રાધિકાજીની આરધના (મનોરથો) ને પૂર્ણ કરવા માટે પ્રતાપ અનેકૃપાને દર્શાવનારા ? હે પ્રભો ? હે કૃષ્ણ હે દેવ ? (શંકરે બાળીને) અંગવગરના કરેલા કામથી સેવાયલા, અમારા હૃદયના વિરહ તાપથી પાપને, હરનારા હે પ્રભો ? પ્રસન્ન થાઓ ?

સારાંશ—જેવી રીતે શ્રીરાધિકાજીના મનોરથ પૂર્ણ કરે છે તેવી રીતે આપ અલૌકિક રસિક રાસ લીલામાં મારો સ્વીકાર કરી મારા મનોરથો પૂર્ણ કરો ? કેમકે આપના વિરહતાપથી અમારાં પાપ-પુણ્ય રૂપી પ્રારબ્ધ કર્મ બગી ગયાં છે. ॥૩॥

હવે પ્રગટ થયેલા પ્રભુને હૃદયમાં પધારવાની વિનંતી કરે છે.

સ્માકાન્ત શાન્ત પ્રતોપાન્તા મન્તઃ સ્થિરી મૂતપાદામ્બુજસ્ત્વં મવાશુ

સદા કૃષ્ણકૃષ્ણેતિનામ ત્વદીય વિભો મૃણ્હતો હેયશોદાકિશેર

અર્થ હે સ્માકાન્ત-લક્ષ્મીપતિ ? હૃદયમાં કૃષ્ણ !

કૃષ્ણ !! કૃષ્ણ !!! આ પ્રમાણે આપનું જ નામ જપનારા

એવા મારા હૃદયમાં સ્થિર ચરણ કમળવાળા થાઓ ? શાન્ત

છતાં શત્રુનો નાશ કરનારા હે યશોદાબાલ ! મારા હૃદયમાંજ

આપનું ચરણ કમળ સ્થિર કરી રહો ?

સારાંશ—ત્યારે વિરહદશાની. પરાકાષ્ટા થાય છે; ત્યારે યશોદાનંદન પ્રભુનું નામજ સ્વસ્થતાના હેતુભૂત થાય છે. રસિકપ્રભુને હૃદયમાં સ્થિર થવા પ્રાર્થના કરે છે. ૪

હૃદયમાં પ્રભુને સ્થિર થવાની વિનંતિ કરી, હૃદયમાં સ્થિર થઈ ગિરાજેલા પ્રભુને “બહાર પ્રકટ લીલા કરવા પ્રસન્ન થાઓ.” એવી વિનંતી કરે છે.—

સ્ફુરદ્રઙ્ગમ્મિષ્ટમશ્ચોપવિષ્ટોચ્છલચ્છત્રુપક્ષે મયશ્ચોનિનીષો ॥
અલિજાતજુષ્ટોત્તમસ્તગ્ધર શ્રીમનોમંદિરત્વં હરે મે પ્રસાદા ॥૫॥

અથ—મદ્વયુદ્ધ કરવાની શોભતી રંગભૂમીમાં મંચ (ખાટ) ઉપર બેઠેલા શત્રુ પક્ષમાં ભયને ઉત્પન્નકરનારા, અને સુગંધીથી ભ્રમરોના સમૂહથી સેવાયક્ષ ઉત્તમ હારને ધારણ કરનારા. મારા મનરૂપી મંદિરવાળા, હે હરિ ? કૃષ્ણ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. સારાંશ—મહાનામશનિ૦ કંસને ત્યાં મદ્વયુદ્ધ કરતી વખતે રંગ ભૂમીમાં માંચા ઉપર કંસ વિગેરે શત્રુઓ બેઠા હતા ત્યારે તેમના મનને પરમભયરૂપ પ્રભુ નિવડયા હતા, પરંતુ મારા મનમાં તો મંદિર કરી રહેલા છે. એવા પ્રભો ? બહાર પ્રકટ થઈ અધર સુધાપાનથી રસિકલીલા કરાવો. ૫.

હવે કહે છે. પ્રસન્ન થતા સુધીમાં અમારા પ્રાણુ વિરહમાં ધારણ શકે:—તેટલા પુરતુ આપ અમારું રક્ષણ કરો ? અથવા અમારા ઉત્કટ ભાવમાં કોઈ વિધન ન થાય. અને આપ

અમારા હૃદયમંદીરમાંથી જરા પણ બહાર ન જાયો. એવી રીતે અમારું રક્ષણ કરો ? એવું ત્રણ શ્લોકથી કહે છે—

સ્મરસ્મેરકસ્માત્વમસ્માન્સ્વતો ન સ્મરસ્યમ્ જસ્પરનેત્રા, કાંપિના
સ્મીતોદ્ગાથિતાનક્રગોપાન્નાક્રોહસત્સ્વાન્નસત્સક્રલંબેશપારિ ॥૬॥

અર્થ—હે કામનાથી પણ અધિક સુંદર ! (અમે આપને શરણે આવ્યા છીએ,) તેથી આપ પોતેજ અમોને કેમ સંભારતા નથી ? હે કમળને પણ હસી કાઠે એવા નેત્રવાળા ! અને હાસ્યથી જેને કામ ઉત્પન્ન થયો છે એવાં ગોપી-જનોના અંગની સાથે સુંદર શોભતા પોતાના અંગનો સંગ કરનારા હે કૃષ્ણ ? મારું રક્ષણ કરો ? ૬.

રમારામ રામામનોહારિવેષોદ્દતક્ષોણિપાલાધપાપક્ષયજ્ઞ ॥
દરોત્ફુલ્લપંકેરુહસ્મેરહાસ પ્રપન્નાર્તિહૃન્નંદસૂનો પ્રસીદ ॥૭॥

અર્થ—હે લક્ષ્મીના આરામ કરવાના સ્થાનરૂપ ! અને સર્વ સ્ત્રીઓને મોહ પમાડે એવા મનોહર વેશવાળા, અને ઉદ્ધત ભૂપાલના સમૂહરૂપી પાપને નાશ કરવાવાળા ? જરાક ખીલેલાં કમળના સરીખા સુંદર હાસ્યવાળા, હે શરણાતલકતોના ત્રિવિધ તાપને હરનારા નન્દપુત્ર શ્રીકૃષ્ણ મારા ઉપર-પ્રસન્ન થાઓ

કુરંગદિશાભંગસંગેન શશ્વન્નિજાનંદદાનંદકંદાતિકાલ ॥
કલિદોદ્ભવોદ્ભુતપંકેરુહાક્ષ સ્વમક્તાનુરક્તાક્તપાદ પ્રસીદ ॥૮॥

અર્થ—કુરંગી (હરણી) ના સરખાં નેત્રવાળી ગોપી-જનોને અંગ સંગથી હંમેશાં (આનન્દ) એટલે આનન્દને આપનારા, આનન્દના મૂળરૂપ-પૂર્ણાનન્દરૂપ, કાલની ગતિને પણ એળાંગી ગએલા, એવા હે કૃષ્ણ ? કલિન્દ પુત્રી શ્રીય-મુનાજીમાં થએલા કમળના સરખા નેત્રવાળા, અને જેમના ચરણકમળમાં લક્તોં પ્રીતિવાળા થયા એવા લાલ ચરણવાળા, પ્રભો ! મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ ! ૮

હવે આ સ્તોત્રનો સર્વોત્તમતા દર્શાવવા પૂર્વક આ સ્તોત્રના પાઠથી થતા ફળનું નિરૂપણ કરે છે.

મુજંગપ્રયાતાષ્ટકેનાનુયાનો મુજંગે શયાનં દરિં સંસ્તવીતિ ॥
રતિસ્તસ્યકૃષ્ણેભવત્યાશુ નિત્યાકિમન્યૈઃફલૈર્ફલ્ગુભિઃસેવકસ્ય૯

અર્થ—આ શ્રીભુજંગ પ્રયાતાષ્ટકમાં પ્રીતિ રાખી ભુજંગ (સર્પ) ના લોભ ઉપર શયન કરનારા શ્રીહરિની સ્તુતિ કરે, તો જરૂર પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણમાં તુરત નિત્યલક્ષિત પ્રાપ્ત થાય છે, તો આથી વિશેષ બીજાં નકામાં ફળ મેળવવાનું એવકને શું પ્રયેજન છે ?

સારાંશ—આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી ઉત્તમોત્તમ ફલ શ્રીકૃષ્ણમાં લક્ષિત થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં મુખ્ય આધન લક્ષિત છે. અને તે લક્ષિત દહ થઈ શ્રીપૂર્ણ પ્રભુમાં રતિ થાય તેજ પરમ ફળ રૂપ છે. તેવી રતિ પ્રભુની અનન્ય

લક્ષિતનું સ્વરૂપ છે, માટે ફલ પણ લક્ષિત છે. વગી શ્રીગુંસાં-
ઘળ કહે છે કે—આવાં ઉત્તમ ફલ શીવાય બીજાં નકામાં
ફલ મેળવાને ફાંફાં મારા સેવકે મારવાં નહિ.

इति श्रीविठ्ठलेश्वररचितंभुजंगप्रयाताष्टकं संपूणम्॥

॥ अथ श्रीगोकुलाष्टकम् ॥

શ્રીગુંસાંઘળ શ્રીગોકુલની ઉત્તમતા દર્શાવવા અને ગોકુલ
સર્વ લોક કરતાં ઉત્તમ છે. બીજાં લોકમાં જ્ઞાની જઈ શકે છે.
પણ અહિંમાં પરમ ભગવદીયજનને આ ગોકુલ રૂપી સ્થાન
પ્રાપ્ત થાય છે. એવું અલૌકિક ગોકુળ એ પર બ્રહ્મ પરમા-
ત્માનું સ્થાન છે. પરમાન્નદ લીલાની રસિક ભૂમિતો સર્વ
રીતે અક્ષર ધામ વ્યાપી વૈકુંઠ કરતાં પણ કોટી ઘણા સુ-
ખના સ્થાન રૂપ ગોકુલનું વર્ણન કરતાં, ગોકુલાધિપતિ
શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરે છે.

श्रीमद्रोकुलसर्वस्वं श्रीमद्रोकुलमंडनम्॥

श्रीमद्रोकुलदत्तारा श्रीमद्रोकुलजीवनम् ॥१॥

અર્થ—૧. પરમરસિકભક્તોના સ્થાન હોવાથી શ્રી
ગોવર્ધન, ગોસમૂહ, વિગેરે સર્વ અલૌકિક સામગ્રી ગોકુલમાં

હોવાથી શ્રીગોકુલ એજ આપનું ધન છે. ૨ શ્રીગોકુલના શણગાર રૂપ આપ છે. ૩. સર્વ ગોકુલને આપ આંખની કીકી રૂપ છે, તેથી ગોકુલવાસીઓ આપને જરા પણ જ્ઞેતા નથી, તે જ્ઞેમ આંખની કીકી વગર માણસ આંધળુ થાય છે. તેમ આપના દર્શન શીવાય આપું ગોકુલ અંધ થઈ જાય છે ૪. સર્વ શ્રીગોકુલના જીવન રૂપ છે. આપના વગર સમગ્ર ગોકુળના જનો મરણાસન્ન થઈ જાય છે.

શ્રીમદ્ગોકુલમાત્રેશઃ શ્રીમદ્ગોકુલપાલક ॥

શ્રીમદ્ગોકુલલીલાન્ધિઃ શ્રીમદ્ગોકુલસંશ્રયઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—૫ શ્રીગોકુલ માત્રના આપ સ્વામી છે ૬ શ્રી ગોકુલને પાળનારા છે, પ્રહ્લાનન્દમાંથી કૃપાપાત્ર જીવોને ઉદ્ધાર કરીને પરમલકતોને ગોકુલમાં અનેકવિધ લીલા કરી સુધાપાન કરાવે છે માટે આપ ગોકુલમાં લીલાના સમુદ્ર રૂપ છે. ૮. સર્વ ગોકુલના આશ્રયભૂત આપજ છે.

શ્રીમદ્ગોકુલજીવાત્મા શ્રીમદ્ગોકુલમાનસમ્ ॥

શ્રીમદ્ગોકુલદુઃखघ्नઃ શ્રીમદ્ગોકુલવીક્ષિતઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—૯. શ્રીગોકુલના જીવાત્મા રૂપ આપ છે. જીવમાં આનન્દનો તિરોભાવ હોય છે. પરંતુ બ્યારે પરમાત્મા લીલૈક યોગ્ય લકતને પોતાની સાથે અનેક પ્રકારની કીડામાં યોજે છે ત્યારે તે લકતનાં અન્ન, પ્રાણુ, ઇન્દ્રિય, જીવાત્મા

સર્વ પ્રભુરૂપ થાય છે. તેથી ગોકુલના જીવાત્મા રૂપ આપ છે. ૧૦ તેવીજ રીતે શ્રીગોકુલના મન રૂપ છે. ૧૧ ગોકુલસ્થાનને જ્યારે આપને જોતાં નથી ત્યારે તેમને બહુજ વિરહ વેદના થાય છે. ગોકુલના તેવા વિરહથી થતા દુઃખને હરનારા છે. ૧૨ આખું શ્રીગોકુલ આપનેજ જોઈ રહ્યું છે.

શ્રીમદ્ગોકુલસૌંદર્ય શ્રીમદ્ગોકુલસત્ફલમ્ ॥

શ્રીમદ્ગોકુલગોમાજઃ શ્રીમદ્ગોકુલકામદઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ--૧૩ સર્વ ગોકુલની સુન્દરતા રૂપ, ૧૪ આખા શ્રીગોકુલના સદ્ભાગ્ય રૂપ છે. જ્યારે ભાગ્યને ઉદય થાય છે ત્યારે મહત્કૃણ મળે છે. તેવી રીતે ગોકુલનાં મહત્ભાગ્યને ઉદય થયો જેથી આપ કૃણ રૂપ ત્યાં પ્રગટ થયા. ૧૫ આખા ગોકુલના પ્રાણ આપજ છે. સર્વે પ્રાણનો આધાર આપ છે. ૧૬. જ્યારે ભગવાનનાં ઈર્શન ભક્ત કરે છે ત્યારે ભક્તને ભગવાનની સાથે અનેક વિષલીલાની અભિલાષા થાય છે. તે અભિલાષાને પૂર્ણ કરનારા.

શ્રીમદ્ગોકુલરાકેશઃ શ્રીમદ્ગોકુલતારકઃ ॥

શ્રીમદ્ગોકુલપદ્માલિઃ શ્રીમદ્ગોકુલસંસ્તુતઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ--૧૭. શ્રીગોકુલના ચન્દ્રરૂપ ૧૮. શ્રીગોકુલના તારાભૂત ૧૯. શ્રીગોકુલરૂપી કમળના આપ ભ્રમર છે. જેમ ભ્રમરે કમળના સારસારરૂપ મધુનો સ્વાદ લે છે, તેમ આપ

શ્રીગોપુલસ્થ ગોપીજનોની અધર સુધાના સ્વાદને લેનારા છે. ૨૦.. સર્વ શ્રીગોપુલથી આપ સ્તુતિ કરાયલા છે. સમગ્ર શ્રીગોપુલ અહુર્નોશ આપનીજ સ્તુતિ કરે છે. ૫૫

શ્રીમદ્ગોકુલસંગીતઃ શ્રીમદ્ગોકુલકાવ્યકૃત્ ॥

શ્રીમદ્ગોકુલભાવાત્મા શ્રીમદ્ગોકુલપાલકઃ ॥ ૬ ॥

. અર્થ—૨૧. શ્રીગોપુલવાસી ગોપીજનોથી (જયતિત વેકં વિગેરે પદોવડે) હું મેંશાં ગવાયલા છે. ૨૨. શ્રીગોપુલમાં આપ નૃત્ય (રાસલીલા)ને કરનારા છે. ૨૩. શ્રીગોપુલની આપની સાથે કાન્તિ, ગતિ, મોહ, મહ, સ્વપ્ન વિગેરેના ભાવરૂપી આત્મા છે. ૨૪. શ્રીગોપુલના પોષણ કરનારા. શ્રીગો-કુલ ઉપર પરમ અનુગ્રહ કરનારા છે.

શ્રીમદ્ગોકુલહૃત્સ્થાનઃ શ્રીમદ્ગોકુલસંહૃતઃ ॥

શ્રીમદ્ગોકુલદવગુપ્તઃ શ્રીમદ્ગોકુલયોદિતઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—૨૫. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, ને અહંકાર આ ચાર મળી અન્તઃકરણ થાય છે. ન્યારે આચાર લૌકિક માંયું થાય છે ત્યારે અધોગતિ થાય છે. પરંતુ લીલેકયોગ્યતાવાળા ભક-તના અલૌકિક દેહ પ્રાણ અને ચિત્ત, બુદ્ધિ મન અને અહંકાર-પ્રભું રૂપ થઈ જાય છે. તેથી કોઈ ભતનો તેને ભય રહેતો નથી. તેવી રીતે આપ શ્રીગોપુલના સ્થાનરૂપ છે. ૨૬. શ્રીગો-કુલથી વિંટાયલા છે. ૨૭. સર્વ શ્રીગોપુલની દૃષ્ટિથી પોષાઓ.

છો. ૨૮. અને ભક્તને જોઈ ભગવાન અધિક હર્ષ પામે છે અને ભક્તને વશ થઈ રહે છે. જેમ સત્સત્રીઓ પોતાના પતિને વશ કરી હર્ષ પમાડે છે તેવી રીતે આપને શ્રીગોકુલ હર્ષિત કરે છે.

શ્રીદ્રોકુલભોગ્યશ્રીઃ શ્રીમદ્રોકુલલાલિતઃ ॥

શ્રીમદ્રોકુલભોગ્યશ્રીઃ શ્રીમદ્રોકુલસર્વકૃત્ ॥ ૮ ॥

અર્થ--૨૯ શ્રીગોકુલને ભોગવવા યોગ્ય લક્ષ્મીરૂપે આપ છો. ૩૦ સમગ્ર શ્રીગોકુલ આપનેજ ખેલાવવામાં બહુ પ્રીતિવાળું છે. ૩૧ કેમકે આખા ગોકુલના ભાગ્યની શોભારૂપ આપજ છો. આપનાથી સમગ્ર શ્રીગોકુલની શોભા દીપી રહી છે, આપજ તેના પરમભાગ્યરૂપ છો. ૩૨ શ્રીગોકુલજ આપનું સર્વ અલૌકિક કૃત્ય કરવાનું સ્થાન છે. ૮

હવે આ અંતિમ શ્લોકમાં આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી થતા ફળની સ્થિતિ દર્શાવતાં આ ભગવાનનાં પવિત્રતાના નામ મારા હૃદયમાં રહો એવી વિજ્ઞપ્તિ કરે છે.

इमानि श्रीगोकुलेश्वरनामानि वदने मम ॥

वसंतु संततं चैव लीलाश्च हृदये सदा ॥ ९ ॥

અર્થ--આ શ્રીમદ્ગોકુલેશ્વરનાં નામ મારા મુખમાં હૃદયમાં રહો ? અને આ નામોમાં ગવાએલી લીલા મારા

હૃદયમાં ગુંથાઈ રહે, અર્થાત્ મારા હૃદયમાં હૃંમેશાં પ્રભુની લીલાની ભાવના થયા કરો.

સારાંશ—શરણુની ઇચ્છવાળા ભકતે હૃંમેશાં પ્રભુના નામોચ્ચાર પૂર્વક પ્રભુનામની લીલાની ભાવનારૂપ આ સ્તોત્રને પાઠ કરવો.

इति श्रीविठ्ठलेश्वरविरचितं गोकुलाष्टकं संपूर्णम् ॥

અથશ્રીપર્યક (પાલના) વિગ્નપિ:

વિવૃત્તિવિશિષ્ટા.

વિગ્નપિની વિવૃત્તિ આરંભતાં પ્રથમ સ્તુતિ કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણં શ્રીમદાચાર્યં નત્વા શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રભું ॥

भावैस्तदीयैः सरसैर्वर्ण्यते तत्कृतिः स्फुटा ॥ १

શ્રીકૃષ્ણને, શ્રીમદાચાર્ય વદ્ભલપ્રભુને અને આ વિગ્નપિના કરનાર શ્રીમદ્ વિઠ્ઠલ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને; અને તેમના રસ-યુક્ત ભાવોવડે તેમની કરેલી વિગ્નપિરૂપી કૃતિનું સ્પષ્ટ વિવેચન કરાય છે.

ઉપક્રમ—પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમાવતાર અગ્નિકુમાર શ્રીમદ્ વિઠ્ઠલપ્રભુ પોતે, લીલામધ્યપાતિ હોવાથી, ક્ષણરૂપ અંતરંગ લીલાનો અનુભવવાળા છે. અને હાલમાંજ પ્રાકટ્ય થયેલું હોવાથી

ફલ વિલંબને સૂચવનારી ખાલલીલા જેવાથી થએલા વિરહમાં ઉલ્કટભાવથી આકુળ આકુળ થઈ જવામાં વર્ષુન કસવતી લીલારૂપી અવલંબનમાં અને પ્રકટભાવરૂપ સાક્ષાત્કારમાં પણ સાક્ષાત્ રસનો અનુભવ કરવાનો વિલંબ નહિ સહન થઈ શક્યો. જ્યારે અને ભગવાન ખાલલીલાવડે જેમ નિંદ્રા આવી હોય તેમ અક્ષુ રાખીને નિંદ્રાનું અનુકરણને કરે છે. જે વખતે પ્રજુ નિંદ્રાનું અનુકરણ કરે છે. તે અવકાશમાં સંપ્રદાયને બહુનારા હોવાથી મુખ્ય શ્રુતિરૂપ પ્રાર્થનાઓ કરી. તે પ્રાર્થના કેવી હતી તે જણાવતાં કહે છે કે—પોતાના દાસ્યની યાચનાવાળી, અને દાસ્ય અને પાલનનો સામાસામી હેતુ અને હેતુ મહાભાવ હોવાથી, કેમકે દાસ્ય વિના પાલન સંભવે નહિ. તેથી દાસ્યને પાલનના હેતુને જણાવનારી, પોતે પણ સમાજ (પુષ્ટિ-માર્ગ)માં હોવાથી સમાજ ફલમાં મંત્રની માફક સંધનમૂલ એવી. “ચિરં વાહિ” વિગેરે આશિષો, કે જે આશિષો વિકૃલપ્રજુ પોતે પુરુષોત્તમ હોવાથી અનુભવમાં લીધેલી તે આશિષોમાં જે આશયો કહેવામાં આવ્યા હોય તેના અનુવાદરૂપ આ પાલનના પોતાના સેવકોમાં. દયા સ્વભાવને લીધે પ્રકાશ કરે છે. તે આશિષોના અનુવાદરૂપ આ પલનાનો આરંભ કરે છે—

મેઘપર્યંકુ સ્ત્રવન ચિરવિરહતાપહરમતિરુચિર

મીક્ષણં પ્રકટય મેમાયન ॥ ધ્રુવસ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—હિંડોળાવાળી શય્યામાં શયન કરેલા, અને

પ્રેમના સ્થાનરૂપ રસિક પ્રભુ ! ધણા વખતના વિરહતાપને હરનારૂં, અત્યન્ત સૌન્દર્ય, અને આલસ્ય વલિત વિગેરે ભાવ-ભાણું આપનું ઇક્ષણુ (નેત્ર) અમારા તરફ પ્રકટ કરો ?

શુદ્ધરથ—પ્રેક્ષપર્યંકુશયન—હીંડોલાવાળી શય્યામાં કાંઈ જવા આવવાની ક્રિયા તે સમયે નહિ હોવાથી, નિદ્રા વગર નિદ્રાનું અનુકરણ કરતા સૂઈ શહેલા પ્રભુને વિગ્નિ કરે છે. હીંડોલાવાળી શય્યા કહેવાનું કારણ એકે—દોલતી શય્યાપૂર્વક આલિંગન વિગેરે રસિકક્રિયાવાહું આપનું નેત્ર અમારા તરફ પ્રકટ કરો ? એવો આશય સૂચવે છે.

તે શ્રી નેત્રનાં વિરોધણુ કહે છે—(ધણા વખતનાં લાંબા વિરહતાપને હરનારૂં,)—આ ચિર વિરહતાપનો અને પલનાનો અનુવાદ કરવામાં આ પ્રમાણે આશય છે—શ્રીગુંસાઈજીનેપોતાના વંશનું પ્રાકટયકરવાનું કારણ પોતાના દેવીજનોનો ઉદ્ધાર કરવાને અને શ્રીમદાચાર્યના માર્ગના પ્રકારનો ફેલાવો કરવા, તેમજ શ્રીસુખાધિનીજી વિગેરે ઉપર સ્વતંત્ર રીતે વિસ્તાર કરવાને પુરૂષભાવ ધારણુ કરી પ્રકટ થએલા હોવાથી, પ્રભુ સાન્નિધ્યજ વહાહું લાગે છે—માટે જોપીજનોની માફક “ વૃદિર્યુગાયતે ” એક પળ પણ યુગ સમાન થઈ પડે તો રાત્રીના ચાર પહોરના વિરહથી હબરો યુગ સમાન લાંબા લાગતા વિરહતાપનું હરણુ કરનારૂં શ્રીનેત્રનું વર્ણનકરવામાં આવ્યું છે, તે લાંબા વખતના સન્નિના વિરહતાપને દીવસે હરણુ કરવાને પ્રાર્થના કરે છે.

અથવા તો શ્રીકૃષ્ણપ્રભુ શ્રીગુસાંઈજીના અવલંબ (ટિપ્પી) રૂપ છે. તેથી તેઓ હંમેશાં લીલા મધ્યપાતિ હોવાથી સંગ-મરસનેજ અનુભવતા રહે છે. જ્યારે ભગવાનને પોતાના સ્વરૂપના અનુભવની ઈચ્છા * થાય ત્યારે પ્રભુ શ્રીગુસાંઈજીને નિત્યરાસ સમાજમાંથી ભિન્ન કરી જ્ઞાન શૂન્યોનો સ્વીકાર કરી શકાય એવો યોગ્ય અવતારના પ્રકારથી શ્રીવિકૃલને પ્રકટ કર્યાં. (તેથી જ્યાં લીલા કરવાની ઈચ્છા થાય છે ત્યાંજ પુંભાવ, કે સ્ત્રી ભાવની અપેક્ષાં રહે છે.)

પરંતુ વિશેષ એટલે કે—જેવી રીતે કુમારિકાઓની વસ્ત્રહરણ લીલા, અને રાસલીલાના પ્રસંગમાં રાસરમણ લીલાની ઈચ્છા હતી તેથી કુમારીકાઓનાં વસ્ત્ર હરણ કરી તેમાં પુંભાવ * વ્રતના વરદાન વખતે તે કુમારિકાઓમાં સ્થાપન કર્યો. પરંતુ તે પુંભાવ અત્યંત ગુપ્ત રાખ્યો અને સ્ત્રીભાવ પ્રકટ કર્યો તેવી રીતે અહિંઆં આજ પ્રકારે (શ્રીવિકૃલ પ્રભુ સ્વરૂપે) લીલા કરવાનો વિચાર કરેલો હોવાથી તે સ્ત્રીભાવ ગુપ્ત અને પુંભાવ પ્રકટ કરેલો છે, તેટલોજ વિશેષ છે.

* કુમારિકાઓનાં જ્યારે વસ્ત્ર હરણ કર્યાં ત્યારે ભગવાન સ.યે જે ગોપ બાલકો હતા તે કુમારિકાઓનું આધિદેવિક સ્વરૂપ હતું. તે ગોપ બાલકોનું પુંભાવ આધિદેવિક સ્વરૂપ તે કુમારિકાઓમાં સ્થાપન કરવાને ભગવાને નમસ્કાર કરવા કહ્યું, તે વખતે તેમનામા ભગવાને દક્ષિણારા આધિદેવિકસ્વરૂપપુંભાવસ્થાપન કર્યો. (જુઓ સુપોધિની)

પરંતુ જેવી રીતે કુમારિકાઓને પ્રભુના પ્રાકટ્યનું જ્ઞાન હુતું અને કાલના જ્ઞાનનો અભાવ હોતો, અને તેજ પ્રાકટ્યના જ્ઞાનથી શ્રીચરોદાજીને ત્યાં પુત્ર પ્રાકટ્ય સાંભળીને પોતાના આત્માને અર્પણ કરવાને આત્માનેજ જેમ શણગારવા લાગ્યાં. અવું ભાગવતમાં કહેવામાં આવ્યું છે, તેવી રીતે અહિંઆં પોતાનો અવતાર (શ્રીવિઠ્ઠલપ્રભુ) હોવાથી તેમને સંગમરસના અનુભવનું જ્ઞાન ખરું, પરંતુ કુમારિકાઓની માફક કાલનું જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી અર્થાત્ વિરહને અમુક વખત થયો. તેવું નહિ સમજવાથી રાત્રીનો વિરહતાપ દીર્ઘ લાગવાથી ઘણા વખતને વિરહતાપ હરણ કરવાને અને સંગમરસનો અનુભવ કરવા આ વિગ્નિ છે.

શંકા—તાપ હરણ કરવામાં ઈક્ષણ (નેત્ર) ની પ્રાર્થના કરો છો. પરંતુ સંપત્તિમાં કોઈ વખત તે અમુના અભાવથી મનનાં આશય મટી જવાથી મનની ચંચલતા થવાની અને મનની ચંચલતાથી પુનઃ વિરહાવસ્થા થશે તો પછી ઈક્ષણની પ્રાર્થના કરવી વ્યર્થ છે.

ઈક્ષણનો ખીજો અર્થ.

સમાધાન—રાત્રીએ વિરહવડે લીલાનું સ્મરણ થવાથી લીલા વિશિષ્ટ સ્વરૂપનો અનુભવ હૃદયમાં થતી વખતે જેલાવો

ઉત્પન્ન થાય છે તે ભાવોમાં “યસ્ય મનો યત્ર સંલગ્નમ્” જેનું મન જેમાં ચોટ્યું તેને તેજ રૂચિકર લાગે છે ” આ ન્યાયથી ઉત્પન્ન થએલા ભાવોમાં મન ચોટવાનું, તેથી મન ભાવોમાં સ્થિર થશે, અને તમારી શંકામાં કહેલી ચંચળતા થશે નહિ, એવું સૂચવવા પદમાં “ આતિ રુચિરમ્ ” પદ મુક્યું છે. અર્થાત્ અનેક પ્રકારના ભાવ અને સુન્દરતાવાળું નેત્ર છે. તેથી ચંચળતા થશે નહિ.

૧: કામસ્ય ઇ લક્ષ્મી તસ્યા ઇક્ષણં જ્ઞાનં યત્ર

યા: લક્ષ્મ્યા: ક્ષણં સુખં દુસ્વરૂપં અનેન ઇતિ ઇક્ષણં

કામદેવથી અધિક શોભાનું જ્ઞાન જેમાં થાય છે. એવું ૧.

પોતાના સમાન સ્વભાવ અને વ્યસન હોવાથી લક્ષ્મી વિગે-
રેનું સુખમાં અમારો અંશ હોવાથી તે સુખને અમારામાં
પ્રકટ કરે. ૨.

શંકા—આ દંક્ષણ પ્રકટ કરવાને ભાવ, પ્રેમના સ્થાનરૂપ.
કોઈ વસ્તુમાં પ્રેમ થાય ત્યારબાદ ભલે તે ભાવ કરે. પરંતુ સર્વમાં
સમાન અને સર્વત્ર ઉદાગ્રીન ઇશ્વરમાં પ્રેમ કરવાનું કંઈ
કારણ નથી? અર્થાત્ સર્વને સમાન દ્રષ્ટિથી જોનાર પ્રમુખમાં
પ્રેમ કે દ્વેષ કરવાનું શું કારણ? અને રાત્રે લીલા સ્મરણ
તેમજ ઇક્ષણ પ્રકટ કરવાની પ્રાર્થના ફેગટ છે ?

સમાધાન—“ આત્મનઃ કામાય સર્વં વિયં ભવતિ.”

આ પ્રમાણે શ્રુતિ છે. ભગવાન્ આત્મરૂપ હોવાથી પ્રેમના પરમસ્થાનરૂપ ભગવાનજ છે. અને તે આત્માને માટેજ બીજી સર્વ વસ્તુઓ પ્રિય લાગે છે. માટે ભગવાન શીવાય બીજી સર્વ વસ્તુઓ પ્રેમાભાસ (અસતપ્રેમ)રૂપ છે. ભગવાન્ આત્મરૂપ હોવાથી ભક્તને વશ રહે છે. પ્રેમ રબુથી બંધાય છે. તેથી પ્રભુમાંજ પ્રેમ કરવો યોગ્ય છે. ॥ ૧ ॥

તીવ્રભાવવાળા ભક્તોને તો વિરહમાં આટલો વિલંબ થતાંજ દશમી (મરણ અવસ્થા) થાય. તો પ્રાર્થના કરવાનું સામર્થ્ય શી રીતે રહેશે ?

આ શંકાનું સમાધાન કરવાને નીચેનો શ્લોક આરંભે છે.

તનુતરદ્વિજપચ્છિન્નમતિલાલિતાને

. હસિતાને તવ વીક્ષ્ય ગાયિકાનામ્ ॥

इयदबधिपरमेतदाशया सभभवज्जीवितं तावकीनाम्॥

અર્થ—સૂક્ષ્મ દંતપંકિતને અને તેની પાસે સુન્દર આપનાં હાસ્ય જોઈને આવાં વીક્ષણ, હાસ્ય વિગેરે અનેક ભાવોની આશાવડે અત્યાર સુધી આપના ગાયકોને (દશમી અવસ્થા ન થતાં) જીવન રહ્યું છે.

રહસ્ય—તનુતર૦—અહિંઆં દંતોની પંકિતને સ્નેહ કલારૂપ કહેવાથી સ્નેહરસ બતાવે છે. યોગ્યાવસ્થાની નાયિકા-

ની નાયકમાં લાગેલી આલંબનરૂપી પ્રેમની ચિત્તવૃત્તિ તે રતિ કહેવાય છે. સ્થાયિભાવના રતિ વિગેરે આઠ ભેદ છે. અને નવમો શમ નામનો રસ છે. રતિ નામનો સ્થાયિભાવશૃંગારરસમાં રહેનાર છે.

વળી સૂક્ષ્મદંત પંકિત સ્નેહ કલારૂપ હોવાથી રતિ નામના સ્થાયિભાવવાળા શૃંગારરસ સૂચવી આપે છે. દંતની પંકિતઓ સૂક્ષ્મ હોવાથી ભાવ પણ તનુતર (સુક્ષ્મતા)વાળો છે. કેમ કે તુરત ઉત્પન્ન થએલો રસભાવ છે. પરંતુ તે સંયોગ અને વિપ્રયોગ એવા બે પ્રકારનો હોઈ દંતની પંકિતની જેમ પરંપરા છે તેમ ભાવની પરંપરા હંમેશાં અવચ્છિન્ન રીતે રહે છે. તેથી અત્યાર સુધી જીવન રહેલું છે.

શંકા—આપે ભગવદ્રૂપમાં ભગવાને કરેલું જ્ઞાપન (હાસ્ય વિગેરે) કહ્યું પરંતુ ભક્તને જ્ઞાપિત અર્થનું સર્વ રીતે જ્ઞાપન ન થાય તો આગળ કાર્ય થાય નહિ. માટે પ્રભુ કૃત જ્ઞાપન વ્યર્થ પડે છે ? આ શંકાનું સમાધાન કરતાં કહે છે કે—

અતિલાલિતા૦—જ્ઞાપક હંમેશાં ભાવની પાસે રહેલું હોવાથી એક એવો નિયમ છે કે “હાસોજનોન્માદકરો ચ” માયા હાસ્યરૂપી માણસને ઉન્માદ કરનારી માયા છે. આ પ્રમાણે માયા ઉન્માદ કરનારી હોવાથી તે માયા સ્નેહભાવની પાસે રહેલી હોવાથી અને મનોહર હોવાથી ભગવાન

સંબંધી ઉત્કટ પ્રેમ થતાં ભગવાનમાં સ્નેહ, ભગવાનમાં મોહ, અને ભગવાનમાં ઉન્માદ થાય છે. અને ઉન્માદવાળાં માણસને જેમ “સા સા સા સા જગતિ” તે, તે, તે, અને તેજ જગતમાં છે. ખીભું કંઈ નથી, આવી દશા થાય છે. તેમ ભગવાનમાં ઉન્માદ થનારો સર્વત્ર ભગવાનને જ જગતમાં બુદ્ધિ છે. એવું ભાન ઉન્માદથી થાય છે. તેથી કોઈ પણ અંશે ભગવાને કરેલા જ્ઞાનમાં ખાધ આવતો નથી, અને ભગવાને કરેલી સ્મૃતિમાં ખત્તેલ પહોંચતું નથી. માટે તમારી શંકા વ્યર્થ છે.

શંકા—સ્થાયિભાવાત્મક ભગવાનમાં અવિચ્છિન્ન રસ-વ રહ્યા કરે છે, તે વખતે જે વિરહ થાય તો દશમી (મરણ) અવસ્થાનો દોષ થશે ! અને વિક્ષણ નકામું થશે.

સમાધાન—તેવો દોષ થવાનો પ્રસંગ નહિ આવે. કેમકે હાસ્ય દર્શન કરનારને હાસ્ય, ઉન્માદ અને મોહ કરનાર છે. તેથી મરણાવસ્થા ન થતાં પ્રભુના હાસ્યનાં દર્શન કરતાંજ તેમાંજ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મોહિત થઈ તન્મય થઈ રહે છે. અર્થાત્ નવમી પ્રભુમાં મોહ નામની અવસ્થામાં લક્ષ્મણ ચિત્ત રહે છે. માટે દશમી અવસ્થા થશે નહિ.

શંકા—કાર્યની ઈચ્છા થાય તેમાં કારણની સ્થિતિ હોય ત્યાં સુધી કાર્યની સ્થિતિ કંઈક પણ હોવી જોઈએ. તેવી રીતે લક્ષ્મણની પૂર્વાસ્થા જે નવમી વિરહાવસ્થા કાયમ.

હોય તે દશમી ઉત્તરાવસ્થા (મરણ) માં પ્રતિબંધક કેવી રીતે નિવડે ? અર્થાત્ મરણાવસ્થા થવી જોઈએ, આ શંકાનું સમાધાન કરતાં કહે છે.

ગાયિકાનામ્—પ્રભુનું ગાન દશમી અવસ્થાને રોકનાર છે કેમ કે તવ કથામૃતં તમ્સજીવનં, ભગવાનની કથારૂપી અમૃત વિરહથી તપેલાઓને જીવવામાં સાધનરૂપ છે.

શંકા—ગાનથીજ જીવન ધારણ થાય છે તો શા માટે વીક્ષણ કરવાની જરૂર છે ?

સમાધાન—ન્યાં સુધી સ્થાયિભાવાત્મક ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર થાય નહિ ત્યાં સુધી પ્રભુનું ગાનજ સાધનભૂત છે અને ન્યારે ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર થાય ત્યારે તો સંગમજ થાય છે. પરંતુ સંગમદશા થતા પહેલાં ગાન દશામાં વિક્ષણ, સ્મિત, વિગેરે અનેક પ્રકારની લીલાના અનુભવની આશાથી અત્યાર સુધી મહાન્ પ્રયત્ને ગાનથી જીવતર ધારણ કરી રાખ્યું છે. તે ગાનનો અભાવ થાય તો જીવતર રહે. નહિ તો વિક્ષણ થાય નહિ, અને વિક્ષણની આશાથી ગાન વિગેરેથી જીવતર ધારણ કરવાને પ્રયત્ન થાય છે. તેવી રીતે ગાન અને વિક્ષણને અન્યોન્યાશ્રય રહેલો છે.

શંકા—ભગવાન તો આત્મામાં રમનારા છે. તે આત્માશમ છતાં આપની સાથે શા માટે રમશે ?

સંમાધાન—તાવકીનામ્—સર્વાત્મભાવથી ભગવદ્ગુણનેલા અથાત્ ભગવાનના આત્મીય અનેલા ભગવદીયે સાથે ભગવાન રમણુ કરે છે. તેથી આત્મારામ કહેવું યથાર્થ છે. આત્મીય શીવાય ખીજ કોઈ સાથે રમણુ કરતા નથી.

હે ભગવાન ! આપે પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—**ये यत्कलोक धर्माश्च मदर्थेतान् विभर्मि अहं** “ મારે વાસ્તે જેમણે સગાં સંબંધી વિગેરે સમગ્ર લૌકિક કાર્યને અને સર્વ ધર્મોને છોડી દીધા છે તેમને હું ધારણુ કરું છું. આ પ્રમાણે આપે પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તે પાલન કરવાની ખાતર પણુ ઇક્ષણુને પ્રકટ કરો. ॥૨॥

શંકા—પ્રતિજ્ઞા પાલન કરવાની વાત ખરી. પરંતુ અવસ્થા બાધ કરનારી થશે તો ?

સંમાધાન કરતાં કહે છે કે—

તોક્તા વપુષિ તत्र राजते दृशि तु मदमानिनीमानहरणम्
अग्निमेवयमि किमु भाविकामेऽपि निजगोपिकाभावकरणम् ३

અર્થ—હે પ્રભો ! આપની બાલ્યતા તો ફક્ત શ્રી અંગમાંજ માલૂમ પડે છે. ક્રિયા કે જ્ઞાનમાં બાલ્યતા નથી, અમે આપની દૃષ્ટિ તો સૌભાગ્ય મદથી માનવાળાં થયેલાં ગોપીજનોના માનને હુરણુ કરનારી છે. તો આ પ્રમાણે જેમને કામોહલવ થવાનો વિલંબ છે. એવાં ગોપીજનોના ભાવપૂર્ણ કરવામાં તો શું કહેવું ? ॥ ૩ ॥

અતિબાલ્યલીલામાં સ્વીકાર કરેલા તેમને માટે શ્રીઅંગમાં બાલ્યતા શોભી રહી છે. ક્રિયા અને જ્ઞાનમાં બાલ્યતા છેજ નહિ. જે યથા માં પ્રવચન્તે. આ શ્લોકમાં કહ્યું છે કે જે મને જેવી રીતે શરણે આવે છે. તેવી રીતે હું તેને સેવું છું. નંદ વિગેરે બાલ્યભાવથી પ્રભુને માનતા તેમને માટે બાલ્યતાની લીલા દર્શન કરવાની યોગ્યતા છે—

વળી જ્યોત્નો અન્તરંગ લીલામાં સ્વીકાર કરેલો જેમણે ગૃહ વિગેરેનો ત્યાગ કરેલો છે, એવાં લીલાની ઇચ્છાવાળાં ગોપીજનોને માટેજ શ્રીઅંગમાં જે ચક્ષુ રહેલાં છે. કે જે નેત્ર સૌભાગ્યમદવાળાં ગોપીજનોના માનને હરણ કરવાનું કાર્ય કરે છે. જેવી રીતે ભુજ દંડને ભેવાથી મદ ઉતરી જઈ દાસી ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે તેવી રીતે આપનાં નેત્ર ભેઈ મદ ઉતરી જાય તેમ કરવું.

બાલ્યાવસ્થામાં પણ ભગવાનના નેત્રમાં જે પ્રકારે પ્રતીતિ થઈ હતી. કેમ કે કંસની સભામાં ભગવાન મદ્દ લોકોને વજ્ર સમાન, પુરૂષોને પુરૂષોના મધ્યમાં શ્રેષ્ઠ જણાયા, સ્ત્રીઓને કામરૂપ જણાયા. વિગેરે જુદી જુદી રીતે પોતાના ભાવની માફક માલૂમ પડ્યા.

આ પ્રમાણે ગોપીજનોમાં જેમને કામ ઉદ્ભવ થવાને વિલંબ છે. એવી અગ્નિમ વયવાળાં પોતાનાં ગોપીજનોનો ભાવ પૂર્ણ કરવામાં શું કહેવું ? અથવા પ્રભુમય થઈ રહેલાં

અનન્યપૂર્વા ગોપીજનો પ્રભુએ આપેલો પ્રિયના સમાગમથી વધી ગએલા ભાવ વડે પ્રભુને વશ થઈ રહેલાં હતાં, તેથી તેઓ આલવાને પણ અસમર્થ થઈ ગયેલાં છે, અથવા—પોતાની ગોપિકાઓમાં સ્થાયિભાવરૂપ રસ પ્રકટ કરવાનું શું પ્રયોજન છે? કેમકે કાર્ય ઉત્પન્ન થયા પછી અર્થાપિત્તિ પ્રમાણે કારણ હોય છે. તેમ છતાં કારણને પુનઃ નિરૂપણ કરવું વ્યર્થ છે. તેવી રીતે—માનહરણ વિગેરે વ્યભિચારીભાવ થયા પછી સ્થાયી ભાવ ઉત્પન્ન કરવો વ્યર્થ છે.

અથવા તો આપની બાહ્યતા તો અનિર્વચનીય (વર્ણન ન થઈ શકે એવા) આપના અંગમાં સ્વધર્મ યુક્ત જ્ઞાન અને ક્રિયા યુક્ત શોભી રહી છે. પરંતુ નેત્ર તો માનનીનાં માન જેમ હરણ થાય તેવી રીતે વર્તે છે. આવી રીતે અવસ્થા વિરૂદ્ધ બાહ્યાવસ્થામાંજ સાધન ધગરજ જેતાં માત્રમાંજ માનિનીના માનને હરણ કરે છે. તો આગળ પ્રૌઠ વયમાં કામ ઉત્પન્ન થએલાં અને હાસ્ય, વચન, દષ્ટિ વિગેરેથી જણાઈ આવતા ભાવોવાળાં નિજ ગોપી-જનોના ભાવોને પૂર્ણ કરવામાં આપને શો વિલંબ છે? ॥૩૩॥

શંકા—પહેલાં કહ્યું કે બાહ્યતા શ્રી અંગમાંજ શોભી રહી છે. નહિ કે—ક્રિયા કે જ્ઞાનમાં દેખાય છે. ત્યારે તમારા કહેવા પ્રમાણે બાલક ઉઠવાને અસમર્થ હોવાથી બાહ્યાવસ્થામાં દ્વિત યરણ ઉંચા નીચા કરે છે. ખીનું કંઈ

જણાતું નથી. તેથી ક્રીયા કે જ્ઞાનમાં બાધ્યતા નથી એવું
ચાથી માન્ય પડે ?

સમાધાન—

તજ્યુર્વાનિ દુઃસ્વપ્નકાચકાનાસેઠમુત્સુકં તવ ચરણયુગલમ્ ॥
જ્ઞાનમુદુરંજનકાખ્યામિવ નાથ સપદિ કુરુતે મુદુલ મુદુલયા૫૧

અર્થ—હે પ્રભો ! મજ સ્ત્રીઓના હૃદયરૂપી મુવ-
ર્ણચિહ્ન ઉપર તુરત ચઢવાને ઉત્કંઠાવાળા આપના ચરણો
અભ્યાસ કરતા હોય એમ હેનાથ ! વારંવાર સરળરીતે મુદ્-
તાથી ઉંચા નીચા કરે છે.

રહસ્ય—મજ એટલે ચાલવાનો ધર્મવાળું. એવું સ્વભા-
વથી ચળ એવામજ સંબંધી અને તેમાં વળી તરૂણ અ
સ્થાથી ચંચલ થએલાં જોષીજનોના હૃદયરૂપી ચંચળ સ્થા-
નમાં રહેલા સ્તનરૂપી મુવર્ણચિહ્ન તે ઉપર ચઢવાને ઉત્કં-
ઠાવાળું હે પ્રભુ ! આપનું ચરણ કમળ છે.

અથવા તો—સોનાના અચળને ચઢવાને ઉત્કંઠાવાળું
ભગવાનને પણ મનોહર કનકાચળ મોહ પમાડે છે તેથી તે
ઉપર ચઢવાને ઉત્કંઠાવાળું—ચરણ યુગલ છે. જો કે બદુ
પર્વત ઉપર આક્રમણ કરવાને બે ચરણ અસમર્થ લાગે
પરંતુ પ્રત્યેકદ્યં આક્રમણ બે ચરણથીજ અનુક્રમે કરવા
ઉત્કંઠા પ્રસાવે છે. “ આપનો રક્તમક ભક્તિને આપનારો

ચરણ અમારા હૃદય ઉપર ધારણકરી ત્રિવિધ તાપને અને વિરહ તાપને દૂર કરે. ” એ પ્રમાણે ગોપીજનોના પ્રાર્થના કરી શકે તે પ્રાર્થના સત્ય કરવાની ખાતર પર્યકમાં ચરણોને વારંવાર કોમળ કોમળ ઉંચા નીચા હલાવી બાળપણમાં વિદ્યાભ્યાસની માફક અભ્યાસ કરે છે.

અથવા હે નાથ ? આપનું શ્રી ચરણ ગોપીજનોના વૃક્ષઃ સ્થળને જોવાથી ઉત્સુક થઈ વારંવારકોમળ કોમળ અલાયમાન થાય છે. કેમકે મોહક વસ્તુ જોઈ ચલાયમાન થાય એવો નિયમ છે.

વળી મૃદુ કોમળ આપના ચરણો સુવર્ણના સમાન કઠણ ગોપીજનોના સ્તનના ઉપર આરોહણ કરવાને ધીમે ધીમે આપ બાલ્યાવસ્થામાં આરંભથી અભ્યાસ કરી રાખે છે તેથી આપનો ચરણ પર્યકમાં કોમળ કોમળ અંચળ થાય છે. અર્થાત્ ઉંચો નીચો થાય છે.

ગોપીજનો ભગવાનને આલંબનવિભાવ રૂપ છે. જ્યારે રસની અધિકતા થાય ત્યારે પુંભાવ પ્રાપ્ત થતાં જ રસી વખતે દૃઢ બંધ વિશેષ કરવાને આજથી આપનો ચરણ અભ્યાસ કરતો હોય એમ અંચળ લાગે છે.

શંકા-વળી અંચળ વસ્તુ ઉપર આક્રમણ કરવું ધણું અશક્ય છે. કેમકે પ્રજ એટલે ચલગતિવાળું તે સંબંધી મુવા

વસ્થાથી ચંચળ અનેલી ગોપીજનો ચંચળ સ્તનો છતાં તેમને અચળ એવી ઉપમા કેમ શ્લોકમાં આપી ?

સમાધાન કે—તામસ ગોપિકાઓ રાજસથયાં અને રાજસ પદ્મી સાત્વિક થઈને તેગો નિર્ગુણ થયાં. માટે આધારને ચંચળ સ્વીકાર્યું છે. કેમકે તે ચંચળ આધાર નિર્ગુણ થતાં અચળ સ્થાનમાં સ્થિર થશે. કેમકે ભગવાનના ચરણ કમળનો સ્પર્શ થવાથી તે ચલાયમાન ગોપીજનો નિર્ગુણ થતાં અચળ પ્રમુના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરશે એવું સૂચવનારા પ્રમુના શ્રીચરણ પર્યંકમાં મંદ મંદ ડાલો છે. ॥ ૪ ॥

શંકા—લોકમાં જેવો વેશ તેવી આકૃતિ એ પ્રમાણે નિયમ પ્રસિદ્ધ છે. માટે પ્રાર્થિત દાનમાં વેશ પણ બાધક રૂપ છે. અર્થાત્ નૂતન વેશ કરી સુંદરતા કરવી એ બાધક રૂપ છે. આ શંકાનું સમાધાન કરતાં કહે છે કે—

અધિગોરોચના તિલકં

અલકોદ્રયિતવિવિધ મણિમુક્તાફલવિરચિતમ્ ॥

મૂષર્ષં રાજતે મુગ્ધતામૃતભરસ્પંદિવદનેન્દુરાક્ષિતમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થ—કું કુંમ વિગેરેથી કરેલા તિલક ઉપર ગોરોચન તિલક કરેલું છે એવું અને કેશની અન્દર ગુંથેલા પદ્મરાગમણિ, મોતિ વિગેરેથી રચેલું આભૂષણ શોભી રહ્યું છે એવું, મુખારવિન્દ, સુંદરતારૂપી અમૃતથી ભરેલું અમૃતરસને વર્ષાવનારું છે.

રહસ્ય—(અધિનો અર્થ—ટીકાકાર—“ઉપરના ભાગમાં” એવો સ્વીકાર છે.) કુકુંભ વિગેરેથી તિલક કર્યાબાદ દષ્ટિ-દોષ ન થાય તેટલા સાડાં લોકમાં ઠસ્તુરી વિગેરેનું તિલક ઉપરના ભાગમાં કરવામાં આવે છે. તેવી રીતે તિલક અને ગોરોચનની અચાવાજી-લગવાનનું મુખારવિન્દ છે. કે જે મુખારવિન્દમાં કેશની અંકર ગુથેલું એવું જુદી જુદી જાતના પ-અરાગ વિગેરે મણિઓ-મોતી વિગેરેથી બનાવેલું આમૂષણ શોભી રહ્યું છે, તે ફક્ત જોવાને માટેજ છે. લગવાનને તેવા આમૂષણથી શોભા સજવાની જરૂર નહોતી કેમકે-તેમનું મુખારવિન્દ અત્યન્ત ખાલ્યાવસ્થાની સુંદરતાના ધર્મરૂપી અમૃતથી ભરેલું છે, અને તે અમૃતરસને વર્ષાવનાડું છે.

હવે તાત્પર્યાર્થકે—મુઘ એટલે કોટી કંદર્પ (કામના) કરતાં પણ વધારે લાવણ્યતાવાળા અને જેના દર્શન સ્પર્શન, ભ્રાષણ વિગેરેથી ઉત્પન્ન થએલા અમૃત (મોક્ષતુલ્ય સુખ)થી પણ અર્થાત્ અતુર્વિધ મોક્ષના કરતાં પણ અધિક જે અમૃતપાન (લીલાસ્વાદ) ને કરનાડું લગવાનનું મુખારવિન્દ છે, કે જે મુખારવિન્દને જોવાથી પહેલાં ગણાવેલો રસ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપરના ‘લોકનું’ બીજું વ્યાખ્યાન કરે છે.—

તિલકની ચારે તરફ ગોરોચનનું તિલક કરેલું છે. ચારે તરફ કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે જે કંઈ જે કાર્યને માટે

નિર્માણ કર્યું હોય તે તેની સંપૂર્ણ ફલસિદ્ધિ ભગવાન કરે છે.

શ્રીગારમાં કસ્તુરી વિગેરેની અર્ચાયુક્ત તિલક કહ્યું છે, છતાં તેને નહિ કહેતાં વશીકરણ શાસ્ત્રમાં કહેલા ગોરોચનનું તિલક કરેલું છે, એવું કહેવાનું કારણ એ કે-જે જે રાજસ-તામસ ભક્તોમાં અર્થાત્ તેવા તેવા ભાવવાળા ભક્તોમાં ભગવાન જ્યાં જ્યાં શ્રીમેત્ર ફેંકે છે, કટાક્ષ કરે છે. ત્યાં તે તે ભક્તોને નિર્ગુણ કરી તેમનું મન પોતામાં વશ કરી લે છે. એવો ગોરોચન તિલકનો ભાવ વશીકરણ નિકળે છે. હવે તેવીજ રીતે ભક્તિના ભંડારરૂપ તિલકવાળા મુખારવિન્દ આગળ ભક્તિની આરે તરફ અનુકૂળતાએ ઘેઠેલા અલકરૂપી મુક્ત જીવો સ્વાનુભવથી સ્વેલા પ્રન્થોમાં પ્રન્થોમાં વિવેચનરૂપે કહેવામાં આવેલા જુદી જુદી ભતના ભક્તિમાર્ગીય સાત્ત્વિક, રાજસ, તામસ, ભાવ સાધન જૂતમણિઓ વિશેષ તેજને શીષે નિષિરૂપે રક્ષા છે-તેથી તે સાત્ત્વિકપણું મુચ્ચે છે, જેવી રીતે નિષિનું સારી રીતે રક્ષણ કરવામાં આવે છે. તેવી રીતે સાત્ત્વિક ભંડારરૂપ ભાવનું અન્ય માર્ગીય સાધનોથી રક્ષણ કરવું એમ સૂચવી આપે છે.

રમેશુણનો સ્વભાવ બુદ્ધિને વિક્ષેપ કરવાનો હોય છે તેવી રીતે અહિંયાં મણિની અકચક્રતામાં મન ખેંચાય છે, તે માયારૂપ હોવાથી ચોહરૂપપણું છે, બીજામાર્ગનાં સાધનો જેવામાં આવે છે છતાં પ્રથમ તેમાંજ (મણિમાં) આગ્રહ સાચ

છે, તેથી હઠ ધર્મરૂપ તામસપણું પણ છે, માટે સાત્વિક-રાજસ તામસ વિગેરે જુદા જુદા ભાવવાળું મહિમણું છે.

સુક્રાફલ—તે નિર્ગુણ સાધન સૂચવે છે. ઉપર મહિની માફક સગુણ સાધન સૂચવતું નથી ભક્તિમાર્ગીય ઉત્તમ ફલ પ્રાપ્ત થશે. ભક્તિમાર્ગીય ઉત્તમ ફલનો સંબંધ થશે, સર્વ ફલથી ઉત્તમ એવું ફલ પ્રાપ્ત થશે, માટેજ સુક્રાફલને ઉત્તમ ફળથી ભૂપણરૂપે કહ્યું છે—

આ પ્રમાણે મહિ અને શ્રીતિ વિગેરેથી અધિક શોભા રહેલું ભગવાનનું મુખારવિન્દ આનન્દરસનું પાન કરવાનાર છે, માટે શ્લોકમાં “વદનેન્દુ રસિતમ્” કહ્યું છે, આજ વદનેન્દુની શોભા જોવાથી સ્વરૂપરસનું જ્ઞાન થાય છે.

તેથી તમારી શંકાના સમાધાનમાં કહેવાનું કે-ઉપરોક્ત પ્રભુનો વેશ અને આકૃતિ અમારા ભાવને વધારે છે-નહિ કે કોઈ રીતના બાધને કરનારી છે, કેમકે પ્રભુનું દર્શન સ્પર્શન કરતાંજ અમારું મન તેમાં જોડાઈ જાય છે. ॥ ૫ ॥

શંકા—ભૂપણથી કરેલો શબ્દગાર વેશ તો બન્ને ધર્મને બતાવનાર છે પરંતુ દષ્ટિ દોષને નિવારણ કરવા માટે કરેલો વેશ તેતો પ્રાર્થિત દાન કરવામાં બાધકરૂપ છે—આ આ શંકાનું સમાધાન કરતાં આમળનો શ્લોક આરંભે છે—

ભૂતદે માતૃ રાંચાન વિન્દુ રતિ
 કથિત શોભયા વ. અવપત્તમ્ ॥

સંમર ધનુષિ મધુ પિવન્ અલિરાજ

ઇવ રાજતે પ્રણયિ સુખ મુપનયન્ ॥ ૬ ॥

અર્થ—જુકુટિ ઉપર માતાજી શ્રીયશોદાજીએ કરેલા અંજનના ઝિન્દુથી અતિશય શોભાવડે (આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરી) દષ્ટિ દોષને દૂર કરતા, વળી તે ઝિન્દુની એક અપર શોભા થઈ આવી કે—ભગવાનની જુકુટિને કામનું પુષ્પ ખનાવેલું ધનુષ રૂપે માનીને ઝિન્દુ રૂપી ભ્રમરનો રાજા મધુ-પાન કરવા આવ્યો હોય એમ મુખારવિન્દ અત્યંત શોભવા લાગ્યું. આવી રીતે આપનામાં પ્રેમવાળા જનોના મુખને વધારતા હે પ્રભો ! આપનું નેત્ર અમારા તરફ પ્રકટે.

રહસ્ય—જુકુટી કામના ધનુષરૂપ હોવાથી અને તે કામધનુષ પુષ્પનું બનેલું હોવાથી તે પુષ્પનો મધુરૂપી રસના સમુદ્રની ઉછળતી ઊંળોને જુકુટીરૂપી તટ રોકી રાખે છે, તેવી જુકુટી તટ ઉપર ભગવાનની અગણિત શોભાથી શ્રીનેનજર લાગે તે રૂપી દષ્ટિદોષ દૂર કરવાને માટે અંજનઝિન્દુ કરવામાં આવ્યો છે. તે દોષને દૂર કરીને અધિક શોભી રહ્યો છે લોકમાં તે “શોભામાં ખામી લાવવાથી દષ્ટિદોષ ન લાગે” એવા આશયથી દષ્ટિઝિન્દુ કરી શોભામાં ન્યૂન કરવામાં આવે છે—પરંતુ અહિંમાં તો અંજનઝિન્દુથી શોભા ન્યૂન ન થતાં અત્યંત વધી પડી, તેથી શ્લોકમાં “અતિશયિન” શોભા કહેવામાં આવ્યું છે. શોભા અતિશય વધી જવાથી ભક્તોના હૃદયમાં જે આશ્ચર્ય

રસ ઉત્પન્ન થાય તે આશ્ચર્યતાથી અમૃતખિન્દુ અહિંઆં દ-
ષ્ટિદોષને દૂર કરે છે. અન્યથા મુખની વિકૃતિ (ખેડાળપણું)
કરી દષ્ટિદોષ દૂર કરવાને તો ઘણાં સાધન છે. સારાંશ કે-
શોભા ન્યૂન કરવાની ખાતર કરેલું અંજનખિન્દુ અહિંઆં
શોભાની અત્યંત વૃદ્ધિ કરે છે, આવી શોભા કોઈ પણ વ-
સ્તુમાં નથી.

૨ અમે તો કહીએ છીએ કે-અમારી દષ્ટિદોષને દૂર
કરવાને માટેજ અંજનખિન્દુ છે, જ્યારથી આરંભી પ્રભુની
જુકુટી ઉપર કરેલું અંજનખિન્દુનું દર્શન કરવામાં આચ્ચું
ત્યારથી આરંભી “પ્રભુને અર્પણ કરી લગવદીય કર્યા શીવાયના
પદાર્થનું દર્શન થતાં જે દોષ થાય” તે દોષ દૂર કરવાને આ
અંજનખિન્દુ છે. આ અંજનખિન્દુના દર્શન સામર્થ્યથી અ-
મોને લગવદીય શીવાયના કોઈ પદાર્થનું દર્શન થતુંજ નથી.
(હવે કેવી રીતે અંજનખિન્દુ શોભે છે તે દર્શાવેછે.)

અલિરાજ—સામાન્ય ભ્રમરાઓ જેમ સારા સામાન્ય
અને હલકા પુષ્પોમાંથી પણ રસ લેછે તેવી રીતે ભ્રમરોનો
અધિપતિ લેતો નથી-ભ્રમરાધિપતિનો કામદેવના બાણના
પુષ્પોમાંથી કે તેના સમાન પુષ્પોમાંથી મધુરસનું પાન કરે
છે, કામધનુષ પુષ્પનું હોય છે, તે પુષ્પના પ્રકટ રસનુંજ
પાન કરે છે.

આ રીતે શ્લોકમાં ભગવાનને મનમથ (કામ) રૂપ કહ્યા તે કામરૂપ પ્રભુ જુકુટીરૂપી ધનુષ ચઢાવી આગળ આશા જેવાને તે ધનુષથી વશ કરી મધુપાન કરાવશે તેવો આશય તે સૂચવી આપે છે. માટે આ શ્લોકમાં કહે છે કે—
સ્નેહવાળા ભક્તોના સુખને પ્રકટ કરતા અર્થાત્—પ્રએટલે અત્યંત નમ્ર તે, પ્રભુથી કહેવાય—પોતાના કામધનુષથી વશ કરેલા પ્રભુમાં તદ્દીન થએલા ભગવદ્દીયોને હંમેશાં સુખને કરનાર છે, અંજનખિન્દુના દર્શન પ્રભાવથીજ ભગવાનમાં નિગ્રહ થઈ જાય છે, અને નિગ્રહ થતાં દિનતા પ્રાપ્ત થાય છે, દિનતાથી વિરહ અને વિરહથી ભગવદાર્તિ થતાંજ અલૌકિક લીલા સ્વાદરૂપી સુખ મળે છે, માટેજ તે અંજનખિન્દુ શોભી રહ્યું છે.

તેથી શંકાના સમાધાનમાં કહેવાનું કે પ્રાર્થિત દાનથી થતા પ્રભુના સુન્દર વેશથી બાધક જ્ઞાન થતું નથી, ઉલટું સાધક જ્ઞાન થાય છે.

આ પ્રમાણે ધ્રુવપદ સાથે છ કારિકાથી પ્રભુના સર્વાંગનું વર્ણન કર્યું. અથવા સાડાપાંચ કારિકાથી કહીએ તો ચાત્રે ધ્રુવપદને અડધી કારિકા ગણવી. જેમકે, ધ્રુવપદની સાથે પ્રથમ કારિકાથી શયનક્રિયા અને દ્વષ્ટિનું નિરૂપણ કર્યું. બીજી કારિકાથી દંત અને હાસ્યનું વર્ણન કર્યું. ત્રીજીથી શ્રીઅંગ અને કટાક્ષનું વર્ણન કર્યું. ચોથીથી ચરણક્રિયાનું વર્ણન કર્યું છે. અને પાંચમી કારિકાથી મુખચન્દ્રની શોભાનું વર્ણન કર્યું.

અને છઠીથી બુદ્ધી અને તેના ઉપર કરૈલા અંજનબિંદુની વર્ણન કર્યું. આ પ્રમાણે છ ધર્મ અને છ ક્રિયાનું એટલે દ્વાદશાંગ પુરૂષનું વર્ણન કર્યું. અથવા છ કારિકાથી ભગવાનના છ ગુણોનું વર્ણન કર્યું. અને સાતમી કારિકાથી ધર્મી ભગવાનનું વર્ણન કરે છે. તેનો ક્રમવાર નિરૂપણ નથી.

પરંતુ પ્રથમ કારિકાથી જ્ઞાનનું વર્ણન કરે છે, તે જ્ઞાનનું વર્ણન કરતાં સૂચવે છે—ન્યારે સામાન્ય જીવો અથવા તો દેવીસૃષ્ટિમાં ઉત્પન્ન થએલા જીવોનાં સાધનક્રમ જોઈ તેમજ તેનો ભાવ જોઈ યોગ્ય ફલ આપે છે. ત્યારે જ્ઞાન થાય છે.

બીજી કારિકામાં યશ વર્ણવે છે. તે યશ ક્યારે પ્રાપ્ત થાય તે જણાવે છે. ન્યારે ઉદ્ધાર ન થઈ શકે એવા નિઃસાધન જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાના સમયે યશ પ્રકટ થાય છે.

ત્રીજી કારિકાથી ઐશ્વર્યનું સૂચન કરે છે. તે કર્તુમ્ અકર્તુમ્—અન્યાકર્તુમ્ સમર્થપ્રભુનું ઐશ્વર્ય ન્યારે સાધનની અપેક્ષા વગર ઉદ્ધાર કરે છે ત્યારે પ્રકટ થાય છે કોઈ વખત લૌકિક પ્રવાહની સ્ફુર્તિ છતાં પણ અનુગ્રહનું દાન કરવું એ નાના પ્રકારે કરવાને સમર્થપણું સૂચવી આપે છે. સ્ત્રી દેહને જે સાયુન્યમુક્તિ આપવી તે અન્યાકર્તુમ્ બતાવી આપે છે આ પ્રમાણે ઐશ્વર્યનું ભાન ત્રીજી કારિકાથી થાય છે.

ચોથી કારિકાથી વીર્ય બતાવે છે કે—અનેક વિધ સંસારોપાધિથી ક્ષુદ્ર થઈ ગએલાનો ક્ષુદ્ર દોષ નિવારણ કરી,

પોતાના સમાનબલને પ્રકટ કરીને સ્વસમાન લીલામાં તેમને પ્રવેશ કરાવે છે. તે વીર્ય સૂચ્ય છે. અને પોતે ભગવાન છતાં ભક્તને આધિન થઈ રહેવારૂપી વીર્ય પણ બતાવે છે.

પાંચમી કારિકાથી શ્રીનું ઘોતન કરે છે. જ્યારે ભક્તને માટે કોટી કંદર્પથી પણ અધિક લાવણ્યતા-સૌન્દર્યતાને પ્રકટ કરે છે ત્યારે શ્રીદર્શાવી આપે છે.

છઠ્ઠીથી દોષ નિવારણ કરવાથી વૈરાગ્યયુક્ત થતાંજ ભગવત્વ સિદ્ધ થવાથી અમારો અંગીકાર કરો. એ પ્રમાણે છઠ્ઠી કારિકાથી વૈરાગ્ય બતાવે છે. અને સાતમીમાં ધર્મી સ્વરૂપ ભગવાનનું વર્ણન છે.

બીજા પક્ષથી એવી રીતે સમજવું કે-પ્રથમ કારિકાથી જ્ઞાનેન્દ્રિયલીલાનું વર્ણન કર્યું. બીજી થીહસવું. આડહાદ એ મનનું કારણ હોવાથી મનલીલાનું વર્ણન કર્યું, ત્રીજીમાં અલૌક

ક વિગ્રહનું વર્ણન હોવાથી શારીરીક લીલાનું વર્ણન કર્યું. ચોથીથી પ્રાણુ-ધર્મરૂપ બલના કાર્યનું વર્ણન કરે છે. તેથી પ્રાણુલીલાનું વર્ણન છે. અને બાકીની બે કારિકાથી અત્યંત શોભાનું વર્ણન કરવાથી કોટી કામદેવની શોભાથી પણ અધિક શોભાવાળા સ્વરૂપવડે ભક્તનો ઉદ્ધાર કરવાપણું સૂચવે છે.

આ પ્રમાણે ષડ્ધર્મ અને ક્રિયા સાથે સર્વ અંગનું વર્ણન કર્યું હવે લીલાઓ સાથે વર્ણન કરતાં અનેક પ્રકારે અનુગ્રહની પ્રાર્થના કરી હવે ઉપસંહાર કરે છે.

વચનરચનોદારહાસસહજસ્મિતામૃતચયૈરાતિભરમ્પનયન્ ॥

પાલય સદાડ્સ્માન્ અસ્મદીયશ્રીવિઠુલે નિજદાસ્યમ્પનયન્ ॥

પ્રેક્ષપર્યક્કશયન૦ ધ્રુવમ્

અર્થ—વચન, શૃંગારરચના, હાસ્ય, સ્વાભાવિક હાસ્યરૂપી અમૃતના સમૂહોથી વિરહાતિને દૂર કરનારા, હે પ્રભો ! અમારા શ્રીવિઠુલ પ્રભુમાં પોતાના દાસ્યનો સ્વીકાર કરી અમારું હૃદય-મેશાં પાલન કરો.

રહસ્ય—વચન એટલે પ્રિયાને સંદેશ કરવારૂપી, રચના એટલે—શબ્દા વિગેરે તથા શૃંગારવિગેરેની રચના, જ્ઞાનરૂપી હાસ્ય ઉદાર હાસ્ય કોઈથી ન આપી શકાય એવા દાન આપવાને માટે પ્રકટ કરેલું છે. પ્રભુનું સહજ હાસ્યરૂપી-મુખ્ય સૌન્દર્ય ઉત્તમ ફલરૂપી દાન આપવાને સમર્થ છે. મોહ કરવાને તે હાસ્ય નથી.

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચન-રચના-ઉદારહાસ અને સહજસ્મિતાવિગેરે રૂપી જે અમૃત છે, તે દર્શન શ્રવણથી કાલધર્મ નિવૃત્તિ પૂર્વક મોક્ષ સમાન બ્રહ્માનન્દને આપનાર છે, પરંતુ તે અમૃતનો સમૂહ તો બ્રહ્માનન્દથી પણ વિશેષ ચઢીયાતા પ્રેમભક્તિરૂપી ફલને આપનાર છે.

આવા અમૃતના સમૂહરૂપ વચન વિગેરેથી પ્રભો ! અમારી દર્શન-સ્પર્શન-આલાપ-હાસ-લીલા એવા સંબંધી

આર્તિ દૂર કરી અમારું પાલન કરો ? સ્વીકાર કરો ? અનિષ્ટની નિવૃત્તિ અને ઈષ્ટની પ્રાપ્તિ કરી આપો—

વળી જેમ બ્રમરો એક વખત મધુપાન કરી પુષ્પનો ત્યાગ કરે છે તેવી રીતે આપને કરવું ઉચિત નથી, પરંતુ—

શ્રીવિઠ્ઠલે દાસ્યમુપનયન્—જેવી રીતે આર્તિ અનિષ્ટરૂપ છે, તેવી રીતે શ્રીવિઠ્ઠલના દાસ્યનો સ્વીકાર ન કરે, તે પણ અનિષ્ટરૂપ છે.

સૌભાગ્ય મદથી માન થયા પછી વિરહમાં “ સંદેહને દાવનાર મધ્યસ્થદ્વિતિ મનાવા માટે અનેક પ્રકારે પ્રણિપાત (દંડવત્) વિગેરેથી સમાધાન કરે છે. પરંતુ તેમ કર્યા શીવાય પોતાની મેળેમાન ત્યાગ કરવો અશક્ય છે અને વિરહ કાયમ રહેવાથી સર્વેનો નાશ થવા વખત આવે, માટેજ અમોઝેશ્રીવિઠ્ઠલત્વ આપ્યું છે. કેમકે તે પ્રભુ અમારી અનિષ્ટનિવૃત્તિ કરશે.

વિસેષણ જ્ઞાનેન ઠાઃ શૂન્યાઃ, તાન્ લાતિ સ્વીકરોતિ, इति विठ्ठलः અધિક જ્ઞાનથી શૂન્યજનો ઉપર અનુગ્રહ કરી સ્વીકાર કરનારા પ્રભુ શ્રીવિઠ્ઠલ છે—પોતે શ્રી સહિત છે, તેથી વિરહમાં અમારું સર્વ જ્ઞાન જતું રહે છે—તોપણ અમારો સ્વીકાર કરે છે. દાખલા તરીકે ગોપીજનોને વિરહ થતાં તેઓ વૃક્ષ, વૃક્ષ, પ્રતિવૃક્ષ, આપની ખબર પુછવા લાગ્યાં કે—શું આપે કૃષ્ણ જોયા ? આવી રીતે જ્ઞાનશૂન્યજનોનો સ્વીકાર કરનારા છે.

આવી રીતે અજ્ઞાની એવા અમારો પ્રભુ સાથે સંમેલન કરાવી સ્વીકાર કરે છે, માટે વિકૃલત્વને પામેલા તેમાં વળી શ્રી સાથે કહેવાથી “જેનો જે કાર્યમાં અધિકાર હોય તે કાર્ય કરવાનેજ સમર્થ થાય છે” તેવી રીતે લક્ષ્મી સહિતનો અધિકાર દાસ્યમાં ઉપયોગ છે-માટે અમોએ વિચાર કરીનેજ અધિકાર આપ્યો છે. માટે શ્રીસહિતવિકૃલપ્રભુના દાસ્યને સ્વીકારો.

વળી શ્રીયશોદાજીના અંકમાં લાલન કરતા શ્રીપુરુષોત્તમમાં અમારું દાસ્ય આપનેજ નમીને, અને સર્વ વિષયની દાસ્યતા છોડાવી દઇને, અને વિરહથી થએલા તાપને દૂર કરીને, આપની આજ્ઞાથી પુરુષોત્તમની અન્તરંગ લીલામાં પ્રવેશની અભિલાષા છે, લીલા પ્રવેશ કરાવતી વખતે પ્રાર્થના, સાધન, અસાધન, વિગેરે કંઈ પણ વિચાર કર્યા શીવાય અમારો પ્રવેશ પાસે લઈ જઈ આપ કરાવો. અમારા કરેલા વિચારમાંતો કંઈ ફેરફાર થાય, પરંતુ હપનયન્ એવું ક્લેપકમાં વર્તમાન પ્રયોગવાળું વાક્ય હોવાથી સૂચવે છે કે-આપજ હુમેશાં અમારો અન્તરંગ લીલામાં પ્રવેશ કરાવી દાસ્યમાંજ હુમેશાં સ્થાપો ?

આ પ્રમાણે હેતુરૂપ દાસ્યદાન પ્રાર્થના કરતાં સર્વ રીતે હુમેશાં પાલન કરો ? એવી આશીર્વાળી પ્રાર્થના પુરી થઇ.

વિવૃત્તા ચાતિ યત્નેન કૃતિઃ શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રભોઃ ॥

વિલોક્ય માર્જનીયા સ્યાત્ સુહૃદ્ધિઃ સ્નેહ પારગૈઃ ॥૧॥

શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રભુની કૃતિ પલના અધિ પ્રયત્નથી વિવરણ-
ચુક્ત કરી, તે જોઈને સ્નેહને પાર પામેલા પ્રભુના પરમ ભગ-
વદીયોએ શુદ્ધાશુદ્ધનો વિચાર કરવો.

इति श्रीविठ्ठल प्रभु निरचितः पर्यङ्कः सविवरणः समाप्तः

॥ अथ द्वितीयपर्यङ्कः ॥

પ્રથમપર્યંક વિવરણ સહ સમાપ્ત કર્યું, હવે આ દ્વિતી-
યપર્યંક પણ શ્રીગુંસાઇજી વિરચિત છે. તેને ભાવાર્થદર્શક
અનુવાદિત કરી અત્રે મુકવામાં આવે છે. પ્રથમ પર્યંકમાં
આવેલાં પદોમાંના શબ્દો ઘણાખરા આ દ્વિતીય પર્યંકમાં
દૃશ્યમાન થાય છે, માટે વિવરણ દિદ્દક્ષુએ પ્રથમ પર્યંકગત
વિવરણમાં હૃદિ પ્રવેશ કરાવવો.

काक्यति दोलिकामञ्च शयनम्.... ध्रुवम्

“तिलक गोरोचनं, भाल मुक्ताफलं, ॥ १ ॥”

कुटिलकुन्तल मुखं, चकित नयनम् ॥

• આ પદનું વિવરણ પ્રથમ પર્યંકમાં છે.

દોલતા હિંડોલામાં શયનને કરનારા પ્રભુને (શ્રીયશોદાજી) લાલન કરે છે. (હિંડોલે છે અથવા રમાડે છે.)

પ્રભુનાં વિશેષણ કહે છે કે જે પ્રભુએ ગોરાચનનું તિલક કરેલું છે. લલાટની અંદર મુક્તાકૃળથી (કેશવાળી ગુંથી છે એવા) વક્ર કેશથી વ્યાપ્ત મુખારવિન્દવાળા, અંચળનેત્રવાળા હિંડોલામાં શયન કરેલા પ્રભુને લાલન કરે છે.

*ચરણસન્ધ્યાલનં મોદભરગાયનં, પ્રતિર્વિવર્દશને મૃદુલહાસમ્
વાલ્લીલાપરં મધુરનૃપુરધરં, માષણે સ્ફુરિતનાસાત્ત્વિકાસન્નર

અર્થ—ચરણને વારંવાર હલાવતા, હૃષીથી ભરેલા ગાનને કરનારા, મન્દહાસ્યવાળા, ખાલલીલાને કરવામાં તત્પર, સુંદર નૃપુરને ધારણ કરનારા, અને વચનોચાર સમયે કૃત્તા શ્રીનાસિકાના વિકાશને કરનારા, ભગવાનને દોલતા હિંડોલાના શયનમાં લાલન કરે છે. ॥ ૨ ॥

અક્રુષ્ટચોષકં ગૃઠરસપોષકં, સ્વલ્પસંતોષકં કૃષ્ણચન્દ્રમ્ ॥

ગોપિકાજનમનોમોદ સંપાદનં તદભિહૃષિતાકૃતૌ વિમત્તતન્દ્રમ્ રે

અર્થ—અંગુઠાને મુખમાં ચુપતા, ગુપ્ત રસને વધારનારા, જરા પ્રેમથીજ સંતોષ પામતા, શ્રીગોપીજનોના મનમાં હૃષીને ઉત્પન્ન કરનારા, અને તે ગોપીજનોના મનોરથ પૂર્ણ કરનારી આકૃતિવાળા, આલસ્ય વગરના શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને દોલતા હિંડોલામાં લાલન કરે છે. ॥ ૩ ॥

॥ इति श्रीविठ्ठल प्रभु विरचितो द्वितीय पर्यङ्कः समाप्तः ॥

* ચરણ સંચાલનનું વિવરણ જુઓ પ્રથમ પર્યંકમાં છે.

*॥ श्रीहरिरायप्र- विरचितः ॥

॥ अथ जन्म वैफल्य निरूपणाष्टकम् ॥

अनेक सुकृतथी मनुष्यावतार प्राप्त थाय છે. પશુ-પક્ષી વિગેરે અનેક યોનીના અવતારમાં આત્મોદ્ધાર થઈ શકતો નથી. અહાર, નિદ્રા, લય, મૈથુન વિગેરે બધામાં સમાન ભેવામાં આવે છે. પરંતુ મનુષ્યાવતારમાં પ્રજ્ઞાશક્તિ વિશેષ ભેવામાં આવે છે. માટે દુર્લભ મનુષ્યાવતારને અસન્માર્ગમાં દોરી નકામો વિતાવી દેઈ આત્મોદ્ધાર ન કરવો. એ મનુષ્ય જીંદગી ભોગવારને મોટામાં મોટી ભૂલ જેવું છે. મનુષ્યાવ-

* શ્રીગુસાંપ્રજ્ઞા ગ્રન્થોની સમાપ્તિ થતાં, અર્થાત્ શ્રીમહાપ્ર-જ્ઞા અને શ્રીગુસાંપ્રજ્ઞા ગ્રન્થો પછી તેમજ શ્રીરઘુનાથવર્ષ અને શ્રીહરિરાય પ્રભુના ગ્રન્થોના આરંભમાં બધા ગ્રન્થોના વચમાં રહેલ-લીલીપન્યાય પ્રમાણે આ અતીવ ઉપયોગી શ્રીજન્મ વૈફલ્ય નિરૂપ-ણાષ્ટક મુકવામાં આવ્યું છે.

તારની અગણિત મૂલ્ય કરનાર શ્રીશુકદેવજી શ્રીભાગવતમાં કહે છે—કે “ ચોરાશી લક્ષ્યોનીની ગણત્રીમાં આવેલા દુર્લભ મનુષ્યાવતારને મેળવીને જે માણસ ગુરૂરૂપી કર્ણધાર (નાવિક) કરી. પ્રભુ કૃપારૂપી વાયુથી પ્રેરાતા દેહરૂપી નાવમાં બેસી સંસાર સમુદ્રને તરી જતો નથી તે ખરેખર આત્મઘાતી મનુષ્ય કહેવાય છે ” સ્ત્રી હો કે પુરૂષ હો ! શ્રીમંત હો કે ગરીબ હો ! બ્રાહ્મણ હો કે શૂદ્ર હો ! ગમે તે હો ! પરંતુ દરેક મનુષ્ય આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને શાસ્ત્રની આજ્ઞાથી ફરજવાન છે. આવી રીતે આત્માનો ઉદ્ધાર શી રીતે થાય, અને કેવી રીતે વર્તે તે મનુષ્યાવતાર નિષ્ક્રમ જ્ય તે દર્શાવવા માટે શ્રીહરિરાય પ્રભુ “ જન્મ વૈકલ્ય નિરુપણાષ્ટક ” નામનો ગ્રન્થ લક્તોને ઉપકાર કરવાને પ્રકટ કરે છે. આ ગ્રન્થમાં પૂજ્યચરણ બાવીસ આજ્ઞાઓ કરે છે. તે બાવીસ આજ્ઞાને હૃદયમાં ધારણ કરનાર મનુષ્યની જન્મગી કૃતાર્થ થઈ. મિચ્છતે હૃદય ગ્રન્થિઃ ઝિચ્છતે સર્વ સંશયઃ ॥ હૃદયની ગ્રન્થી લેદાઈ જઈ સર્વ સંશયો છુટી જાય છે.

નાશ્રિતો વલ્લમાધીશો ન ચ દૃષ્ટા સુવોધિની ॥

નારાધિ રાધિકાનાથો વૃથા તજ્જન્મ મૂતલે ॥ ૧ ॥

અર્થ—શ્રીમત્ પુરુષોત્તમ મુખારવિન્દ શ્રીઅગ્નિસ્વરૂપ વલ્લભ પ્રભુનો જે માણસે આશ્રય કર્યો નથી, શ્રીમહા-

પ્રભુકૃત શ્રીમદ્ભાગવત, શ્રીસુખોદિનીશ્રુતું દર્શન કર્યું નથી. અર્થાત્ શ્રીસુખોદિનીશ્રુતું શ્રવણ, મનન, ઘન, કર્યું નથી, કે શ્રીરાધિકાશ્રુતના નાથ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનું સેવન કર્યું નથી, તે તે માણસનો જન્મ આ ભૂતલ ઉપર વૃથા છે.

સારાંશ—શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહ્યું છે કે—

સવૈ પુસાં પરાધર્મો યતો મક્તિરધોક્ષજે ॥

શ્રીપુરુષોત્તમમાં લક્ષિત થાય એજ માણસનો મુખ્ય ધર્મ છે. આ ધર્મ જેણે બળવ્યો નથી. તે માણસનો આ જન્મ વૃથા છે. ૧ ॥ પ્રભુ સેવા અને સમર્પણ રૂપી મનુષ્યની ફરજ બતાવે છે.

ન ગૃહિતં હરેનામ નાત્માઘ્નિલમર્પિતમ્ ॥

ન કૃષ્ણસેવા વિહિતા વૃથાતજ્જન્મ મૂતલે ॥ ૨ ॥

અર્થ—શ્રીપ્રભુના નામનું જેણે રટન કર્યું નથી, તેમજ આત્મા, પ્રાણ, ધન, સ્ત્રી, પુત્ર, ઘર, વિગેરે સર્વ જે માણસે પ્રભુને અર્પણ કર્યું નથી, શ્રીકૃષ્ણ ચન્દ્રની સેવા કરી નથી. તે માણસનો જન્મ આ ભૂતલ ઉપર વૃથા છે.

રહસ્ય—ત્રિવેણા મપ્યધવતાં હદમેત્ર સુનિષ્કૃતમ્ ॥

નામ વ્યાહરણં વિષ્ણો.

શ્લોક—૬-૨-૧૦. સર્વે પાપી પુરૂષોને હરિ નામ-
થીજ પાપનો છુટકો થાય છે તેવો બીજા કશાથી થતો

નથી. ચતુઃલોકીમાં શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે-સર્વાત્મ-
લાવથી પ્રભુની સેવા કરવી એજ માણસની ફરજ છે. આ
ફરજ અદા ન કરનારની જીંદગી વૃથા છે. અન્નમિલ પણ ભગ-
વાન્ નામથી પાપી છતાં મોક્ષ પામ્યો હતો. ૨ ॥

ન લીલા ચિન્તનં નૈવ દીનતા વિરહાત્ હરે:

ન વા કૃષ્ણાશ્રયઃ પૂર્ણો વૃથા તજ્જન્મ મૃતલે ॥ ૩ ॥

અર્થ—પ્રભુની લીલાઓનું ચિન્તન (વિચાર-મનન)
કર્તું નથી, અને અનેક જન્મથી થયેલા પ્રભુના આ જીવના
વિયોગને સંભારીને જેણે વિરહથી દીનતા પ્રાપ્ત કરી નથી.
શ્રી કૃષ્ણ પ્રભુનો સંપૂર્ણ આશ્રય કર્યો નથી. તે માણસનો
જન્મ વૃથા છે.

સારાંશ—તસ્માદેકેનમનસા-ભા-૧-૨-૧૪ માં કહે છે
કે-એકાગ્ર મનથી પ્રભુનું, શ્રવણ, મનન, ધ્યાન કરવું, પ્રભુની
લીલા-કથાથી અન્તઃકરણના પાપો દૂર થઈને ભગવાન્ અધો-
ક્ષજ શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રીતિ થાય છે.

ન નીતા વાર્તાયા ઘસ્ત્રાઃ સાધવો નૈવ સેવિતાઃ ॥

ન ગોવિન્દ ગુણા ગીતા વૃથા તજ્જન્મ મૃતલે ॥ ૪ ॥

અર્થ—જે માણસે ઘસ્ટલે દીવસો પ્રભુની લીલા
વાર્તા કરી ન ગાળતાં અન્ય ફેાગટ ક્રિયામાં દીવસો ગાળે છે,
શ્રીમહાપ્રભુજીએ જલલેદમાં ખતાવ્યા પ્રમાણેના ઉત્તમ ગુણ-

વાળા સાધુપુરૂષોનું સેવન કર્યું નથી, તેમજ શ્રીગોવિન્દપ્રભુના ગુણોનું ગાન કર્યું નથી તે માણસનો જન્મ વૃથા છે.

સારાંશ—પરમ ભગવદ્દીય ભક્તોનો સમાગમ કરવો. શુદ્ધ ભક્તોના ભાવનું સ્વરૂપ બતાવતાં શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે—

ગુણાતીત તયા શુદ્ધાન્ સચ્ચિદાનન્દ રૂપિણઃ ॥

સર્વાન્ એવ ગુણાન્ વિષ્ણોર્વિવેણયન્તિ વિચક્ષણાઃ ॥

તેઽમૃતોદાઃ સમાખ્યાતા સ્તદ્વાક્યાનં સુદુર્લભમ્ ॥

“ ગુણાતીત ભગવાનના સમગ્ર ગુણોનું વર્ણન કરનારા, ભગવાનના સ્વરૂપને સમજનારા, વિચક્ષણુ ભગવદ્દીયો તે અમૃત સમુદ્ર જેવા છે. તેમનો સમાગમ અને તેમની વાણિનું પાન દુર્લભ છે—ઉત્તમ છે ” આવા ભગવદ્દીયો જેણે સેવ્યા નથી. અને ભગવાનનું કીર્તન કર્યું નથી તેનો જન્મ વૃથા છે—૪

ન કૃષ્ણરૂપસૌન્દર્ય મનો નૈવ વિરાગિતા ॥

ન દુઃસઙ્ગ પરિત્યાગો વૃથા તજ્જન્મ મૂતલે ॥ ૫ ॥

અર્થ—કોટિમન્મથના કરતાં પણ અધિક સુંદર સ્વરૂપવાળા, પ્રભુની સુંદરતામાં જેનું મન સ્થિર થયું નથી, મનમાં વૈરાગ્ય જેને થયો નથી, દુઃસંગનો ત્યાગ કર્યો નથી, તે માણસનો જન્મ વૃથા છે.

સારાંશ—દુઃસંગ ત્યાગ કરીને જગતના સર્વ પદાર્થોમાં ભગવદ્દ બુદ્ધિ કરી મમતા છોડી દઇ, પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણનું

રૂપની સુન્દરતામાં મન પરોવવું એ મનુષ્યની ક્ષમ છે. પ

ન ભક્તિઃ પુષ્ટિમાર્ગીયાં ન નિઃ સાધનતા હૃદિ ॥

ન વિસ્મૃતિ પ્રપન્ચસ્ય વૃથા તજ્જન્મ ભૂતલે ॥ ૬ ॥

અર્થ—પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રી મહાપ્રભુજીએ દર્શાવેલી ભક્તિ જે માણસે કરી નથી, “ આ ઘોર કલિયુગમાં તરવાને કંઈ પણ સાધન નથી. ” આવું સમજી નિઃસાધનતા હૃદયમાં જે માણસ લાગ્યો નથી, તેમજ જેણે પ્રપંચ (સંસાર) ની વિસ્મૃતિ કરી પ્રભુ સ્મૃતિ કરી નથી તેનો જન્મ ક્ષેપ છે.

સારાંશ—*સગુણભક્તિ ૮૧ પ્રકારની છે. અને સગુણભક્તિથી વિલક્ષણ ૮૨મી નિર્ગુણભક્તિ છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં—આ નિર્ગુણભક્તિજ કરવાની આજ્ઞા છે.—સગુણભક્તિથી ઉત્તમ ક્ષણ મળતું નથી માટે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય નિર્ગુણ ભક્તિમાં ચિત્ત પરોવીને સંસારની વસ્તુઓની વિસ્મૃતિ કરવી. નહિ તો મનુષ્યાવતાર વૃથા છે.

ન ધર્મપરતા નૈવ ધર્મમાર્ગે મનોગતિઃ ॥

ન ભક્તિજ્ઞાન વૈરાગ્યે વૃથા તજ્જન્મ ભૂતલે ॥ ૭ ॥

અર્થ—પ્રભુ સેવારૂપી પોતાના ધર્મનો જેને આદર નથી, ધર્મમાર્ગમાં મન જોડતો નથી. ભક્તિ, જ્ઞાન, અને વૈરાગ્ય, જેને નથી તેનો જન્મ આ ભૂતલમાં વૃથા છે.

* જુઓ પુષ્ટિસુધારક પાત્રું ૧૧૦ માં ભક્તિના ૮૧ પ્રકારનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

સારાંશ—પ્રભુનું ગુણગાન કરી માહાત્મ્યજ્ઞાન મેળવી પ્રભુમાં દૃઢ સ્નેહ થાય તેનું નામ ભક્તિ છે. માટે સંસારમાં વૈરાગ્ય કરીને ધર્મમાર્ગમાં પ્રીતિ કરી પોતાની સેવારૂપી કૃતજ્ઞ અદા કરવી. એવી શ્રીહરિરાય પ્રભુની આજ્ઞા છે. ૭ ભક્તિ કરવાની આજ્ઞા કરી, હવે ભક્તિ વધારવાના ઉપાયો દર્શાવે છે.

ન નિજ સ્વામિ વિરહ પરિતાપો ન ભાવના ॥

ન દૈન્યં પરમં યસ્ય વૃથા તજ્જન્મ ભૂતલે ॥ ૮ ॥

અર્થ—હુમ્મેશાં પોતાના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણના વિરહનો કલેશ કયો નથી, કે ભાવના કરી નથી, તેમજ જોણે પ્રભુ પ્રાપ્તિમાં અત્યન્ત ઉપયોગી પ્રભુ આગળ દિનતા કરી નથી તે માણસનો જન્મ વૃથા છે.

સારાંશ—હુમ્મેશાં પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણના વિરહનો તાપ રાખવે, શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનાં પ્રકટ દર્શન કરવાની ઉત્કટઉત્કંઠા હૃદયમાં તલસી રહે! પ્રભુ શીવાય હવે પણ પણ પ્રાણુ ધારણુ નહિ થઈ શકે! એવી વિરહાર્તિ સજડ પ્રારબ્ધ કર્મને બાળી જરૂર પ્રભુનાં પ્રગટ દર્શન કરાવે છે. માટે આ વિરહાર્તિ રાખવાની આજ્ઞા કરી શ્રીહરિરાયપ્રભુ આ ગ્રન્થ સમાપ્ત કરે છે.

।।ઈતિ શ્રીહરિરાયવર્ય વિરચિતં જન્મવૈફલ્ય નિરુપણાષ્ટકમ્।।

સમાપ્તમ્.

॥ શ્રીહરિરાયવર્ય વિરચિત ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણ શબ્દાર્થ નિરુપણસ્ય દિગ્દર્શનમ્ ॥

આ શ્રીકૃષ્ણસ્તોત્ર રત્નાકરમાં કૃષ્ણ શબ્દાર્થની આવશ્યકતા હોવાથી શ્રીહરિરાય પ્રભુ વિરચિત કૃષ્ણ શબ્દાર્થ નિરૂપણ, નામના ગ્રન્થનો ભાવાર્થ બતાવવામાં આવે છે. મૂળ શ્લોક સાથે શબ્દાર્થ મુકવાથી વધારે દીર્ઘ થવાનો સંભવ હોવાથી કેવળ ભાવાર્થજ મુકયો છે.

૧. શ્રીહરિરાયવર્ય કહે છે કે, શ્રીમદ્દાચાર્યની કૃપાથી કૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ બતાવવામાં આવે છે. રસો વૈ સઃ ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ રસરૂપ છે. આનન્દધન છે. માટે શાસ્ત્રમાં રસાત્મા કહેવામાં આવે છે.

૨. કૃષિર્ભૂવાચકઃ જ્ઞાન્દો જન્મનિવૃત્તિવાચકઃ ॥ કૃષ્ ધાંતુ સત્તાને અને જ નિવૃત્તિ-આનન્દને બતાવનાર આ બન્ને મગીને સદાનન્દ શ્રીકૃષ્ણ અર્થ થાય છે. (હવે બન્નેની એક વાંચ્યતા કરે છે.)

* ૧. સત્તા—લગવાન રસરૂપ હોવાથી રસિક લગવદીયના હૃદયમાં રસની સત્તા આપથીજ પ્રકટ થાય છે. દાખલા તરીકે ભક્તિમાર્ગ શીરોમણિ શ્રીગોપીજનના હૃદયમાં પ્રભુના રસની સત્તા પ્રકટ થઈ હતી.

૨. આનન્દ—તે ગોપીજનોના વિરહાર્તિ પીડિત હૃદયમાં આનન્દમય પ્રભુ પ્રકટ થયા હતા. “एष एव आनन्दयति” માટેજ સદાનન્દ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીસ્વામિનીજીના હૃદયમાં રહેલા છે.

૩. ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન આ ત્રણે કાલમાં લગવાનની રસ સત્તા લગવદીયના હૃદયમાંથી જતી નથી, અને હિપાધિ રહિત આનન્દમય પ્રભુ નિત્ય તેના હૃદયમાં વિલાસી રહે છે. તેથી સ્થાયિભાવાત્મા પ્રભુ કહેવાય છે.

× अविरुद्धा विरुद्धावा यं तिरोधातुमक्षमाः ॥

आस्वादाङ्कुर कन्दो ऽसौभावः स्थायीति संमतः ॥

न तिरोधीयते स्थायी ॥ रतिः मनोजुकूलैर्ये

मनसः प्रपणायितम् ॥

* શ્રીહરિરામવર્ય કહે છે કે, કોઈ વખતે નહિ વિવરણ થએલું એવું સત્તા અને આનન્દનું વિવરણ કરવામાં આવે છે.

× આ વિષય શ્રીકૃષ્ણ પ્રેમામૃતના સિંહાવલોકનમાં સ્કુટનાથી વર્ણવ્યો છે.

અવિરૂદ્ધ કે વિરૂદ્ધભાવો. જેનો તિરોભાવ કરવા સમર્થ નથી તે સ્થાયીભાવ કહેવાય છે. અને મનને અનુકૂલ અર્થમાં મનનું સ્થિર થવું તે રતિ કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે જે સ્થાયીભાવ રસ કહેવાય છે. તે સ્થાયિભાવ રસરૂપ ભાવ શ્રીયશોદાનન્દન કહેવામાં આવે છે. આજ પરમતત્વ હૃદયમાંથી વિસ્મૃત થવું ન જોઈએ. કારણ કે આજ ભાવથી ભગવાન પ્રકટ થઈ ખિરાજે છે.

જે સ્થાયિભાવનો આશ્રય લઈ ખઠા ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે. તેજ સ્થાયિભાવ ગુઠ શ્રીપ્રભુમાં રહેલો છે.

(ભાગવતમાં વર્ણન કરેલી નિષ્કામ રાસલીલામાં સકામ બુદ્ધિ રાખનારાઓની બુદ્ધિ ઉપર મુદ્રા મારવાને શ્રીહરિરાય પ્રભુ નિષ્કામતા દર્શાવે છે.)

• ૩. ઉપર વર્ણવેલા સ્થાયીભાવ, તેના અંકુરરૂપ આધિદૈવિક કામ, અને ભગવાને શ્રુતિમાં રસૌ વૈ સઃ વિગેરેથી જે રસનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે રસ. આ ત્રણ મળી કોટિ મન્મથ મન્મથરૂપ રાસરસ રસિક, પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ એવો અર્થ થાય છે.

શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ પોતાના રસાત્મક ભાવથી ભગવદીયોના હૃદયમાં રસ પોષણ કરે છે.

આ પ્રમાણે પ્રભુની ગૂઠ લીલાનું નિરૂપણ કર્યું. કે જે

ભગવાન રસાત્મક સ્વરૂપવડે હૃદયમાં રહી તે તે ભાવોથી લીલાઓ કરે છે.

૫. આ ઉપર દર્શાવેલા ભાવાર્થ સાથે શ્રીકૃષ્ણ મંત્રનું રટન કરવું. શ્રીહરિરાય પ્રભુ કહે છે કે, જે કે-સ્વામિનીજીના ફૂલની ભાવના કરવામાં પણ મારી યોગ્યતા નથી, પરંતુ શ્રીસ્વામિનીજીના ભાવની ભાવના મારા હૃદયમાં હુ મેશાં થાઓ. કે જે ભાવ ઉપર દર્શાવવામાં આવ્યો અને આવા અલૌકિક શ્રીકૃષ્ણ નામનું માહાત્મ્ય જાણવાથી મારા હૃદયમાં દ્રઢ વિચાર થયો છે કે-શ્રીકૃષ્ણ નામથીજ મારો ઉદ્ધાર છે. કારણ કે શ્રીકૃષ્ણ મુખારવિન્દરૂપ શ્રીવલ્લભ પ્રભુના મુખપદ્મમાંથી નિકળેલું આધિદૈવિક શ્રીકૃષ્ણ નામ તેજ સર્વ દોષને દૂર કરવા સમર્થ છે. અયોગ્ય દુષ્ટજનને પણ યોગ્યતા આપવામાં સત્તા ધરાવનારા રસિક શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર છે.

૬. આ પ્રમાણે શ્રીમહાચાર્યને (ભગવાનને) શરણે આવેલા ભગવદીયોએ ઉપર દર્શાવેલા શ્રીકૃષ્ણ શબ્દાર્થનો ભાવ સમજીને હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનું મનમાં રટન કરવું એવી શ્રીહરિરાયવર્ય આજ્ઞા કરી. *ગ્રન્થ સમાપ્ત કરે છે.

इतिश्रीकृष्ण शब्दार्थ निरूपणस्य समाप्तं दिग्दर्शनम्

* આ વિષય સાહિત્યદર્ષણ, ભરતમુનિ પ્રણિત નાટ્ય શાસ્ત્ર, વિત્તેરેમાં વર્ણવેલા ભાવ, અને રસોનું જ્ઞાન મેળવ્યા બાદ આ ગ્રન્થમાંજવાથી સ્પષ્ટ અર્થ દર્શિગોચર થશે. માટે પ્રથમ તે વંચના વિચારિ છે.

॥ श्रीकृष्णायनमः ॥

॥ अथ श्रीरघुनाथप्रभुग्रथितग्रन्थानां
तृतीयोल्लासः ॥

॥ श्रीगिरिधार्यष्टकम् ॥

प्रभुना गिरिराजधारी स्वरूपेण पुष्टिभार्गवां शुद्ध
पुष्ट लीला तरीजे कडेवाभां आवे छे. तेने माटे भगवत्पी-
ठिकाभां लजे छे. गोवर्धनोद्धरणे केवलः

आ प्रभाषे भक्तोना त्रिविध. तापने हूर करी पो-
.तानाभां अेक निष्ठा करावनाए अेवा आ स्तोत्रने आरंभ
करे छे—

त्रैलोक्यलक्ष्मीमदभृत्सुरेश्वरो यदा घनैरन्तकरैर्ववर्ष ह ॥
तदाकरोद्यः स्वबलेन रक्षणं तं गोपबालं गिरिधारिणं व्रजे ॥१॥

अर्थ—त्रय लोकनी लक्ष्मीथी महोन्मत्त थअेवो
धन्द्र ज्यारे नाशकारक भेधने वर्षाववा लाग्यो, त्यारे जे

પ્રભુએ પોતાના પ્રમેયબલથી શ્રી ગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કરી સર્વ પ્રજા જનોનું રક્ષણ કર્યું તેવા શ્રી ગિરિરાજને ધારણ કરનારા, ગોપબાલ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને શરણે જઈ છું. કેમકે તેજ પ્રભુ મારો ઉદ્ધાર કરનાર છે. ૧

બાલલીલામાં પૂતનાદિના પ્રાણહરણ લીલા કરી તેનું વર્ણન કરે છે.

યઃ પાયયન્તીમધિરુહ્ય પૂતનાં સ્તન્યં પપૌ પ્રાણપરાયણઃ શિશુઃ ॥

જઘાન વાતાયિતદૈત્યપુઙ્ગવં તં ગોપબાલં ગિરિધારિણં વ્રજે ॥૨॥

અર્થ—જે બાલસ્વરૂપવાલા પ્રભુ વિષમય સ્તનનું પાન કરાવતી પૂતના ઉપર અરોહણ કરીને અર્થાત્ ચઢીને તે પૂતાનાના પ્રાણની સાથે સ્તનનું પાન કર્યું, વળી વાયુ રૂપે ચક્રાવર્ત કરતા તૃણાવર્ત નામના દૈત્યરાજને મારનાર, ગિરિરાજને ધારણ કરનાર ગોપ શ્રીનન્દરાયણના બાલ શ્રીકૃષ્ણને શરણે હું જઈ છું. ॥૨॥

પ્રજાની શોભાનું વર્ણન કરે છે.

નન્દવ્રજં ય સ્વરુચેન્દિરાલયં ચક્રે દિવીશાં દિવિ મોહવૃદ્ધયે ॥

ગોગોપગોપીજનસર્વસૌખ્યકૃત્તં ગોપબાલં ગિરિધારિણં વ્રજે ॥૩॥

અર્થ—જે પ્રભુ સ્વર્ગમાં રહેનારા દેવલોકોને સ્વર્ગમાં મોહ પામે તેવા રીતે શ્રી નન્દરાયણના પ્રજાને પોતાની કાન્તિથી શ્રી લક્ષ્મીણના સ્થાનરૂપ બનાવ્યું, અર્થાત્ ન વર્ણવી શકાય એવી શોભાના બંધારરૂપ પ્રજાને બનાવ્યું.

જે શોભા ભેઈ દેવો મોહ પામી ગયા. તેમજ જે પ્રભુ
ગાયોને, ગાપજનોને, અને ગોપીજનોને સર્વ રીતે સુખને
કરનારા છે, તેવા ગિરિરાજ ધરણ્ય પ્રભુ શ્રી નન્દપુત્ર શ્રી
કૃષ્ણ પ્રભુને શરણે જઈ છું ૩ ॥

यं कामदोग्ध्री गगनाहृतैर्जलैः स्वज्ञातिराज्ये मुदिताभ्यषिञ्चन् ॥

गोविन्दनामोत्सवकृद्व्रजौकसां तं गोपबालं गिरिधारिणं भजे ४

અર્થ—જે પ્રભુને મનોરથ પૂર્ણ કરનારા આકાશથી
પડેલા જળવડે પોતાની જ્ઞાતિરૂપી રાજમાં હર્ષપણું સિર્યું
અને ગોવિન્દનું નામ ધોલીને ઉત્સવ કરનારા વ્રજવાસી-
ઓને પણ હર્ષ કર્યો તેવા પ્રભુ નન્દરાયજીના બાળ ગોવર્ધન
ધારણ્ય કરનાર શ્રી કૃષ્ણને હું સેવુ છું ॥ ૪ ॥

હવે ગોપીજનોની સાયંકાળની વિરહાવસ્થાનું વર્ણન
કરે છે.

यस्याननाब्जं व्रजसुंदरीजना दिनक्षये लोचनषट्पदैर्मुदा ॥

पिबन्त्यधीरा विरहातुरામૃશં તં ગોપબાલં ગિરિધારિણં ભજે ॥૫॥

અર્થ—જે પ્રભુના સુખારવિન્દને સાયંકાળ વખતે વિ-
રહથી આતુર થયેલાં ગોપીજનો અધીરાં બનીને નેત્રરૂપી
શ્મરો વડે ભગવાનના સુખારવિન્દરૂપી કમળનું પ્રેમથી
પાન કરે છે. તેવા ભગવાન નન્દકુમાર ગિરિરાજ ધરણ્ય શ્રી
કૃષ્ણને હું સેવું છું ॥ ૫ ॥

હવે વેણુનાદનું વર્ણન કરે છે.

વૃન્દાવને નિર્જરવૃન્દવમ્દિતે ગાશ્ચારયન્યઃ કલવેણુનિઃસ્વનઃ ॥
ગોપાંગનાચિત્તવિમોહમન્મથસ્તં ગોપબાલં ગિરિધારિણં ભજે ॥૬॥

અર્થ—દેવોના સમૂહથી તમસ્કાર કરાયલા એવા
વૃન્દાવનમાં જે પ્રભુ ગાયોને ચારતાં મધુર વેણુના શબ્દને
કરીને ગોપીજનોના ચિત્તને મોહ પમાડવામાં કામદેવ
રૂપ છે એવા નન્દકુમાર ગિરિધારી શ્રી કૃષ્ણને હું બળું છું ॥૬॥

હવે અગ્નિપુરાણના ભવિષ્યોત્તર ખંડમાં કહ્યા મુજબ
અગ્નિસ્વરૂપ શ્રીવલ્લભ પ્રભુના પુત્ર શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના
પુરુષોત્તમ સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે.

યઃ સ્વાત્મલીલારસદિત્સયા સતામાવિશ્વકારાઽગ્નિકુમારાવિગ્રહમ્ ॥
શ્રીવલ્લભાધ્વાનુસૃતૈકપાલકસ્તં ગોપબાલં ગિરિધારિણં ભજે ॥૭॥

અર્થ—જે પ્રભુ પોતાની લીલાના રસને પોતાના
બક્તોને આપવાની ઇચ્છાથી અગ્નિકુમાર શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રભુ સ્વ-
રૂપે પોતે પ્રગટ થયા કે જે વિઠ્ઠલ પ્રભુ સ્વરૂપે પોતે પ્રગટ
થઈ શ્રીવલ્લભાચાર્યના માર્ગને અનુસરી તેનું પાલન કર્યું
અગ્નિપુરાણના ભવિષ્યોત્તરખંડમાં કહ્યું છે કે:—

અગ્નિરૂપોદ્વિજાચારો ભવિષ્યામિ હહ મૂતલે ।

વલ્લભો હિ અગ્નિરૂપઃ સ્યાત્ વિઠ્ઠલઃ પુરુષોત્તમઃ ॥

ભવિષ્યતિ મહાપ્રાણો દૈવમોદ્ધરણાય ચ ।

વલ્લભસ્ય ગૃહે નૂનં ગિરિરાજધરો હરિઃ ॥

ભાવાર્થ—અગ્નિસ્વરૂપ, દ્વિજના આચારને પાલનારો, હું ભૂતલ ઉપર અગ્નિસ્વરૂપે વલ્લભચાર્ય અને પુરુષોત્તમ સ્વરૂપે શ્રીવિકૃલનાથ નામથી પ્રગટ થઇશ. આ પ્રમાણે ભગવાને કહેલું છે. તેમજ બીજા શ્લોકમાં કહે છે કે મહાન્ પુદ્ધિશાલી શ્રીવિકૃલનામે ભગવાન્ પુરુષોત્તમ શ્રીવલ્લભને ઘેર જગતને ઉદ્ધાર કરવાને માટે પ્રગટ થશે. એવા પ્રભુ શ્રીપુરુષોત્તમ નન્દકુમાર શ્રીકૃષ્ણને શરણે જાઉં છું અર્થાત તેમનું સેવન કરું છું ॥ ૭ ॥

આ સ્તોત્રના પાઠનું ફળ લખે છે.

ગોપેન્દ્રસૂનોર્ગિરિધારિણોઽષ્ટકં પઠેદિદંયસ્તદનન્યમાનસઃ ॥

સમુચ્યતે દુઃસ્વમહાર્ણવાન્દ્રશં પ્રાપ્નોતિ દાસ્યં ગિરિધારિણે ધ્રુવમ્ ॥૮

અર્થ—જે માણસ એકાગ્ર મનથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના આ ગિરિધારી અષ્ટકને જે કાંઈ પાઠ કરશે, તે દુઃખના મહાન્ સમુદ્રમાંથી મુક્ત થઈ ગિરિધારી પ્રભુ કૃષ્ણનું દાસ્ય (સેવા)ને જરૂર મેળવશે ॥ ૮ ॥

હવે છેલ્લા શ્લોકમાં પ્રભુને વિનંતિ કરે છે.

પ્રણમ્ય સંપ્રાર્થયતે તવાગ્રતસ્ત્વદ્ગ્ધિરેણું રઘુનાથનામકઃ ॥

શ્રીવિકૃલાનુગ્રહલબ્ધસન્માતિસ્તત્પૂરયૈતસ્ય મનોરથાર્ણવમ્ ॥ ૯ ॥

અર્થ—હું પ્રભુ આપના ચરણારવિન્દને નમસ્કાર કરીને શ્રીવિકૃલ પ્રભુના અનુગ્રહથી સારી મતિવાલા આ રઘુ-

નાથ આપના આગળ આ પ્રાર્થના કરે છે માટે આપ તે રઘુનાથના (મારા) મનોરથરૂપી સમુદ્રને પુરણ કરો.

॥ इति श्रीरघुनाथप्रसूकृतं समाप्तमिदं श्रीगिरिराजधार्यष्टकम् ॥

॥ अथ श्रीकृष्णशरणाष्टकम् ॥

આ કલિયુગમાં ઉદ્ધાર થવાને પ્રભુ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણને શરણે જવા શીવાય કોઈ અન્યમાર્ગ છેજ નહિ. શ્રી મહાચાર્ય શ્રી કૃષ્ણાશ્રયનામના ગ્રન્થમાં કહે છે કે—“ સર્વ માર્ગ આ કલિયુગમાં નાશ પામી ગયા છે, સર્વ લોકો પાખંડમાં રચીપચી રહેલા છે, આવા બારીક સમયમાં શ્રી કૃષ્ણ પ્રભુ એજ મારી ગતિ છે ” મંત્ર, તીર્થ, ગહા-ત્માઓ, પુબ્ધમાર્ગ, જ્ઞાનમાર્ગ, વિગેરે સર્વ નષ્ટપ્રાય થઈ ગયું છે. માટે શ્રી કૃષ્ણ એજ માફ શરણ છે. આ સિદ્ધાન્ત નું દઢીકરણકરવાને શ્રી રઘુનાથ પ્રભુ આ અષ્ટાક્ષર મંત્ર ગર્ભસ્તોત્ર શ્રી કૃષ્ણશરણાષ્ટકનો આરંભ કરે છે.

द्विदलीकृतदृक्स्वास्यः पद्मगीकृतपद्मगः ॥

कृशीकृतकृशानुश्व श्रीकृष्णः शरणं मम ॥ १ ॥

અર્થ—જે પ્રભુએ પોતાનું મુખ અને નેત્ર અરવિન્દ રૂપ કર્યું છે; અને શ્રીયમુનાજીમાંથી સર્પને (કાલીનાગને)

ચાલતો કર્યો છે, તેમજ જ્યારે વજમાં દાવાનળ ઉત્પન્ન થયો ત્યારે તે દાવાનળનું પાન કરી સુંકવી દીધો છે, તેવા શ્રી કૃષ્ણ પ્રભુ એજ માફ શરણ હો ?

ફલીકૃતફલાર્થી ચ કુસિસતીકૃતકૌરવઃ ॥

નિર્વાતીકૃતવાતારિઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૨ ॥

અર્થ—જે પ્રભુએ કૃષ્ણની ઇચ્છાવાળા ગોપજનોને કૃષ્ણ યુક્ત કર્યા છે, અને કૌરવને નિન્દિત કર્યા છે, વાતારિ (વાયુને લક્ષણ કરનાર સર્પ) કાલીયનાગને શ્રી યમુનાજીમાંથી દૂર કર્યો છે એવા શ્રી કૃષ્ણ એજ માફ શરણ હો

કૃતાર્થીકૃતકુન્તીજઃ પ્રપૃતીકૃતપૂતનઃ ॥

કલન્કીકૃતકંસાદિઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૩ ॥

અર્થ—જે પ્રભુએ કુન્તી પુત્ર અર્જુનને કૃતાર્થ કર્યો છે, અને વિષપાન કરાવા આવેલી અપવિત્ર પુતનારાંક્ષસીને પવિત્ર કરી છે, તેમજ કંસ વિગેરેને કલંકવાળા કર્યા છે, તેવા પ્રભુ, એજ માફ શરણ હો

સુઘ્નીકૃતસુદામા ચ શઙ્કરીકૃતશઙ્કરઃ ॥

સિતીકૃતસરિન્નાથઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૪ ॥

અર્થ—પોતાના મિત્ર સુદામાને સુખી કરનારા, શીવનું કલ્યાણ કરનારા, નહિના સ્વામી સમુદ્રને પણ ખાંધનારા, એવા શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ એજ માફ શરણ છે. ૪

છલીકૃતબલિઘૌર્યો નિઘનીકૃતધેનુકઃ ॥

કન્દર્પીકૃતકુબ્જાદિઃ શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ ॥૧૧ ૫ ॥

અર્થ—બલિરાબ્જના સ્વર્ગને કપટથી લઇ લેનારા, અર્થાત્ બલિરાબ્જની સ્વર્ગની ઈચ્છાને હરણ કરનારા, ધેનુક રાક્ષસનેા નાશ કરનારા, કુબ્જા વિગેરે સ્ત્રી જનને કામ ઉત્પન્ન કરનારા શ્રીકૃષ્ણ એજ માફ શરણુ છે. ૫

વરાકીકૃતરાકેશો વિપક્ષીકૃતરાક્ષસઃ ॥

સન્તોષીકૃતસદ્ભક્તઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૭ ॥

અર્થ—રાકા (પૂર્ણિમા) ના અધિપતિ ચન્દ્રને પશુ (પોતાની સુન્દરતાથી) ગરીબ કરી લીધો છે, અર્થાત્ પોતાના તેજથી ચન્દ્રને છતી લીધો છે, અને રાક્ષસોને નિર્બલ કરનારા, સજ્જનભક્તોને સંતોષ કરનારા શ્રી કૃષ્ણ એજ માફ શરણુ હો. ૭

મહેન્દ્રીકૃતમાહેયઃ શિથલકૃતમૈથિલઃ ॥

આનન્દીકૃતનન્દાદ્યઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૬ ॥

અર્થ—ગાયેને પુજ્ય બનાવનારા શિશુપાલને નરમ કરનારા, શ્રીનન્દરાય વિગેરેને આનન્દકરનારા શ્રીકૃષ્ણ એજ માફ શરણુ હો. !

જરીકૃતજરાસન્ધઃ કમલીકૃતકાર્મુકઃ ॥

પ્રમ્દ્રષ્ટીકૃતમીષ્માદિઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૮ ॥

અર્થ--જે પ્રભુએ જરાસંધનો નાશ કર્યો છે, ધનુષને કમળની માફક નમાવી દીધું છે, ભીમપિતામહ વિગેરેને શ્રેષ્ઠ કરનારા, તેવા શ્રી કૃષ્ણ પ્રભુ, એજ માફ શરણ હો. ? ૮

આ સ્તોત્રના પાઠનું ફળ આલેખે છે—

શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમાષ્ટકમિદં પ્રોત્યાય યઃ સંપટેત્
 • સ શ્રીગોકુલનાયકસ્ય પદવીં સંયાતિ भूमीતલે ॥
 પશ્યત્યેવ નિરન્તરં તરણિજાતીરસ્થકેલી પ્રભોઃ
 સંપ્રાપ્નોતિ તદીયતાં પ્રતિદિનં ગોપીશતૈરાવૃતામ્ ॥ ૯ ॥

અર્થ—આ શ્રીકૃષ્ણશરણાષ્ટકનો પ્રાતઃ સમયે ઉઠીને જે પાઠ કરશે, તે જરૂર આ ભૂમીતલમાં શ્રીગોકુલનાથ શ્રી કૃષ્ણની પદવીને પામશે. અને હંમેશાં સૂર્ય પુત્રી શ્રીયમુનાળના કાંઠા ઉપર પ્રભુ સંબંધી લીલાઓનું દર્શન કરશે. તેમજ સેંકડો ગોપીજનોથી આવૃત થએલા શ્રીકૃષ્ણની તન્મયતા થઈ ભગવદીયપદ્મ પામે છે ॥ ૯ ॥

॥ इति श्रीदेवकीनन्दनात्मज श्रीरघुनाथप्रभुकृतं
 श्रीकृष्णशरणाष्टकं संपूर्णम् ॥

॥ અથ શ્રીગોપાલસ્તવઃ ॥

શ્રીગોપાલ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુની શરણુ ભાવના દઢ થવાને માટે આ શ્રીગોપાલસ્તવ છે. સ્તવ એટલે સ્તુતિ, પ્રભુ સ્તુતિથી પ્રસન્ન થાય છે. શ્રીકૃષ્ણના કીર્તનથી અનેક ભક્તો તરી ગયા, તેમની કરેલી લીલાઓમાં ચિત્ત પરોવવાથી પ્રભુના માહાત્મ્યનું જ્ઞાન થાય છે, ભક્તિ દઢ થાય છે. વિગેરે અનેક કારણોથી આ ગોપાલસ્તવ નામનું સ્તોત્ર ભક્ત ઉપર અનુગ્રહ કરવા શ્રીરઘુનાથવચ્ચે અથે છે, આ અન્થ-માં પ્રભુની લીલાઓને વિરોધાલંકારથી વર્ણવી પરબ્રહ્મ-પ્રભુ વિરૂદ્ધ ધર્માત્રય છે એવું સૂચવી આપે છે.

येन मीन स्वरूपेण वेदाः संरक्षिताः पुरा ॥

स एव वेदसंहर्ता गोपालः शरणं मम ॥ १ ॥

અર્થ—જ્યારે પ્રલયકાળ થવાની તૈયારી થઇ ત્યારે જ પ્રભુએ મત્સ્યાવતાર ધારણુ કરીને વેદોનું સંરક્ષણુ કર્યું. તેજ પ્રભુ પોતે બુદ્ધાવતાર ધારણુ કરીને વેદોનો સંકોચ કરનારા એવા શ્રીગોપાલ શ્રીકૃષ્ણ એજ માફ શરણુ હો? ૧

કુમાવિતારનું વર્ણન કરે છે.

पृष्टे यः कूर्मरूपेण दधार धरणीतलम् ॥

स एव मृष्टिसंहर्ता गोपालः शरणं मम ॥ २ ॥

અર્થ—(સમુદ્ર મંથન વખતે જ્યારે મન્થરાચળ નીચે ઝેસવા લાગ્યો ત્યારે) જે નન્દકુમારે કૂર્માવતાર ધારણ કરીને પૃથ્વીતલ પીઠ ઉપર ધારણ કર્યું, તેજ નન્દકુમાર સૃષ્ટિનો ભાર ઉતારવાને સંહાર કરનારા અર્થાત્ જે પ્રભુને આખી પૃથ્વીનો ભાર ન લાગ્યો અને સૃષ્ટિ ઉપર ઉત્પન્ન થએલા દુષ્ટ માણસોનો ભાર લાગ્યો, અને તે દુષ્ટોનો સંહાર કર્યો. એવા વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રયવાળા શ્રીગોપાલ એજ માફ શરણ છે. ॥ ૨ ॥

શ્રીવરાહાવતારનું વર્ણન કરે છે.

વરાહરૂપઃ સંભૂત્યા દંષ્ટાગ્રે યો મહીં દ્વૌ
સમૂમિભારહરણો ગોપાલઃ શરણં મમ । ૩ ॥

અર્થ—જ્યારે હિરણ્યાક્ષ રાક્ષસ પૃથ્વીને રસાતલમાં લઈ ગયો ત્યારે ભગવાને વરાહાવતાર ધારણ કરીને તે રાક્ષસને મારી પૃથ્વીને દાઢ ઉપરના અગ્રભાગ ઉપર ધારણ કરી તેનો ઉદ્ધાર કર્યો. તે પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં ભૂમીનો ભાર ઉતારવા પ્રકટ થાય છે. એવા વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રય પ્રભુ એજ માફ શરણ છે. ॥ ૩ ॥

નૃસિંહાવતારનું વર્ણન કરે છે.

જગ્રાહ યો નૃસિંહસ્ય રૂપં પ્રલહાદહેતવે ॥
સ યોદ્ધુમુચ્યતઃ સમ્યક્ ગોપાલઃ શરણં મમ ॥૪॥

અર્થ—જ્યારે પરમભક્ત પ્રહ્લાદને તેના બાપ હિરણ્યકશિપુએ ખડુજ દુઃખ દીધું ત્યારે તે રસિકભક્ત

પ્રહ્લાદ માટે નૃસિંહ સ્વરૂપે પ્રકટ થયા, તે ડુભગવાન્ આજે
સારી રીતે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયા એવા શ્રીકૃષ્ણ ગોપાલ
એજ માફ શરણુ છે ॥ ૪ ॥

શ્રીવામનાવતારનું વર્ણન કરે છે.

येन वामनरूपेण वञ्चितो बलिभूमिपः ॥

स एव गोपनारीभिर्गोपालः शरणं मम ॥ ५ ॥

અર્થ—(ત્યારે બલિરાજ અધિક યજ્ઞ કરી દેવાને
ભય પમાડવા લાગ્યો ત્યારે ભગવાને વામનાવતાર ધારણુ
કરી તેની પાસે ત્રણ પગલાં પૃથ્વી માગી. તે પુરી નહિ
આપી શકાવાથી જેને રક્ષાતલમાં દાખલ કર્યો.) આ
પ્રમાણે જે બલિરાજને ખેતરનારા પ્રભુ છે. એવા શ્રીકૃષ્ણ
ગોપાલ એજ માફ શરણુ છે.

परशुरामावतारनું વર્ણન કરે છે.

येनेयं जामदग्न्येन पृथ्वी निःक्षत्रियाकृता ॥

स एव क्षत्रियहितो गोपालः शरणं मम ॥ ६ ॥

અર્થ—જે પ્રભુએ પરશુરામાવતાર ધારણુ કરીને
સત્તાવીશ વખત પૃથ્વીને નિઃક્ષત્રિય કરી, તેજ પ્રભુ ગોપાલ
શ્રીકૃષ્ણ ક્ષત્રીઓતું હિત કરવાને માટે પ્રકટ થયા છે—એવા
શ્રીકૃષ્ણ એજ માફ શરણુ છે. ૬॥

§ एवं हिरण्याक्षमसह्यविक्रमं स सादयित्वाहरिरादिसूकरः

શ્રીભાગવત—૩-૧૯-૩૧

રામાવતારનું વર્ણન કરે છે.

દશાસ્યો દશરથિના દા યેન રામેણ મારિતઃ ॥

સ પશ્ચાસ્ય પ્રાપ્તવલો ગોપાલઃ શરણં મમ ॥૭॥

અર્થ—જે ભગવાને દશરથ રાજાના પુત્ર રામચન્દ્ર અવતારમાં દશમુખવાળા (રાવણ)ને માર્યા તેજ ભગવાન પાંચ મુખવાળા (*પંચાસ્યસિંહ) થી પણ અધિક બલપ્રાપ્ત કરેલા છે એવા ગોપાલ શ્રીકૃષ્ણ એજ માફ શરણ છે ॥૭

બલરામ સ્વરૂપથી વર્ણન કરે છે.

કાલિન્દી કર્ષિતા યેન રામરૂપેણ કૌતુતાત્ ॥

તજ્જલક્રીડનાસક્તૌ ગોપાલઃ શરણં મમ ॥૮॥

અર્થ—જે પ્રભુએ શ્રીયમુનામાં ક્રીડા કરવાની ઇચ્છાથી બલરામ સ્વરૂપે શ્રીયમુનાજીને કૌતુકથી હલવડે ખેંચી પોતાની પાસે આણી તેવા પ્રભુ ગોપાલ શ્રી કૃષ્ણ એજ માફ શરણ છે. ૮॥

બૌદ્ધાવતારનું વર્ણન કરે છે—

યેન બૌદ્ધસ્વરૂપેણ લોકાઃ પાસ્વખ્ણ્ડમાર્ગગાઃ

સ એવ પાસ્વખ્ણ્ણ્ડહરો ગોપાલઃ શરણં મમ ॥૯॥

અર્થ—જે પ્રભુએ બૌદ્ધાવતાર ધારણ કરીને લોકોને પાખંડ માર્ગમાં દોર્યા તેજ પ્રભુ વેદોક્ત ધર્મનું સંસ્થાપન કરવાને શ્રીકૃષ્ણાવતાર ધારણ કરે છે—તે ગોપાલ શ્રીકૃષ્ણ એજ માફ શરણ છે ૯

હિરણ્યાક્ષ શિશુપાલ વિગેરે મારી ઉત્તમ ગતિ
આપી એવું સૂચવતાં કહે છે તે—

ગમિષ્યન્તિ ક્ષયં યેન રાક્ષસાઃ કલ્કિરૂપિણા
સ રાક્ષસાં ગતેદાતા ગોપાલઃ શરણં મમ ॥૧૦॥

અર્થ—જે પ્રભુ કલ્કિ અવતાર ધારણ કરીને રાક્ષ-
સોનો નાશ કરશે તે પ્રભુ શિશુપાલ વિગેરે રાક્ષસોને ઉત્તમ
ગતિ આપનારા છે. એવા ગોપાલ શ્રીકૃષ્ણ એજ મારી ગતિ
છે—એજ માફ શરણ છે—૧૦

શ્રી ગોવર્ધન ધરણુ લીલાનું વર્ણન કરતાં ઉલ્-
ખ બંધન સાથે વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રય બતાવે છે.

ગોવર્ધનો ગિરિયેન સ્થાપિતઃ કઙ્ગવત્કરે ॥

ઉલૂખલેન સહિતો ગોપાલઃ શરણં મમ ॥ ॥

અર્થ—જે પ્રભુએ ગોવર્ધન પર્વતને હાથમાં *કમળની
માફક ધારણ કર્યો તે પ્રભુ શ્રીયશોદ્ધાભી ખાંણીઆ સાથે
બંધાયા એવા પ્રેમથી વશ રહેતા ગોપાલ શ્રીકૃષ્ણ એજ માફ
શરણ છે. ॥ ૧૧

આ પ્રમાણે દશ અવતારના વર્ણન રૂપી આ અગ્નિ-
ચાર શ્લોકનો પાઠ કરવાથી થતા ફલનું વર્ણન કરેછે.

एकादश स्वीयधाम्नाम् आवालिं यो लिखेत् हृदि ॥

कृष्णप्रसाद युक्तश्च सयाति परमां गतिम् ॥૧૨

અર્થ—આ ભગવાનના સ્થાન-તેજ રૂપ આ અગિ-
યાર પ્રલોકમાં કહેલી અવતાર પંક્તિનું જે હૃદયમાં દૃઢતાથી
સ્થાપન કરશે તે જરૂર શ્રીકૃષ્ણની કૃપાને પાત્ર થઈ પરમ
ગતિને પ્રાપ્ત થશે ૧૨૥

इति श्रीरघुनाथवर्यविरचितो गोपालस्तवः सितीकृतः

સિંહાવલોકન.

શ્રીરઘુનાથપ્રભુ કૃત અન્થો પૈકી છ અન્થો આ સ્તોત્ર
રત્નાકરમાં અનુવાદિત કર્યા છે. જેવી રીતે શ્રીહરિરાય
પ્રભુની વાણિમાં દીનતાનો સમુદ્ર જેવામાં આવે છે. તેવી
રીતે શ્રીરઘુનાથજીની વાણિમાં લીલાસવર્ણનનો દધિ શ્રીમદ્-
ભાગવત પુરાસર જેવામાં આવે છે, એવું કહેવું એ અતિ-
શયેંકિત ભરેલું નથી. પદલાલિત્ય શ્રીમત્પુરુષોત્તમાવતાર
શ્રીવિકૃલપ્રભુની કરણીને અનુસરીને છે. તેવી કૃતિના આ છ
અન્થોનું પન્ચાસ્યાવલોકન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય.

શ્રીગોકુલેશાષ્ટક—આ સ્તોત્રનો આરંભ “નન્દગોપ-
વંશભૂષણ” નામના પદથી આરંભ કર્યો છે. તેવી રીતે
અન્થમાં પણ શ્રીનન્દરાય ગૃહકૃત ખાલલીલાનું વર્ણન છે.
તલ્લીલાયુક્ત ગોકુલાધિપતિને શરણે જવાની ઈચ્છાવાળાએ
આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવો ઉચિત છે.

શ્રીગિરરાજધાર્યષ્ટક—સ્તોત્ર ઘણું રસિક છે. તેમાં
આરંભમાં ગિરિરાજને ધારણ કરવાનું કારણ કહી ગિરિધારી

સ્તોત્રની સાર્થકતા કરી છે. આ સ્તોત્રના પાઠના ફલમાં લખે છે કે—ગિરિધારી શ્રીકૃષ્ણની હાસ્યની ઇચ્છા આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી ફલીભૂત થાય છે.

શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રાષ્ટક—શ્રીરાધિકાવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણના ભજનની દૃઢતા કરનાર આ સ્તોત્ર છે. સંસારસમુદ્રમાંથી તારી પ્રભુના પરમપદ પામવાની અભિલાષા ફલિત કરવી હોય તો પ્રાતઃસ્મરણીય આ સ્તોત્ર છે.

શ્રીગોપાલસ્તવ—દશ અવતારનું વર્ણન કરી વિરોધાલંકાર સાથે વિરૂદ્ધધર્માશ્રયત્વ બતાવી શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની લીલાનું વર્ણન ઘણી સૂક્ષ્મતાથી કરવામાં આવ્યું છે.—શરણતા પ્રાપ્ત કરી કૃતાર્થ થવાને આ સ્તોત્ર છે.

શ્રીકૃષ્ણશરણાષ્ટક—શ્રીકૃષ્ણ શરણું મમ એ સ્વમાર્ગમાં મહામંત્ર છે. તેની ભાવના કરવાથી પ્રભુતન્મય થવાય છે. લીલાભાવનાથી જેમ ગોપીજનો તન્મય થયાં હતાં તેવી રીતે આ કલિયુગમાં લીલાભાવનાયુક્ત શ્રીકૃષ્ણ શરણ જવું એજ તન્મય કરનાર છે તેવું આ સ્તોત્રમાં ભગવાન્ લીલા અને શરણની ભાવના કરવામાં આવી છે.

શ્રીરાધાકૃષ્ણાષ્ટક—શ્રીરાધિકાજી સાથે રહેતા શ્રીકૃષ્ણને હૃદયમાં ધારણ કરવાને આ સ્તોત્રનો પાઠ સમર્થ છે. તેમાં વ્યાકરણની સાતે વિભક્તિનું વર્ણન યથાક્રમે દરેક શ્લોકમાંના આરંભમાં ચદ શબ્દનાં રૂપ મુકવામાં આવ્યાં છે. અસ્તુ

॥ अथ श्रीकृष्णचन्द्राष्टकम् ॥

श्रीराधिकाञ्जना स्वामी श्रीकृष्णचन्द्रनी सेवा करती
वभते लकतोना हृदयमां लगवान्नुं स्वरूप आवे ते भाटे
आ श्रीकृष्णचन्द्राष्टक स्तोत्र आरंभे छे.

महानीलमेघातिभव्यं सुहासं शिवब्रह्मदेवादिभिः संस्तुतञ्च ॥
रमामन्दिरं देवनन्दापदाहं भजे राधिकावल्लभं कृष्णचन्द्रम् ॥१॥

अर्थ—महान् कृष्ण मेघना सरभा लव्य, अने सुन्दर
डास्यवाणा, शिव, ब्रह्मा, विगेरे देवोथी स्तुति करायला,
लक्ष्मीञ्जना हृदयमां स्थान करनारा, देवा अने श्रीनन्दरा-
यञ्जनी आपत्तिने हरनारा, श्रीराधिकाञ्जना वडाला श्रीकृष्ण
चन्द्रने, हुं सेवुं छुं. अर्थात् तेमनी सेवामां भाइं मन
निश्चल हो. १

प्रभुना स्वरूपेणुं वर्णुं पूर्वक प्रभुप्राप्ति कोनार्थी
थाय छे ते जणुवे छे.

रसं वेदवेदान्तवेद्यं दुरारुं सुगम्यं तदीयादिभिर्दानवघ्नम् ॥

लसत्कुण्डलं सोमवंशपदीपं भजे राधिकावल्लभं कृष्णचन्द्रम् ॥२॥

अर्थ—श्रुतिमां रसो वै सः रसरूप वर्णुं करवा-
मां आंया छे अेवा, वेद अने वेदान्तथी जणु शकाय
अेवा, दुःखथी भेजवी शकाय अेवा, परंतु लगवहीयोथी

તુરત પ્રાપ્ત થઈ શકે એવા, દાનવોને: હણનારા, શોભતા કુંડ-
ળવાળા, ચન્દ્રવંશના દીપરૂપ, શ્રીરાધિકાળના વહાલા શ્રીકૃષ્ણ-
ચન્દ્રને હું સેવું છું-અર્થાત્ માફ સેવામાં મન રહેા ? ૨
યશોદાદિસંલલિતં પૂર્ણકામં દશોરંજન પ્રાકૃતસ્થસ્વરૂપં ॥

દિનાન્તે સમાયાન્તમેકાન્તમક્તૈર્ભજે રાધિકાવલ્લભં કૃષ્ણચન્દ્રમ્ ॥૩॥

અર્થ—શ્રીયશોદાળ વિગેરેઓથી સારીરીતે લાલન
(પાલન) કરાયલા, પૂર્ણમનોરથવાળા, જેમને કોઈ પણ મનો-
રથની ઇચ્છા નથી એવા, શ્રીનેત્રમાં અંજન ધારણ કરનારા,
પરબ્રહ્મપુરુષોત્તમ સર્વત્ર વ્યાપક છતાં લીલા વિગ્રહ ધારણ
કરવાથી—પ્રાકૃત સ્વરૂપે ભાસતા, દિવસના અન્તમાં સૂર્યાસ્ત
સમયે પોતાના એકાન્ત ભક્ત ગોપ બાલકો સાથે આવતા.
શ્રીરાધિકાળના વહાલા સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ ચન્દ્રને હું ભણુ છું.
અર્થાત્ તેમની સેવામાં માફ મન નિશ્ચલ હો ? ૩

શ્રીગોપીજન સહ કરેલી લીલાનું વર્ણન કરે છે.

કૃપાદષ્ટિસંપાતસિક્તસ્વકુન્દ્રં તદન્તઃસ્થિતસ્વીયસમ્યક્દશાદમ્ ।

પુનસ્તત્ર તૈઃ સત્કૃતૈકાન્તલીલં ભજે રાધિકાવલ્લભં કૃષ્ણચન્દ્રમ્ ॥૪॥

અર્થ—કૃપાદષ્ટિ કરીને પ્રભુએ પોતાના નિકુન્જમાં
જેમને—(ગોપીજનોને) અમૃતમાં મગ્ન કર્યા, અને જેમને
તેની અંદર રહેલી પોતાની ઉત્તમ દશાનું દાન કર્યું. તેમની
સાથે અર્થાત્ “ સ્વાગતં ષો મહાભાગાઃ ” વિગેરે વચનોથી

જેમનો સ્વીકાર કરેલો છે એવાં ગોપીજનો સાથે એકાન્ત લીલાને કરનારા શ્રીરાધિકાજીના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને હું ભજું છું. ૪

દુધ વિગેરેની ચોરી કરવાની લીલાનું વર્ણન કરે છે.

મૃદે ગોપિકાભિર્ધૃતે ચૌર્યકાલે તદક્ષણોશ્ચ નિક્ષિપ્ય દુગ્ધં ચલન્તમ્ ॥
તદા તદ્વિયોગાદિસંપત્તિકારં ભજે રાધિકાવલ્લભં કૃષ્ણચન્દ્રમ્ ॥૫॥

અર્થ—ઘર આગળ શ્રીગોપિકાએ જ્યારે દુધ વિગેરે ચોરી ચાલ્યાજતા ભગવાનને પકડતાં તે વખતે તે ગોપીજનોના ચક્ષુમાં દુધનું સિંચન કરી (દુધ નાંખી) દોડી જઈને તે ગોપીજનોને વિયોગ વિગેરે સંપત્તિ કરનારા શ્રીરાધિકાજીના વહાલા, સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને હું ભજું છું ॥૫॥

શૃંગારનું વર્ણન કરે છે.

ચલત્કૌસ્તુભવ્યાસવક્ષઃપ્રદેશં મહાવૈજયન્તીલસત્પાદયુગ્મમ્ ॥

મુકન્સ્ટૂરિકાદિસમાલપ્રદેશં ભજે રાધિકાવલ્લભં કૃષ્ણચન્દ્રમ્ ॥૬॥

અર્થ—ચંચળ કૌસ્તુભમણિથી વ્યાસ વક્ષઃસ્થળના ભાગવાળા, અને (કંઠે ધારણ કરેલી) મોટી વૈજયન્તી માલાથી જેમના બન્ને ચરણ કમળ વ્યાસ છે એવા ઉત્તમ કન્સ્ટૂરી વિગેરે સુન્દર સુગન્ધીદાર પદાર્થોયુક્ત પ્રકાશવાળો લલાટ પ્રદેશ જેમનો છે એવા, શ્રીરાધિકાજીના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને હું ભજું છું. તેમનું જ સેવન કરું છું. ૬

ગોદોહન સમયનું વર્ણન કરે છે.

ગર્વાં દોહને દૃષ્ટરાધામુખાબ્જં તદર્નીં ચ તન્મેલનવ્યગ્રચિત્તમ્ ॥
સમુત્પન્નતન્માનસૈકાન્તભાવં ભજે રાધિકાવલ્લભં કૃષ્ણચન્દ્રમ્ ॥૭॥

અર્થ:—જ્યારે શ્રીરાધિકાજી ગાયોને દોહવા બેસે ત્યારે શ્રીરાધિકાજીના મુખ કમળને જોતા, અને તે દોહનસમયે શ્રીરાધિકાજીને મળવા માટે વ્યગ્રચિત્તવાળા, અને જેમના ઉપર શ્રીરાધિકાજીના મનમાં કાન્તભાવ ઉત્પન્ન થયો છે. એવા શ્રીરાધિકાના વહાલા શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રને હું લજ્જુ છું. ૭

શ્રીકૃષ્ણ શરણાપ્તકનો પાઠ કરવાથી જે કૃણ પ્રાપ્ત થાય છે તે જણાવે છે.

અદઃ કૃષ્ણચન્દ્રાષ્ટકં પ્રેમયુક્તઃ પઠેત્કૃષ્ણસાન્નિધ્યમામોતિ નિત્યમ્ ॥
કલૌ યઃ સ સંસારદુઃસ્વાતિરિક્તં પ્રયાત્યેવ વિષ્ણોઃ પદાંનિર્ભયં તત્ ॥

અર્થ:—આ શ્રીકૃષ્ણાષ્ટક પ્રેમ યુક્ત થઈને જે કોઈ ભક્ત શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુની પાસે હંમેશાં જો પાઠ કરે તો જરૂર શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુની સાન્નિધ્યતાને મેળવે છે, અને કલિયુગમાં સંસાર દુઃખનો જેમાં જરાપણ ભાસ નથી એવા વ્યાપિ ભગવાન્ વિષ્ણુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના નિર્ભય સ્થાનને મેળવે છે.

॥ इति श्रीरघुनाथप्रभुविरचितं श्रीकृष्णचन्द्राष्टकं संपूर्णम् ॥

श्रीगोकुलेशाष्टकम् ॥

આ કલિયુગમાં પ્રભુના શરણુ શીવાય કોઇ પણ સાધન સંસારના દુઃખોને તરવાને માટે નથી. “સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ” સર્વ ધર્મોને છોડી મારે શરણુ આવ. હેં અર્જુન ? હું તારાં અનેક પાપોને દૂર કરીશ. આ પ્ર- માણે પ્રભુનો આશ્રય એજ સર્વ રીતે ઉપયોગી છે, તેમજ શ્રીમહાપ્રભુજી વિવેકધૈર્યાશ્રય નામના ગ્રન્થમાં કહે છે કે:—

किं वा प्रोक्तेन बहुना शरणं भावयेद्धरिम्

एवं आश्रयणं प्रोक्तं सर्वेषां सर्वदा हितम् ॥ ૧૬ ॥

कलौ भक्त्यादिमार्गा हि दुःसाध्या इति मे मतिः ॥

• બહુ વધારે કહેવાની શી જરૂર છે. ગમે તે રીતે પ્ર- ભુનો આશ્રય કરવો. આશ્રયજ સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારક છે. કલિયુગમાં ભક્તિ વગેરે માર્ગો દુઃખથી થઈ શકે એવા છે, માટે પ્રભુનો આશ્રયજ કરવો, એવી મારી આજ્ઞા છે.

આવી રીતે પ્રભુના આશ્રયભાવને સ્થિર કરવાને પ્ર- ભુના સ્વરૂપનું અને ગુણની લીલાનું વર્ણન કરે છે. આ પ્રથમ શ્લોકમાં અવતારના કારણોનું વર્ણન કરે છે.

नन्दगोपभूपवंशभूषणं विभूषणं

भूमिभूतिभूरिभाग्यभाजनं भयापहम् ॥

ધેનુધર્મરક્ષણાવતીર્ણપૂર્ણવિગ્રહમ્

નીલવારિવાહકાન્તિગોકુલેશમાશ્રયે ॥ ૧ ॥

અર્થ—ગોપના રાજા શ્રીનન્દરાયજીના વંશમાં લૂપ્થ રૂપ, અનેક શૃંગારથી શોભતા, પૃથ્વીની આખાદી કરવામાં પૃથ્વીના મહદ્ભાગ્યરૂપ, ભકતોના ભયને દૂર કરનારા, ગાયોની અને ધર્મની રક્ષા કરવા પ્રકટ થએલા, પૂર્ણાનન્દ પરબ્રહ્મ છતાં લીલા અંગને ધારણ કરનારા, કાળા મેઘની કાન્તિના જેવી કાન્તિવાળા શ્રીગોકુલના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનો આશ્રય કરું છું. ॥ ૧ ॥

ગોપીજન સહ કરેલી લીલાનું વર્ણન કરે છે.

ગોપબાલસુન્દરીગણાવૃતં કલાનિધિં

રાસમણ્ડલીવિહારકારિકામસુન્દરમ્ ॥

પદ્મયોનિશર્કરાદિદેવવૃન્દવન્દિતં

નીલવારિવાહકાન્તિગોકુલેશમાશ્રયે ॥ ૨ ॥

અર્થ—ગોવાળ બાળકો અને ગોપીજનોના સમૂહથી વીંટાયલા, ભકતોદ્ધાર કરવા વિગેરે કલાના ભંડારરૂપ, જેમાં અધિક સ્થાયિભાવાત્મક રસ છે એવા મંડળમાં રાસ વિહાર કરનારા, કોટિકામથી અધિક સુન્દર, બ્રહ્મા, શંકર વિગેરે દેવોના સમૂહથી નમસ્કાર કરાયલા, કાળા મેઘના સમાન કાન્તિવાળા શ્રીગોકુલના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનો હું આશ્રય કરું છું. ૨

ખાલલીલાનું વર્ણન કરતાં ત્રીજો શ્લોક લખે છે.

ગોપરાજરત્નરાજિમંદિરાનુરિક્ષણં

ગોપબાલબાલિકાકલાનુરુદ્ધગાયનમ્ ॥

સુન્દરીમનોજભાવભાજનામ્બુજાનનં

નીલવારિવાહકાન્તિગોકુલેશમાશ્રયે ॥ ૩ ॥

અર્થ—ગોપનારાજ શ્રીનન્દરાયના રત્નથી જડેલા ઘરના આંગણા આગળ રમતા, ગોવાળના ખાળકો અને ખાલિકાઓ સાથે મધુર ગાયનને કરતા, સુન્દરી શ્રીગોપિકાઓને કામ ઉત્પન્ન કરે એવા મુખારવિન્દવાળા, ઠાળા મેઘના સમાન કાન્તિવાળા, શ્રીગોકુળના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનો હું આશ્રય કરું છું અર્થાત હું તેમને શરણે જઈ છું. ૪

પૃથ્વીના ભારને ઉતારવા રાક્ષસોને હણવાની લીલા અને ગોવર્ધન લીલાનું વર્ણન કરે છે.

કંસકોશિકુઞ્જરાજદુષ્ટદૈત્યદારણં

ચેન્દ્રસૃષ્ટ્વૃષ્ટિવારિવારણોદ્ધૃતાચલમ્ ॥

કામધેનુકારિતાભિધાનગાનશોભિતં

નીલવારિવાહકાન્તિગોકુલેશમાશ્રયે ॥ ૪ ॥

અર્થ—યાદવોને દુઃખ દેતા કુલદ્વ કંસને મારનાર, કેશીને અને કંસને ત્યાં મહાલયુદ્ધ કરતી વખતે ગજ સાથે યુદ્ધ કરી ગજને હણનાર, અને દરેક દુષ્ટ દૈત્યોનો સંહાર

કરનાર, તેમજ ઇન્દ્રની પૂજા ન કરાવતાં શ્રી ગોવર્ધનની પૂજા કરવાથી ઇન્દ્રે ક્રોધપામી વર્ષાવેલા વર્ષાદના જળને વારવાને શ્રીગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કરનારા, ગોચારણ સમયે કામધેનુ ગાયેને ષોલાવવામાટે ગાયેનાં નામ હઈ મુરલિનાહમાં કરેલા ગાનથી શોભતા, કાળા મેઘની સમાન કાન્તિવાળા શ્રી ગોકુલના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનો હું આશ્રય કરું છું." ૪

નવનીત હરણુલીલાનું વર્ણન કરે છે.

ગોપિકાઘૃહાન્તગુપ્તગવ્યર્ચૌર્યચન્નલં

દુગ્ધખાન્દમેદમીતલજ્જિતાસ્યપક્કજમ્ ॥

ધેનુધૂલિધૂસરાન્નશોભિહારનૂપુરં

નીલવારિવાહકાન્તિગોકુલેશમાશ્રયે ॥ ૫ ॥

અર્થ—શ્રીગોપિકાઓના ઘરની અંદર સંતાડી રાખેલ માખણની ચોરી કરવામાં અંબળ, (જ્યારે શ્રીયશોદાહાએ સ્તનપાન ન કરાવ્યું અને દુધની તપાસ કરવા ગયાં ત્યારે) ભગવાને રોષથી દુધના વાસણને લેદી નાંખ્યું, તે લેદવાથી શ્રીયશોદાહાએ ભય ખતાવ્યો, તેથી લજ્જાયુક્ત મુખકમળ વાળા, અને ગાયેને ચારવા જવાથી ગાયેની ધુળ પડવાથી ભૂખરા થયેલા શ્રીઅંગ ઉપર વનમાલા અને નૂપુર (ઝાંઝર) ને ધારણ કરનારા, કાળા મેઘની સમાન કાન્તિવાળા, શ્રી ગોકુલના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનો હું આશ્રય કરું છું. ૫

ખાલલીલા પૂર્વક કરેલા દુષ્ટદૈત્યમારણ્યનું વર્ણન કરે છે.

વત્સધેનુગોપબાલભીષણોત્યવન્હિપં

કેકિપિચ્છકલ્પિતાવતંસશોભિતાનનમ્ ॥

વેણુવાદ્યમત્તધોષસુન્દરીમનોહરં

નીલવારિવાહકાન્તિગોકુલેશમાશ્રયે ॥ ૬ ॥

અર્થ—વાછરડાં—ગાયો, અને ગોપખાળકો વિગેરેને ભયંકર લાભતા (ખીવડાવતા) દાવાનળનું પાન કરનારા, મયૂર પિચ્છથી કાનનાં આમૂષણ બનાવી ધારણ કરવાથી જેમનું મુખ શોભી રહ્યું છે એવા, વેણુના વગાડવાથી ઉન્મત્ત થયેલાં વજ્રસુન્દરી (ગોપજનોના વીંટાછવળવા) થી મનોહર લાગતા, કાળા મેઘના સમાન કાન્તિવાળા શ્રીગોકુલના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનો હું આશ્રય કરું છું. ૬

વનમાલાનું વર્ણન કરતાં જણાવે છે કે—

ગર્વિતામરેન્દ્રકલ્પકલ્પિતાન્નમોજનં

શારદારવિન્દવૃન્દશોભિહંસજારતમ્ ॥

દિવ્યગન્ધલુબ્ધમૃદ્ગપારિજાતમાલિનં

નીલવારિવાહકાન્તિગોકુલેશમાશ્રયે ॥ ૭ ॥

અર્થ—અધિક ગર્વવાળા અમરના અધિપતિ ઈન્દ્રના ગર્વને ઉતારવા માટે જેમણે શ્રીગોવર્ધન નીચે આવી રહેલા વજ્રજનો માટે અનેક અન્ન ભોજન બનાવેલાં છે એવા, શરદ

ઋતુના ઠમળના સમૂહથી શેાભતાં હંસજા (લક્ષ્મીજા) માં પ્રીતિવાળા, અલૌકિક સુગંધીનો લોભ રાખતા ભ્રમરોથી વ્યાપ્ત પરિણતક વૃક્ષનાં પુષ્પોની માલાવાળા, કાળામેઘની સમાન કાન્તિવાળા શ્રીગોકુલના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણનો હું આશ્રય કરું છું. ૭

સાયંસમયની લીલાનું વણન કરે છે.

વાસરાવસાનગોષ્ઠગામિગોગણાનુગં

ધેનુદોહદેહગેહમોહવિસ્મયક્રિયમ્ ॥

સ્વીયગોકુલેશદાનદત્તમક્તરક્ષણં

નીલવારિવાહકાન્તિગોકુલેશમાશ્રયે ॥ ૮ ॥

અર્થ—દીવસના અન્તમાં ગોષ્ઠ (ગાયનાવાડા) ંતરફ જતા, ગાયના ટોળાની પાછળ આવતા, (પોતે પરબ્રહ્મ પૂર્ણાન્દ, આપ કામ અને પૂર્ણકામ છતાં) માથેને દોહવું. લીલા, દેહ, ઘર, વિગેરે લૌકિક માફક રમતા હોવાથી મોહ અને વિશ્મય ઉપજાવે એવી લીલાવાળા. પોતાના ગોકુલના અધિપતિ હોઇ જેમણે ભક્તનું રક્ષણ કરવા રૂપી દાન કર્યું છે એવા, કાળામેઘના સમાન કાન્તિવાળા શ્રી ગોકુલના અધિ-પતિ શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રનો હું આશ્રય કરું છું.

॥ इति श्रीरघुनाथप्रभुविरचितं श्रीगोकुलेशाष्टकं संपूर्णम् ॥

॥ अथ श्रीराधाकृष्णाष्टकम् ॥

આ સ્તોત્રમાં દરેક શ્લોકના આરંભે સાતે શ્લોકમાં વ્યા-
કરણની સાતે વિભક્તિ મુકવામાં આવી છે.

શ્રીમદ્ અગ્નિસ્વરૂપ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ ચતુઃ
શ્લોકી નામના ગ્રન્થમાં કહ્યું છે. યદિ શ્રીગોકુલાધીશો ધૃતઃ
સર્વાત્મનાહૃદિ ॥ શ્રીગોકુલના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણને જો હૃદયમાં
ધારણ કરે તો પછી લૌકિક, વૈદિકનીશી જરૂર છે. આ સિદ્ધાન્તને
અનુસરી શ્રીરઘુનાથજી શ્રીરાધાવલ્લભ પરમાત્માને ભક્તોના
હૃદયમાં સ્થિર કરવાને શ્રીરાધાકૃષ્ણાષ્ટક સ્તોત્ર આરંભે છે—

આ ગ્રન્થનો છંદ સ્વગ્ધરા છે.

આ પ્રથમ શ્લોકમાં શ્રીગોવર્ધનધરણુલીલાનું
વર્ણન કરે છે.

યઃ શ્રીગોવર્ધનાદ્રિં, સકલસુરપતિં, ત્રસ્તગોગોપવૃન્દં ।

સ્ત્રીયં સંરક્ષિતશ્ચેત્યમરસુખકરં, મોહયન્ સંદધાર ॥

તન્માનં સ્વઠ્ઠાયિત્વા, વિજિતરિપુકુલો, નીલધારાધરાભઃ

કૃષ્ણો રાધાસમેતો, વિલસતુ હૃદયે, સોઽસ્મદીયે સદૈવ ॥૧॥

અર્થ—જે પોતાની ત્રાસ પામેલી ગાયો અને ગોપ
સમૂહોનું રક્ષણ કરવાને, દેવોને સુખ કરવાની ઇચ્છાથી
અને સકળદેવના પતિ ઇન્દ્રને મોહ પમાડનાર શ્રીકૃષ્ણે શ્રી-

ગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કર્યો, અને તે ઇન્દ્રના માનનું ખંડન કરી સમગ્ર શત્રુ સમૂહને જીતીને, કાળામેઘના સમાન કાન્તિ-વાળા, અને શ્રીરાધિકાજી સાથે ખીરાજતા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર અમારા હૃદયમાં હંમેશાં ખીરાજે, અમારા હૃદયમાં સ્થિર થાયો ? ૧

કંસહનન લીલાનું વર્ણન કરે છે.

યં દૃષ્ટ્વા કંસભૂપઃ, સ્વકૃતકૃતિમહો, સંસ્મરન્મન્ત્રિવર્યાન્
કિં વાસ્પૂર્વમયેદંકૃતમિતિવચનં, દુઃસ્વિતઃ પ્રત્યુવાચ ॥
આજ્ઞાપ્તો નારદેન, સ્મિતયુતવદનઃ, પૂર્યન્સર્વકામાન્

કૃષ્ણો રાધાં

॥૨॥

અર્થ—જે પ્રભુને ભયરૂપ જોઇને કંસરાજ, પોતાના કરેલાં પાપકર્મનું સ્મરણ કરી મંત્રીવર્યોને ભયથી કહેવા લાગ્યો કે—“ અરે ? આ મેં કોઈ દિવસ કોઈ ન કરે એવું અવળું કામ આ શું કર્યું ? આ પ્રમાણે દુઃખિત થઇને વચનો બોલ્યો. શ્રીનારદમુનીશી કંસને મારવાની જેમને આજ્ઞા અપાયલી છે એવા, હાસ્યમુખવાળા, સર્વના મનો-રથોને પુરતા શ્રીરાધિકાજી સાથે રહેતા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર હંમેશાં અમારા હૃદયમાં ખીરાજે. ॥૨॥

પ્રભુએ કરેલી પાણ્ડવ સહાનુભૂતીનું વર્ણન કરે છે.

યેન પ્રોચત્પ્રતાપા, નૃપતિકુલભવાઃ પાન્ડવાઃ કૌરવાર્બિધ ।

તીર્ત્વા પારંતરીયં, જગદસ્વિલનૃણાં, દુસ્તરશ્ચેતિ જગ્મુઃ ॥

તત્પત્નીચીરવૃદ્ધિ, પ્રવિદિતમહિમા, મૂતલે મૂપતીશઃ ।

કૃષ્ણો રાધા૦

॥ ૩ ॥

અર્થઃ—જે ભગવાનવડે વધેલા પ્રતાપવાળા રાજના કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા પાણ્ડવો, આખા જગત્થી પણ દુઃખથી તરી શકાય એવા કૌરવરૂપી સમુદ્રને તરીને પાર-પામ્યા, અને તે પાણ્ડવોની પત્ની દ્રૌપદીનાં સભા વચ્ચે વસ્ત્ર ખેંચતાં, તે દ્રૌપદીના વસ્ત્રમાં વૃદ્ધિ કરવાથી જેમનો મહિમા પૃથ્વીમાં વૃદ્ધિને પામ્યો છે એવા, સમગ્ર ભુપતિના પતિ, શ્રીરાધિકાથી યુક્ત શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા હંમેશાં અમારા હૃદય-માં ખીરાજો. અર્થાત તે પ્રભુ અમારા હૃદયમાં સ્થિર થાઓ. ૩

ગોપીજન સહ કરેલી લીલામાંની નવનીત
ભક્ષણુલીલા વર્ણવે છે.

યસ્મૈ ચોદ્ધૃત્ય પાત્રાદધિયુતનવનીતં કરૈર્ગોપિકાભિ

દતં તદ્ભાવપૂર્તૌ વિનિહિતહૃદયઃ સત્યમેવં તિરોધાત્ ॥

મુક્તાગુજ્જાવલીભિઃ પ્રચુરતમરુચિઃ કુણ્ડલાકાન્તગણ્ડઃ

કૃષ્ણો રાધા૦

॥ ૪ ॥

અર્થઃ—જે પ્રભુને ગોપીજનો હાથવડે પાત્રમાંથી ખીમે રહી દધિસાથે માખણને બહાર કાઢી આપે છે. તે પ્રભુ ગોપીજનોના ભાવની* વૃદ્ધિ માટે જેમનામાં ગોપીજનોનું હૃદય છે એવા ભગવાન અરેખર તિરોધાન થઇ ગયા, અને

* વિરહમાં પ્રેમભાવની વૃદ્ધિ પામે છે.

જે ભગવાન મોતી અને ગુંબકળના હારથી અત્યન્ત શોભી રહેલા છે, કર્ણુમાં કુંડંગ ધારણ કરવાથી શોભતા ગંડસ્થળવાળા, શ્રીરાધિકાજી સાથે ખીરાજતા એવા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર હંમેશાં અમારા હૃદયમાં સ્થિરથાયો. ૪

જન્મપ્રકરણુગતલીલા વર્ણુવે છે.

યસ્માદ્વિશ્વાભિરામાદિહજનનવિધૌ સર્વનન્દાદિગોપાઃ

સંસારાર્તેવિમુક્તાઃ સકલસુખકરાઃ સંપદઃ પ્રાપુરેવ ॥

इत्थं पूर्णेन्दुवक्रः कलकमलदृशः स्वीयजन्मस्तुवन्तः ।

કૃષ્ણો રાધા૦

॥ ૬ ॥

અર્થ—સકલ જગતમાં પણ સુંદર શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુથી પ્રજમાં પ્રકટથવાથી સર્વેનન્દ વિગેરે ગોપો સંસારની આસક્તિમાંથી મુક્ત થયા અને અખંડ સુખને કરનારી સર્વ સંપત્તિઓને પામ્યા, આ પ્રમાણે પૂર્ણચન્દ્રસમાન મુખવાળા, અને સુંદર કમળના સરખા નેત્રવાળા (પ્રભુ પોતાને ઘેર પ્રકટ થએલા છે, તેથી) નન્દવિગેરે પોતાના જન્મને વખાણતા હતા. એવા શ્રીકૃષ્ણ શ્રીરાધિકાજી સાથે હંમેશાં રહેતા મારા હૃદયમાં ખીરાજે. ૫

વેણુનાદથી મોહિત થયેલાં ગોપીજન ત્વરાથી

પ્રભુ પાસે આવ્યાં, તે લીલાનું વર્ણુન કરે છે.

यस्य श्रीनन्दसूनोर्व्रजयुवतिजनाश्चागता भद्रपुत्रां—

स्त्यक्त्वा श्रुत्वा समीपे विचकितनयनाः सप्रमोदाः स्वगहे॥

રન્તું રાસાદિલીલા મનસિજદલિતા વેણુનાદશ્ચ રમ્યં ।

કૃષ્ણો રાધાં

॥ ૬ ॥

અર્થ—જે નન્દસૂત્રુ શ્રીકૃષ્ણુનો સુંદર બંશીનાદ સાંભળીને ગોપીજનો પોતાના ઘરમાં હર્ષવાળાં અને ચકિત નેત્રવાળાં થઈ, પોતાના સ્વામી તથા છાકરાંનો ત્યાગ કરી, પ્રભુ પાસે આવ્યાં, અને કામદેવની પીડાવાળાં થવાથી રાંસલીલા રમવાને ઇચ્છા કરી, એવો સુરલીનાદ કરનારા શ્રીરાધિકાળ સાથે રહેનારા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર મારા હૃદયમાં બીરાજે. ॥ ૬ ॥

યસ્મિન્દષ્ટે સમસ્તે જગતિ યુવતયઃ પ્રાણનાથત્રતાયા ।

સ્તા અપ્યેવં હિ નૂનં કિમપિ ચ હૃદયે કામભાવં દધત્યઃ ॥

તત્સ્નેહાર્થિઞ્ચ વપુશ્ચેદવિદિતધરણૌ સૂર્યવિંચસ્વરૂપાઃ ।

કૃષ્ણો રાધાં

॥ ૭ ॥

અર્થ—જે પ્રભુને જોવાથી સમગ્રજગતમાં પ્રાણનાથ ત્રતાવાળી સ્ત્રીઓ અલૌકિક કામભાવને હૃદયમાં ધારણુ કરે છે. જે તેઓ સૂર્યબિંબ સ્વરૂપવાળાં હૃતતો જરૂર પ્રભુના સ્નેહ રૂપી સમુદ્રમાં મથાત, આવી કોટીકન્દર્પ સમાન કાન્તિવાળા શ્રીરાધિકાળ સાથે રહેનારા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર મારા હૃદયમાં યધારા. ૭

બાલલીલામાં હણેલા રાક્ષસોનું વણુંન કરે છે.

યઃ સ્વીયે ગોકુલેઽસ્મિન્વિદિતનિજકુલોદ્ભૂતબાલૈઃ સમેતો ।

માતર્યેવં ચકાર પ્રમૃતતમગુણાન્બાલલીલાવિલાસાન્ ॥

હત્વા વત્સપ્રલંબદ્ધિવિદબકચરાન્ગોપવૃન્દં જુગોપ ।

કૃષ્ણો રાધા સમેતો વિલસતુ હૃદયે સોઽસ્મદીયે સદૈવાઽઽ ॥

અર્થ—જે પ્રભુ પોતાના આ ગોકુળમાં પ્રચ્છિદ્ધ કરેલા પોતાના કુલમાં ઉત્પન્ન થએલા ગોપ બાળકો સાથે; અતીવ વિનય અને અધિક ગુણવાળી બાલલીલાના વિલાસોને; માતાજી શ્રીયશોદાજીને પ્રસન્ન કરવા કર્યા, અને જે પ્રભુએ વત્સાસુર, પ્રલંબાસુર, દ્વિવિદ, બકાસુર, અને બક રાક્ષસને મારી ગોપના સમૂહનું રક્ષણ કર્યું એવા, તે પ્રભુ શ્રીરાધિકાજી સાથે રહેનારા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર અમારા હૃદયમાં સદૈવ બીરાજે. ૮

આસ્તોત્રનો પાઠ ક્યારે કરવો અને શું ફળ છે તે જણાવે છે.

રાધાકૃષ્ણાષ્ટકં પ્રાતરુત્થાય પ્રપઠેન્નરઃ ॥

ય एवं સર્વદા નૂનં સ પ્રાપ્નોતિ પરાં ગતિમ્ ॥ ૯ ॥

અર્થ—આ શ્રીરાધાકૃષ્ણાષ્ટક સ્તોત્ર સવારમાં ઉઠી જે હૃમેશાં પ્રાતઃસ્મરણમાં પાઠ કરે તે જરૂર પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણની ગતિને પામે છે. ૯

॥ ઇતિ શ્રીરઘુનાથગુમ્ફિતં શ્રીરાધાકૃષ્ણાષ્ટકસ્તોત્રં સમાપ્તમ્ ॥

॥ श्रीवृद्गायनमः ॥

॥ अथ श्रीहरिरायप्रभुग्रथितगन्थानां
चतुर्थोल्लासः ॥

॥ श्रीनवनीतप्रियाष्टकम् ॥

चित्त, मन, बुद्धि, અને અહંકાર, આ ચાર થઈ અતઃક-
રણ થાય છે, આ ચારમાં ચિત્ત જે ચિત્તવન કરે છે તેનું મન
મનન કરે છે. અને બુદ્ધિ તેનો નિશ્ચય કરે છે. આવી નિ-
શ્ચયાત્મિકા બુદ્ધિને પ્રભુમાં જોડવાથી પરબ્રહ્મ પૂર્ણાનન્દનો લાભ
થાય છે. તે બુદ્ધિ પ્રભુમાં જોડવાને પણ પ્રભુ કૃપાની જરૂર
પડે છે અને પ્રભુના સ્વરૂપનું માહાત્મ્ય જ્ઞાન હોવું જોઈએ.
તો જ બુદ્ધિ પ્રભુમાં જોડાય, એવા આશયથી શ્રીહરિરાય
પ્રભુ શ્રીનવનીતપ્રિયાષ્ટક નામના સ્તોત્રથી પ્રભુની કૃપા માટે
સ્તુતિ કરી, તે સ્તુતિમાં પ્રભુના સ્વરૂપનું દર્શન કરાવી,
પોતાની બુદ્ધિ પ્રભુમાં જોડવા વિશ્વસિ કરે છે. આ પ્રમાણે

ભક્તો ઉપર મહદુપકાર કરવાની ઈચ્છાથી શ્રીનવનીતપ્રિયાષ્ટક આરંભે છે.

અક્તકાઠ્ઠતલસદલિકે, વિરચિતકસ્તૂરિકાતિલકે ॥

ચપલયશોદાબાલે, શોભિતમાલે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—(જે પ્રભુના મુખારવિન્દ ઉપર સુગંધી લેવા માટે આવેલા ભમરો) કેશથી વિંટયલા તેથી શોભી રહેલા, શ્રીલલાટમાં કરતુરીના તિલકવાળા, તેથી શોભતા લલાટવાળા શ્રીયશોદાજીના ચંચળ બાલ શ્રીકૃષ્ણમાં મારી ખુદ્ધિ હો ? અર્થાત મારી મતિ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુમાંજ તલ્લીન થાઓ. ૧

હવે ઝંકાર શબ્દ કરતા નૂપુર અને આભૂષણુ વિગેરેનું વર્ણન કરે છે.

મુસ્વરિતનૂપુરચરણે, કટિબદ્ધક્ષુદ્રધંટિકાવરણે ॥

દ્વીપિકરજકૃતભૂષણ, મૂષિતહૃદયે મતિ મેઽસ્તુ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—શબ્દ કરતા નૂપુરને ચરણમાં ધારણ કરનારા, અને કટિ ઉપર ઝીણી ગુગરીઓવાળુ વસ્ત્ર વીટેલું છે એવા, વાદ્ય નખથી બનાવેલા આભૂષણથી શોભતા હૃદયવાળા, શ્રી કૃષ્ણપ્રભુમાં મારી મતિ (ખુદ્ધિ) હો ? ૨

હવે બે શ્લોકથી બાલલીલાનું વર્ણન કરે છે.

કરઘૃતનવનવનીતે, હિતકૃતજનનીવિભીષિકામિતે ॥

રતિમુદ્દહતાચ્છેતો, ગોપીભિર્વશ્યતાં નીતે ॥ ૩ ॥

બાલદશામતિમુગ્ધે, ચોરિતદુગ્ધે વ્રજાઙ્ગનાભવનાત્ ॥

તદુપાલંભવચોર્ભય, વિભ્રમનયને મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૪ ॥

અર્થ—શ્રીહસ્તમાં નવનીત (માખણ)ને ધારણ કરનારા, (કંસ જેવા બલવાન અસુરને પણ ભય ઉપજાવનારા પોતે પુત્રભાવ પૂર્ણ કરવા માટે—) હિત કરનારાં માતા શ્રી મ્લશોદાણી બતાવેલી બીકથી ભય પામતા, શૃંગારમાં રતિ નામના સ્થાયિભાવને ધારણ કરનાર, જેમનું અંતઃકરણ શ્રી ગોપિકાઓએ વશ કરેલું છે, એવા બાલદશાથી અત્યંત સુંદર લાગતા. અને વ્રજાઙ્ગના જે ગોપીજનોના ઘરમાંથી દુધને ચોરનારા, (તેમજ દહિં, માખણ વિગેરે ખાઈ, ઢાળી, વાંદરને ખવડાવવું, વાછરડાં છોડી મુકવાં, વિગેરે લીલાથી) ગોપીજનો ઠપકો દેતાં. તે ધમકીના વચનથી બંને નેત્રને આકુંઠવ્યાકુંઠ કરતા શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુમાં મારી બુદ્ધિ હો. ૩-૪.

હવે બાલલીલામાં ઉલુખબંધન સમયના વચનું વર્ણન કરે છે.

વ્રજકર્દમલિપ્તાઙ્ગે, સ્વરૂપસુષમાજિતાનજ્ઞે ॥

કૃતનન્દાઙ્ગણરિઙ્ગણ, વિવિધાવિહારે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૫ ॥

અર્થ—વ્રજ કાદવથી શ્રીઅંગ વ્યાપ્ત થયું છે એવા, બાલ સ્વરૂપની અનન્ત પરમાશોભાથી કામદેવની શોભાને

સુષમા પરમાશોભા इति अमरः

પણ જીતી લેનારા, શ્રીનંદરાયજીના ગૃહના આંગણ આ-
ગળ રમતાં અનેક બાતની લીલાઓ કરતા શ્રીબાલમુકુન્દમાં
મારી મતિ હો.

હવે બાલ્યાવસ્થા પછી કૌમારાવસ્થાનું વર્ણન કરે છે.

કરવરધૃતલઘુલકુટે, વિચિત્રમાયૂરચન્દ્રિકામુકુટે ॥

નાસાગતમુક્તામણિ, જટિતવિભૂષે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૬ ॥

અર્થ—શ્રીહસ્તમાં સુન્દર નાની લાકડીને ધારણ કર-
નારા, અને મયુરનાં પિચ્છની ચિત્ર વિચિત્ર ચંદ્રિકાઓથી
બનાવેલા સુન્દર મુકુટને ધારણ કરનારા, મોતી અને મણિથી
જડેલાં નથને શ્રીનાસિકામાં ધારણ કરવાથી શોભતા, શ્રી
નન્દનન્દનમાં મારી ખુદ્ધિ હો. ॥૬॥

હવે કિશોરાવસ્થાનું વર્ણન કરે છે.

અભિનન્દનકૃતનૃત્યે, વિરચિતનિજગોપિકાકૃત્યે ॥

આનન્દિતનિજમૃત્યે, પ્રહસનમુદિતે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૭ ॥

અર્થ—નૃત્ય* (રાસ)માં જેમને પુરૂં માન છે, અર્થાત્
રાસમાં પૂર્ણ પ્રીતિવાળા, પોતાનાં શ્રીગોપીજનોના કૃત્ય

* નૃત્ય તેજ રાસ કહેવાય છે. કેમકે રાસની વ્યુત્પત્તિ મહા
પ્રભુજીએ એવી કરી છે કે—બહુનર્તકી યુક્તો નૃત્યવિશેષો રાસઃ
રસસ્ય અભિવ્યક્તિર્યસ્માત્ સઃ રાસઃ બહુ નૃત્ય કરનારી જેમાં હોય
તેવો નૃત્ય જેમાં મુખ્ય છે એવો—જેનાથી રસની ઉત્પત્તિ થાય છે,
તે રાસ કહેવાય છે.

(કાર્ય-મનોરથ)ને કરનારા, પોતાના સેવકોને (બ્રહ્માનન્દથી પણ અધિક લીલા સ્વાદ કરાવી) આનન્દ કરનારા, ઉદ્ધારહાસ્ય કરી આનન્દ કરતા શ્રીગોપીજનવલ્લભમાં મારી મતિ હો ? ૭.

હવે પૂર્ણાનન્દ, પરબ્રહ્મ, પુરુષોત્તમ સ્વરૂપનું વર્ણન કરતાં આઠમો શ્લોક આરંભે છે.

કામાદપિ કમનીયે, નમનીયે બ્રહ્મરુદ્રાદ્યૈઃ ॥

નિઃસાધવમજનીયે, ભાવતનો મે મતિર્ભૂયાત્ ॥ ૮ ॥

અર્થ—(કોટિ) કામ કરતાં પણ અત્યન્ત સુંદર, બ્રહ્મા, રૂદ્ર વિગેરે દેવો જેમને હમેશાં નમે છે એવા, (કલિ-યુગમાં કાંઈ પણ સાધન વગરનાને ઉદ્ધાર કરવા પ્રકટ થયેલા હોવાથી) નિઃસાધન જીવોને ભજવા યોગ્ય, (અવિકૃત અંગવાળા. વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રય, પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ છતાં લીલા વિગ્રહ (લીલાદેહ)ને ધારણ કરનારા હોવાથી) ભાવનારૂપી શ્રીઅંગવાળા, શ્રીરસિક પ્રભુમાં મારી મતિ હો. ૮

इति श्रीहरिदासविरचितं श्रीनवनीतप्रियाष्टकं संपूर्णम्

॥ अथ श्रीभुजङ्गप्रयाताष्टकम् ॥

श्रीमद्भागवतना दशमस्कंधमां २६ थी उर सुधीना
अध्यायने इल प्रकरणु कहेवाय छे. ते इल प्रकरणुमां शरद
ऋतुनी पूष्टिमानि रात्रीअे लगवाने रमणु करवानी छ्छाशी
योगमायानो आश्रय करी वेणुनाद कर्यो, वेणुनादना मोडक
स्वरथी सर्वे गोपीजनो लगवानना अन्दनुं लीलाभृतनुं
पान करवाने आव्यां, त्यारणाद तेमनो पूर्ण आग्रह
होवाथी अने सर्व लौकिक विषयेनो त्याग करी पोतामां
अेकतान थअेलां जेछ प्रभुअे तेमने अनेक रीते आनन्दनुं
दान कर्युं, ते लीलानुं वर्णन करवाने आ भुजंगप्रयाताष्टक
आरंभे छे. जेम सर्प वङ्गतिथी आले छे तेवी रीते आ
अष्टकनो राग *भुजंग (सर्प)नी गति जेवो होवाथी तेनुं
नाम भुजंगप्रयाताष्टक पाडे छे.

इवे आरंभमां रासरमणुमां थती नृत्यअंधलीलानुं
वर्णन करे छे.

सदा गोपिकामण्डले राजमानं लसन्नृत्यबंधादिलीलानिदानम् ॥
गलदर्पकंदर्पशोभाभिदानं भजे नन्दसूनुं सदानन्दरूपम् ॥ १ ॥

अर्थ—+इमेशां श्रीगोपीजनोना भंडलमां शोली

* भुजंग प्रयातनामनाछंद छे. + इमेशां शब्द नित्य अवि-
च्छिन्न रासमां रमनारा प्रभु छे अेवुं सूयवे छे.

રહેતા, શોભતી નૃત્યખંધ વિગેરે લીલાના કારણભૂત, શ્રી-
મહાપ્રભુજી કહે છે કે:—

કામાર્થ્યં સુખમુત્કૃષ્ટં કૃષ્ણો મુક્તે ન ત્રાપરઃ ॥

અર્થાત્ આધિદૈવિક કામરૂપ સુખ શ્રીકૃષ્ણજ લોગવે
છે. અન્ય કોઇ લોગવતુ નથી.) તેથી જ શ્લોકમાં નૃત્ય
ખંધલીલાના કારણભૂત કહેવામાં આવ્યા, વળી કામદેવના
અભિમાનને પણ ગળાવી દે તેવી શોભાને આપનારા તેથી
હમેશાં આનન્દરૂપ શ્રીનન્દપુત્ર શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને હું ભળું છું. ૧

હવે મુરલીધર સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે.

વ્રજસ્ત્રીજનાનન્દસંદોહસક્તં સુધાવર્ષિવંશીનિનાદાનુરક્તમ્ ॥

ત્રિભક્તકૃતિ સ્વીકૃતસ્વીયમક્તં મજે નન્દસૂનું સદાઽઽનન્દરૂપમૂર

• અર્થ—વ્રજ સ્ત્રી ગોપીજનો ને આનન્દનુ દાન કર-
વામાં પ્રીતિવાળા, અમૃત વર્ષાવનારી ખંશીનો નાદ કરવામાં
પ્રીતિવાળા, ખંશીનાદ કરવાને કંઠ કટી, અને ચરણમાં
ત્રણે સ્થાનમાં ભંગ કરેલી આકૃતિવાળા, પોતાના શરણાગત
ભક્તોનો સ્વીકાર કરનારા, શ્રીનન્દપુત્ર સર્વદા આનન્દરૂપ
શ્રીકૃષ્ણને હું ભળું છું ॥૨॥

રાસલીલાનું વર્ણન કરે છે.

સ્ફુરદ્રાસલીલાવિલાસાતિરમ્યં પરિત્યક્તગેહાદિદાસૈકગમ્યમ્ ॥

વિમાનસ્થિતાશેષદેવાદિનમ્યં મજે નન્દસૂનું સદાઽઽનન્દરૂપમ્ ૩

• અર્થ—સુન્દર શોભતી રાસલીલાના વિલાસથી અત્યન્ત

સુન્દર લાગતા, (*ભાગવતમાં કહ્યું છે કે જેઓએ મારે માટે ધરખાર પૂત્ર, ધન, વિગેરેનો ત્યાગ કર્યો છે, તેઓને હું ધારણુ કહું છું) તેથી કહે છે કે-જેમણે ધરખાર વિગેરેનો ત્યાગ કરી દાસભાવના સ્વીકારી છે એવા ભક્તોથી પ્રાપ્ત થઈ શકે એવા, (અને જ્યારે રાસલીલા કરવા માંડી ત્યારે વિમાનમાં રહી દેવો જોતાં મોહપામી ગયા તેથી કહે છે કે) વિમાનમાં રહેનારા સમગ્ર દેવો વિગેરેથી નમસ્કાર કરવા યોગ્ય, સદા આનન્દરૂપ શ્રીનન્દપુત્ર શ્રીકૃષ્ણને હું ભણુ છું. ૩ શ્રીપ્રિયસ્વામિનીજી સાથેની લીલાનું વર્ણન કરે છે.

સ્વલીલારસાનન્દદુર્ગ્ધોદમગ્નં પ્રિયસ્વામિનીબાહુકર્ણકલગ્નમ્ ॥
રસાત્મૈકરૂપાઽવબોધં ત્રિભજ્જં મજે નન્દસૂનું સદાઽઽનન્દરૂપમ્ ૪

અર્થ—પોતાની રાસલીલાના રસાનન્દરૂપી દુધના સમુદ્રમાં મગ્ન થઈ ગએલા, પ્રિય સ્વામિનીજી શ્રીરાધિકાજીના આહુ જેમના કંઠમાં વિંટાયલા છે એવા, રસો વૈ સઃ આ પ્રમાણે શ્રુતિમાં જેમને રસરૂપ વર્ણન કરેલા હોવાથી પોતાના રસાત્મક સ્વરૂપનું ભાન કરાવતા ત્રિભંગ સ્વરૂપવાળા શ્રી-નન્દરાયજી પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને હું ભણુ છું. ૪

શરણાગત ભક્ત તામસ હોય છતાં પણ પ્રભુ નિર્ગુણ કરનારા છે. એવું સુચવતાં કહે છે કે—

* ગોપીજનોએ ધરખાર, ધન, પતિ, પુત્ર, વિગેરે સર્વ સંસારિક વસ્તુનો ત્યાગ કરવાથી પ્રભુએ તેમનો સ્વીકાર કરેલો છે.

રસામોદસંપાદકં મંદહાસં કૃતાધીરનારીવિહારૈકરાસમ્ ॥

પ્રંકાશીકૃતસ્વીયનાનાવિલાસં ભજે નન્દસૂનું સદાઽઽનન્દરૂપમ્ ૫

અર્થ—રતિનામના સ્થાયીભાવવાળા રસથી હૃદયને કર-

નારા, (ભકતોને ઉત્તમદાન આપવાને માટે) મંદમંદ હાસ્ય-

વાળા, આહીર (ગોવાળ)શ્રી, જે ગોપીજનો, તામસ કહેવાય

છે, તેમને નિર્ગુણ બનાવી તેમની સાથે અનેક રીતે વિહાર

કરવાને રાસ રમનારા, અને તે રાસમાં અનેક પ્રકારના પો-

તાના વિલાસને પ્રકટ કર્તા, એવા સદા આનન્દરૂપ શ્રીકૃષ્ણને

હું ભજુ છું. ૫

જિતાઽનન્દસર્વાન્ગશોભાભિરામં ક્ષપાપુરિતસ્વામિનીવૃન્દકામમ્ ॥

નિજાઽઽધીનતાવર્તિરામાતિવામં ભજે નન્દસૂનું સદાઽઽનન્દરૂપમ્ ૬

• અર્થ—કામદેવની સર્વઅંગની શોભાને પણ જીતી

લેનારી પોતાના શ્રી અંગની શોભાથી સુન્દર લાગતા, શ-

રહપૂર્ણિમાની રાત્રીએ શ્રી ગોપીજનોના સમૂહના મનોર-

થાને પૂર્ણ કરનારા, પોતાને આધિન વર્તનારાં શ્રી ગોપી-

જનો છતાં પોતે અત્યન્ત વામ (વક), સદા આનન્દરૂપ શ્રી

નન્દપુત્ર શ્રીકૃષ્ણને હું ભજુ છું. ૬

• આ શ્લોકમાં ગોપબાલકો સહ કરેલી કીડાનું

વર્ણન કરે છે.

સ્વસન્ગીકૃતાઽનન્તગોપાલબાલં વૃતસ્વીયગોપીમનોવૃત્તિપાલમ્ ॥

કૃતાઽઽનન્તચૌર્યાદિલીલારસાલં ભજે નન્દસૂનું સદાઽઽનન્દરૂપમ્ ૭

અર્થ—પોતાના સંગમાં અનેક ગોપ બાળકોને રાખનારા, પોતાનામાં સ્વીકારેલાં તેથી પોતાનાં શ્રીગોપીજનોના મનની વૃત્તિનું પાલન કરનારા, જેમણે આનન્દ માટે માંબણ, દહિ વિગેરે ચોરવાની લીલાને કરવાથી રસિક લાગતા શ્રીનન્દરાયજીના પુત્ર હંમેશાં આનન્દરૂપ શ્રીકૃષ્ણને હું બળુછું.૭ શ્રીગોવર્ધનને ધારણ કરવાની લીલાનું વર્ણન કરેછે.

ઘૃતાદ્રીશગોવર્ધનાધારહસ્તં પરિત્રાતગોગોપગોપીસમસ્તમ્ ॥

સુરાધીશસર્વાદિદેવપ્રશસ્તં ભજે નન્દસૂનું સદાઽઽનન્દરૂપમ્ ૮

અર્થ—શ્રીગોવર્ધન પર્વતને શ્રી હસ્તમાં ધારણ કરનારા, અને તે પર્વતને ધારણ કરી ગાયો ગોપ અને ગોપીજનો વિગેરેનું *વર્ષાદથી રક્ષણ કરનારા, સુરાધીશ જે ઇન્દ્ર વિગેરે સર્વ દેવો જેમનાં વખાણ કરે છે એવા, સર્વ આનન્દરૂપ શ્રીનન્દરાયજીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને:મારા નમસ્કાર હો!૮

॥ ઇતિ શ્રીહરિરાયવિરચિતં ભુજંગપ્રયાતાષ્ટકં સંપૂર્ણમ્ ॥

* ઇન્દ્રે ભગવાનને હરાવાને જ્યારે પુષ્કળ વર્ષાદ વર્ષાવ્યો ત્યારે ભગવાને ગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કર્યો અને બધાંનું રક્ષણ કર્યું હતું.

॥ अथ श्रीकृष्णशरणाष्टकम् ॥

આ કલિયુગમાં કંઈપણ સાધન તરવાને માટે રહ્યાં નથી. તેથી નિઃસાધનતાની દીનતાથી અંતઃકરણમાં પ્રેમ પૂર્વક પ્રભુને શરણે જવું એ શીવાય અન્ય સર્વ કાંઈ છે. તેજ કારણથી સ્વમાર્ગમાં (ગીતાજીમાં કહેલા “સર્વ ધર્મોને ત્યાગ કરી મારે શરણે આવ ? હું તને સર્વ પાપમાંથી મુક્ત કરીશ.”) આ શરણાગત સિદ્ધાન્તને મુખ્ય ગણવામાં આવ્યો છે. જેથી શ્રીહરિરાયપ્રભુ ભક્તો ઉપર ઉપકાર કરવાને આ શ્રી-કૃષ્ણશરણાષ્ટક રચી શરણે જવાના કારણોનો સ્ફેટ કરે છે, તેમાં પ્રથમ નિઃસાધનતા બતાવે છે.

सर्वसाधनहीनस्य पराधीनस्य सर्वतः ॥

पापपीनस्य दीनस्य श्रीकृष्णः शरणं मम ॥ १ ॥

અર્થ—આ કલિયુગમાં કર્મમાર્ગ અને જ્ઞાનમાર્ગ નષ્ટપ્રાય થઈ ગયા છે, અને પ્રભુને પ્રસન્ન કરવામાં મારી પાસે કંઈ પણ સાધન નહિ હોવાથી, હમેશાં પરતંત્ર છું. કર્મ કરવાને ધારણ કરેલા મનુષ્યાવતારમાં અનેક રીતે પાપ થવાથી પાપથી ભરેલો, અને આ અગાધ સંસારમાંથી તરવાને મારી પાસે કંઈ પણ સાધન નહિ હોવાથી દીન છું,

માટે નિઃસાધન જીવોનો ઉદ્ધાર કરનારા શ્રીકૃષ્ણ એજ માફ શરણ છે. ૧

સંસારના જીડા સુખને સુખમાની લેનારો બહિર્મુખ છે. એવા બહિર્મુખ માણસે પ્રભુનું શરણ લેવું, તેમ નિરૂપણ કરતાં કહે છે કે:—

સંસારસુખસંપ્રાપ્તિસન્મુખસ્ય વિશેષતઃ ॥

બહિર્મુખસ્ય સતતં શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૨ ॥

અર્થ—ધણું કરીને સંસારનાં મિથ્યા સુખનેજ મેળવવા માટે હમેશાં તૈયાર રહેતો, મિથ્યા સંસારમાં રચિપચિ રહેવાથી—કામ, ક્રોધ, લોભ વિગેરે વધી જવાથી બહિર્મુખ થએલા એવા મારે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ એજ માફ શરણ છે. ૨.

સંસારમાં આસાક્ત થવાથી કામ ઉત્પન્ન થાય છે. કામથી ક્રોધ થાય છે, ક્રોધથી મોહ, (સંમોહ) થાય છે. ત્યાં સુધીનું વર્ણન કરે છે.—

સદા વિષયકામસ્ય દેહારામસ્ય સર્વથા ॥

દુષ્ટસ્વભાવવામસ્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૩ ॥

અર્થ—હમેશાં વિષયમાંજ લાલસાવાળો, તેમ દેહમાં જ હમેશાં આનન્દ માનનારો, કામ પછી ક્રોધ અને ક્રોધથી સંમોહ થતાં દુષ્ટ સ્વભાવવાળા એવા મારે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનું જ શરણ છે. એ શીવાય અન્ય કંઈ પણ સાધન નથી. ૩.

હવે સંભોહથી શું ફલ થાય છે તે જણાવે છે.

સંસારસર્વદુષ્ટસ્ય ધર્મભ્રષ્ટસ્ય દુર્મતેઃ ॥

લૌકિકપ્રાપ્તિકામસ્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૪ ॥

અર્થ—સંસારરૂપી સર્પથી ઠંશ કરાયેલા, તેથી ધર્મ
ભ્રષ્ટ થઈ ગએલા અને ધર્મભ્રષ્ટ થવાથી દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા,
અને લૌકિક અનેક પદાર્થો મેળવવામાં કામનાવાળા એવા મારે
શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ એજ શરણુ હો. ૪.

સંભોહથી સ્મૃતિ વિભ્રમ થાય છે એવા સ્મૃતિ વિ-
ભ્રમવાળા માણુસે શ્રીકૃષ્ણ શરણુ સ્વીકારવું યોગ્ય છે.

વિસ્મૃતઃ સ્વીયધર્મસ્ય કર્મમોહિતચેતસઃ ॥

સ્વરૂપજ્ઞાનશૂન્યસ્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૫ ॥

અર્થ—પોતાના ધર્મને પણ વિસ્મૃત કરી ગયો છું
અને અસત્ કર્મથી મારું મન મોહિત થઈ ગયું છે. જ્ઞાનમાં
જ્ઞાન જે પ્રભુત્વું સ્વરૂપજ્ઞાન, તેનાથી તો હું શૂન્ય છું, એવા
મારે શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા એજ મારું શરણુ છે. ૫

સ્મૃતિ વિભ્રમવાળાનો નાશ થાય છે. એવું ગીતાજીમાં
કહે છે તેથી શ્રીપ્રભુને શરણુ જવું સુચવે છે.

સંસારસિન્ધુમગ્નસ્ય મગ્નભાવસ્ય દુષ્કૃતેઃ ॥

દુર્ભાવલગ્નમનસઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૬ ॥

અર્થ—હે પ્રભો ! સંસારરૂપી સમુદ્રમાં હું ડુબીગયો
છું. અર્થાત્ મૃતપ્રાય થઈ ગયો છું મારો ભાવ પ્રેમ તે તો

ભાગી ગયો છે. કેમકે મારી કૃતિ તો નઠારી છે. જે મન પ્રભુમાં જોડવાનું તે તો દુષ્ટભાવોમાં જોડાઈ ગયું છે. એવા મારે હવે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુએ જ શરણ છે, એ શીવાય તરવા આરો નથી. ૬

વિવેકધૈર્યાશ્રય નામના ગ્રન્થમાં શ્રી મહાપ્રભુએ કહ્યું છે કે—ભક્તોએ વિવેક, ધૈર્ય, અને પ્રભુનો દૃઢાશ્રય રાખવો—તેનાથી જરૂર ઉદ્ધાર થશે તે પણ જો ન હોય તો શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને શરણે જવું. એમ બતાવે છે.

વિવેકધૈર્યભક્ત્યાદિરહિતસ્ય નિરન્તરમ્ ॥

વિરુદ્ધકરણાસક્તેઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥ ૭ ॥

અર્થ—વિવેક, ધૈર્ય, અને ભક્તિ વિગેરેથી પણ હું શુન્ય છું—હમેશાં વિરુદ્ધ કામ કરવામાં આસક્તિવાળો છું. એવા મારે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુએ જ શરણ છે. ૭

હવે વિષય વિગેરે સમગ્ર દોષોનું વર્ણન કરે છે.

વિષયાક્રાન્તદેહસ્ય વૈમુખ્યહૃતસન્મતેઃ ॥

ઇન્દ્રિયાશ્વગૃહિતસ્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—વિષયથી વ્યાપ્ત શરીરવાળો છું. પ્રભુથી વિમુખ થવાથી મારી સન્મતિ જતી રહી છે. ઇન્દ્રિયરૂપી અશ્વથી હું ખેંચાઈ ગયો છું, અર્થાત્ ઇન્દ્રિયરૂપી અશ્વ મારે કબજે રહ્યા નથી, એવા મારે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનું જ શરણ છે. ૮

હવે આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી જે ફલ થાય છે તે ફલ આ છેલ્લા શ્લોકમાં બતાવે છે.

एतदष्टकपाठेन ह्येतदुक्तार्थभावनात् ॥

निचाचार्यपदाम्भोजसेवको दैन्यमाप्नुयात् ॥ ९ ॥

અર્થ—આ અષ્ટકના પાઠથી, અને આ ગ્રન્થમાં કહેલા અર્થનું મનન કરવાથી, નહિ કે કેવળ વાંચી જવાથી, પરંતુ વાંચી મનન કરવાથી, શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજીના ચરણ કમળનો સેવક તો જરૂર દિનતાને પ્રાપ્ત કરશે અને દિનતાથી પ્રભુ શરણે જતાં પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે. માટે દિનતાપૂર્વક પ્રભુ શરણે જવું એ આ ગ્રન્થનો નિબંધાર્થ છે. ॥૯॥

॥ इति हरिदासवर्यविरचितं श्रीकृष्णशरणाष्टकं संपूर्णम् ॥

॥ अथ श्रीदैन्याष्टकम् ॥

આ જગતમાં પ્રભુને પ્રસન્ન કરવાને કોઈપણ સાધન નથી. તેથી નિઃસાધનતાથી દિનતા પ્રકટ કરવાથી પ્રભુ જરૂર ઉદ્ધાર કરશે. આ પ્રમાણે દીનતાપૂર્વક પ્રભુશરણે જવું એ હેતુ દર્શાવવાને આ શ્રીદૈન્યાષ્ટકનો આરંભ કરે છે. શ્રીગોપીજનોને જ્યારે અત્યન્ત રીતે ખોળતાં છતાં જ્યારે પ્રભુ ન મલ્યા, ત્યારે દીન થઈ પ્રભુ સ્મરણ કરવા લાગ્યાં, તેથી પ્રભુ મળી શક્યા. માટે દીનતા એજ સ્વર્ગમાં મુખ્ય સાધન છે માટે પાઠ કરવા યોગ્ય છે તેવું અમુલ્ય દૈન્યાષ્ટક ભક્ત ઉપર ઉપકાર કરવાને શ્રી હરિરાયપ્રભુ રચે છે.

શ્રીકૃષ્ણગોકુલાધીશ નંદગોપતનુદ્ભવ ॥

યશોદાગર્ભસંમુત મયિ દીને કૃપાં કુરુ ॥ ૧ ॥

અર્થ—હે શ્રીકૃષ્ણ ? હે ગોકુલના અધિપતિ ? શ્રી નંદરાયજીના પુત્ર ? શ્રી યશોદાના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થએલા ? હે પ્રભો ? તરવાને કંઈપણ સાધન નહિ મળવાથી દીન થએલા એવા મારે વિષે આપ કૃપા કરો. ૧

જેવી રીતે વ્રજમાં આનન્દ કર્યો તેવી રીતે મારા ઉપર આપ કૃપા કરી આનન્દનું દાન કરો એવું કહે છે.—

વ્રજાનન્દ વ્રજાવાસ વ્રજસ્ત્રીહૃદયસ્થિત ॥

વ્રજલીલાકૃતં નિત્યં મયિ દિને કૃપાં કુરુ ॥ ૨ ॥

અર્થ—વ્રજના આનન્દરૂપ ! વ્રજમાં વાસકરી રહે-
નારા ! વ્રજ સ્ત્રી જે ગોપીજનો, તેમના હૃદયમાં ધીરાજ-
નારા ! હંમેશાં વ્રજમાં લીલાને કરનારા હે પ્રભો ! દીન
એવા મારા ઉપર કૃપા કરો. ૨

શ્રીભાગવતભાવાર્થરસાત્મન્ રસિકાત્મક ॥

નામલીલાવિલાસાર્થં મયિ દીને કૃપાં કુરુ ॥ ૩ ॥

અર્થ—નામ અને લીલાના વિલાસ માટે શ્રીમદ્ ભાગ-
વતના ભાવાર્થમાં રસરૂપે પ્રકટેલા ? શ્રુતિમાં આપને રસોવૈ સ્તઃ
આ પ્રમાણે રસરૂપ વર્ણન કરેલા છે, માટે રસિક સ્વરૂપ-
વાળા, હે પ્રભો ! મારા ઉપર દયા કરો ? ૩

હવે ખાલલીલામાંથી જેમ શ્રીયશોદાળ ઉપર કૃપા
કરી હતી, તેવી રીતે મારા ઉપર કૃપા કરો એવું સૂચવે છે.

યશોદાહૃદયાનન્દ વિહિતાઙ્ગણરિઙ્ગણ ॥

અલકાવૃતવક્રાઙ્ગ મયિ દીને કૃપાં કુરુ ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે શ્રીયશોદાળના હૃદયના આનન્દરૂપ ? શ્રી
નંદરાયળના આંગણ આગળ અનેક પ્રકારે રમનારા ? કે-
શથી મુખકમળ વીંટલાયલું છે એવા, હે કૃષ્ણ ! દીન એવા
મારા ઉપર કૃપા કરો. ૪

દિનતાથી પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે, માટે આપ જરૂર મારા ઉપર કૃપા કરો, એમ કહે છે-

વિરહાર્તિવ્રતસ્થાત્મન્ ગુણગાનશ્રુતિપ્રિય ॥

મહાદૈન્યદયોદ્ભૂત મયિ દીને કૃપાં કુરુ ॥ ૫ ॥

અર્થ—હે વિરહની પીડામાં રચિપચિ રહેલાના +આત્મા રૂપ ? ગુણગાન જેમને આધક પ્રિય છે એવા ? અત્યન્ત દિનતાવાળા ભક્ત ઉપર દયાને કરનારા ? એવા હે પ્રભો ? દીન એવા મારા ઉપર દયા કરો. ૫

“ યે યથા માં પ્રવચન્તે તાં તથૈવ ભજામ્યહં ” જેવી રીતે મારે શરણે આવે છે તેવી રીતે હું તેને શરણે રાખું છું. આ રીતે ભગવાનના કહેવા મુજબ વિશ્વસિ કરે છે કે-

અત્યાસક્તજનાસક્ત પરોક્ષભજનપ્રિય ॥

પરમાનન્દસંદોહ મયિ દીને કૃપાં કુરુ ॥ ૬ ॥

અર્થ—જે અત્યન્ત આપનામાં આસક્ત છે. તેવા ભક્તમાં આપ પણ આસક્ત થઈ રહો છો અને નિઃસ્વાર્થ ભક્તિ જેમને વહાલી છે એવા ? પરમ આનન્દનું દાન કરનારા હે પ્રભો ? દીન એવા મારા ઉપર આપ કૃપા કરો. ૬

+ પણ પવાનન્દયતિ વિરહિ જનોના કલેશને દૂર કરી શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુજ આનન્દિત કરે છે.

प्रभुनी कृतीनुं वर्णुन करे छे.

निरोधशुद्धहृदय दयितागीतमोहित ॥

आत्यन्तिकवियोगात्मन् मयि दीने कृपां कुरु ॥ ७ ॥

अर्थ—शुद्ध हृदयवाणा लकतोना निरोध करना ? गोपीजनोना गोपीगीतथी मोह पाभनारा ? हे प्रभो ? अत्यन्त विरह वेदना वाणा, दीन थछ गयेला येवा भारा भारा उपर आप कृपा करो. ! ७

हुवे छेला श्लोकभां जष्यावे छे के नित्यलीलाभां भारे स्वीकार करो.

स्वाचार्यहृदयस्थायिलीलाशतयुतप्रभो ॥

सर्वथाशरणं याते मयि दीने कृपां कुरु ॥ ८ ॥

• अर्थ—श्रीभट्टाचार्यजना हृदयभां हंभेशां से'कठो नित्य लीलाने करवावाणा, हे प्रभो ? सर्व रीते हुं आपने शरणे आवेला येवा भारे विषे आप कृपा करो. ?

॥ इति श्रीहरिदासविरचितं दैन्याष्टकं समाप्तम् ॥

॥ अथ श्रीपञ्चाक्षरमंत्रगर्भस्तोत्रम् ॥

गीताञ्जलिમાં કહ્યું છે કે—અનન્યતાથી માફે ચિન્તવન કરનાર લક્ષ્મણુ ભરણુપોષણુ (અનુગ્રહ) હું કરું છું. માટે સ્વમાર્ગમાં અનન્યતા અને દૃઢતાએ મુખ્ય સિદ્ધાન્ત છે; તેથી સ્તોત્રમાં “ હે કૃષ્ણ ? હું ગમે તેવો છું પણ તમારોજ છું, ખીજનો નથી. તમારા શીવાય ખીજનું મારે શરણુ નથી. ” આવી રીતે દૃઢતા સ્વલક્ષ્મણુમાં સ્થિર થાય, તે માટે આ પંચાક્ષર સ્તોત્ર શ્રી હરિરાયપ્રભુ રચે છે. શ્રીપંચાક્ષરગર્ભસ્તોત્રનો અર્થ સમજવો આવશ્યક છે.

પંચાક્ષર એટલે ક-ઋ-ષ-ન-અ આ પાંચ અક્ષર મળી કૃષ્ણુ નામનો મંત્ર થાય છે. પ્રહ્લવૈવર્ત પુરાણુના કૃષ્ણુજન્મ ખંડમાં કહ્યું છે કે—અ. ૧૩.

परिपूर्णतमं ब्रह्म तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥

ब्रह्मणो वाचकः कोयम् ऋकारोऽनन्तवाचकः ॥ ५६ ॥

शिवस्य वाचकः षश्च नकारो धर्मवाचकः ॥

अकारो विष्णुवचनः श्वेतद्विपनिवासिनः ॥ ५७ ॥

सर्वेषां तेजसां राशिः सर्वमूर्तिः स्वरूपकः ॥

सर्वाधारः सर्वबीजः तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥ ५८ ॥

કોટિજન્માંહસો નાશો ભવેત્ યત્સ્મરણાદિકાત્ ॥

વિષ્ણોર્નામ્નાં ચ સર્વેષાં સારાત્ સારં પરાત્ પરં ॥૬૫॥

કૃષ્ણેતિ સુન્દરં નામ મંગલં ભક્તિદાયકમ્ ॥

ભાવાર્થ—પરિપૂર્ણ પ્રહ્લા તે કૃષ્ણ છે. તેમાં બધા દેવતાઓ સમાયજ્ઞા છે. પ્રહ્લા, અનન્ત, મહેશ્વર, ધર્મ, વિષ્ણુ, તે અનુક્રમે ક્-ન્-પ્-ન્-અ માં રહેલા છે. સર્વ તેજના ભંડારરૂપ, સર્વના આધારભૂત, સર્વના બીજ રૂપ; સર્વની મૂર્તિરૂપ શ્રીકૃષ્ણજ છે. જે શ્રીકૃષ્ણના નામના ઉચ્ચાર માત્રથી કોટિજન્મના પાપ દૂર થાય છે. સર્વ વિષ્ણુના નામના સારમાં સારભૂત પરપ્રહ્લારૂપ કૃષ્ણ એ નામ મંગળ કરનારૂં અને ભક્તિનું દાન કરનારૂં છે.

આ કૃષ્ણ નામના મંત્રનું મહાત્મ્ય અને કૃષ્ણનામોચ્ચાર કરાવી, સ્વકીયભક્તોનાં પાપ દૂર કરી તેમને ભક્તિનું દાન કરાવા માટે, આ પંચાક્ષરમંત્ર શ્રીકૃષ્ણ નામ જેમાં વારંવાર આવે છે. એવું પંચાક્ષર ગર્ભસ્તોત્ર આરંભે છે.

તેમાં પ્રથમ અન્યાશ્રયના દોષનો પરિહાર કરવાને પ્રથમ શ્લોક આરંભે છે.

દુષ્ટતમોઽપિ દયારહિતોઽપિ વિધર્મવિશેષકૃતિપ્રથિતોઽપિ ॥

દુર્જનસંગરતોઽપ્યવરોઽપિ કૃષ્ણ તવાસ્મિ ન ચાસ્મિ પરસ્ય ॥૧॥

અર્થ—શાસ્ત્રમાં મૈત્રી, કૃષ્ણા, મુદ્ધિતા અને ઉપેક્ષા કહે

છે. તે—સમાનમાં મૈત્રી, હીનમાં દયા, અને ઉત્તમમાં હર્ષતા, અને શત્રુમાં શત્રુવટ ન રાખતાં બેદરકારી. આ પ્રમાણે મારામાંથી ચારે જતાં રહેલાં છે, જેમકે, સંસારમાંના અનેક દોષથી દુષ્ટતાવાળો થયો છું તેથી મૈત્રી જતી રહી છે. હું દયા-રહિત છું. તેમજ અવળા અને દુષ્ટધર્મોની કરણીથી તો હું પ્રસિદ્ધ થયો છું, તેથી મારામાં હર્ષતા (આનન્દનો આવેશ) તો છેજ નહિ, અને દુર્જન માણસોના સંગથી દુર્જન બની જઈ દ્રેષ-ક્રોધ વધી ગયેલો છે, તેથી ઉપેક્ષા કરવાની શક્તિ મારામાં નથી. આવો હું અનેક રીતે દુષ્ટ બનેલો છતાં હે કૃષ્ણ ? હું આપનોજ છું બીજાનો નથી. અર્થાત્ મારે બીજા કોઈનું શરણ કામનું નથી. આપનુંજ શરણ યોગ્ય છે. મારે મારો સ્વીકાર કરો ? ૧

હવે ક્રોધ, ક્રોધ, લોભ, અવિવેકના દોષનો પરિહાર કરવાને બીજા શ્લોક આરંભ કરે છે.

લોભરતોઽપ્યભિમાનયુતોઽપિ પરાઽહિતકારણકૃત્યપરોઽપિ ॥
ક્રોધપરોઽપ્યવિવેકહતોઽપિ કૃષ્ણ તવાઽસ્મિ ન ચાઽસ્મિ પરસ્યન્

અર્થ—સાંસારિક અનેક પદાર્થો મેળવવાને મારે લોભવાળો છું. (*લોભ રજ્જેગુણથી થાય છે. રજ્જેગુણથી સાત્વિક ગુણ થવા પામે. પરંતુ તેથી ન અટકતાં) તામસ

ગુણથી થતા અહંકારવાળો છું, તેમજ +તમોગુણના સાર-
ભૂત ક્રોધવાળો છું, તેથી મારો વિવેક જતો રહેવાથી હું
હણાઇ ગયો છું, છતાં હે કૃષ્ણ ? હું આપનોજ છું, ખી-
જનો નથી. આપનુંજ શરણુ મારે છે, તેથી હું તરીશ. ૨
વિષયદોષનિવૃત્તિ કરવાને ત્રીજો શ્લોક આરંભે છે.

કામયયોઽપિ ગતાઽઽશ્રયણોઽપિ પરાશ્રયગાશયચञ्चલિતોઽપિ ॥
વૈષયિકાદરસંવલિતોઽપિ કૃષ્ણ તવાઽસ્મિ ન ચાઽસ્મિ પરસ્ય ૩

અર્થ—કામાન્ધ થઇ ગયો છું તેથી હે પ્રભો ? હું
આપના આશ્રયને પણ ભૂલી ગયો છું. આપના આશ્રયને
ભૂલી જવાથી અન્યાશ્રય કરી, ખીજઓના દુષ્ટાશયોથી ચંચળ
થયો છું, તેથી મારે આપની પાસે આવવાનો ઉપાય હવે
રહ્યો નથી, તેમજ વિષયસંબંધી આદર પ્રેમવાળો છું.
આવો દુષ્ટ છું છતાં હે કૃષ્ણ ? હું આપનોજ છું, ખીજનો
નથી, દીનતાર્થી આપને શરણુ આવેલો છું. મારે માફ
રક્ષણુ કરો ! ૩

આવી રીતે દુષ્ટ થવા છતાં પણ જો ધૈર્યથી પ્રભુનો
આશ્રય કરે તો જરૂર ઉદ્ધાર થાય પરંતુ તે ધૈર્ય નથી.
કેમકે ઉદર પોષણુ કરવાને મોહ વધી ગયો છે.

તે મોહદોષનિવૃત્તિ માટે ચોથો શ્લોક આરંભે છે.

+ ક્રોધાદ્ ભવતિ સંમોહઃ સંમોહાત્ સ્મૃતિવિભ્રમઃ । સ્મૃતિ-
વિભ્રમાત્ બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્ પ્રણશ્યતિ ॥

ઉત્તમધૈર્યવિભિન્નતરોઽપિ નિજોદરપોષણહેતુપરોઽપિ ॥

સ્વીકૃતમત્સરમોહમદોઽપિ કૃષ્ણ તવાઽસ્મિ ન ચાઽસ્મિ પરસ્ય ૪

અર્થ—હે પ્રભો ? આપનું ? શરણ્ય સ્વીકારવાને વચ્ચે આવતી અડચણોને દૂર કરવાને મારી પાસે ધૈર્ય ખુટી ગયું છે. *આપને શરણે આવેલાનું ગુજરાન આપ કરો છો. પરંતુ મને આપનું શરણ્ય નહિ હોવાથી મારા ઉદર પોષણ કરવાના કારણોમાં જ ગુંથાઈ ગયો છું, વળી મેં મત્સર મોહ અને મદને સ્વીકારેલાં છે. આવો દુષ્ટ છતાં હે કૃષ્ણ ! હું આપનોજ છું, ખીજનો નથી. આપ કોઈ પણ સાધન વગરના નિઃસાધનતાથી મારી માફક દીન થઈ ગયેલાનો ઉદ્ધાર કરનારા આપજ છો. અન્ય નથી માટે હું ખીજનો નથી, આપનોજ છું. ૪

કર્મદોષની નિવૃત્તિદર્શક પાંચમો શ્લોક આરભે છે.

ભક્તિપથાદરમાત્રકૃતોઽપિ વ્યર્થવિરુદ્ધકૃતિપ્રસૂતોઽપિ ॥

ત્વત્પદસન્મુખતાઽપતિતોઽપિ કૃષ્ણ તવાઽસ્મિ ન ચાઽસ્મિ પરસ્ય ૫

અર્થ—ભક્તિ માર્ગમાં મેં કંઈક આદરજ કર્યો છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞાઓને અનુસરી કંઈ પણ ભક્તિ વધારવા પ્રયત્ન કર્યો નથી, અને હું ફોગટ કૃતિ કરવામાંજ જોડાયેલ છું. આપના ચરણ સન્મુખતામાં હું દંડવત્ નથી કરતો પણ હે કૃષ્ણ ? હું આપનોજ છું ખીજનો નથી. ૫

ગૃહાસકિતરૂપ દોષનિવૃત્તિ કરવાને છઠો શ્લોક આરંભે છે.
સંસૃતિગેહકલત્રરતોઽપિ વ્યર્થધનાર્જનસ્વેદસદ્દોઽપિ ॥

ઉન્મદમાનસસંશ્રયણોઽપિ કૃષ્ણ તવાઽસ્મિ ન ચાઽસ્મિ પરસ્ય દ્

અર્થ—સંસાર, ગૃહ સ્ત્રી ત્રિગેરેમાં પ્રીતિવાળો છું,
અને ફેાગટ ક્ષણિક ચંચળ ધનને પેદા કરવામાં અનેક જા-
તના દુઃખને સહત કરું છું, અને વળી ઉન્મત્ત મનનો
આશ્રય કરી રહેલો છું, છતાં પણ હે શ્રીકૃષ્ણ ? હું આપનો
જ છું આપના શીવાય બીજું કોઈ મારી અસત્ આસક્તિને
છોડાવનાર નથી. ૬

અન્યમાર્ગમાં પ્રીતિ કરવાથી થએલી અનન્યતા દોષનો
પરિહાર કરવા આ શ્લોક આરંભે છે.

કૃષ્ણપદેતરધર્મરતોઽપિ સ્વસ્થિતવિસ્મૃતિમદ્હૃદયોઽપિ ॥

દુર્જનદુર્વચનાદરણોઽપિ કૃષ્ણ તવાઽસ્મિ ન ચાઽસ્મિ પરસ્ય ॥૭

અર્થ—શ્રી કૃષ્ણના ભક્તિમાર્ગથી બીજા અન્ય
સાધારણ માર્ગમાં પ્રીતિવાળો છું. અને આપ મારામાં
બીરાજેલા છો, એ વાતથી મારું હૃદય વિસ્મૃત થઈ ગયું છે.
અને દુર્જન માણસોએ મારો ભાવ તોડાવા માટે કરેલાં દુર્વ-
ચનોમાં પ્રીતિવાળો છું, છતાં હે કૃષ્ણ ? હું આપનો જ છું
બીજાનો નથી, કેમકે આપના શીવાય બીજું કોઈ અન્યા-
સક્તિ છોડાવી, ભક્તિમાં સ્વીકાર કરનાર નથી. ૭

હવે શ્રીહરિરાયપ્રભુ પોતાના નામથી કહે છે કે ભાવમાં
બાધ રૂપ થતા લૌકિક વૈદિક કર્મોથી મારું રક્ષણ કરો.

ઘણભવંશજનુઃસવલોઽપિ સ્વપ્રભુપાદસરોજફલોઽપિ ॥

લૌકિકવૈદિકધર્મસ્વલોઽપિ કૃષ્ણ તવાઽસ્મિ ન ચાઽસ્મિ પરસ્યઽ

અર્થ—શ્રીવલ્લભવંશમાં ઉત્પન્ન થવાથી સખલ છું છતાં મારા પ્રભુ શ્રીવલ્લભના ચરણ કમળ રૂપી ફલમાં તત્પર છું. છતાં લૌકિક વૈદિકમાં ખતાવેલા ધર્મોમાં ખલતાવાળો છું, અર્થાત્ આપના ભાવમાં બાધકરૂપ લૌકિક વૈદિક કર્મના આચરણ કરનારો છું છતાં હે કૃષ્ણ ? હું તમારો છું ખીજનો નથી. આપના શીવાય મને લૌકિક વૈદિકમાંથી તારી શાન્ત કરનાર નથી. ચતુઃશ્લોકીમાં કહ્યું છે કે:-

યદિ શ્રીગોકુલાધીશો ઘૃતઃ સર્વાત્મના હૃદિ ॥

તતઃ કિમપરં બ્રૂહિ લૌકિકૈવૈદિકૈરપિ ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ—જે ગોકુલાધીશ શ્રીકૃષ્ણને હૃદયમાં ધારણ કરે તો લૌકિક અને વૈદિક કર્મની શી જરૂર છે ?

હવે છેલ્લા શ્લોકથી ફલ લખે છે.

પञ्चाक्षरमहामंत्रगर्भितस्तोत्रपाठतઃ ॥

શ્રીમદાચાર્યદાસાનાં તદ્દાયત્વં ભવેદ્ભુવં ॥ ૧ ॥

અર્થ—પંચાક્ષર નામનો મહામંત્ર કૃષ્ણ, જો જેની અંદર છે એવા સ્તોત્રનો પાઠ જે કરશે, તેને જરૂર શ્રીમદાચાર્યવલ્લભપ્રભુની તન્મયતા પ્રાપ્ત થશે. અને તે તન્મય તાથી જરૂર ઉદ્ધાર થશે. ૯

॥ इति श्रीहरिरायवरचितं श्रीपञ्चाक्षरगर्भस्तोत्रं समाप्तम् ॥

॥ अथ श्रीस्वप्रभुविज्ञप्तिः ॥

ભગવાન્ આગળ ભક્તનો સંબંધ એક દૃઢ હોય છે, ભક્તની ઇચ્છાને વશ થઈ ભગવાન્ રહે છે. “અહં ભક્તવરાધીનઃ” ભક્તિની શ્રેષ્ઠદશાને પામેલા ભક્તને તો પ્રભુ વશ થઈ રહે છે. ત્યારે ભક્ત પ્રભુને ગમે તેવી આજ્ઞા કરવાને પાત્રતા ધરાવે છે. અને વિજ્ઞપ્તિ તો સહજ કરી શકે. તે વિજ્ઞપ્તિનું પાલન કરવાનું ભગવાન્ બંધાયા છે. નિત્યલીલામાં પણ ભક્તની ઇચ્છા મુખ્ય હોય છે. ભક્તેચ્છા પૂરકઃ કૃષ્ણઃ ભક્તની ઇચ્છા પૂર્ણ કરનાર ભગવાન્ છે. કોઈ દીવસ ભક્તને છોડી ભગવાન્ દૂર જતા નથી. સદૈવભક્તસહ ખીરાજે છે. ગોપી-જનેઝ્યે પૂર્ણ સ્નેહથી વશ કરેલા ભગવાન્ સર્વદા ગોપી-જનના મનોરથ પૂર્ણ કરવામાંજ ગુચ્ચાચેલા રહેતા હતા, ભક્તજનો ભગવાન્ને યાચના કરી શ્રમ આપતા નથી પરંતુ ભગવાન્ સ્વતઃએવા ભક્તની વાંચ્છાએ પૂર્ણ કરે છે. તેમ છતાં ભક્તની વિજ્ઞપ્તિ કરવાની લાયકાતે વિજ્ઞપ્તિ પણ ભગવાન્ ભૂષણરૂપ માની ભક્તની વિજ્ઞપ્તિ વધાવી લે છે. આ હેતુથી શ્રીહરિરાયપ્રભુ શ્રી સ્વપ્રભુને વિજ્ઞપ્તિ કરી ભક્તોના અનેકવિધદોષોને નિવૃત્ત કરવાને કેવી રીતે પ્રભુને વિજ્ઞપ્તિ કરવી તે સૂચવે છે.

વિજ્ઞપ્તિમાં દિનતા, નમ્રતા, અને નિરહંતા દર્શાવવી

નેઈએ. તે પૂર્વક ભગવાનની સ્વાભિમુખતા કરે છે.

કૃપાનાથ કૃપાપાલે કિમત્યસ્માન્નુપેક્ષસે ॥

પદલગ્નાનાર્તિમગ્નાન્ દુષ્ટમગ્નાન્ વિશેષતઃ ॥ ૧ ॥

ત્વદુપેક્ષાવશાદેવ કાલકર્માદયોઽસ્થિલાઃ ॥

વિદિત્વા નિર્બલાન્નસ્માન્પીડયન્તિ ક્ષણે ક્ષણે ॥ ૨ ॥

અર્થ—હે કૃપાના નાથ ભકત ઉપર કૃપા કરો છો. કૃપાથી સર્વનું પાલન કરો છો. માટે આપને વિશ્વસિ કરીએ છીએ કે—હે પ્રભો ! અમે આપના ચરણમાં નેડાઈને રહ્યા છીએ. આપના ચરણનુંજ શરણુ રાખી રહ્યા છીએ. વિરહા-ગ્નિથી—પીડાથી મગ્ન થઈ ગયા છીએ. તેમાં દુષ્ટ લોકોથી અમારા ભોવો વિશેષ ભાગી ગયા છે. એવા અમારી આપ શા માટે ઉપેક્ષા (પ્રેક્ષકારી) કરો છો ? હે પ્રભો ! અમારી ઉપેક્ષા ન કરતાં અમારો સ્વીકાર કરો ! આપની ઉપેક્ષાથી કાલ-કર્મ-સ્વભાવ, વિગેરે લૌકિક સર્વ બાધો અમોને નિર્બળ બાળી વારંવાર દુઃખ આપે છે. અમોને શરણુ લીધા પછી અમોને કાલ-કર્મ-સ્વભાવ વિગેરે કંઈ પણ દુઃખો બાધ કરનાર નથી, નિરોધલક્ષણમાં કહ્યું છે કે—

ગુણેત્વાવિષ્ટચિત્તાનાં સર્વદા મુરવૈરિણઃ ॥

સંસારવિરહક્રેશૌ ન સ્યાતાં હારિવત્સુખમ્ ॥ ૧૩ ॥

ભગવાન્ના ગુણુગાનમાં ચિત્તવાળાને સંસારના અને

વિરહના કલેશ થતા નથી. માટે હે પ્રભો ? અમો આપને શરણે આવેલા છીએ. માટે અમારો સ્વીકાર કરો ? ૧-૨

શરણાગત ભકતે એવી રીતે વર્તવું કે—પ્રમુઃ સર્વસ-મર્થો હિ તતો નિશ્ચિન્તતાં વ્રજેત ચતુઃશ્લોકી પ્રભુ સર્વ કરવાને સમર્થ છે, માટે ભકતે નિશ્ચિન્ત રહેવું, દેમકે હંમેશાં શરણે આવેલાને લૌકિક વૈદિકનો આધ રહેતો નથી, આવી રીતે જણાવતાં કહે છે કે—

येषां विराजते मुर्ध्नि पतिर्युष्मद्विद्विः सदा ॥

भवन्ति तेऽपि चेद्दीना हीनता महति प्रभो ? ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—હે પ્રભો ? અમારે માથે આપ જેવા પતિ રૂપે હંમેશાં ખીરાજે છે, જરાપણ અમોને વિ'લા મુકતા નથી, તેમ છતાં અમો દીન રહીએ અને તે દૈન્યથી અમોને કાલ-કર્મ વિગેરે લૌકિક આધ કરે તે શું મોટી હીનતા નથી ?

ભાગવતમાં કહ્યું છે—પ્રભુના શરણાગતભકતો કાલ-કર્મ-સ્વભાવ સંબંધી દુઃખને તરી જાય છે. માટે તે પ્રતિજ્ઞાની ખાતર પણ હે પ્રભુ અમારું રક્ષણ કરો.

પ્રભુ જેનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા કરે છે તેના પાપનું નિવારણ કરી તારે છે. પ્રભુની ઇચ્છાથી પાપો દૂર થઈ જાય છે, આવો ભાવાર્થ જણાવતાં કહે છે કે—

मा विचारय चित्तेऽस्मद्दोषान् दीनदयानिधे ॥

सहजो दीनदोषस्तु निवर्त्यो भवतैव हि ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે દયાના ભંડાર રૂપ પ્રભો ? અમારા દોષોનો આપ જરાપણુ મનમાં વિચાર કરશો નહિ, દીન એવા અમારા સ્વભાવિક દોષો તો આપે દૂર કરવા જોઈએ, અમારા સહજ દોષો આપની ઈચ્છાથી દૂર થઈ થશેજ, માટે હે પ્રભો ? અમારો સ્વીકાર કરો. ૪

*કોઈ પણ સાધન શીવાય પોતાના પ્રમેયબળથી પ્રભુ સ્વીકારે તેનું નામ પુષ્ટિ કહેવાય છે. તે આશયદર્શક શ્લોક આરંભે છે.

નાસાધનૈસ્ત્વદીયાઃ સ્મઃ કિંત્વનુગ્રહતસ્તવ ॥

સાધનં વા ફલં વાપિ કેવલાચાર્યસંશ્રયઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—હે પ્રભો ? અમે કંઈ પણ સાધન કરી આપના થયા નથી, પરંતુ આપના અનુગ્રહથીજ અમે આપના થયા છીએ, કેમકે (પુષ્ટિમાર્ગઃ અનુગ્રહૈકસાધ્યઃ) પુષ્ટિમાર્ગ અનુગ્રહથી પ્રાપ્ત થાય છે, માટે અમે અનુગ્રહથીજ આપના થઈ રહ્યા છીએ, અમારે *સાધન અને ફળ એ બન્નેમાં શ્રીમદાચાર્યવલ્લભપ્રભુનોજ આશ્રય છે. ૫

*સાધનં વિના સ્વસ્વરુપબલેન एव कार्यकरणे हि पुष्टिः अ.भा.°

* सर्वसाधनराहित्यं फलामौ यत्र साधनम्
फलं वा साधनं यत्र पुष्टिमागः स कथ्यते ॥ पु. ल.

હવે ખે શ્લોકમાં સેવકધર્મ દર્શાવતાં પ્રભુની ઉદારતાનું
વર્ણન કરે છે.

गृहदासेषु नैवाऽस्ति गुणदोषविचारणम् ॥

प्रभुणामुचितं कर्तुं यतस्तेषां गतिः प्रभुः ॥ ६ ॥

कुसेवका भवन्त्येव न हि स्वामी तथाविधः ॥

अतो विधेयमखिलं स्वामित्वमवलोक्य हि ॥ ७ ॥

અર્થ—હ પ્રભો ? આપને શરણે રહેલા હોવાથી આ-
પના ગૃહના દાસના ગુણ કે દોષનો વિચાર આપે કરવાનો
નથી. પ્રભુને સેવકનું ભલું કરવું એજ યોગ્ય છે, માટેજ સેવ-
કની ગતિ પ્રભુ છે. હે પ્રભો ? સેવક તે કુસેવક થાય છે
પરંતુ સ્વામી કુસ્વામી થતા નથી. માટે આપ અમારા
સ્વામી છો, તેથી અમારું સમગ્ર કલ્યાણ આપે કરવું યોગ્ય
છે. કેમકે ભાગવતમાં કહ્યું છે કે-કેવળ ભાવથી જ ગોપી-
જનો, ગાયો, ખગો, અને મૃગો પરંપદને પામ્યાં છે, માટે
અમે આપના દાસ થઈ રહ્યા છીએ. ૬-૭

શંકા—ખીજ પાસે યાચના કરવાની મુકી પ્રભુ પાસે
કેમ યાચના કરો છો? આ શંકાનું સમાધાન કરતાં જણાવે છે કે-

कं प्रार्थयेयुः कृपणाः पतिं हित्वाऽखिलेश्वरम् ॥

दासाः स्वदुःखसंप्राप्तावनन्यगतयो यतः ॥ ८ ॥

અર્થ—સર્વત્ર પ્રભુ શીવાય પ્રાર્થના માટે ખીજું યોગ્ય

સ્થાન નહિ જોવાથી, આપના શીવાય ખીજી ગતિ વગરના કૃપણ સેવકો, સંસારના દુઃખના સમયમાં સર્વ જગતના અધિપતિ, એવા અમારા સ્વામીને છોડીને ખીજા કોનીપાસે યાચના કરીએ.

નિરોધલક્ષણમાં કહ્યું છે કે-પ્રભુએ જેમનો ત્યાગ કર્યો છે તે સંસાર સાગરમાં ડુબેલા છે, અને જેમનો સ્વીકાર કર્યો છે તે હંમેશાં આનન્દ કરે છે. (બુઓ શ્લોક ૧૧) ૮

શંકા-શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે-પ્રભુ આગળ યાચના ન કરવી “ પ્રાર્થના કાર્યમાત્રેऽપિ તતોન્યત્ર વિવર્જયેત્ ” (પ્રાર્થના કદાપિ કરવી નહિ,) છતાં તમે કેમ યચના કરો છો? એ શંકાનું સમાધાન કરતાં કહે છે કે-

યદ્યપ્યનુચિતાકર્તું પાર્થના સર્વકર્તરિ ॥

સ્વતસ્તથાપિકાર્પણં દર્શયામો નિજં હરેઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ--હે પ્રભો? આપની પાસે યાચના કરવી જોકે અયોગ્ય છે, કારણકે આપ કર્તુઅકર્તુઅન્યથા કર્તુ સમર્થ છો. આપે અમારાં સુખદુઃખ નહીં કરી દીધેલાં છે. અને અમારો સ્વીકાર કરવાથી અમારી હાની કદાપિ થવાની નથી એકું જાણીએ છીએ) તો પણ આપને અમારી દીનતાના દુઃખનું નિવેદન કરીએ છીએ, તે આપ દૂર કરો. ૯

હવે અંતની વિજ્ઞાપ્તિ કરે છે.

આચાર્યે શરણં યાતાન્ સદારાસ્તાન્ સ્વતસ્ત્વયા ॥

તદ્વંશજાતાન્ અધુના મોપેક્ષાવિષયાન્ કુરુ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—શ્રીમહાચાર્ય વલ્લભ પ્રભુને સ્ત્રી, પુત્ર, ધન વિગેરે સાથે શરણે આવેલા અને શ્રીમદ્વલ્લભ પ્રભુના વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા એવા અમારી આપ ઉપેક્ષા ના કરતાં સ્વીકાર કરો. ?

॥ इति श्रीहरिदासविरचितं स्वप्नभुविज्ञप्तिः समाप्ता ॥

॥ अथ श्रीगर्वापहाराष्टकम् ॥

—***—

સંસારમાં અનેક રીતે મોહ થવાનો સંભવ છે. કોઇને ધનને ગર્વ, તો કોઇને પુત્રનો, કોઇને દેહનો, તો કોઇને ગેહનો ગર્વ થાય છે; આ ગર્વથી પ્રભુનો આવેશ હૃદયમાં થતો નથી, માટે શ્રીહરિરાયપ્રભુ શ્રીગર્વાપહારાષ્ટક આરંભે છે.

પૂર્વના પુણ્યથી ધન વિગેરે મળે છે. પરંતુ તે ક્ષણિક છે એવું દર્શાવતાં કહે છે કે—

स्थूलं विलोक्य वपुरात्मभुवां समूहं ॥

जायां धनानि कुपथे पतितानि भूयः ॥

किं तोषमेषि मनसा सकलं समाप्ते

पुण्ये वृथा तव भविष्यति मूढ बुद्धे ॥ १ ॥

અર્થ—(પૂર્વના પુણ્યથી મળેલું) પંચમહાભૂતનું બનેલું આ શરીર જોઈને અને તારી સાથે રહેલાં સ્ત્રી, ધન, વિગેરે અવળે માર્ગે દોરનારાંને જોઈને હે જીવ ! તું સંતોષમાની કેમ બેસી રહ્યો છું. હે મૂઢપુદ્ધિ ? તારૂં પુણ્ય પરવારશે ત્યારે તે નાશવંત પદાર્થો જરૂર ફેંકટ નિવડશે. ૧

તારૂં શું કર્તવ્ય છે ?

ઈશં મજાન્ધવિનિયુક્ષ્યવંધનાને તત્ર
સાધૂન્સમર્ચ પરિપૂજય વિપ્રવૃન્દમ્ ॥

દીનાન્ દયાયુતદશા પરિપશ્ય નિત્યમ્

નેયં દશા તવદશાનનતો વિશિષ્ટા ॥ ૨ ॥

અર્થ—હે અંધ જીવ ? ઈશ જે તારા સ્વામી શ્રી કૃષ્ણનું લજ્જન કર ? અને જેને તું ધન માનતો હે:ઉં તેને તેમાં યોજ ! *સત્સમાગમકર ! અને પ્રાહ્લણ વૃન્દની સેવા કર ? દીન (કંગાલ) માણસોને દયાવાળી દૃષ્ટિથી જો ? શું તારા ધનના મદમાં આંધળો થઈ ગયો છું. (તારી આંખો આગળ જો કે અસંખ્ય સમૃદ્ધિવાળા રાવણ જેવા પણ શું નથી નાશ પામ્યા ?) તેના કરતાં શું તારી દશા ચલી-આતી છે ? ૨

અવળા માર્ગે ચઢવાનાં લક્ષણુ:કહે છે.

धनानि संगृह्य निगृह्य रसं विगृह्य निगृह्य लोकं परिगृह्य मोहे ॥
देहं वृथा पुष्टमिमं विधाय न साधवो मूढसभाजिताः किम् ३।

अर्थ—धनने लेगां करी, रसने वेचीने, ढोकाने शिक्षा करीने, अने मोहमां पडी, आ तारा देहने शेकट पुष्ट केम अनावे छे ? हे मूढ ? साधु पुरुषने शुं योग्य छे ? उ

न नम्रता कृष्णजनेऽतिकृष्णधने परं नैवदयातिदीने ॥

कुटुम्बपोषैकमते सदा न ते विधेहि बुद्धौ च विमर्षमन्तः ॥४॥

अर्थ—श्रीकृष्ण अन् जेमनुं धन छे अन् श्री-
लगवदीयमां जेने जरा पणु नम्रता नथी, तेमन् अति
हीनमां जेने जरा पणु दया नथी, अने केवण कुटुंअनुं
पोषणु करवामां प्रीतिवाणा अन्वा हे मूढ ? तारी बुद्धि
साथे अंतःकरणमां विचार कर के—प्रणु तरइ भारी बुद्धि
नथी, ते हुं योग्य कइं छुं. ४

नैते हया नैव रथा न चोष्ट्रा न वारणा नेतरवाहनानि ॥

विहाय देहं समये गते ते परंपपातस्य तु साधनानि ॥ ५ ॥

अर्थ—तारे घोडा के रथो, उंट के हाथीअो, के
कैद्यपणु वाहनो, सर्व तारां देह छोडीने जवाना समयनी
पडतीमां कैद्यपणु अपमां आवे अम नथी. ५

कृष्णस्य मायामवगत्य माया समूढतान्तं हृदये विधाय ॥

तदर्थमेवाखिल लौकिकं ते विदेहिरे वैदिकमप्यशेषम् ॥ ६ ॥

અર્થ—ધન, ઘર, સ્ત્રી, વિગેરે સર્વ શ્રી કૃષ્ણની માયા છે એમ જાણી, માયાથી થતી મૂઢતાના અન્તને દૃઢ્યમાં ધારણ કરીને અર્થાત્ આ સર્વ વસ્તુ ઉપર મોહ એ માયા રૂપ છે એમ માની તેમાંથી મોહ છોડી દઇ. લૌકિક અને વૈદિક સર્વ કાર્યો તું પ્રભુને વાસ્તે કર. તારાં લૌકિક વૈદિક કર્મ પ્રભુમાં અર્પણ કર ? ૬

હવે કર્તવ્ય બતાવે છે.

આયુઃ પ્રયાતિ નહિ યાતિ સુતાદિરાત્મા
રાયોઽસ્થિલા અ પિ વિહાય મૃતં વ્રજન્તિ ॥

ઇત્યં વિચિન્ત્ય વિષયેષુ વિસૃજ્ય સક્તિં
મક્તિં હરેઃ કુરુ પરાં કરુણાર્ણવસ્ય ॥ ૭ ॥

અર્થ—આયુષ્ય (તાડું ધીમે ધીમે) આલ્યું જાય છે. તારી સાથે પુત્ર, આત્મા, કંઈ આવનાર નથી, જેને તું પોતાનું માને છે તે સર્વ મરેલા એવા તને છોડીને આલ્યા જશે. આ પ્રમાણે તું વિચાર કરી વિષયમાંથી આસક્તિ છોડી કૃપાના ભંડારરૂપ શ્રીહરિમાં શુદ્ધનિર્ગુણભાક્તને કર. તેથી તું તરીશ. તેજ તારી સાથે આવશે. ૭

વિધાય મહદાશ્રયં સમવહાય સક્તિં સૃતે-
ર્નિધાય ચરણામ્બુજં હૃદિ હરેઃ સુખં સંવિશ ॥

કિમર્થમતિચ્છલં પ્રકુરુષે મનઃ સંપદો

વિલોક્ય ન હિતાશ્ચલાઃ સુખયિતું ક્ષમા દુર્મદ ॥ ૮ ॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનો મોટામાં મોટો આશ્રય કરી સંસારમાંથી આસક્તિ છોડી પ્રભુના આ ચરણકમળને હૃદયમાં ધારણ કરી, સુખમાં પ્રવેશ કર ? હે દુર્મદ! સંપત્તિઓને જોઈને મન શા માટે ચંચળ કરે છે ? કદાપિ તે લાઙ્ઘિત કરનારી નથી. કારણ કે તે સંપત્તિઓ ચંચળ હોવાથી સુખ કરવાને સ્મર્થ નથી. માટે તેમાંથી મન કાઢી પ્રભુમાં મન સ્થિર કરી પ્રભુનો આશ્રય ગ્રહણ કર ? ૮

इति श्रीहरिरायग्रथितं श्रीगर्वापहाराष्टकं समाप्ति मफाणीत्

સિંહાવલોકન

શ્રીહરિરાય પ્રભુ કૃત શ્રીનવનીતપ્રિયાષ્ટક, શ્રીભુજંગ-પ્રયત્તાષ્ટક, શ્રીકૃષ્ણશરણાષ્ટક, શ્રીસ્વપ્રભુ વિજ્ઞાપ્તિ, શ્રીદ્વિન્યાષ્ટક, શ્રીપંચાક્ષરમહામંત્રગર્ભાષ્ટકસ્તોત્ર, અને શ્રીગર્વાપહારાષ્ટક, આ સાત ગ્રંથો સાનુવાદ કર્યા, અને આ મણિરૂપ સાતે ગ્રંથોને ભક્તોએ અનુવાદ રૂપી સુવર્ણ સૂત્રથી પરોવી હૃદયની અંદર ધારણ કરવા જોઈએ.

શ્રીનવનીતપ્રિયાષ્ટક—બાલભાવનાના સ્વરૂપની દૃઢતા કરનારું છે. તેમાં સમગ્ર બાલલીલાનું વર્ણન કરેલું છે. તેવા બાલસ્વરૂપમાં બુદ્ધિ સ્થિર થવાથીજ દૃઢાશક્તિ થાય છે. અને તે દૃઢાશક્તિથી પ્રભુ સહ અનેક વિધ આનન્દ ભોગવવાની યોગ્યતા થાય છે. માટે આ નવનીતપ્રિયાષ્ટકનો પાઠ નિત્ય કરવો ઉચિત છે.

શ્રીભુજંગપ્રયાતાષ્ટકમાં હંમેશાં આનન્દરૂપ નન્દ-
પુત્રની સેવામાં દૃઢતા કરવામાં આવી છે. પુષ્ટિમાર્ગીયના પરમ-
ગુરુ એવા શ્રીગોપીજનોની પરિષદમાં ખિરાજનારા, શુદ્ધ
પુષ્ટિપુરુષોત્તમની સેવાથી આનન્દદાન મેળવવાનું આ ભુજંગ
પ્રયાતાષ્ટકમાં છે.

શ્રીકૃષ્ણ શરણાષ્ટક-શ્રીહરિરાય પ્રભુએ આ સ્તોત્રમાં
ખતાવેલી દીનતા હંમેશાં મનન કરવા યોગ્ય છે. જગતમાં
કેઇ પણ સાધન નહિ હોવાથી નિઃસાધન જીવ દીન થઈ
શ્રીકૃષ્ણને શરણે જાય તો જરૂર પ્રભુ તેનો ઉદ્ધાર કરે છે.
આ હેતુનું દૃઢ વિવેચન આ ગ્રન્થમાં છે.

શ્રીસ્વપ્રભુવિજ્ઞપ્તિ—પ્રભુ પાસે યાચના કરી પ્રભુને
શ્રમ આપવો નહિ, પરંતુ પ્રભુને પોતાના દુઃખનું નિવેદન
કરવું ઉચિત છે. એવું નક્કી કરી શ્રીહરિરાયપ્રભુ પ્રભુને વિજ્ઞપ્તિ
કરતાં જણાવે છે કે હે પ્રભો! આપને શરણે આદેલાને કાલ, કર્મ,
કે સ્વભાવ વિગેરે કંઈ દુઃખ દેતાં નથી. માયા પણ મોહ
કરતી, નથી, તે હે પ્રભો ! અમારા દોષોનો વિચાર ન કરતાં
અમારો સ્વીકાર કરો. આવા ભાવનાવાળા સ્તોત્રનો પાઠ
હંમેશાં દીનતાથી કરવામાં આવે તો જરૂર પ્રભુ તેનાં પાપ
દૂર કરી સ્વીકાર કરે.

શ્રીદ્વૈન્યાષ્ટક-ત્રીજા અને ચોથા નંબરે જણાવેલા ગ્ર-
ન્થોમાં જ દીનતાવર્ણવી છે, તેની પૂર્ણસીમા આ ગ્રન્થમાં
થાય છે. દીનતાની ઈચ્છાવાળાએ આ ગ્રન્થનો પાઠ કરવો.

શ્રીપંચાક્ષરગર્ભમંત્રસ્તોત્ર-દુષ્ટમાં પણ દુષ્ટતમ થયેલો જન જો દૃઢતાથી પ્રભુના શરણનું અવલંબન સ્વીકારે તો જરૂર તેનો પ્રભુ ઉદ્ધાર કરે ? દીનતાનું સ્વરૂપ શીખી અને તે પ્રમાણે દીનતા પ્રાપ્ત કરી, દીનતાથી પ્રભુને પ્રસન્ન કરી, અનેકવિધ લીલાના સ્વાદનું પાન કરવાની ઇચ્છા વાળાએ આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવો ઉચિત છે.

પંચાક્ષરનો અર્થ અને પંચાક્ષરના મંત્રનું માહાત્મ્ય ગ્રન્થના આરંભમાં આપ્યું છે, માટે પુનઃ અત્ર દર્શાવવું ઉચિત નથી.

શ્રીગર્વાપહારાષ્ટક-જગત્માં અનેકવિધ પ્રકૃતિના જનો હોય છે. તેમાં કોઈને દેહનો ગર્વ હોય છે, કોઈને વાહનનો ગર્વ, તો કોઈને કુટુંબનો ગર્વ હોય છે. આવા નિકૃષ્ટ ગર્વ વાળા માણસના હૃદયમાં પ્રભુનો આવેશ થતો નથી. માટે આ ગર્વ કાઢવાને શ્રીહરિરાય પ્રભુ સચોટ ઉપદેશ કરે છે કે હે આંધળા ! મૂઠ ! તારી આંખો ઉઘાડી જો ? તારે કંઈ પણ ખપતું છે ? તારી સાથે કોઈ આવનાર છે ? પ્રભુમાં ખુદ્દિ જોડ ? નહિ તો તારો મનુષ્યાવતાર ક્ષેગટ કાંકાંમાં ચાલ્યો જશે. ?

જગત્ના હરકોઈ જીવે આ સ્તોત્રનો પાઠ અવશ્ય કરવો જોઈએ. ગર્વના અકુરનું સમૂલોચ્છેદન કરવાને કુઠાર રૂપ આ સ્તોત્ર ગર્વને ઠેકાણે દીનતાના અંકુરોને ઉત્પન્ન કરવામાં સાધનભૂત નિવડશે ?

આ પ્રમાણે સાત સ્તોત્રનું સતતમનન કરનાર પ્રભુના પરમપદને પામે એ શ્રીહરિરાય પ્રભુની કૃતિનું ફલ છે. અસ્તુ.

(૨૦૦૦૦ વૈષ્ણવ કુટુંબમાં પ્રિય યજ્ઞ પડેલાં અતિ ઉત્તમ ને ઉપયોગી પુસ્તકો.)

વિવિધ ધોળ તથા પદસંગ્રહ ભાગ ૧ લો.

જ્ઞાન અને ભક્તિરસથી ભરપૂર, સ્ત્રીઓ પુરૂષો તેમજ બાળકોને હરનીશ મનન કરવા યોગ્ય, ભગવદ્વાર્તામાં વાંચવાલાયક, જુદાં જુદાં ૧૬ પ્રકરણોમાં ૫૬૦ પદનો અત્યુત્તમ અપૂર્વ સંગ્રહ આપવામાં આવ્યો છે. ઉપરાંત હાલ ભૂતળ ઉપર ખિરાજતા શ્રી ગોસ્વામી બાળકોના જન્મદિવસની નોંધ, શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજીની ૮૪ ખેઠકો કયા કયા સ્થળે છે, તથા ત્યાં જવાના રસ્તાની સંપૂર્ણ માહિતી સાથેનું. પાકું પુકું, છતાં કીમત માત્ર ૦-૮-૦ આઠ આના.

વિવિધ ધોળ તથા પદસંગ્રહ ભાગ ૨ જો.

નિત્યની શ્રીઠાકોરજીની સેવા કરવાનો પ્રકાર, બાર માસિક ઉત્સવનાં કીર્તનો, વગેરે ઘણાં પ્રાચીન ને અપ્રકટિત ધોળ પદનો મહાન સંગ્રહ દશ પ્રકરણોમાં આપ્યો છે. તથા શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રી-ગુસાંધજીના સેવ્ય શ્રીઠાકોરજીનાં સ્વરૂપ હાલ ક્યાં ને કોને માથે ખિરાજે છે. તેની સંપૂર્ણ માહિતી આપી છે ઉપરાંત “શ્રીમદ્દલભાચાર્યજી” તથા “શ્રીયમુનાજી”ના સુંદર ફોટા પણ આપ્યા છે. સુશોભિત છીંટનું પુકું. છતાં કીમત માત્ર આઠ આના.

આ બે પુસ્તકો માત્ર એક વખત હાથમાં લેધ વાંચ્યા પછી મુકવાનું મન યશેજ નહિ. માટે આજેજ અવશ્ય મગાવો.

તીર્થ ક્ષેત્રનો નકશો.

આખા હિંદુસ્તાનમાં આવેલાં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનાં સધળાં તીર્થ યાત્રાનાં સ્થળોએ જવા માટેની સંપૂર્ણ માહિતી સાથેનો કી.૦-૧-૦ પોસ્ટેજ ૦-૦-૬ મળી દોઢ આનાની ટીકીટ મોકલી મંગાવો. લલ્લુભાઈ છગનલાલ દેસાઈ. ચંગપોળ, ખતરીપોળ.અમદાવાદ.

(શ્રીમદ્ધિકુલનાથજીના ચતુર્થલાલજી—માળા પ્રસંગવાળા.)

શ્રી ગોકુલેશજીનાં ઘોળ તથા પદસંગ્રહ.

આ શ્રીગોકુલેશજીએ ભૂતજી ઉપર પધારી પોતાની ૭૦ વર્ષની વૃદ્ધવયે જહાંગીર પાદશાહ સામે ધર્મનું દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરી, માલા, તિલક અને ધર્મની અડગ ટેક ટકાવી સમસ્ત પુષ્ટિમાર્ગ ઉપર મહત્ ઉપકાર કર્યો છે. તેમના નામથી ભાગ્યેજ કોઇપણ વૈષ્ણવ અજ્ઞાત હશે ! અમેએ આ શ્રીગોકુલેશજીના પ્રાકટ્યની વધાઇ તથા ઘોળપદ ૩૦૦ વર્ષનાં પ્રાચિન પુસ્તકોમાંથી સતત પ્રયત્ને એકત્ર કરી જુદાં જુદાં ૧૫ પ્રકરણોમાં મળી લગભગ ૭૦૦ ઘોળપદનો મહાન્ સંગ્રહ બહાર પાડ્યો છે. કે જે અત્યાર સુધીમાં કોઇપણ ઠેકાણે પ્રસિદ્ધ થયેલો નથી. આ ગ્રન્થમાં શ્રીગોકુલનાથજી, શ્રીકન્હૈયાલાલજી, શ્રી-વલ્લભલાલજીના ઉત્તમોત્તમ ફેટા તેમજ તેમની વંશાવળી પણ આપી છે. છતાં કીંમત રૂ. ૧-૦-૦ એક રૂપીઆ રાખી છે.

વૈષ્ણવોના નિત્ય નિયમના પાઠ તથા ઘોળ.

આ પુસ્તકમાં શ્રીવલ્લભાપ્યાન, મુળ પુરૂષ, શ્રીયમુનાષ્ટક, ૪૦ પદ, ઘોળ, વોડશ ગ્રન્થો બધા, શ્રીસર્વોત્તમ પાઠ, ઘોળ, શ્રીનવરત્ન ઘોળ, શ્રીગોપીગીત વગેરે આપવામાં આવ્યું છે. છતાં કીંમત માત્ર ૦-૨-૦ બે આનાજ છે.

(શ્રી ગોકુલનાથજી કૃત) ૨૪ વચનામૃત.

આ પુસ્તકમાં શ્રી ગોકુલનાથજીકૃત ૨૪ વચનામૃત તથા તેમના ૭૮ ભગવદીયનું (અપ્રગટિત ઘોળ) તેમણે કરેલા ૮૪ વૈષ્ણવની નામાવલીના શ્લોક, ગોવર્દ્ધનવાસી, નિત્યલીલા મોટી વગેરે આપ્યું છે. ભગવદ્વાર્તામાં વાંચવા માટે ખાસ ઉપયોગનું છે. કીં.૦-૨-૦ બે આના,

શ્રી રાધા કૃષ્ણ તત્વ (અંગાળી ઉપરથી ગુજરાતીમાં) અનુવાદ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા. રા. બ. રણછોડદાસ વૃન્દાવનદાસ પટવારી.

બી. એ. એલ, એલ, બી. (દીવાનસાહેબ—ગોંડલ)

આ પુસ્તકમાં શ્રી રાધાકૃષ્ણના યુગલ સ્વરૂપની વિમલ શોભાનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન્ સ્વયમ્ ॥ એ વાક્યનું સમર્થ પ્રતિપાદન કર્યું છે. વૃન્દાવનચંદ્ર શ્રી કૃષ્ણજ પૂર્ણાવતાર છે તેવું અનેક શાસ્ત્રોને પુરાણોથી સાબિત કરી આપ્યું છે. વળી આ ગ્રન્થના પાને પાને શ્રીરાધા કૃષ્ણનું નામ હોવાથી તે સમસ્ત વૈષ્ણવ વર્ગને ધણુંજ ઉપયોગી છે જેથી અમારી વિનંતીથી ઉક્ત પટવારી-શ્રીએ વૈષ્ણુ બન્ધુઓના વાંચનના લાભની ખાતર તેની મુળ કીમત માંથી ઘટાડો કરી હાલ રૂકત ૦-૧૨ ૦ ખાર આનાજ રાખ્યા છે.

“શ્રી બ્રહ્મસંબંધ કાવ્યમ્”

આ ગ્રન્થમાં શ્રીમદ્ભક્ષભાચાર્યજીએ ઉપદેશેલો “બ્રહ્મસંબંધ” મંત્ર કે જે ૮૪ અક્ષરનો છે, તેને અનુસરતા ૮૪ શ્લોકથી વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેમજ બ્રહ્મસંબંધ વિષે થતા આક્ષેપોનો સપ્રમાણ પ્રત્યુત્તર ગુરુ શિષ્યના સંવાદ રૂપે ધણીજ અસરકારક રીતે આપેલો છે, “શ્રીસિદ્ધાન્ત રહસ્ય ગ્રન્થ તથા “સિદ્ધાન્ત રહસ્યનું ધોળ” ઉપરાંત શ્રીમદ્દલભાચાર્યજીનો સુંદર ફોટો પણ આપ્યો છે, કીં. રૂકત ૦-૬-૦ છ આનાજ રાખી છે.

લલ્લુભાઈ છગનલાલ દેસાઈ. ચંગપોળ, ખતરીપોળ-અમદાવાદ.

છપાય છે!

છપાય છે!

(શ્રીમદ્વિદ્વલનાથજીના ચતુર્થલાલજી)

શ્રી ગોકુલેશજીનું જીવન ચરિત્ર.

આ શ્રીગોકુલેશજીએ માળા તિલકનો વિજયધ્વજ શરકાવવા માટે જહાંગીર બાદશાહ સામે ધર્મનું ઢંઢ યુદ્ધ કરી પોતાની અડગ ટેક ટકાવી રાખી હતી તે સર્વ કાંઈ વૈષ્ણવના જાણવામાં છે. હાલમાં અમેએ ૩૦૦ વર્ષનાં પ્રાચીન હસ્ત લીખીત પુસ્તકોમાંથી આ શ્રી ગોકુલેશજીનું જીવન ચરિત્ર બે ભાગમાં છપાવવું શરૂ કર્યું છે.

શ્રી ગોકુલેશજીએ ધર્મનું ઢંઢ યુદ્ધ કરવા જહાંગીર બાદશાહ સામે કાશ્મીરના પરદેશમાં જઈ મહાન પરિશ્રમ ને અત્યંત કષ્ટ સહન કરી માળા તિલકનો વિજયધ્વજ શરકાવ્યો હતો જેને આપણે ટુંકામાં માળાપ્રસંગ કહીએ છીએ તેનું સવિસ્તર વૃતાન્ત આશું છે.

આ ગ્રન્થ અમેએ શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુની સૃષ્ટિનાં ઘણાં ગામોમાં ફરી પ્રાચીન હસ્ત લીખીત પુસ્તકો મેળવી મહાન પરિશ્રમે તૈયાર કર્યો છે. તે આશા છે કે ગ્રાહકના લીસ્ટમાં આપનું નામ નોંધાવી આભારી કરશેજી આ ગ્રન્થમાં શ્રીગોકુલેશજીના બાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા, વૃદ્ધાવસ્થાના એમ ત્રણ સુશોભિત ફોટાઓ પણ આપ્યા છે. અગાઉ થનાર ગ્રાહક પાસેથી ચાર આના ઓછા લેવાશે. આ ગ્રન્થના બંને ભાગ ભેગા, જાડા ચીકણા કાગળમાં, સુંદર છપાઈ, મજબૂત છોટનું પાકું પુઠું, તથા ત્રણ ફોટા સાથેના યશો આટલું છતાં કીંમત ફક્ત રૂ. ૨-૦-૦ બે રૂપીઆ રાખી છે.

સલ્લુભાઈ જગનલાલ દેસાઈ. અંગપોળ, ખતરીપોળ-અમદાવાદ.

ગ્રાહકના લીસ્ટમાં આપનું નામ નોંધાવો.

॥ શ્રીભક્તિ ગ્રન્થમાલા. ॥

પુષ્ટિમાર્ગીય જ્ઞાન અને ભક્તિરસથી ભરપુર, દૃષ્ટાન્ત અને સિદ્ધાન્તોથી અલંકૃત, પ્રાચીન ગ્રન્થોમાંથી નવીન શોધ, અત્યાર સુધી કોઇપણ ઠેકાણે નહિ પ્રકટ થયેલા, અત્યુત્તમ ગ્રન્થો.

વાર્ષિક રૂ. ૩ માં ૧૦૦૦ પૃષ્ઠ પોસ્ટેજ સાથે મળે છે.
[વી.પી.નો એક આનો જીલ્લો.]

જલેજ ચીકણા કાગળમાં, સુંદર મજબુત છોટનું પાકું પુસ્તક, સ્ત્રીઓ પુરુષો તેમજ બાળકોને મનન કરવાયોગ્ય, ભગવદ્વાર્તામાં વાચવાલાયક નિત્ય નિયમમાં પાઠ કરવા જેવા, મુસાફરીમાં સાથે રાખવાલાયકના ગ્રન્થો મળશે.

કારતક માસથી વર્ષ શરૂ થાય છે. દરેક ગ્રાહકને “બ્રહ્મ-સંબંધ કાવ્ય” નામનું કી. છ આનાનું પુસ્તક ભેટ મળે છે. આ વર્ષ માટે નીચેના પુસ્તકોની યોજના થઇ છે.

પુ. ૧ હુ. શ્રી કૃષ્ણ સ્તોત્ર રત્નાકર.

આ ગ્રન્થમાં શ્રી મહાપ્રભુજી, શ્રી ગુસાંધજી, શ્રીગિરિધરજી, મહા-નુભાવી શ્રીહરિરાયજી મહારાજે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન (શ્રી ઠાકોરજી) નું વિજ્ઞપ્તિદ્વારા કરેલાં સ્તોત્રનું મુજ શ્લોક સાથે અક્ષરશઃ ભાષાંતર (ક જે અત્યાર સુધીમાં કોઇ પણ ઠેકાણે પ્રગટ થયું નથી) આપવામાં આવ્યું છે. જેઓએ “બૃહન્ સ્તોત્રસરિત્સાગર” નામનો ૨૩૭ ગ્રન્થનો પાઠ-

કરવાનો ગુટકો વાંચ્યો હશે અર્થાત્ જ્યેષ્ઠો હશે તેઓને તો આ અન્ય લેવા માટે ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ.

આ અન્યમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સ્તુતિ કરેલા હોવાથી ખીજા અન્યો કરતાં આ અન્ય પ્રથમ પદે પસંદ કર્યો છે, જેથી પ્રત્યેક વૈષ્ણવે ખાસ કરીને વાંચવાજ્ઞેવો થશે ને તેથી તેમની ધાર્મિક વૃત્તિ દઢ થશે.

શ્રી ભક્તિઅન્યમાળાના આહકોને માટે કોં. ૦-૧૨-૦ છુટક માટે એક રૂપીએ.

પુ. ૨ ભુ. શ્રી પુરુષોત્તમસહસ્રનામ.

(સટિક ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાંતર કરેલું)

આ અન્યમાં શ્રી પુરુષોત્તમનાં હજાર નામ શ્રીમદ્ ભાગવતમાંથી તત્વ રૂપે દોહન કરી શ્રીમદ્ભક્તિઆચાર્યજીએ પ્રકટ કરેલાં છે કે જેનો પાઠ કરવાથી શ્રીમદ્ ભાગવતનો પાઠ કરવા જેટલું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અન્ય ઉપર પંચમ ગૃહના તિલકાયત શ્રીરઘુનાથજીમહારાજે " નામચન્દ્રિકા " નામની સંસ્કૃતમાં વિસ્તૃત ટીકા લખી છે તે ટીકાનું મુળ શ્લોક સાથે ભાષાંતર (કે જે અત્યાર સુધી પ્રગટ થયું નથી) આપવામાં આવ્યું છે. તેમજ શ્રુતિ, સ્મૃતિ, પુરાણ, સંહિતા, ગીતા આદિ અન્યોનાં પ્રમાણોથી તે નામોનું સમર્થ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. જેથી આ પુસ્તક એક રત્ન સમાન થશે અને દરેક વૈષ્ણવને તે નિત્યનિયમમાં પાઠ કરવા ખાસ ઉપયોગી થઈ પડશે. પૃષ્ઠ લગભગ ૫૦૦ ઉપરાંત, શ્રી મહાપ્રભુજી તથા ટીકાકાર શ્રીરઘુનાથજી મહારાજનો ઉત્તમ ફોટો પણ આપ્યો છે. છતાં કીંમત રૂપીએ ઠાઠ.

પુ. ૩ નું. શ્રી વલ્લભાખ્યાન.

(શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં ટીકા)

વૈષ્ણવ શીરોમણી શ્રી ગોપાળદાસજી કે જેઓ રાજનગરસ્થ (અમદાવાદ) ભાઇલાલ કોઠારીના જમાઇ હતા, તેમની વાર્તા દરેક વૈષ્ણવો જાણે છે કે તેઓ મુંગા હતા, પણ શ્રી ગુસાંધજીની કૃપાથી તત્કાલે જ ખેલતા થયાને આરંભમાં જ આ નવ આખ્યાન કર્યા કે જેનો વૈષ્ણવો નિત્ય નિયમ પૂર્વક પાઠ કરે છે. આ આખ્યાન ઘણું રસિક છે, સમગ્ર સિદ્ધાન્તોથી ભરપુર છે, ભક્તિનો સમુદ્ર છે, ગૂઢ અને રસમય વાણી છે. આ ગ્રન્થ ઉપર અત્યારસુધીમાં ૩-૪ ટીકાઓ થઇ છે પણ તે પૈકી ૨કત એક જ ટીકા વ્રજભાષાની મળે છે, ખીજી ટીકા સંસ્કૃતમાં છે, પણ ગુજરાતી ટીકા તો મળતી નથી. તે ઉપરથી અમોએ તે સઘળા ગ્રન્થોના આધારે આ ટીકા કરવાનું કામ આરંભ્યું છે, આ ગ્રન્થ તૈયાર થશે તે જ્ઞાન અને ભક્તિરસથી ભરપુર થશે. આ આખ્યાનનો જેઓ હમેશાં પાઠ જ કરે છે તેવાઓને તો આ ઉપરથી કંઈ નવો જ પ્રકાશ પડશે. આ ગ્રન્થ હવે પછી છપાવાનો છે.

આ વર્ષે ઉપર જણાવેલા ત્રણ ગ્રન્થો આપવામાં આવશે એક એક ગ્રન્થ રત્ન સમાન થશે. આશા છે કે આપ ગ્રાહક થઇ આભારી કરશો પ્રથમ પુસ્તક વી. પી. કરી પ્રથમ વર્ષનું લવાજમ રૂ. ત્રણ તથા વી.પી.નો એક આનો વસુલ કરવામાં આવશે. તે પછીનાં પુસ્તકો જેમ તૈયાર થશે તેમ મોકલવામાં આવશે.

અંગપોળ, ખતરીપોળ

લલ્લુભાઈ છગનલાલ દેસાઈ

અમદાવાદ

વ્યવસ્થાપક—“શ્રીભક્તિ ગ્રન્થમાલા” કાર્યાલય.

આ અમુલ્ય તકનો લાભ લેવા ચુકશોજ નહિ.

૮૪ વૈષ્ણવની વાર્તા.

આ ચોરાશી વૈષ્ણવની વાર્તા અમોઝે વ્રજભાષા ઉપરથી ગુજરાતી ભાષામાં (અક્ષર આ લાઇન જેવડાજ મોટા) મોટા અક્ષરથી છપાવી છે. તેમજ તેમાં ઘણા પ્રાચીન ગ્રન્થો જેવા કે:- “શ્રીવલ્લભ દિગ્વિજય, શ્રીવલ્લભચરિત્ર, ભાવસિન્ધુ, પંચામૃત, કીર્તન રતનાકર, ષોડશગ્રન્થો, શિક્ષાપત્ર, ભગવદ્ ગીતા વગેરે ગ્રન્થોમાંથી શોધ ખોળ કરી કેટલીક ઐતિહાસીક હકીકત, દ્રષ્ટાન્તો, તેમજ તે વૈષ્ણવો માટેની આપેલી વાર્તાની વધુ હકીકત, શોધન કરી દાખલ કરી છે જેથી અત્યાર સુધીમાં આવી વાર્તાનું પુસ્તક કોઇ પણ ઠેકાણે જેવામાં આવ્યું નથી તેવું આ પુસ્તક છે. આ વાર્તા માટે અમોઝે ખાસ વ્રજયાત્રા કરી તથા કાઠીયાવાડની મુસાફરી કરી કેટલીક પ્રાચીન હકીકત શોધન કરી દાખલ કરી છે. જેથી દરેક વૈષ્ણવે તે અવશ્ય વાંચવા જેવી છે.

આ ગ્રન્થ એક વખત વાંચવા પછી હાથમાંથી મુકવાનું મન થશેજ નહિ, કારણ દરેક વાર્તામાં નવિન હકીકત જેવામાં આવશે. વળી ૮૪ વૈષ્ણવોની જેટલી હકીકત, વધુ મળે તેટલી દરેક વૈષ્ણવે જાણવાની જરૂર છે, તે આ વાંચ્યાથી સમજશે. હમેશાં ઘરમાં વાંચવા માટે સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને તે ખાસ ઉપયોગી છે. કાગળોની સખ્ત મોંઘવારી હોવાથી વધુ નકલો છપાવી નથી માટે તરતજ મંગાવી વાંચી લાભ લ્યો વહુલો તે પહુલો. એ ખાસ યાદ રાખશો. તૈયાર થઇ બહાર પડતા અગાઉ ઘણા ગ્રાહકો થઇ ગયા છે. આ ગ્રન્થ જાડા ચીકણા કાગળમાં, મોટા કદનાં લગભગ ૩૦૦ પૃષ્ઠછીંટનું સોનેરી પાકું પુઠું, તેમજ શ્રી મહાપ્રભુજીનો ઉત્તમોત્તમ ફોટો પણ આપ્યો છે. છતાં કીંમત ફક્ત એ રૂપીઆજ રાખી છે.

વૈષ્ણવબંધુઓને વિનંતી.

અમોએ આવાં સાંપ્રદાયિક પુસ્તકો છપાવવા તથા વેચવાની સંસ્થા સંવત ૧૯૬૯ ની સાલથી શરૂ કરી છે. ત્યારથી અત્યાર- સુધીમાં ગ્રાહક બંધુઓએ પોતે ગ્રાહક થઈ તથા ખીજ ગ્રાહકો મેળવી આપવા દ્વારા અમારી આ સંસ્થાને મદદ કરી છે. અને તેવા ગ્રાહકોની સુચનાથી આ તથા અમારાં ખીજ પુસ્તકો મળવા માટે નીચેના એજન્ટોદ્વારા ગોઠવણ કરી છે ત્યાંથી મંગાવી લેવાં.

૧ લલ્લુભાઈ હગનલાલ દેસાઈ. ચંગપોળ, ખતરીપોળ-અમદાવાદ.	
૨ પ્રસિદ્ધ બુકસેલરો.	
૩ શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય.	નડીઆદ.
૪ કીરતનીઆ બળદેવદાસ કૃષ્ણદાસ. ભુલેશ્વર, મહારાજનો ભોધવાડો શ્રીગિરિધરલાલજીનું મંદિર.	મુંબાઈ
૫ રા. રા. મકનજી જીઠાભાઈ. મુગટવાળા.	શ્રીનાથદ્વારા
૬ રા. રા. હરજીવનદાસ હરિભાઈ સુતારશેરી	મોરબી
૭ કંસારા. મોહનલાલ રૂગનાથ.	જામનગર
૮ બુ. સે. બેચર મેઘજી. પુરા બજાર.	રાજકોટ
૯ રા. રા. નરોત્તમદાસ ગોવરધનદાસ. કોઠારી.	દેવગઢ-ખારીયા
૧૦ મોદી. મોજીલાલ લાલચંદ.	વાડાશીનોર
૧૧ શા. હીરાલાલ ચુનીલાલ.	વીરપુર
૧૨ ગાંધી. પુંજલાલ રણછોડદાસ.	મોડાસા
૧૩ પરી. હીરાલાલ બળદેવદાસ	કપડવણજ
૧૪ રા. હગનલાલ જ્વેચંદ.	એડન (કેમ્પ.)

